

| ECONOMIE

Wikipedia

'Je móét blijven uitgaan van goede wil bij de meeste mensen', zegt de oprichter

PAGINA 10-11

| OPINIE

Tradwife

Een verleidelijke, duidelijke rol voor vrouwen die nu alles tegelijk moeten zijn

PAGINA 4-5

| WETENSCHAP

Enthousiasme

Deze emotie kan je letterlijk doen opspringen, maar er is weinig over bekend

PAGINA 8-9

| CULTUUR

Harry Styles

Tien concerten, niet uitverkocht. Is de Harry-mania overschat?

PAGINA 26-27

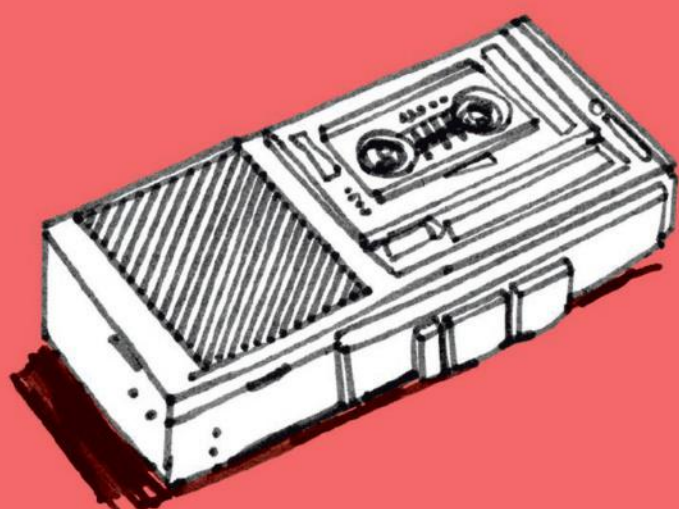


nrc

ZATERDAG 16 MEI
ZONDAG 17 MEI 2026
LUX ET LIBERTAS

Medewerkers van het Internationaal Strafhof werden doorgelicht door privédetectives

IN HET NIEUWS 16-20



Graven in de levens van de Strafhof-top

ILLUSTRATIE JOOST STOKHOF

| WEEKEND PAGINA 16-17



Hadj

Op bedevaart naar Mekka, oorlog of niet

| WEEKEND PAGINA 8-11



Kosta Poltavets

Jutta Leerdams trainer over de gouden race

| WEEKEND

'Hoe blijf je ontvankelijk in de massa? Dat wordt mijn geheime missie'

PAGINA 18-20

| IN HET NIEUWS

PAGINA 22-25



Stikstofcrisis

Boer Elbert Hennipman kreeg per aangetekende brief van de provincie Utrecht meegedeeld dat het voorbij is

Advertenties

(interim)
CIO, CTO of
CDO nodig?
www.ebbinge.nl

WINNAAR LIBRIS LITERatuur PRIJS
WINNAAR CONFITUUR BOEKHANDELSPRIJS
SHORTLIST BOEKENBON LITERatuurPRIJS
SHORTLIST DE INKTAAP
AD MEZZA BOEK VAN HET JAAR
HET PAROOL BOEK VAN HET JAAR

Moeilijk doen mag vandaag

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

kip

Avontuurlijk kamperen.

kipcaravans.nl

JAARGANG 56 no. 190 PRIJS €5,70
BELGIË € 6,70

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 6 2 0 2 6

IN EUROPA

Alleen samen overleven

CAROLINE DE GRUYTER



In *Vom Kriege* schreef de Pruisische generaal en militair strateeg Carl von Clausewitz dat oorlog de voortzetting is van de politiek met andere middelen. Dit boek, dat in 1832 verscheen, blijft een klassieker. Onlangs haalde generaal Pierre Schill, de commandant van de Franse landmacht, Von Clausewitz aan om uit te leggen in wat voor wereld wij Europeanen nu leven - door diens stelling compleet om te draaien. „Kan het zijn,” zei Schill, „dat de vrede zelf de voortzetting is van oorlog met andere middelen?”

Mooi geformuleerd. Europa is niet in oorlog, maar echt vrede is het ook niet meer. We zijn langzaam in een staat van permanent conflict gegleden, iets tussen oorlog en vrede in. De grens tussen beide vervaagt steeds meer. Autocratische imperia als Rusland, China en de VS bestoken Europese samenlevingen met nepnieuws, economische chantage, desinformatie, *cyber-bullying* en sabotage van infrastructuur. Alle drie willen ze Europa verzwakken en aan zich onderwerpen. Niet met tanks en raketten (vooral nog), maar met hybride wapens als eenzijdige handelstarieven, steun aan extreemrechtse partijen, drones boven vliegvelden of het dumpen van spotgoedkope producten op de Europese interne markt.

In deze situatie moet Europa op twee manieren zijn weerbaarheid opkrikken: militair en moreel. Militair, daar werken Europese landen al aan. Na de val van de Muur, toen velen dachten dat er geen oorlog meer kwam, hebben de meeste landen keihard bezuinigd op defensie. Dat moet worden teruggedraaid - zeker nu de Amerikanen, die tachtig jaar voor de Europese veiligheid hebben gezorgd, het steeds vaker laten afweten.

De recente troepenruggtrekking uit Duitsland (5.000 man) en president Trumps opmerking dat de NAVO een „papier tigger” is, onderstrepen dit. Sommige Europeanen, die zich na de *long peace* niet meer kunnen voorstellen hoe het is om aangevallen te worden of onder bezetting te leven, verzetten zich tegen elke vorm van militarisering omdat die onherroepelijk tot oorlog zou leiden en „oorlog is slecht”. Maar op een moment waarop autocratische imperia overal landen aanvallen die zij als zwak zien (Rusland tegen Oekraïne; Israël tegen Iran, Palestina, Syrië, Jemen en Libanon; de VS tegen Iran), zijn zulke redeneringen gevaarlijk voor Europa. Zoals president Macron laatst zei: „Om vrij te zijn, moet je gevreesd zijn. Om ge-

vreesd te zijn, moet je machtig zijn.” Het moreel, ofwel mentale kracht, is echter minstens zo belangrijk als je staande wil houden in deze wereld. Alleen diegenen die in zichzelf geloven, strategische prioriteiten formuleren en ernaar handelen, krijgen dit voor elkaar - zie Oekraïne, zie Iran. Ook in Europa zijn we niet gedomd om deze wereld te ondergaan, merkt Schill op. „We zijn niet overgeleverd aan de macht van anderen.”

We zijn niet overgeleverd aan de macht van anderen

Pierre Schill
commandant van de Franse landmacht

Europese burgers lijken er net zo over te denken. Volgens een recente studie van de Bertelsmann-stichting vindt 73 procent van de Europeanen dat Europa „zijn eigen weg moet gaan”, onafhankelijk van Amerika. 77 procent wil economisch onafhankelijker worden van China, al zou dat aanvankelijk pijn doen. 71 procent wil dat Europa een meer actieve rol speelt in de wereld. Je kunt zeggen: dit is één peiling. Maar de nieuwe Eurobarometer wijst in dezelfde richting. 75 procent voelt zich Europees - het hoogste percentage ooit gemeten. 73 procent ziet Europa als 'stabiliserende kracht' in een turbulente wereld, 6 procentpunt meer dan een halfjaar geleden. 81 procent steunt een gemeenschappelijk Europees defensie- en veiligheidsbeleid dat tien jaar geleden nog taboe was. Steun voor de euro staat in eurolanden met 82 procent ongeveer op recordhoogte. 72 procent vindt het lidmaatschap van de EU een goede zaak voor zijn land, waarbij Nederland met 79 procent boven het Europese gemiddelde zit.

Burgers begrijpen, kortom, in wat voor tijd ze leven. Ze snappen ook dat Europese landen alleen samen overleven, niet individueel. Publieke steun voor wat er moet gebeuren - zoals het optuigen van een sterk Europees defensie- en buitenlandbeleid en het wegnemen van barrières op de interne markt - is er dus. Politici moeten dit gebruiken om door te pakken.

Caroline de Gruyter vervangt op deze plek Floor Rusman

ANALYSE EXTREMISME

Als het om asiel gaat, lijkt op straat en in Tweede Kamer alles geoorloofd

De kiezer én de politiek radicaliseren in hoog tempo als het om asiel gaat, bleek deze week in Loosdrecht en in de Tweede Kamer. Wat veroorzaakt deze spiraal? „Bij geen onderwerp wordt beleid zo gefrustreerd als asiel.”

Guus Valk
DEN HAAG

Er staat geen maat op het asieldebat in Den Haag. Alles lijkt geoorloofd. Bijna een derde van de Kamerzetels zit aan de rechterzijde van de VVD, bij PVV, JA21, de Groep Markuszower, FVD, BBB en de Groep Keijzer. En dat is te merken, in de week dat extremistische reischoppers brandstichtten bij de tijdelijke noodopvang voor zeventig asielzoekers in Loosdrecht. Een debat op woensdag over asiel wordt volledig door uiterst rechts gedomineerd. Het debat draait vooral om de vraag wie nog meer tegen asielopvang is. De hoofdrol is voor ex-PVV'er Gidi Markuszower. Hij heeft het over „nepvluchtelingen” en „dappere burgers” die in „verzet” komen. En: „Ik begrijp het wel als mensen het heft in eigen handen nemen.”

Een dag later publiceert het linkse kanaal *Left Lasereen* kort interview met Markuszower, dat dinsdag is opgenomen. Het gaat over de toename van Palestijnse vluchtelingen die vooral vanuit Griekenland naar Nederland komen om asiel aan te vragen. Markuszower zegt: „De Nederlandse overheid moet ze met geweld tegenhouden, met geweld, mischien nog met meer geweld dan waar ze vandaan komen.”

Binnen én buiten Den Haag is de spiraal naar beneden niet te missen. De verhanding van het debat in de Kamer, de steeds grotere woorden, loopt samen met een verheving van de onrust en, op sommige plekken, het geweld rondom asielzoekerscentra. Het gebeurt tegelijkertijd, maar wie drijft wie? Worden anti-azc-demonstraties gewelddadiger door steeds extremere uitspraken van uiterst rechtse politici? Worden die uitspraken extremer omdat zij een deel van het electoraat zien radicaliseren?

Sentimenten in de samenleving tegen vluchtelingen en asielzoekers zijn van alle tijden, maar bestaan in huidige vorm sinds het midden van de jaren tachtig, zegt de

Nijmeegse historicus Fons Meijer. Tot die tijd ving Nederland vooral vluchtelingen op die via de VN-organisatie UNHCR over landen verdeeld werden. Door de komst van Tamils uit Sri Lanka, die zich zelf in Nederland meldden, veranderde dat. Er moesten centra komen om ze op te vangen. Meijer: „De komst van de eerste azc's leidde lokaal toen al tot protesten. En sentimenten tegen asielzoekers bestonden toen ook al. Maar die protesten waren, zeker vergeleken met Loosdrecht nu, veel minder fel.” In Slagharen, waar een azc zou komen, werd in 1987 actie gevoerd met het spandoek: „Slagharen is te klein voor 325 asielzoekers, 3 promille vluchtelingen (dus drie per duizend inwoners) is een GOEDE zaak.”

Het blok aan radicaal-rechtse partijen is een stabiel blok geworden

Politici, zegt Fons Meijer, „waren voorzichtiger om het thema politiek te maken. Het was een paar decennia na de Tweede Wereldoorlog, ze vonden het onkies om politiek te bedrijven over de rug van kwetsbare mensen. En niemand wilde de extreemrechtse politicus Hans Janmaat helpen.”

In die tijd begonnen politici zich voor het eerst af te zetten tegen asielzoekers. Premier Ruud Lubbers (CDA) zei in 1987: „Het is mij niet duidelijk wat mensen willen in een land dat ingericht is voor het houden van Elfstedentochten, en niet het klimaat heeft om onder palmbomen te vertoeven.” VVD-leider Frits Bolkestein kwam in 1994 met een, toen fel bekritiseerd, asielplan. Hij wilde dat alleen nog asielzoekers uit Europese landen zouden worden toegelaten. Het was, zegt Fons Meijer, „een eerste vingeroefening” in het politiek maken van asiel.

Pim Fortuyn was in 2002 de eerste politicus die voor een totale asielstop pleitte, buiten Janmaat.



Bewoners van Stevensbeek demonstreren in 1987 tegen de komst van asielzoekers. FOTO ANP

Hij zei tegen *de Volkskrant*: „Wat mij betreft nul. Ik vind zestien miljoen Nederlanders wel genoeg. Het is een vol land.” Na de moord op Fortuyn behaalde zijn LPF een grote verkiezingsoverwinning. Rechts van de VVD ontstond veel ruimte, die vooral werd gedomineerd door ex-VVD'er Geert Wilders, die in 2004 voor zichzelf begon. Wilders' woorden over asielzoekers werden in de loop van de jaren steeds extremer. En de aandacht die hij daarvoor kreeg, vertaalde zich in zetelwinst. De PVV is een blijvende factor in de Nederlandse politiek, en het blok aan radicaal-rechtse partijen is een stabiel blok geworden.

Rommelige aanloop

Andere partijen zien dit ook, zegt hoogleraar politicologie Tom van der Meer (Universiteit van Amsterdam), en zijn de taal of de onderwerpkouze van Wilders over gaan nemen. De VVD, dat het kabinet Rutte-IV liet vallen over asiel, is daar het beste voorbeeld van. „In de praktijk heeft die keuze alleen maar voordelig voor partijen als de PVV gewerkt. Het gaat steeds over asiel en migratie. Kiezers koppelen dat thema als eerste aan partij als de PVV. Dus partijen die dat doen, helpen vooral de uiterst rechtse flank.”

Van der Meer ziet bovendien een tegenstelling tussen de steeds hardere teksten en een totaal gebrek aan interesse voor oplossingen. De PVV liet het eigen kabinet-Schoof vallen, over asiel. De strafbaarstelling van illegaliteit, een ontreden erfenis van hun eigen minister Marjolijn Faber, werd onlangs in de Eerste Kamer verworpen door een tactische zet van de eigen PVV-fractie.

Die strafbaarstelling kende een rommelige aanloop, typerend voor het asieldossier. De Tweede Kamer was min of meer overvallen door

een amendement van de PVV dat wilde regelen, en stemde er voor. Een novelle moest uitwassen daarvan repareren, bijvoorbeeld dat het ook strafbaar zou worden als iemand hulp zou bieden aan mensen zonder papieren. De PVV stemde in de Eerste Kamer tegen deze novelle, waardoor andere partijen niet meer voor wilden stemmen. Van der Meer: „Ik kan geen onderwerp bedenken waar beleid zo gefrustreerd wordt als asiel.”

Dat is niet alleen de PVV aan te rekenen. De VVD nam afstand van de eigen spreidingswet, bedoeld om de opvang van asielzoekers over gemeenten te verdelen. Van der Meer: „Asielzoekerscentra worden bovendien continu gesticht en gesloten. Dat gebeurt al decennia. Uit onderzoek weten we dat juist door plotselinge veranderingen onrust veroorzaakt wordt. Er is op-

eens een toename van het aantal vluchtelingen, waardoor er snel azc's gevestigd moeten worden. En dat zal bij een volgende plotselinge toename hetzelfde zijn. Zo werken kabinetten de onrust in de hand.” Politiek, zegt historicus Fons Meijer, bepaalt in grote mate wat er leeft onder kiezers. Roepen zij een onderwerp uit tot crisis, dan volgen veel kiezers. Rond het thema asiel is te zien hoe dit werkt. Een vrijdag gepubliceerd onderzoek van bureau Ipsos I&O laat zien hoe zeer uiterst rechts het thema domineert. Een op de drie kiezers vindt asiel en migratie een van de belangrijkste thema's, en twee derde vindt dat PVV of JA21 daar de beste plannen voor hebben (de Groep Markuszower werd niet meegenomen in het onderzoek). Ze koppelen uiterst rechts dus automatisch aan asiel.

Ook interessant: kiezers die

voor beperking van asielmigratie zijn, denken dat er veel meer asielzoekers naar Nederland komen dan in werkelijkheid zo is. Ze denken ook in ruime meerderheid dat Nederland relatief veel meer vluchtelingen opvangt dan andere Europese landen (wat niet zo is). Krijgen kiezers de feiten te horen, dan veranderen ze niet van mening.

Onderzoeker Peter Kanne zegt: „Strenger asielbeleid is onder een ruime meerderheid van de bevolking populair, maar bij rechtse partijen gaan de percentages door het dak: 80 tot 100 procent. Je hoort de retoriek van hun leiders terug in het gedrag van kiezers. En als uiterst rechts vervolgens niets voor elkaar krijgt, zoals de PVV in het kabinet-Schoof, dan keren kiezers zich mischijnlijk van de partij af, maar niet van het uiterst rechtse blok. Ze keren

niet opeens terug naar het midden.”

Veel rechtse en middenpartijen, bang de volgende Fortuyn-revolte te missen, praten eerder mee met uiterst rechts dan dat ze tegenwicht bieden, ziet Tom van der Meer. Zo helpen ze mee om asiel te agenderen als het probleem dat nu speelt. Maar er speelt ook een moreel probleem, zegt Van der Meer: „Het gaat mis bij het geweld in Loosdrecht. Het gaat veel over het serieus nemen van de zorgen van burgers, zeker ook bij de VVD. Tegelijk zijn er zijn maar bar weinig onduidelzinnige veroordelingen, en worden er geen normen gesteld. Gewelddadige demonstraties, aangejaagd door externe groepen, zijn een ondermijning van de democratie. Maar een klein deel van de bevolking wordt neergezet als de meerderheid, en zo wordt extremisme genormaliseerd.”

Advertisement

REMARKABLE RELATIONS
HIGH END GAY AND LESBIAN MATCHMAKING

Charante zachte vrouw (66), warme uitstraling, ruimdenkend, gevoelsrijk, humorvol, erudiet, internationale loopbaan afgesloten. Brede culturele belangstelling, naast liefde voor het buitenleven. Diepgaande en luchtartige gesprekken bij de dis met een goed glas. Oprechte belangstelling en betrokkenheid bij haar vriendschappen. Vertrouwensover. Zoekt in een warme evenwichtige vrouw (60-69) haar intellectuele evenknie.

Jij hebt brede interesse, een positieve levenshouding en gezonde zelfreflectie. Zachtmoedig, verzorgd, beetje stoer. Progressief, vriendelijk en economisch zelfstandig. Wij: onderlinge inspiratie, uitdaging, verdieping, schaterlachen. Veel tijd om samen te reizen en te genieten in haar tweede home in Dordogne (Fr).

Zie ook ref. 145 op website

Regio: Amsterdam / Dordogne (Fr)

Neem discreet en kosteloos contact op of tip iemand via +32 497 48 56 90 of cornelis@remarkablereelations.com www.remarkablereelations.com



PARLEMENT

Markuszower verwacht dat oproep tot geweld hem niet diskwalificeert

Het had „charmantier” gekund, zegt de DNA-leider die extreme uitspraken deed over Palestijnen, maar „de inhoud staat”.

Liam van de Ven

DEN HAAG

Gidi Markuszower had zich „beter, scherper, gepaster en charmantier moeten uitdrukken” toen hij dinsdag in een interview met het links-activistische journalistieke platform *Left Laser* zei dat Palestijnse asielzoekers met „maximaal geweld” moeten worden tegengehouden. In het interview zei Markuszower dat Palestijnen van hem ook „in de Gazastrook mogen verpieteren”.

Vrijdag zei hij dat tegen Sven Kockelmann op Radio 1. „Het was niet mijn beste interview per se, maar de inhoud staat.” De uitspraken van Markuszower zijn volgens de ngo The Rights Forum een oproep tot geweld, die organisatie klaagt hem aan.

Markuszower zei tegen Kockelmann dat hij had bedoeld dat de marechaussee alle middelen die binnen de grenzen van de wet tot de beschikking staan moet gebruiken om Palestijnse asielzoekers te weren - hij had het over de „grote geweren” van de marechaussee. Over de marechaussee ging het in het interview met *Left Laser* niet.

Kockelmann vroeg Markuszower of hij „met vuur” speelde dinsdag. Volgens Markuszower zijn het juist politici die beloven streng op asiel te zijn maar dat niet waarmaken, die „olie op het vuur gooien”. Telefonisch laat Markuszower aan NRC weten daarmee niet per se te doelen op de coalitie, maar op de politiek in het algemeen. „Ik heb geprobeerd de temperatuur van de samenleving te duiden”, zegt hij. Dat politici hun campagnebeloftes niet nakomen, zegt Markuszower, „dat zorgt voor onrust, daar worden mensen knettergek van”.

De uitspraken deed Markuszower op meerdere manieren op een kwetsbaar moment. In Loosdrecht



Gidi Markuszower in de Tweede Kamer. FOTO BART MAAT

en andere gemeentes komen relende menigten al weken af en aan in confrontatie met de politie. Deze week staken tellende demonstranten een asielnoodopvang bijna in brand waarin al mensen werden gehuisvest, en belemmerden zij de brandweer bij het blussen. En vorige week vrijdag duwde een man een explosief door de briefbus bij het D66-partijkantoor in Den

Haag. Volgens het OM gaat het om een terroristische daad.

Experts waarschuwen: zulke acties hangen samen met het taalgebruik van politici. Gedragen zij zich heftiger, dan voelen mensen zich gelegitimeerd om geweld of intimidatie in te zetten. Minister van Justitie David van Weel (VVD) zei: „Oproepen tot geweld keur ik altijd hard af.” Hij benadrukt dat politici zorgvuldig hun woorden moeten kiezen „zeker in deze tijd waarin het debat toch al verhit is”. Volgens Markuszower is het „niet handig van Van Weel, dat hij een juridische kwalificatie geeft voordat het OM zich erover heeft gebogen”.

‘Afrikaanse beesten’

Markuszower staat al jaren bekend in Den Haag als een politicus met zeer extreme opvattingen. Zo noemde hij criminele asielzoekers „Afrikaanse beesten”. In januari splitste Markuszower zich af van de PVV en nam hij zeven zetels mee. Hij beschuldigde partijleider en goede vriend Geert Wilders ervan zijn eigen verkiezingscampagne te hebben gesaboteerd en helemaal niet uit te zijn op bijvoorbeeld strengere asielmaatregelen. Markuszower wilde wel concessies doen, dingen bereiken.

Tegelijk was niemand in Den Haag vergeten wat voor denkbeelden Markuszower erop nahoudt: hij noemde zichzelf nog altijd „PVV-hard”. Hij mocht geen vice-

premier worden in het kabinet-Schoof omdat hij door de AIVD als veiligheidsrisico was aangemerkt. Maar met zeven zetels was van meet af aan duidelijk dat hij belangrijk kon zijn voor de minderheidscoalitie. Rob Jetten (D66) zei tijdens de formatie al „voldoende aanknopingspunten” te zien bij Markuszower. Een maand later beoedde de Groep Markuszower samen met de SGP Jetten ervoor dat zijn AOW-bezuiniging direct zou worden weggestemd. Dat was een belangrijke afgestemde politieke actie, in samenwerking met de coalitiepartijen.

In de coalitie werd gezegd: Markuszower speelt het slim door zich behulpzaam op te stellen richting het kabinet. Zo kan hij zichzelf onderscheiden van de PVV, en kan de coalitie makkelijker aan meerderheden komen. Maar Markuszower is niet alleen maar bezig zichzelf salonfähig maken voor het politieke midden, blijkt om de haverklap.

In april presenteerde hij de naam van zijn nieuwe partij, De Nederlandse Alliantie. De naam wordt expliciet afgekort tot DNA, en Markuszower spreekt van het „DNA van Nederland”. Het is onmogelijk om daar geen etnische verwijzing in te zien, vinden andere politici.

Ook met zijn uitspraken van afgelopen week maakt Markuszower het steeds lastiger voor het kabinet om op hem te leunen. Coalitiepolitici die reageren noemen zijn uit-

spraken massaal een schande. D66-fractievoorzitter Jan Paterotte spreekt van „complete idiotie”, een D66-woordvoerder noemt de uitspraken „compleet mesjogge en hartstikke gevaarlijk”. CDA-leider Henri Bontenbal laat weten: „Deze uitspraken passen in een gevaarlijke trend waar in de politiek en de samenleving over asielzoekers wordt gesproken alsof het geen mensen zijn.”

VVD-fractievoorzitter Ruben Breklemans zegt: „Politici hebben een grote verantwoordelijkheid. Daar passen dergelijke uitspraken niet bij.” Hij maakt voornamelijk een praktisch punt. Volgens hem leidt „dit soort schadelijke taal” af van „de vraag waar het om gaat”. Namelijk: „Hoe krijgen we grip op migratie en brengen we de asielinstroom omlaag.”

Achter de schermen valt bij de coalitie te horen dat er nog geen overleg is geweest over Markuszower. Of een samenwerking zoals bij de stemming over de AOW-bezuiniging nog mogelijk is, weten ze niet. De VVD weet niet hoe de samenwerking met DNA te definiëren, D66 ontkent dat die er überhaupt is geweest. Markuszower zei er zelf over tegen Kockelmann: „Ik kan niemand dwingen met mij te praten, maar ik denk dat iedereen tot 76 moet tellen.” Hij bedoelt: met zijn zeven zetels is hij nog altijd belangrijk voor de minderheidscoalitie.

comeniusleadership.nl

Advertentie



Liever wijs dan luid

Kijkend naar de wereld komt de vraag op wat wijs leiderschap nú van ons vraagt. Om ons heen winnen autoritaire leiders aan kracht. Luid claimen ze simpele oplossingen voor complexe vraagstukken. Tegenspraak en nuance worden hierbij als vertragende factoren ervaren. Ter versterking van het eigen gelijk spijten deze leiders met laatdunkende uitspraken onze samenleving die is gebaseerd op solidariteit, vrijheid en respect voor menselijke waardigheid. Willen we dit? Wat is hier de les? Wat staat ons nu te doen?

Verwonderen, omarmen en dan het goede doen

Jij en ik staan voor de grote uitdaging verbindingen te creëren voorbij verdeeldheid en polarisatie. In bestuur, bedrijf en organisatie. En misschien ook wel in onszelf. Met een balans tussen het eigene en het gemeenschappelijke. Samen met jou werkt Comenius aan leiderschap dat voorbij grenzen en vooroordelen kijkt, gebaseerd op ‘Bildung’ en verwondering en geworteld in waarden. Allemaal willen we immers leven in een land waar je de ander de vrijheid gunt die je zelf dierbaar is. Waarin zorgen voor elkaar – noaberschap en mienskip – vreugde geeft en betekenis. Waarin rechtspraak ook de kleinste stem recht doet. En democratie persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling mogelijk maakt en vrijmoedig leiderschap stimuleert. Omarmen dus en samen het goede doen.

Vrijmoedig bevragen

Samen met jou en andere executives verkent Comenius de ‘andere kant van de medaille’ en de samenhang der dingen. Beoogd is hiermee een versterking van ‘zijn en zelfvertrouwen’; grondtonen van wijs leiderschap.

Comenius inspireerde in de afgelopen dertig jaar menig leider tot verwondering en nieuwsgierigheid. Samen met de Socratische bevraging, de Aristotelische deugdethiek, reflectie en verbeeldingskracht vormen ze centrale elementen van de ‘Comeniaanse vrijplaats’: programma’s in binnen- en buitenland waarin ‘emerging’ en ervaren leiders elkaar vrijmoedig bevragen op en stimuleren tot wijs leiderschap. En dat blijven we doen, juist in tijden van harde woorden en polarisatie.

Vrijplaats: exploring wise leadership together

Jouw ervaring en wijsheid zijn belangrijke bouwstenen in deze vrijplaats. Daarom nodig ik jou en andere leiders uit toe te treden tot het internationale leiderschapsnetwerk van Comenius. Hier ontmoet je ondernemende mensen die verantwoordelijkheid durven nemen. Leiders met een open geest en een onderzoekende blik. Leiders die liever wijs zijn dan luid. Vrijdenkers die van elkaar willen leren en elkaar bevragen: exploring wise leadership together. Wees welkom in één van onze programma’s in Nederland, België, Duitsland, Engeland, Finland, Jordanië, Polen, Tsjechië, Tunesië of Turkije.

Zie de ander als mens

‘Onderzoek en analyseer. Omarm polarisatie als een stekelig instrument dat het eigen oordeel verrijkt. Luister zonder oordeel en met respect naar de ander. En zie die ander, als mens. Reik hem of haar de hand en vraag naar het argument bij een opvatting of overtuiging. Gebruik verbeeldingskracht om je in te leven in wat die ander beweegt. Neem dan een besluit.

Deze eeuwenoude wijsheden klonken tijdens mijn schooljaren, aan het Canisius College in Nijmegen. Lossen ze alles op? Zeker niet. Maar ze vormen wél de pijlers van een humane samenleving. Die hebben we met vallen en opstaan met elkaar opgebouwd; die geven we niet prijs. Wijs leiderschap is voor mij met vreugde streven naar het goede, op basis van zelfvertrouwen en innerlijke vrijheid. En dat is beslist niet altijd gemakkelijk.’

Pieter-Matthijs Gijsbers
Comenius leadership



Voor wie alles al denkt te weten
Scan de code voor
Comenius' Wijsheid in leiderschap

Exploring wise leadership together
comenius³⁰
JAAR

Advertentie

Branded content



Het menselijke geheim achter het flesje

Mensen maken het verschil. In Dongs werken al tientallen jaren gepassioneerde collega's dagelijks aan de productie van frisdranken die voornamelijk bestemd zijn voor de Nederlandse markt.



Weten wat hun baan en werkplek zo boeiend maakt?
Scan de QR-code en lees hun verhaal!

STADSKANAAL

Hoe uitzonderlijk is het dat ouders hun eigen kinderen sadistisch mishandelen?

Experts en ervaringsdeskundigen: onderschat doelbewuste kindermishandeling niet.

Arjen Schreuder

AMSTERDAM

Twee vrouwen, dertigers, werden deze week aangehouden in Stads kanaal op verdenking van kindermishandeling en „wederrechtelijke vrijheidsberoving” van hun kinderen - een zevenjarige zoon en een zesjarige dochter.

Het vonnis van de rechtbank in Groningen leest als een gruwelverhaal. Het meisje werd opgesloten, vastgebonden, kreeg veel te veel of juist geen eten, moest haar eigen braaksel eten, werd geslagen en vernederd. Ook de jongen werd structureel mishandeld, veelal door fysiek geweld en opsluiting in de kelder. Is deze vorm van kindermishandeling zeldzaam?

Klinisch psycholoog Leony Coppens stelt dat intentionele kindermishandeling „veel vaker” voorkomt dan gedacht. In de Verenigde Staten, zegt ze, spreekt men van „kindermarteling”. Coppens: „Professionals wordt nog steeds geleerd dat alle ouders het beste met hun kinderen voorhebben en alleen maar mishandelen vanwege machteloosheid of onkunde.”

Maar, zo stelt Coppens, dan wordt voorbijgegaan aan de uitzonderingen: „Ouders, adoptieouders en pleegouders die mishandelen omdat ze daar iets aan beleven.” Het schort in de hulpverlening, meent Coppens, aan het herkennen van de signalen, zoals onvoldoende eten, verwondingen, weghouden van school, vaak en hard straffen.

Ook deze zaak in Stads kanaal „hadden we veel eerder kunnen herkennen” als de „signalen” niet los van elkaar worden geregistreerd, maar een „optelsom” wordt gemaakt, zodat een „patroon”



Nadat bekend werd dat twee vrouwen uit Stads kanaal worden verdacht van het mishandelen van hun twee kinderen, werden **ruiten ingegooid** van de huizen waar ze volgens de stenengooiers zouden wonen. FOTO JILMER POSTMA / ANP

zichtbaar wordt. En, zo stelt Coppens: „Er moet veel beter naar de kinderen zelf worden geluisterd.”

Dagenlang opgesloten in kast

Ervaringsdeskundige Evelien (51, vanwege privacyredenen geanonimiseerd), die samenwerkt met Coppens, werd „nog voordat ik kon praten” structureel mishandeld door haar ouders. Haar jongere zus onderging hetzelfde lot. „Naar buiten toe waren we een heel normaal gezin. Maar in huis was sprake van ernstige lichamelijke, emotionele en seksuele mishandeling.” Ze vertelt dat ze opgroeide in „voortdurende angst en onveiligheid, want alles moest binnenskamers blijven - je was onderdeel van een systeem van zwijgen”.

Evelien en haar zusje, vertelt ze, werden tijdens schoolvakanties dagenlang opgesloten in een kast. Ook werden de zusjes in bad gezet met een kraan met heet water. Wie de hitte als eerste niet meer kon verdragen en uit bad stapte, moest vader bevredigen. „Dat was ik meestal, omdat ik mijn zusje wilde ontzien.” Er werden filmpjes gemaakt. En als moeder haar uitnodigde om troost te zoeken, noemde die haar even later „vies kind”.

Evelien: „Deze kindermishandeling ontstaat niet uit onmacht van ouders, of omdat ergens in hun emotieregulatie iets misgaat. Nee, dit is intentioneel. Ouders die genieten van de doodangst van een kind, dat kun je gerust sadistisch noemen.”

Terugkerend thema als de Inspectie voor Volksgezondheid en Jeugd weer eens een rapport publiceert over de falende jeugdzorg is

„Er moet veel beter naar de kinderen zelf worden geluisterd

Leony Coppens
Klinisch psycholoog

dit: dat niet alleen óver maar vooral mét kinderen moet worden gesproken. „Het kind staat centraal, dus we moeten in eerste instantie zeker naar het kind luisteren”, zegt Lenneke Alink, hoogleraar forensische

gezinspedagogiek aan de Universiteit Leiden.

Tegelijkertijd weten we, zegt ze, dat kinderen ook heel loyaal aan hun ouders kunnen zijn. „Dus moet je niet alléén naar het kind luisteren, maar ook een analyse maken van wat er in het gezin, in de omgeving van dat kind, nog allemaal een rol speelt.”

Alink vindt het „heel lastig” te reageren op de zaak in Stads kanaal, omdat ze niet alle feiten kent. En of dit kindermarteling is? „Tja, misschien moeten we dit een aparte categorie in de kindermishandeling noemen en die verder onderzoeken.”

Alink gaat ervan uit dat intentionele kindermishandeling niet héél vaak voorkomt. „We weten niet hoe groot het percentage is, maar elk geval is natuurlijk één te veel. Wel moeten we oppassen om dit soort gevallen als maatstaf te nemen. Als je al over wetmatigheden wil spreken, dan is kindermishandeling veelal niet intentioneel of sadistisch, maar veroorzaakt door stressfactoren met diverse oorzaken. Financiële stress, relatieproblemen tussen de ouders, eigen jeugdtrauma's, psychopathologie.

„Tegelijkertijd komt in de meeste gezinnen met deze problemen kindermishandeling niet voor”, zegt Alink, „dus een nuance is ook hier op z'n plaats. In de meeste gevallen hoeft een kind ook niet uit huis te worden geplaatst en kan met hulpverlening veel worden bereikt. Helaas bestaan ook zeker vreselijke gevallen zoals Stads kanaal waarbij andere maatregelen op hun plaats lijken.”

Door de hulpverlening is ervaringsdeskundige Evelien in haar leven niettemin dikwijls teleurgesteld. „Voor veel professionals wat mensen als ik hebben meegemaakt te zwaar. Of het ontbreekt ze aan kennis om dit te behandelen. Dat heeft de eenzaamheid die ik als kind heb doorgemaakt later nog versterkt. Daarom wil ik dit vertellen.”

matt

Maak van je slaapkamer een 5-sterren resort



Consumenten bond

BESTE UIT DE TEST
APR 2026

12-VOUDIG WINNAAR

Wat als je elke nacht opnieuw van je vakantiegeld kan profiteren? Geen koffers. Geen wachtrijen. Geen jetlag. Gewoon inchecken in je eigen 5-sterren resort, met het best beoordeelde matras van Nederland. Ontvang nu 30% korting op dit aanpasbare matras, of combineer het met een bed of boxspring voor zelfs 35%.

Advertentie



LEZERSSPECIAL: reis van de week



8 daagse fly-drive cultuur en historie; het diepe zuiden

Klassiek PUGLIA

Italië spécial v.a. € 895,- p.p. Geldig t/m 23 mei 2026

De blauwe zee, groene heuvels, rode aarde en witte stranden; Apulië is een regio van kleuren en smaken. In vol passie voor heerlijke gerechten. Een mooi landschap afgewisseld met juweeltjes van kunststeden, zoals bijvoorbeeld Otranto en Lecce. Bewonder de bijzondere trulli (witte puntdakhuisjes). In deze prachtige regio kunt u ook een paar dagen relaxen combineren met culturele uitstapjes. U verblijft op 5 locaties en krijgt zo een goede indruk van deze inmiddels zeer populair geworden streek in Zuid-Italië. Puglia, één van de armere streken van het land is de laatste jaren ook op cultureel gebied ontdekt. Maar u maakt ook kennis met de typische streekkeuken en de mooie, vaak onderschatte wijnen uit de regio.

Aangekomen op de luchthaven van Bari of Brindisi haalt u de huurauto op en begint u aan uw reis door het prachtige Apulië. We raden u aan eerst een bezoek te

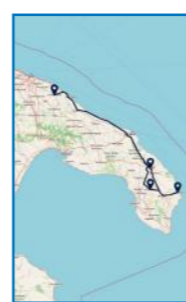
brengen aan Alberobello. Deze stad staat bekend als hoofdstad van de trulli, de witte puntdakhuisjes. In 1996 toegevoegd aan de lijst Unesco Werelderfgoed. U verblijft in Conversano. U rijdt door naar Otranto, een bezoek aan de kathedraal mag niet ontbreken. Gedurende uw verblijf bezoekt u ook de historische centra van Lecce en Ostuna. Voor de stad Lecce moet u de tijd nemen. De stad heeft een prachtige barokke architectuur met kloosters, kerken en pleinen. De Porta San Biagio, de Piazza di San Biagio en Chiesa di San Matteo zijn hier voorbeelden van.

Inclusief: vlucht Bari/Brindisi, Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen inclusief ontbijt,

GRATIS EXTRA'S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

style
in.travel



★ Trustpilot
★★★★★

Gebruik code **MATTRESORT03** voor **30% KORTING** mattsleeps.com

REPORTAGE VERENIGD KONINKRIJK

Keir Starmer is voor de inwoners van Hartlepool de zoveelste die niet levert

Politici lieten zich graag zien in Hartlepool, waar radicaal-rechts vorige week alle zetels won, om te luisteren naar de mensen. Het leidde vooral tot scepsis. „Mensen denken heus niet ineens: die Wes Streeting, dát is wel een goeie.”

Door **Annemarie Kas** Fotografie **Ian Forsyth**

Hartlepool, een kuststadje in het noordoosten van Engeland, is een 'vergeten gemeenschap' met veel armoede en gedesillusioneerde inwoners.



HARTLEPOOL

Niemand nam de moeite bij hem langs te gaan. „Helemaal niemand. Als zij niet geïnteresseerd zijn in onze stem, waarom zouden wij dan wel op hen stemmen?” Buiten de St. John's pub in het centrum van Hartlepool staat John Ward met een vriend wat te roken. Het werd Reform UK, want hun lokale kandidaat kent hij nog van vroeger.

Het radicaal-rechte Reform UK won bij de gemeenteraadsverkiezingen op 7 mei alle zetels die te vergeven waren in Hartlepool, een kuststad in het noordoosten van Engeland. De sociaal-democraten van Labour leden overal grote verliezen en als gevolg daarvan kwam de regeringspartij in een leiderschaps crisis terecht. Die hebben ze aan zichzelf te danken, zegt Ward. „We zijn keer op keer teleurgesteld. Ik geef nu anderen een kans. Maken ze die niet waar, dan stemmen we ze de volgende keer weg.”

Door de historisch slechte resultaten is premier en Labour-leider Keir Starmer zijn positie niet langer zeker. Er komt vrijwel zeker een strijd om het leiderschap en degene die wint, wordt ook meteen premier. Als Starmer verliest, is het Verenigd Koninkrijk toe aan de zesde premier in zeven jaar tijd. Terwijl Labour onder zijn leiding nog geen twee jaar geleden overtuigend de Lagerhuisverkiezingen won, na veertien jaar Conservatieven aan de macht. David Cameron was de laatste minister-president die een parlementaire periode vol maakte en dat is meer dan tien jaar geleden. Waarom lukt het geen premier meer om aan te blijven?

Het antwoord ligt in Hartlepool. Deze stad, met ongeveer 98.000 inwoners, geldt al jarenlang als een van de voorbeelden van

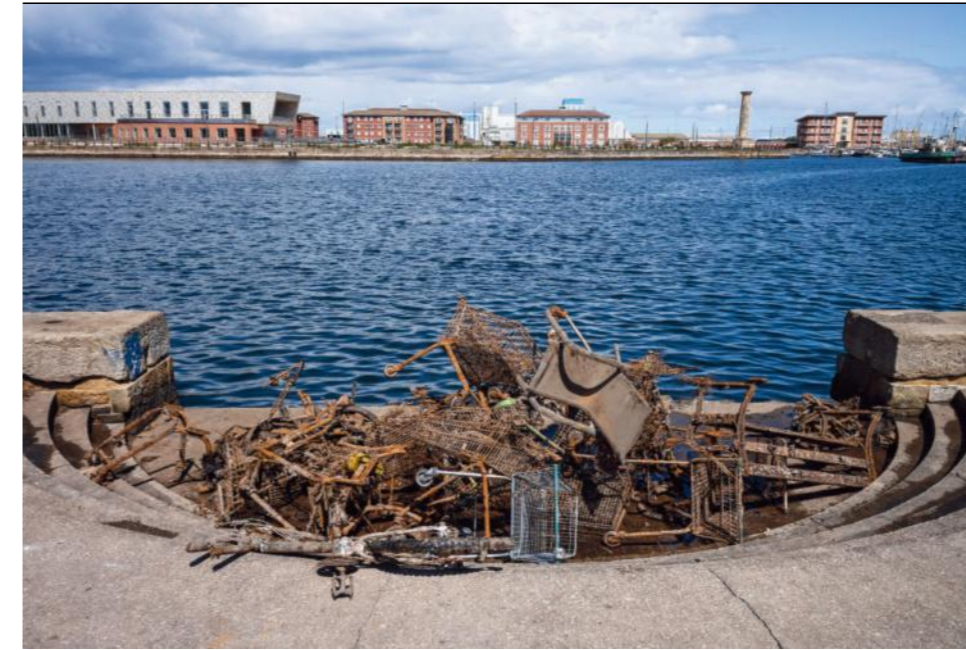
vergeten gemeenschappen in Engeland. Van plekken waar economische groei stagneerde, waar investeringen achterbleven en inwoners gedesillusioneerde raakten. Ruim twee derde van de inwoners stemde voor de Brexit, in 2019. De werkloosheid en armoede liggen hoger dan in de rest van het land, de levensverwachting juist lager.

‘Geen verschil tussen Labour en Tories’

Politici lieten zich hier graag zien om te luisteren naar wat anders moest. Bij de verkiezingen eind 2019 ging Nigel Farage langs de deuren met zijn Brexit Party, de voorganger van Reform UK. Toen al haalde hij een kwart van de stemmen binnen, al behield Labour de zetel. In 2021 kwam Boris Johnson het voetbalveld van Hartlepool United inspecteren en won de Conservatieve Partij een tussentijdse verkiezing voor het Lagerhuis. Keir Starmer - hij at *fish & chips* op de pier - was toen ongeveer een jaar partijleider van Labour en nam dat verlies zo persoonlijk dat hij overwoog op te stappen. Maar in 2024 won Labour de zetel terug, onder Starmer's leiding.

Nu moet Keir Starmer zo snel mogelijk opstappen, zegt Jimmy Cunliffe, met verveerd gezicht en feloranje veiligheidsjas. Labour de partij voor de arbeidersklasse? Laat hem niet lachen. „Welke arbeider is advocaat, zoals Blair en de rest van die lui?” Starmer is net als zijn voorganger Tony Blair advocaat. Cunliffe stemde Reform UK: „Het is tijd voor verandering in dit land. Er zit geen verschil tussen Labour en de Tories, behalve hun kleur stropdas.”

Voor zijn pensioen werkte Cunliffe als monteur in de chemische industrie. Hij werkte bij BASF, bij Enron, bij petrochemisch bedrijf ICI. „Allemaal stilgelegd, gesloten of met de grond gelijk gemaakt. En er kwam niets voor in de plaats.” De hoogovens trokken in de jaren zeventig veel werkgelegenheid in de zware industrie en scheepsbouw, maar ze sloten in 1977, en



sindsdien ging het langzaam bergafwaarts. Tata Steel heeft nu alleen nog een fabriek voor stalen buizen in Hartlepool.

Zo werden verwachtingen van economische groei jarenlang niet waargemaakt. Politieke beloftes en de werkelijke staat van het land zijn ver uit elkaar gaan lopen. „Kiezers stemden vorige week voor verandering die ze al tien jaar niet kregen. Ze proberen die boodschap al veel langer over te brengen”, zei opinieonderzoeker Scarlett Maguire tegen Sky News deze week. Keir Starmer is in hun ogen de zoveelste die niet levert. „Bij Labour dachten ze dat alleen een verandering van Conservatief naar Labour genoeg was. Ze onderschatten het grote ongeduld bij kiezers.” En het lukte Starmer en de partijtop niet om bij te schakelen.

In de Britse politiek is het tegenwerken en ondermijnen van partijleiders net zo gewoon als de voorzitter van het Lagerhuis die om stilte maant. „Order. Order!” De fracties van Labour en de Conservatieven bestaan van oudsher uit enkele honderden Lagerhuisleden - er zijn 650 zetels. Dat werkt groepsvorming en onderlinge spanningen in de hand. „De hogere omloopsnelheid van het nieuws en sociale media die 24 uur per dag doorgaan, vergroten de druk nog eens”, zei Maguire. Britse media zonden afgelopen week elke dag live uit vanuit Downing Street, om geen snipper kritiek op de premier te hoeven missen.

Overlast van verslaafden op straat

„Politiek is een soort oorlogsvoering van persoonlijkheden geworden”, zegt Liam Carr. „Je kunt vrij zeker zijn dat niemand je de hele waarheid vertelt. Maar het is moeilijk vaststellen wie meestal de waarheid spreekt en wie juist het meeste liegt.” Daarom probeert hij politiek nieuws zoveel mogelijk te vermijden en stemt hij al jaren niet meer. Wel ziet hij hoe Hartlepool langzaam achteruit gaat.

Sinds een jaar of tien werkt Carr bij schoen- en sleutelmaker Bensons, in de belangrijkste winkelstraat van de stad. Rolluiken, spaanplaat en winkels die het wel volhouden wisselen elkaar af. „Toen ik begon, was dit een normale straat met normale mensen. Nu zie je dronkenlappen, drugsverslaafden en mensen die openlijk crack roken. Het komt allemaal neer op armoede.” Op het pleintje voor de winkel scharrelen daklozen. Trouwe klanten bellen soms op dat ze niet meer durven te komen.

Ook Bensons heeft het moeilijk. Zijn baas is voorzichtig met prijsverhogingen, maar ontkomt er niet aan. Carr. „We hebben ook geprobeerd om online te verkopen. Dat ging een tijdje goed, maar nu hebben mensen gewoon nergens meer geld voor, dus het zakke weer in.” Ze verbreedden hun assortiment. Sinds kort hangen er bijvoorbeeld grote Britse vlaggen in de zaak. Eén voor 4 pond (4,60 euro), drie voor een tientje. Carr heeft zijn twijfels, ze worden gebruikt als symbool voor nationalisme en bij anti-immigratieprotesten. „Maar er zijn ook genoeg aardige mensen die ze kopen.”

Er zijn nog Labour-stemmers te vinden in



Hartlepool. Langs een pier met plezierschepen en een enkel vissersbootje wandelt Jamie Barras naar huis. Zijn appartement heeft uitzicht op zee, zijn burens hebben een Reform-vlag voor hun raam hangen. Barras is zelfstandig en werkt als eindredacteur voor wetenschappelijke tijdschriften. Gesprekken over Reform UK hoorde hij de afgelopen weken overal, van de pub tot de supermarkt. „Ik ben van sociale media afgegaan, omdat alle algoritmes denken dat je in extreemrechtse figuren geïnteresseerd bent als je in Hartlepool woont.”

Er is wel degelijk geïnvesteerd

Hij is ervan overtuigd dat Labour weinig kan doen om hun eigen electorale ondergang en de opmars van Reform UK tegen te houden. „Dus het maakt weinig uit of Starmer af-treedt. Mensen denken heus niet ineens: o die Wes Streeting, dát is wel een goeie.” Streeting nam afgelopen week ontslag als

minister van Volksgezondheid en is één van de kanshebbers om Starmer op te volgen.

Barras kwam vijf jaar geleden terug naar Hartlepool. Zijn familie woont hier en de huizenprijzen liggen lager dan in Londen, waar hij woonde. Een woning kost gemiddeld 130.000 pond (bijna 150.000 euro) en dat is minder dan de helft van de landelijk gemiddelde prijs. „Het is hier fijn wonen.” En het klopt niet dat de afgelopen jaren niet is geïnvesteerd, zegt hij. Daár is de straat opgebroken omdat er nieuw asfalt komt, met fietspaden en al. En daár, aan de overkant van het water, staat het nieuwe zwembad. Het gaat in juni open.

Hij heeft gelijk. Ook de Conservatieve Partij, aan de macht tot juli 2024, investeerde al tientallen miljoenen ponden in Hartlepool. Veel wegen in het centrum zijn opnieuw bestraat. Mensen denken heus niet ineens: o die Wes Streeting, dát is wel een goeie.” Streeting nam afgelopen week ontslag als

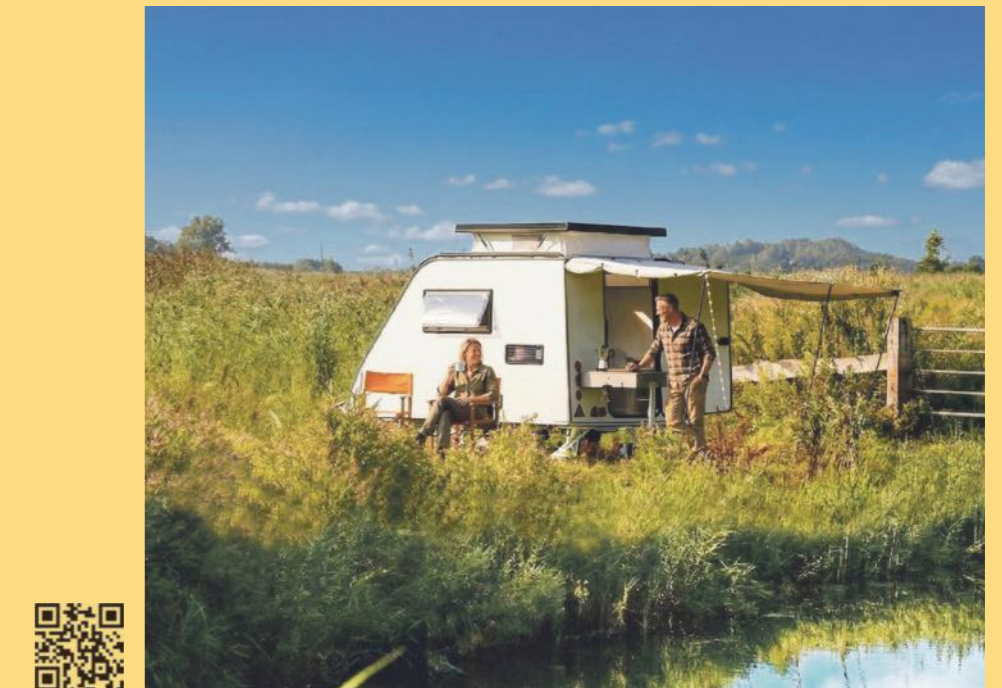
is geld om het Hartlepool-museum te renoveren. Gratis ontbijt voor alle basisscholen.

Starmer kondigde afgelopen maandag, in een mislukte poging om zijn fractie te overtuigen van zijn leiderschap, aan dat Labour nog meer geld uittrekt voor hun *Pride in Place*-programma. Dat is de - veel minder bekende - Labourvariant van wat Boris Johnson *Levelling Up* noemde. Hartlepool is één van de 55 geselecteerde steden en het geld gaat naar het fysiek opknappen van de stad, maar ook naar hulp aan verslaafden en het bestrijden van overlast. Het landt alleen niet. Reform-stemmer Jimmy Cunliffe wijst naar een gerenoveerd gebouw aan de overkant van de straat, met fris geverfde kozijnen en schoongemaakte rode baksteen. Het was eerst een kapel, toen een nachtclub, en het gebouw werd twee keer in brand gestoken door onruststokers. „Mooi opgeknapt. Maar het staat wel leeg. Ze zullen er binnenkort wel migranten in gaan huisvesten.”

Advertentie

Zomaar ergens.
Zo simpel is het.

kip



kipcaravans.nl



Een Soedanese boer oogst gewassen op zijn land op het eiland Tuti, de plek bij Khartoem waar de Witte en Blauwe Nijl samenvloeden tot de Nijl. FOTO KHALED DESOUKI/AFP

INTERVIEW **KHOLOOD KHAIR** SOEDANESE POLITICOLOOG

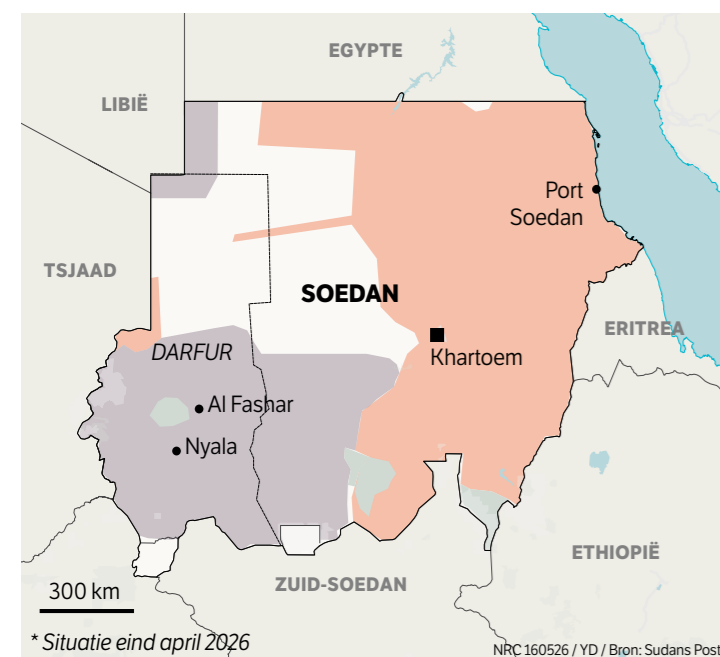
'Oorlogen duren hier twintig jaar. We zitten nu in jaar drie'

De oorlog in Soedan is uitgemond in een instabiel machtsevenwicht zonder duidelijke winnaar, ziet de Soedanese politicoloog Kholood Khair. „Niemand zal de wapens neerleggen zolang hij niet weet hoe zijn politieke toekomst eruitziet.“

Door **Naïm Derbali**

Een uiteengevallen land
Paramilitairen en regelingsleger sinds 2023 in oorlog in Soedan
Gebied in Soedan onder controle* van:

- Regeringsleger (SAF) en gelieerde groepen
- Paramilitaire RSF en gelieerde groepen
- Overige groepen



Tot 2040, als het nodig is. Voor Mohamed Hamdan 'Hemedti' Dagalo is de oorlog in Soedan een kwestie van uithoudingsvermogen. In een recente toespraak verklaarde de militaire leider de oorlog „liever vandaag dan morgen“ te willen stoppen, maar in één adem benadrukte hij de kracht van zijn paramilitaire Rapid Support Forces (RSF): 450.000 strijders, genoeg om nog jaren door te gaan.

Met zijn RSF vecht Hemedti sinds 2023 een oorlog uit met het regeringsleger (SAF) die maar geen duidelijke winnaar voortbrengt. Een week voor de toespraak beloofde zijn rivaal Abdel Fattah al Burhan door te gaan tot Soedan van de RSF is „gezuiverd“. Samen legden die uitspraken meer bloot dan grootspraak: het einde van deze oorlog raakt steeds verder uit zicht.

In de afgelopen vier jaar is de militaire kaart van Soedan grofweg in twee machtsblokken uiteengevallen. De SAF controleert het noorden, het oosten, de Nijlvallei

” In Soedan zijn mensen doodmoe van deze oorlog. Ze eisen zorg, onderwijs, werkende elektriciteit



en het grootste deel van Khartoem, met Port Sudan als machtsbasis. De RSF domineert vrijwel heel de westelijke provincie Darfur en heeft vanuit Nyala een parallel bestuur opgetuigd.

De Crisis Group waarschuwde afgelopen maand voor een nieuw, instabiel machtsevenwicht. Bovendien dreigt volgens VN-berekeningen meer dan 60 procent van de Soedanezen in extreme armoede te belanden als de oorlog tot 2030 voortduurt.

De revolutie van 2019 moest Soedan bevrijden van dictator Omar al Bashir en de weg openen naar burgerbestuur. Maar de generaals die de overgang na zijn val moesten begeleiden, begroeven die belofte al snel onder hun eigen strijd om macht.

De onderlinge machtsstrijd, die in 2023 uiteindelijk uitmondde in een open oorlog, is inmiddels militair tot stilstand gekomen, ziet ook Kholood Khair, Soedanese politicoloog en directeur van de denktank Confluence Advisory. „Er zijn veldslagen, maar vaak is het geen frontale strijd om elke meter. Als de SAF een gebied binnentrekt,



Na de revolutie van 2019, die dictator Omar al Bashir ten val bracht, raakten **Hemedti** (links) en **Burhan** verwickeld in een machtsstrijd. FOTO'S AFP

trekt de RSF zich terug. En omgekeerd. Waar we wel zien dat ze deze oorlog hard en doelgericht voeren, is tegen de Soedanese bevolking. Gericht op journalisten. Op artsen. Op mensen uit het maatschappelijk middenveld.”

Een oorlog tot 2040: is dat de richting waarin Soedan zich nu al beweegt?

„Dat ze allebei geen belang hebben bij het beëindigen van de oorlog, wisten we al. In zekere zin is het verfrissend eerlijk. Het is natuurlijk ook pose. Ze willen de internationale gemeenschap tarten door te stellen: wij laten ons niets dicteren. En tegen iedereen die hen steunt: wij hebben geld, wapens en middelen genoeg om deze oorlog nog lang vol te houden.“

Maar is het vooral retoriek of ook een gegronde dreiging?

„In hoeverre ze deze oorlog op hetzelfde tempo en met hetzelfde momentum kunnen blijven voeren is lastig in te schatten. Eigenlijk is het ook een oproep om steun, terwijl hun bondgenoten in de Golf zelf onder financiële druk staan. En ze spreken zowel hun politieke aanhang aan als de groepen waaruit ze rekruteren: Hemedti richt zich op Arabische gemeenschappen uit Darfur en Kordofan, waaronder herdergemeenschappen. Burhan op pro-legerkringen en islamistische netwerken. Hun boodschap is: verlies de moed niet, blijf doorgaan.“

„Geen van beiden heeft afgelopen droogseizoen [de militaire campagneperiode van grofweg oktober tot mei] bereikt wat hij wilde. Aan beide zijden moeten de tegevallende militaire resultaten worden verhuld. De RSF heeft ondanks de inname van Al-Fashar begin oktober niet de terreinwinst gemaakt die het had gehoopt. En ook de SAF heeft terrein verloren.“

Kijken we nog steeds naar een oorlog om de controle over één Soedan, of naar de langzame vorming van twee Soedans?

„De strijd gaat nog altijd om Soedan als geheel. Maar terwijl ze daarom vechten, bouwen ze allebei aan een eigen gezag [met eigen parallelle regeringen]. Alleen blijft de vraag hoe legitiem dat gezag is. Sinds de staatsgreep van Burhan en Hemedti in 2021 is ook het belangrijkste document waarop de overgang nog rustte, de Constitutionele Verklaring van 2019, feitelijk uitgehold. Met de vorming van

hun eigen regeringen hebben Burhan en Hemedti geprobeerd de internationale gemeenschap aan zich te binden. Maar geen van beiden heeft de legitimiteit gekregen waarop ze hadden gehoopt.“

Dreigt Soedan een nieuw Libië te worden: één land op papier, maar in werkelijkheid verdeeld tussen rivaliserende machtsgebieden?

„Omdat Soedan zo groot is, leunen de SAF als de RSF op losse allianties met verschillende milities [tientallen gewapende bondgenoten, vaak met eigen achterban, gebied en inkomstenbron], die etnisch zijn georganiseerd en helpen

de oorlogseconomie gaande te houden. Dat is een broze situatie. Zij dreigen hun eigen politieke machtsgebieden te gaan vormen. In zekere zin is het erger dan Libië. Het lijkt steeds meer op een Somaalisch scenario, ook door de zorgen over extremisme en het beeld van een falende staat.“

Is er nog een politieke toekomst zonder de RSF als de SAF voor te stellen in Soedan?

„De politieke gewoontes die mensen tijdens de revolutie hebben geleerd, bestaan nog steeds. Dat er oorlog is, betekent niet dat mensen geen eisen meer stellen aan machthebbers. In Soedan zijn mensen doodmoe van deze oor-

log. Ze eisen zorg, onderwijs, werkende elektriciteit. Mensen steken autobanden in brand, blokkeren wegen en bouwen barricades, net als tijdens de revolutie. Wat de SAF en de RSF hebben geleerd, is dat ze naast oorlog voeren ook moeten vechten om legitimiteit. Die hangt steeds meer af van diensten die juist door de oorlog niet geleverd kunnen worden.“

„Misschien is een politiek Soedan voor de Soedanezen op korte termijn moeilijk voorstelbaar. Maar het land heeft een jonge bevolking. Het merendeel is volwassen geworden tijdens de revolutie en dat neem je hun niet zomaar af. Daar ligt een uitdaging voor deze ouder wordende leiders.“

Advertentie

MUSEUM GOUDA

Met Arnon Grunberg, Naema Tahir & Stephan Sanders

Geloof

'Houvast, geloof en zin in alle zalen.'

NRC

In Museum Gouda
t/m 30 | 08 | 2026

www.schattenuithetrijks.nl

RIJKS MUSEUM

VRIENDENLOTERIJ

ANALYSE TRUMP IN CHINA

De 'belangrijkste bilaterale relatie ter wereld' zit in een patstelling

Bij het bezoek van Donald Trump aan Beijing stond stabiliteit voorop. Veel meer dan dat leverde de tweedaagse reis niet op.

Tabitha Speelman

AMSTERDAM

„Als China en de VS samenwerken, kent de wereld vrede; als ze in conflict zijn maakt de wereld zich zorgen,” schreef het *Volksdagblad*, de Chinese staatskrant die het partijstandpunt vertolkt, in een commentaar aan de vooravond van het bezoek van president Trump aan Beijing. Dat bezoek, het eerste van een Amerikaanse president aan China in negen jaar, trok deze week de aandacht. Waar keek de wereld naar?

Op het oog leek gastheer Xi in het voordeel. De keuze om Trump te verwelkomen terwijl de Amerikanen nog altijd verwikkeld zijn in een nieuwe oorlog in het Midden-Oosten die de wereldeconomie op scherp zet, kon je uitleggen als grootmoedig. Daarnaast is China goed in zulke ontvangsten. Trump kreeg deze keer geen privétoer van de Verboden Stad, zoals tijdens zijn vorige bezoek in 2017, maar wel een wandeling door de rozentuin van Zhongnanhai, het complex waar de Chinese partijtop werkt en woont en waar buitenlandse leiders niet vaak worden uitgenodigd.

Ook de persoonlijke dynamiek valt uit in Xi's voordeel. Terwijl Xi zijn gebruikelijke gemoedelijke, licht superieure toon bezigde, deed Trump zichtbaar zijn best om goed over te komen op zijn „oude vriend” Xi. In Trumps speech tijdens het banket op donderdagavond ging hij diep in op de geschiedenis tussen beide landen, van de Chinese arbeiders die Amerikaanse spoorrails aanlegden in de negentiende eeuw tot de populariteit van Chinese restaurants, en klom er, op-merkelijk voor de Amerikaanse president, geen onvertogen woord.

Maar dat is de buitenkant. De Chinese nadruk op stabiele relaties tijdens het bezoek, verradt hoe graag de Chinese overheid die zou willen voor de rest van Trumps termijn. President Xi maakte dat expliciet toen hij donderdag zei dat hij hoopt dat de „constructieve strategische stabiliteit” tussen beide landen – een nieuwe diplomatieke term die China voor dit bezoek lanceerde – nog zeker drie jaar zal voortduren.

Ondanks snelle technologische vooruitgang heeft China de VS nog altijd hard nodig, vooral als het gaat om chips en gerelateerde technologie. En hoewel China zelf relatief goed voorbereid is op een energiecrisis moest het land de afgelopen maanden zowel wat betreft Iran als Venezuela accepteren dat Amerika als militaire macht de toon blijft zetten op het wereldtoneel en kan doen wat het wil met China's partners.

Zeldzame aardmetalen

Andersom ontdekte Trump vorig jaar dat China de toegang tot een groot deel van de wereldwijde pro-



Xi en Trump maakten een wandeling door de rozentuin van Zhongnanhai, het doorgaans gesloten complex waar de Chinese partijtop werkt en woont.

FOTO MARK SCHEIFELBEIN/AFP

ductie van zeldzame aardmetalen controleert. Hij lijkt open te staan voor een voortzetting van de patstelling die ontstond toen beide landen in Zuid-Korea overeenkwamen geen nieuwe exportcontroles aan elkaar op te leggen.

Xi zei dat hij hoopt dat de 'constructieve strategische stabiliteit' nog zeker drie jaar zal voortduren

Tijdens een interview met Fox News in Beijing was hij ook positief over een uitbreiding van economische relaties, bijvoorbeeld door middel van meer Chinese investeringen in de VS. Maar het is de vraag of Trump eventuele afspraken op dat vlak kan waarmaken, nu het Amerikaanse Congres intussen werkt aan een uitbreiding van de exportbeperkingen op chiptechnologie naar China.

Op dit moment liggen die afspira-

ken er nog niet. Tijdens Trumps veertig uur in Beijing lijkt er wat weinig te zijn afgesproken, ondanks de delegatie van zwaargewichten uit het Amerikaanse bedrijfsleven, van Elon Musk en zoon tot aan Nvidia's Jensen Huang, die op het allerlaatste moment bij elkaar was getrommeld.

China zou toegezegd hebben om tweehonderd Boeing-vliegtuigen te kopen, maar dat zijn er minder dan verwacht. Ook mag Amerikaans rundvlees de Chinese markt weer op, nadat vergunningen tijdens de handelsoorlog van vorig jaar waren verlopen. Deals op het gebied van andere landbouwproducten en olie werden genoemd, maar niet bevestigd.

Naast een naar verluidt slechte voorbereiding aan Amerikaanse kant illustreert het gebrek aan resultaat ook dat op dit moment geen van beide partijen duidelijk de overhand heeft in de onderhandelingen. De Amerikaanse handelsvertegenwoordiger Jamieson Greer zei tegen journalisten dat het hete

hangijzer van de Amerikaanse exportcontroles op chiptechnologie „geen belangrijk onderwerp van gesprek” was tijdens het bezoek. De huidige afspraken om de wederzijdse exportcontroles niet verder uit te breiden lopen in november af.

Straat van Hormuz

Vooraf waren er zorgen dat Trump de Amerikaanse 'strategische ambiguititeit' over Taiwan zou aanpassen, of zou toezeggen om wapenleveringen aan het democratisch bestuurde eiland te vertragen, maar dat is niet gebeurd. In een interview met Fox zei Trump wel dat hij „niet wil dat iemand onafhankelijkheid zou uitroepen omdat Amerika zou komen helpen”. Xi had donderdag opnieuw benadrukt dat Taiwan voor China een 'kritieke kwestie' in de relatie is, en dat een verkeerde omgang daarmee tot „een heel gevaarlijke situatie” kan leiden.

De oorlog in Iran kwam meerdere keren aan bod tijdens Trumps bezoek, maar het leverde weinig op. Beide landen zouden de straat

van Hormuz graag open zien, aldus de schriftelijke verklaring van het Witte Huis, en vrijdagochtend zei Trump tijdens een persmoment dat de VS en China „heel vergelijkbaar” denken over hoe de oorlog moet eindigen. Dat China zich niet behulpzamer toont past bij de terughoudendheid om betrokken te raken bij brand- en haarden elders in de wereld en lag in de lijn der verwachting.

Wat overblijft is positieve symboliek die zou kunnen leiden tot substantieelere gesprekken later dit jaar. Trump heeft Xi uitgenodigd om in september in Washington langs te komen, en in het najaar zijn er nog twee gelegenheden voor de leiders om elkaar te spreken tijdens toppen. Beide leiders lijken hun betrekkingen, in Xi's woorden „de belangrijkste bilaterale relatie ter wereld”, dit jaar tot een prioriteit te willen maken.

Daar zal de rest van de wereld, inclusief Poetin, die binnenkort langskomt in Beijing, zich toe moeten houden.

Advertentie



★★★★★
de Volkskrant
★★★★★
NRC

World's Greatest
Places to
Visit 2026
TIME Magazine

Museum
of migration
celebrates people
on the move
The New York Times

500.000 bezoekers

Fenix één jaar open

Ben jij al geweest? Een jaar geleden opende Fenix in Rotterdam: een gloednieuw kunstmuseum over migratie. In de eerste twaalf maanden bezochten al een half miljoen mensen Fenix. Dat maakt ons trots en bovenal heel dankbaar.

Wat ons raakt is hoe talrijk én divers het publiek is. Een nieuw museum openen is ontzettend spannend en dus is het geweldig dat zoveel verschillende mensen ons weten te vinden. Jong en oud, uit Rotterdam, de wijk en de wereld. Fenix is voor iedereen, voor mensen van alle leeftijden, met uiteenlopende verhalen en achtergronden. Voor de kunstliefhebber én voor wie voor het eerst een museum binnenstapt.

In Fenix dwaal je langs kunst uit alle windrichtingen, bestijg je de glimmende Tornado voor het uitzicht op de stad of strijk je neer op Plein, het overdekte stadsplein voor ontmoeting en inspiratie. Tijdens je bezoek herken je misschien wel jouw eigen verhaal of dat van je geliefde in een van de kunstwerken. Fenix is het museum over migratie gezien door de ogen van kunstenaars, tijdeloos en universeel, menselijk en alledaags.

Namens alle medewerkers van Fenix dank ik alle bezoekers voor hun komst! En voor wie nog niet geweest is, wees van harte welkom.

Anne Kremers
directeur Fenix

[tickets → fenix.nl](https://www.fenix.nl)



Tramhuis

De kiosk voor stadswandelingen, met app, wandelboekje of gids.
[tramhuis.nl](https://www.tramhuis.nl)



Veerhuis

Inspirerende plek om te schrijven, te luisteren en te lezen.
[veerhuisrotterdam.nl](https://www.veerhuisrotterdam.nl)



Parkpaviljoen

Gerenoveerd paviljoen, startpunt voor je parkwandeling.
[hetparkinrotterdam.nl](https://www.hetparkinrotterdam.nl)

3x nieuw en nu ook open

Op het moment dat mijn benen in beweging komen, komen mijn gedachten op gang luidt de bekende uitspraak die recht doet aan deze drie nieuwe Rotterdamse initiatieven.

Wie van stadswandelingen houdt boek een tour bij het Tramhuis, ontdekt het gerenoveerde Park en Parkpaviljoen bij de Euromast en strijkt neer op het zonneterras aan de Maas van het Veerhuis, de nieuwe inspirerende plek voor schrijvers, lezers en liefhebbers.

EUROVISIE SONGFESTIVAL 2026

Wat is er nog over van de 'soft power' van het Songfestival?

Geopolitiek neemt dit jaar, door de deelname van Israël, heel veel ruimte in rondom het Songfestival. Al doet de organisatie alsof er niks aan de hand is.

Thijs Schrik en Freyan Bosma

AMSTERDAM

Terwijl in 2025 nog miljoenen mensen inschakelden om het Songfestival te bekijken, waren er dit jaar voor beide halve finales nog maar weinig kijkers over. Dinsdagavond keken slechts 541.000 mensen op NPO1 naar de eerste halve finale vanuit Wenen. Donderdag was er iets meer belangstelling: volgens het Nationaal Media Onderzoek (NMO) had die uitzending 601.000 kijkers. Tijdens de vorige editie, toen Nederland meedeed met de zanger Claude, waren er 2,3 miljoen kijkers voor de halve finale en 3,6 miljoen voor de finale.

Dat er dit jaar, de zeventigste editie, geen Nederlandse deelnemer is, zal deels de verklaring voor de ingestorte kijkcijfers zijn. Omroep AvroTros besloot in december, net als vier andere landen, het festival te boycotten vanwege de controversiële deelname van Israël.

Ondertussen probeert organisator European Broadcasting Union (EBU) zoveel mogelijk te doen alsof er weinig aan de hand is. Wie alleen naar de tv-uitzendingen kijkt, ziet geen enkele verwijzing naar de boycottede landen. Presentatoren Victoria Swarovski en Michael Ostrowski praten de shows op luchtige wijze aan elkaar en de acts bieden de vertrouwde mix van popplezier en kitsch. Van protest in de zaal merkt de tv-kijker vooralsnog ook weinig. Tijdens de eerste halve finale was er wel gejoel te horen tijdens het optreden van Israël. Vier mensen die de act van Noam Botan probeerden te verstoren werden uit de zaal verwijderd.

Rust uitstralen

Eerder deze week deed een onderzoek van *The New York Times* over de beïnvloeding van stemmen door Israël veel stof opwaaien. Volgens de krant waren bij de publieksstemming vorig jaar in sommige landen maar enkele honderden stemmers nodig om de televoting te winnen. Dit jaar mogen mensen nog maar maximaal tien keer stemmen, in plaats van twintig. Ook speelt de vakjury een rol in de einduitslag.

„Dit is een lastig moment in onze geschiedenis”, zei Songfestivaldirecteur Martin Green tegen *Het Parool*. „Maar ik weet zeker dat we over tien jaar onze tachtigste verjaardag glorieus vieren.” Hij blijft ook hopen dat Nederland en de andere ontbrekende landen er volgend jaar weer bij zijn. „We respecteren hun keuze, maar zullen er alles aan doen om voor hen een weg terug te vinden.”

Over bonte outfits, valse noten of melige presentatoren gaat het dit



Het publiek zwaait met een Palestijnse vlag tijdens de eerste halve finale, afgelopen dinsdag. FOTO TOBIAS SCHWARZ/AFP

jaar veel minder. De geopolitiek die al decennia inherent verbonden is aan de landenwedstrijd, neemt inmiddels zoveel ruimte in dat wat je het 'songfestivalgevoel' zou kunnen noemen (samen op de bank *doze points* uitdelen) enigszins richting de coulissen wordt ge-

duwd. Waarom wil Israël dan toch, ondanks alle kritiek vanwege het genocidale geweld in Gaza en de grootschalige stemicampagnes, zo graag op het Songfestivalpodium staan?

„Het Songfestival verschilt van een WK Voetbal of Olympische

Spelen, daar heeft het publiek niets te zeggen”, stelt Jonathan Hendrickx, een Belgische professor mediastudies aan de Universiteit van Kopenhagen, gespecialiseerd in het Songfestival. „Tijdens het Songfestival gaat het om de stemmen van kijkers thuis. Voor Israël is die externe validatie belangrijk, daarmee kan het uitdragen dat het gesteund wordt door Europa.”

Liedjes over vrede

In 2022 won de Oekraïense groep Kalush Orchestra, enkele maanden na het begin van de Russische invasieoorlog in Oekraïne. „Hun verpletterende score bij de televoting [439 punten] gebruikten de Oekraïeners om uit te dragen dat Europa aan hun kant staat”, zegt Hendrickx. Hoewel Oekraïne inmiddels al meer dan vier jaar gebukt gaat onder de Russische oorlog, merkt Hendrickx op dat het land het nog altijd heel belangrijk vindt aanwezig te zijn op het Songfestivalpodium.

Rusland werd in 2022 weliswaar uitgesloten van deelname, in de jaren daarvoor scoorde het goed met liedjes over vrede - terwijl het intussen het Oekraïense schiereiland de Krim had geannexeerd. „Dat was niet toevallig, ook Rusland begon het evenement als *soft power* te gebruiken”, zegt Hendrickx.

Onder *soft power* verstaat de songfestivalkenner 'zichtbaarheid'. Dat hoeft niet expliciet politiek te zijn. „Neem Montenegro, een klein land met een kleine omroep. Hoofdreden voor hun deelname is dat de rest van Europa ziet dat Montenegro bestaat”, zegt Hendrickx. Vergeet ook niet dat het Songfestival voor veel kijkers „ge-

woon een jaarlijks entertainment-

evenement is, waar ze iets van meepikken zonder zich te veel vragen te stellen over wie waarom deelneemt”.

Dat het Songfestival in de jaren vijftig werd opgezet om de Europese integratie in de harten van inwoners van kijkers thuis. Voor Israël is die externe validatie belangrijk, daarmee kan het uitdragen dat het gesteund wordt door Europa.”

„De Israëlische omroep kan zal het evenement koste wat kost willen organiseren. De EBU zal een onafhankelijk expert laten onderzoeken of dat wel kan. Die expert zal concluderen dat het veiligheidsrisico te groot is, waarna de vraag komt welk ander land het Songfestival namens Israël wil organiseren. Dat zie ik enkel Duitsland doen.”

Bijkomende onzekerheid is of meer landen na winst van Israël zullen boycotten. „Een halve finale met twaalf landen waarvan er tien doorgaan, zou domme televisie opleveren. Het Songfestival bestaat bij de gratie van deelnemende omroepen, zijn er daar te weinig van dan kan het snel gedaan zijn.”

Sta op tegen Big Tech

De macht van Big Tech moet gebroken worden. Een handjevol bedrijven controleert een steeds groter deel van onze nieuws- en informatievoorziening. Big Tech streeft zonder moreel kompas naar maximale winst, fabriceert schadelijke algoritmes en toont zich welwillend tegenover autoritaire leiders. Zo ondermijnt Big Tech onze democratie. Daarom ben ik met een groep geestverwanten The Firewall begonnen. Gewapend met de twee belangrijkste middelen uit het democratische arsenaal: **het vrije woord** en **de rechtspraak**.

Big Tech wordt met de dag dominanter, de rol van technologie steeds overheersender. Onze democratische instituties zijn voor hun vitale infrastructuur afhankelijk van deze bedrijven. Tegelijk splijt Big Tech de maatschappij door haar te overspoelen met een stortvloed aan nepnieuws. De vrijheid en het welzijn van generaties staan op het spel.

Grote techbedrijven gedragen zich alsof ze boven de wet staan. Kritiek wordt niet alleen genegeerd, maar in de kiem gesmoord. Met hun enorme lobbykracht beïnvloedt Big Tech politici en wetgeving in Nederland en Europa. Grote politieke partijen en toezichhouders houden zich stil, zelfs als de wet met voeten wordt getreden. Het onthullen van de misdragingen van Big Tech volstaat niet langer. Er moet meer gebeuren. Deze bedrijven veranderen niet als we ze in verlegenheid brengen. Ze veranderen pas als we ze daartoe dwingen.

The Firewall staat op tegen Big Tech. Met diepgravend onderzoek stellen we de feiten vast en publiceren we de bevindingen. Waar bedrijven aantoonbaar over de schreef gaan, daagt ons juridische team ze voor de rechter. Zo krijgen we Big Tech weer kleiner. Dat kost veel geld. Maar het is de enige manier die echt werkt.

U begrijpt wat er op het spel staat. De keuze is simpel: zijn we verantwoordigd en laten we het daarbij? Of binden we de strijd aan? The Firewall vecht terug. Doe mee. Word medestander en steun ons werk.

Eric Smit, namens The Firewall

Ambassadeurs

Maxim Februari, Nilüfer Gündogan, Felienne Hermans, Dolf Jansen, Hans Laroes, Joris Luyendijk, Marcia Luyten, Daan Roovers, Sander Schimmelpenninck, Hans Schnitzler, Jeroen Smit, Marleen Stikker, Kees Verhoeven, Tommy Wieringa

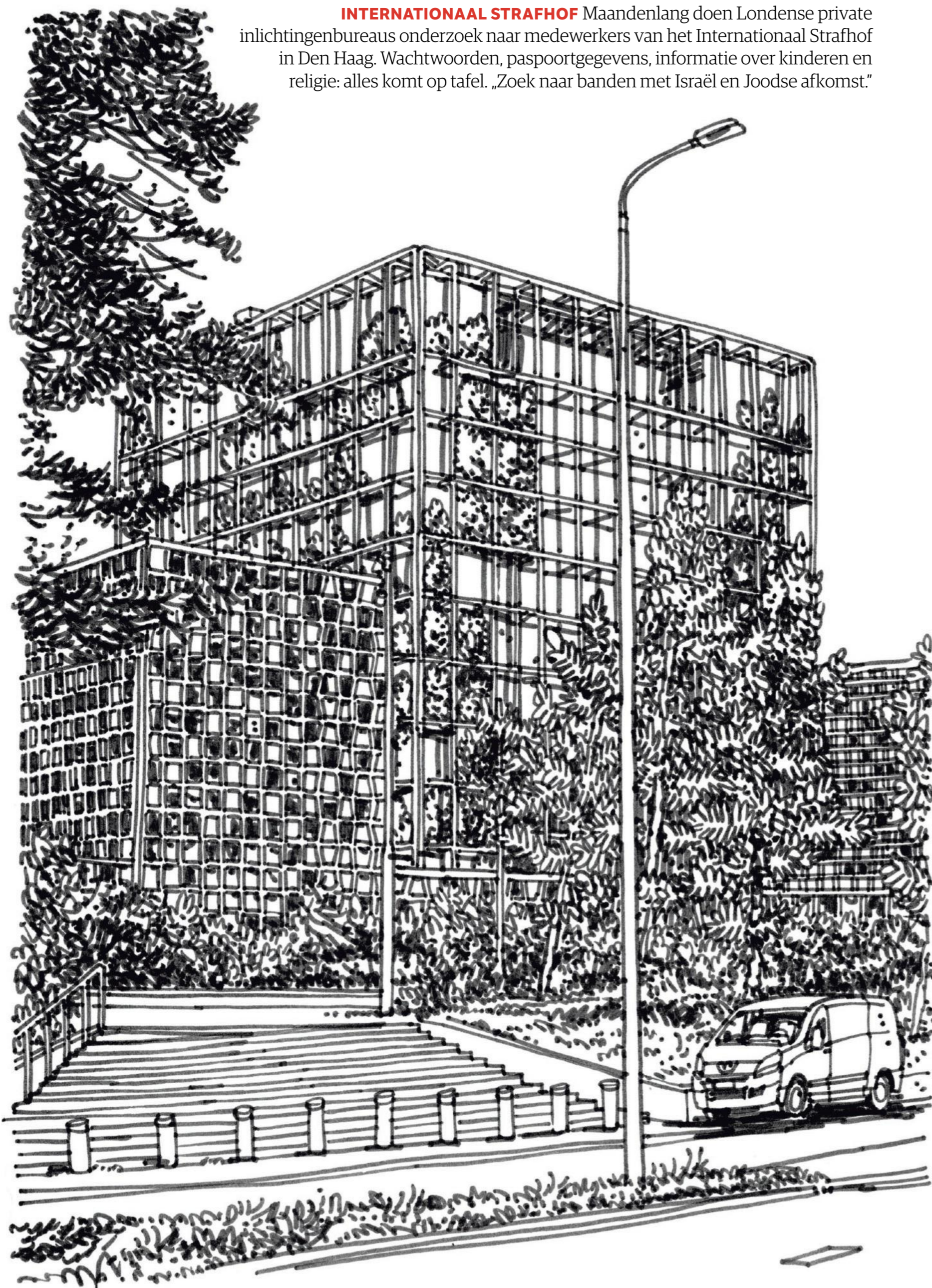
Word ook medestander op thefirewall.eu



THE FIRE WALL



INTERNATIONAAL STRAFHOF Maandenlang doen Londense private inlichtingenbureaus onderzoek naar medewerkers van het Internationaal Strafhof in Den Haag. Wachtwoorden, paspoortgegevens, informatie over kinderen en religie: alles komt op tafel. „Zoek naar banden met Israël en Joodse afkomst.”



Onderzoek

Door
Lineke Nieber en
Romy van der Poel



Illustraties
Joost Stokhof

I

In de exclusieve Londense buurt Mayfair lopen vier privédetectives kort na elkaar een wit pand binnen. Het is dinsdagochtend 5 augustus, afgelopen jaar.

Op opnames is te horen hoe ze hun stoelen aanschuiven en om thee met melk vragen. Dan neemt een van de mannen het woord. „Guys”, zegt hij tegen zijn collega's, „gisteren hadden we het over haar paspoort.” Hebben ze kunnen uitvogelen welke landen de vrouw die ze onderzoeken bezocht? Waar is ze geweest?

„We hebben Europa gecheckt”, antwoordt een van hen. „We hebben ook Cambodja gecheckt, Laos, de Filipijnen en Jordanië.” Maar de zoektocht leverde geen enkele hit op. „Niks.”

Mmmm, mompelt de voorzitter. De mannen werken voor twee private bureaus in Londen aan een geheime inlichtingenoperatie. Die draait om een vrouw in Nederland, met een topfunctie in het internationaal recht.

In opdracht van een klant brachten ze haar leven in kaart. Op de vergadertafel in Mayfair liggen stapels papier met persoonlijke gegevens van de vrouw en van haar familie. Haar schoonmoeder groeide op in Zeeland, schrijven ze, in de buurt van Terneuzen. Zij komt uit een „vooraanstaande ondernemersfamilie”, die pompstations runde in de provincie, van „East Zeeuws-Vlaanderen from De Braakman to Nieuw Namen”.

De mannen doken in het kadaster, de Kamer van Koophandel, lazen Zeeuwse kranten, het telefoonboek. Ze bekeken geldstromen en vastgoedportefeuilles, legden lijsten aan met opleidingen, sportprestaties, huwelijken en scheidingen. „Op 5 augustus 1972”, staat in een van de rapporten, schoonvader Evert is dan negen, „wordt zijn tekening afgedrukt in de Provinciale Zeeuwse Courant, in de kinderbijlage Speulerieë”.

„Fascinerend”, mompelt de voorzitter.

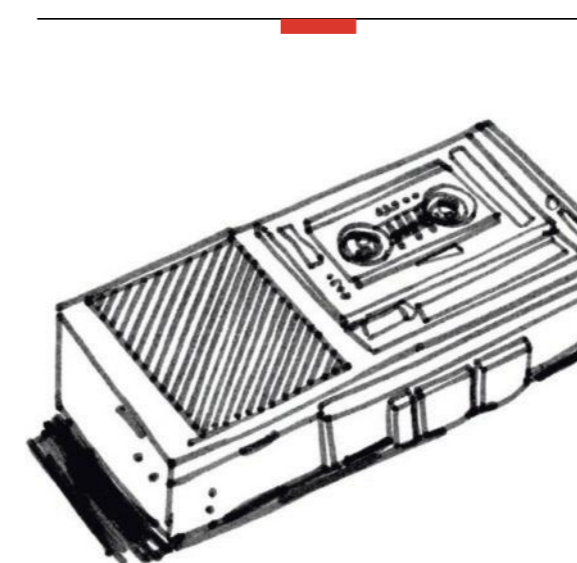
Hoe nu verder? Eigenlijk zouden ze in Den Haag bij haar voor de deur moeten gaan staan, oppert een van de mannen. Dat deed hij voor zijn vorige baas ook. „We hebben iemand nodig die haar in de gaten houdt.”

„Weten we waar ze nu zit?”, vraagt een ander.

„Maleisië”, zegt de voorzitter.

No way, zegt een ander aan tafel. De voorzitter: „Ze zit vrijwel zeker in Maleisië.”

Alles lijkt geoorloofd in geheime inlichtingenoperatie tegen medewerkers Internationaal Strafhof



Smeer- en smaadcampagnes

Europa heeft een bloeiende inlichtingenindustrie. Internationale steden als Londen en Genève zijn hotspots voor particuliere bureaus. Die opereren formeel meestal als „strategisch adviesbureau”; ze doen fraudeonderzoek, adviseren bij bedrijfsovernames, geschillen en reputatieschade, ze zoeken bewijs dat kan worden aangedragen in rechtszaken. Via de achterdeur bieden ze ook diensten aan die geheim moeten blijven: privédetectiewerk, smeer- en smaadcampagnes op bestelling.

Oók op Nederlandse bodem.

Het Londense kantoor Highgate Advisory (twintig medewerkers) krijgt in het voorjaar van 2025 de opdracht het vizier te richten op het Internationaal Strafhof in Den Haag, een van de belangrijkste rechtbanken ter wereld. „Main target”, zo beschreef *The Guardian* eind vorig jaar, is een 38-jarige advocaat. De vrouw heeft een belangrijke functie in de top van het Strafhof. In het voorjaar van 2024 beschuldigde zij de hoofdaanklager, Karim Khan, van seksueel misbruik. Sindsdien wankelt zijn positie.

Highgate roept de hulp in van Elicius Intelligence, een kleiner bureau een wijk verderop. Er werken voornamelijk agenten van de Amerikaanse drugsbestrijding DEA, de Britse National Crime Agency, IT-specialisten en een oud-onderzoeksjournalist. Deze „agenten”, zo noemen ze elkaar, werken discreet, gebruiken codetaal en communiceren via versleutelde apps. Gevoelige gesprekken voeren ze soms bewust op openbare plekken om af luisteren te voorkomen. Om dezelfde reden mogen telefoons officieel de vergaderruimtes niet in.

Highgate en Elicius werken zeker vijf maanden in het geheim aan een onderzoek op Nederlandse bodem. Agenten weten diep door te dringen in het privéleven van de 38-jarige vrouw en verschillende andere Strafhofmedewerkers - veelal advocaten die gevoelig werk doen, zoals slachtoffers bijstaan in spraakmakende rechtszaken.

NRC sprak met drie mensen die kennis hebben van de operatie en met negen mensen die er doelwit van waren. We beluisterden vijf opnames van werkbe-

sprekingen over de strategie en de voortgang van de operatie. NRC had inzage in e-mails en appberichten. De stukken laten zien hoe indringend en verregaand de werkwijze is.

De bureaus verzamelen privacygevoelige informatie over Strafhofmedewerkers en hun familie, zoals over hun afkomst en religie. Ze werken met vermoedelijk gestolen informatie, zoals paspoortgegevens, e-mailadressen en wachtwoorden - en delen die met collega's die voor weer andere bureaus werken. Ook proberen ze informatie los te peuteren bij contacten binnen het Strafhof.

Misleiding, bronnen dronken voeren, stiekem filmen; vrijwel alles lijkt geoorloofd. De mannen weten waar de vrouw die *main target* is zich bevindt. Nog geen 48 uur nadat ze is geland in Maleisië, is haar reis onderwerp van gesprek aan de vergadertafel in Mayfair.

De opdrachtgever moet te allen tijde geheim blijven. In werkbesprekingen noemen agenten geen namen. Ze spreken over „the principal” en „the ultimate client”.

Wereldnieuws

De onderzochte vrouw, we noemen haar S., is de rechterhand van hoofdaanklager Karim Khan. NRC deed vorig jaar onderzoek naar haar beschuldigingen van seksueel misbruik tegen hem. Op dienstreizen en in zijn kantoor bleef hij volgens S. aandringen op seks. Zijn gedrag zou zijn uitgemond in aanranding en verkrachting. Khan ontkent de aantijgingen, hij noemde ze „volstrekt onwaar”.

Haar beschuldigingen kwamen op een precair moment. Twee weken later nam Khan een historische beslissing: hij vroeg om de arrestatie van de Israëlische premier Benjamin Netanyahu wegens oorlogsmisdaden en misdrijven tegen de menselijkheid. De Verenigde Staten en Israël grepen de beschuldigingen van S. aan om hem en het Strafhof te ondermijnen. Netan-

Lees verder op pagina 18





yahu beweerde dat Khan vroeg om zijn arrestatie om de aandacht van zijn eigen problemen af te leiden. Volgens Amerikaanse politici was Khan overhaast te werk gegaan, om zichzelf te „beschermen tegen de beschuldigingen van seksueel misbruik”.

De aanklacht en het arrestatiebevel raakten onherroepelijk met elkaar verweven. De beschuldigingen van S. werden wereldnieuws.

De Verenigde Naties begonnen in november 2024 een onderzoek. Onder druk trad Karim Khan in mei 2025 tijdelijk terug. Afgelopen december leverden de VN-onderzoekers een rapport van vijftien pagina's in bij het bestuursorgaan van het hof. Drie onafhankelijke rechters bogen zich over de bevindingen en formuleerden een advies. De VN-onderzoekers concluderen dat er bewijs is voor de beschuldigingen van S., maar de drie rechters noemen dat bewijs juridisch niet sterk genoeg. Het bestuursorgaan beraadt zich over vervolgstappen.

In de zomer van 2025 beschuldigde nog een vrouw Khan van seksueel wangedrag. Zij deed in *The Guardian* anoniem haar verhaal.

Khan stelt vanaf het begin, ook tegen NRC, dat er sprake is van een „georkestreerde campagne” om hem in diskrediet te brengen. Zijn advocaten suggereerden een complot. Over S. gaan al snel allerlei verhalen rond, ook in de media. Ze zou een „honeytrap” zijn, een spion. Ze zou voor de Israëlische inlichtingendienst Mossad werken, en Karim Khan in de val hebben gelokt.

Geruchten waarvoor geen enkel bewijs is. Waar komen ze vandaan?

Spion van de Mossad

Aan de vergadertafel in Londen zijn de agenten deze dinsdagochtend in augustus in hun nopjes. *‘The other side’*, zoals ze de media noemen, is *‘quite well briefed’*, concludeert de voorzitter. De Franse krant *Le Monde* publiceerde een dag eerder een artikel dat volgens de voorzitter niet hun werk is, maar wel helemaal in hun

straatje past. De journalist werpt vragen over bij de beschuldigingen van seksueel misbruik. Misschien, schrijft de journalist, is Khan het slachtoffer van een complot. Online nieuwssite *Middle East Eye* citeert in een artikel een anonieme advocaat, zij vertelt dat Khan zich nooit ongepast gedragen heeft. „Hij is de laatste persoon op mijn lijst van mannen die zo iets zou doen.”

De voorzitter klinkt tevreden. „Er zijn een paar goede artikelen in omloop.”

Voor de komende weken hebben de agenten per appbericht nieuwe werkinstructies gekregen. Ze moeten steunbewijs vinden voor het gerucht dat S. een spion zou zijn, in dienst van de Mossad.

De instructietekst bevat een hint: S. zou een Israëlisch paspoort hebben, dat ze bewaart op de Israëlische ambassade in Berlijn. Via die route zou ze jaarlijks naar Israël vliegen. De agenten krijgen de opdracht om informatie te verzamelen die dat narratief ondersteunt.

Kunnen ze vluchtbewegingen vanuit Duitsland vaststellen? Zijn er aanwijzingen dat S. Israël bezoekt? Dat ze een tweede paspoort heeft? Kunnen ze haar man aan Israël linken? Zoek naar banden met Israël en Joodse afkomst?

De agenten vinden in de weken die volgen niets dat op de Mossad of spionage wijst, blijkt uit onderzoek van NRC. Geen tweede paspoort, geen vluchten uit Duitsland. De enige vondst: het chemiebedrijf waar de man van S. werkzaam was, produceert koosjere ingrediënten. De mannen klinken twijfelachtig. „Zou dat een dekmantel kunnen zijn?”

Bij gebrek aan succes wordt het net breder uitgeworpen.

De Amerikaan Thomas Lynch komt op hun targetlijst. Hij werkt in het kantoor van hoofdaanklager Khan en is niet alleen diens belangrijkste adviseur, maar ook een vriend. Lynch zit op een sleutelpositie in het Strafhof, hij is contactpersoon voor het Amerikaanse Witte Huis en de vertegenwoordigers van de Israëlische premier Netanyahu.

Lynch is ook degene die intern aan de bel trekt over het vermeende seksueel misbruik. Hij vindt de beschuldigingen zo ernstig dat hij zich verplicht voelt

om ze te melden bij personeelszaken.

Sindsdien zingen er hardnekkige geruchten over hem rond. Dat Lynch een spion is. Dat hij niet handelt uit plichtsbefef, maar Karim Khan voor de bus wil gooien. Hij zou zo het belang dienen van de VS, die het arrestatiebevel voor Netanyahu van tafel willen hebben.

Lynch is kortom, concluderen de mannen in een rapport, „topkandidaat” voor de rol van ‘de mol’. De agenten moeten onderzoeken met wie Lynch contact heeft gehad. Hij zou gesproken hebben met de Amerikaanse senator Lindsey Graham, een uitgesproken tegenstander van de arrestatiebevelen. Wat hebben zij besproken? Ze moeten onderzoeken of Lynch soms Joodse voorouders heeft. Wat zijn z'n Israëlische connecties?

Als Lynch hoort van NRC welke informatie de agenten zochten, valt hij stil van verbazing. „Het is treurig dat ze etniciteit en religie als wapen gebruiken. Om nog maar te zwijgen over hoe belachelijk de beschuldigingen zijn.”

Binnen enkele weken staat de halve top van het Strafhof op de targetlijst van de agenten: president van het bestuursorgaan van het hof Päivi Kaukoranta, vicepresident Margaretta Kassangana, vervangend aanklager Nazhat Shameem Khan. En meerdere vertrouwelingen van S.: een juridisch adviseur, een tweede klokkenluider. Eén ding verbindt deze mensen: ze spelen allemaal een rol in het misbruikshandaal en de afhandeling ervan.

De agenten houden iedere snipper informatie tegen het licht. Onduidelijke geldstromen? Een gat in een cv? Dat kan wijzen op een dubbelleven, concluderen de mannen in hun rapportage. Een Strafhofmedewerker die vrijwel nooit iets op sociale media zet, kun je zien als iemand die iets te verbergen heeft. En het feit dat een van de ‘targets’ ooit een jaar in Arlington (Virginia) woonde, is ook verdacht, aldus de agenten: „een locatie die bekendstaat om de aanwezigheid van inlichtingendiensten”.

Feit en fictie gaan steeds verder door elkaar lopen. De agenten vrezten op den duur zelf doelwit te worden van hacks en spionage, biechten ze elkaar op. Ze wisselen van telefoon, veranderen wachtwoorden, spre-



Een Strafhofmedewerker die vrijwel nooit iets op sociale media zet, kun je zien als iemand die iets te verbergen heeft

ken elkaar moed in. Een van hen heeft een probleem met zijn Gmail-account. „Zulke dingen op het verkeerde moment. *It really freaks you out.*” Highgate en Elicius schakelen ook collega's bij andere bureaus in. Een hele sliert onderaannemers voert klussen uit voor het onderzoek. Wie de opnames beluistert en resulterende rapporten bekijkt, vindt sporen naar het Verenigd Koninkrijk, Zuid-Afrika, Thailand en Nederland.

De onderaannemers weten vaak niet aan welk onderzoek ze meewerken, betrokkenen praten over een *‘big firewall’* tussen de agenten en hun opdrachtgever. „Ik weet bijna nooit wie de klant is”, zegt een onderaannemer. „Meer informatie dan over die ene specifieke klus, krijg ik niet.” Ze gaan, zegt een agent, op „jacht”. Kamernummers van voormalige studentenkamers worden in rapporten geplakt, familieportretten, de uitslag van een tennistoernooi in 1989.

„Kunnen we in- en uitreisgegevens krijgen van mensen die de Verenigde Arabische Emiraten bezochten?”, mailt een medewerker van Highgate - de mail is in handen van NRC. Dat kan, stuurt het contact terug. Hij vraagt om paspoortgegevens en een geboortedatum. De kosten: 1.000 pond, 10-12 werkdagen. „Helemaal prima”, stuurt de Highgate-medewerker terug. *‘Happy to proceed.’*

Handel in vluchtinformatie en paspoorten is in deze branche aan de orde van de dag, zeggen collega's van andere bureaus. „Alles is te koop, tot en met bankgegevens”, zegt een van hen. „Ik werk er dagelijks mee.” De agenten beschikken niet alleen over het paspoortnummer van S. maar ook over haar mailadressen, wachtwoorden en andere inloggegevens, óók van haar kind. NRC had inzage in de correspondentie daarover. S. bevestigt desgevraagd dat het om haar gegevens gaat.

Lekken naar de pers

„Terzake mannen”, zegt de voorzitter van de meeting op die dinsdagochtend in augustus. „Het belangrijkste dat ik vandaag wil weten: hoe staat het met onze man in Nederland?”, vraagt hij. „Wat is de deal?”

In de vergaderzaal in Mayfair gaat het niet alleen over de zeer gevoelige informatie en stukken die ze in handen kregen. De volgende fase van de operatie is het vastleggen van mogelijk belastend bewijs.

De agenten zoeken mensen met relevante functies die ze belastende uitspraken kunnen ontlokken. *‘Fruits for conversation’*, noemen ze het aan de vergadertafel. Het plan is om sturende vragen te stellen, zo blijkt uit de opnames, en beweringen stiekem op te nemen.

Ze hebben al een kandidaat op het oog: Pieter Hoogendoorn, bestuurslid van thinc, een denktank in Den Haag met de focus op Israël. Deze man van halverwege de zeventig zou weleens vaker wat geroepen hebben over de invloed die Israël heeft binnen het Strafhof. Of die beweringen kloppen, daar gaat het aan de vergadertafel niet over. Als Hoogendoorn ze maar op tape herhaalt.

De tape, of het transcript ervan, zullen ze lekken naar de pers of naar de Nederlandse inlichtingendiensten, zo is te horen in de besprekingen. Op die manier zouden ze het idee kunnen voeden dat er een geheime Israëlische operatie loopt waarvan hoofdaanklager Karim Khan het slachtoffer is.

Ze hebben de tijd mee. „Julie kennen de Nederlandse equivalent van de MI5?”, vraagt de voorzitter in de vergadering in Mayfair - hij doelt op terrorismecoördinator NCTV. Hij vertelt over een nieuw NCTV-rapport over buitenlandse inmenging. In juli 2025 wordt daarin voor het eerst Israël genoemd. De NCTV schrijft dat Israël de „publieke en politieke” opinie in Nederland probeert te beïnvloeden, en dat Israël „dreigementen” tegen het Strafhof heeft geuit. De agent ziet een kans. Het zou het „meest logisch” zijn, zegt hij, om naar de Nederlandse inlichtingendiensten te lekken.

De Nederlandse agent die hiervoor wordt ingeschakeld denkt dat het moet lukken. Hij heeft het bestuurslid van de denktank vaker gesproken, ze kennen elkaar van een congres. De onderaannemer vraagt 50.000 euro voor een transcript. Aan de vergadertafel in Londen gaan de wenkbrouwen omhoog bij dat bedrag. „Is dat niet wat veel geld voor uitspraken die niet over het hoofdonderwerp gaan?”, zegt een van de agenten. De beoogde uitspraken gaan over andere medewerkers van het Strafhof dan S., bedoelt hij. De agenten spreken een succespremie af: de Nederlandse agent krijgt 3.000 Britse pond voor een gesprek met het bestuurslid, 25.000 als de denk-

Private inlichtingenoperaties

Het Internationaal Strafhof is niet het eerste doelwit van een private inlichtingenoperatie. Journalisten reconstrueerden de afgelopen jaren hoe particuliere bureaus uitgekende smaadcampagnes uitrolden, vaak in opdracht van rijke oliestaten en volgens een vast stramien.

NRC beschreef drie jaar geleden hoe de Verenigde Arabische Emiraten, met hulp van een Zwitsers inlichtingenbureau, de invloed van de Moslimbroederschap probeerde terug te dringen via een pr-offensief. Europese burgers werden mikpunt van een agressieve mediacampagne.

De Amerikaanse filmproducent Harvey Weinstein, die werd veroordeeld voor verkrachting, schakelde in aanloop naar zijn strafzaak twee inlichtingenbureaus in om de vrouwen zwart te maken die tegen hem opstonden. Privédetectives verzamelden informatie over de vrouwen om ze tegen te spreken, te intimideren of in diskrediet te brengen. Dat Weinstein achter de campagne zat, moest geheim blijven, schrijft *The New Yorker*. Spionnen gebruikten codetaal: Weinstein is 'the end client' of 'mister X'.

Haar vijf telefoons gaan de hele dag. Ze wordt benaderd door journalisten van over de hele wereld

tank-man zijn eerdere bewering herhaalt. „Een droomscenario”, mijmert de voorzitter aan de vergadertafel.

In Soest rinkelt enkele weken later de telefoon van het bestuurslid van denktank thinc. In het gesprek dat volgt vertelt Pieter Hoogendoorn de agent dat zijn gootsteenputje verstopt zit. De afwas stapelt zich op, „de keuken lijkt wel oorlogsgebied”. De agent probeert het gesprek naar het Strafhof te sturen, maar de man dwaalt steeds af. En tot overmaat van ramp ontstaat er verwarring, volgens Hoogendoorn haalt de agent het Strafhof (ICC) en het Internationaal Gerechtshof (ICJ) door elkaar, blijkt uit het transcript van het gesprek dat NRC heeft ingezien.

Na 37 minuten verbreken de mannen de verbinding. Hoogendoorn zegt in het telefoongesprek niets belastends over beide gerechtshoven. De operatie is mislukt.

Auto achter schoolbus

S. heeft geen idee wat zich bij de inlichtingenbureaus afspeelt, maar vanaf de zomer van 2025 begint ze een patroon te zien.

In afwachting van het VN-onderzoek zit ze thuis. Ze slaapt op de bank naast haar laptop, een printer en stapels papier.

Het begon met hackpogingen. Vanuit verschillende landen probeerden anderen in te breken op haar telefoon, haar mail, haar cloud. Daarna zag haar kind drie keer dezelfde auto achter de schoolbus aanrijden. En een paar weken geleden werd ze 's nachts wakker van een scooter die door de straat heen en weer reed.

S. draait rondjes in haar hoofd: is ze overbezorgd? Ziet ze spoken? Of is iets anders aan de hand?

De afgelopen weken lekten er allerlei belastende details over haar en de misbruikswestie naar de media. Details die vragen oproepen over haar beweegredenen, over haar gezondheid, over de betrouwbaarheid van haar beschuldigingen en het VN-onderzoek. Haar vijf telefoons gaan de hele dag. Ze wordt benaderd door journalisten van over de hele wereld.

Een nieuwssite schreef dat S. in de periode dat ze zou zijn misbruikt, „vriendschappelijke relaties onderhield met zowel Khan als zijn vrouw”.

En nu is het *The New Yorker* die haar belt. De journalist wil weten of het waar is dat ze aan een auto-immuunziekte lijdt. S. begrijpt niet waarom dat relevant zou zijn, maar wil ook niet als onbetrouwbaar te boek staan, en stuurt ziekenhuisdocumenten naar de fact-checkafdeling van het tijdschrift.

Een week later verschijnt het artikel, waarin S. wordt geïntroduceerd als een vrouw die lijdt aan „lupus, een luchtweginfectie en een slopende depressie”. Persoonlijke berichten die S. stuurde aan Karim Khan komen aan bod. „Zijn aanklagster komt erg hartelijk over”, schrijft *The New Yorker*. „Ze vertelt gemakkelijk over haar privéleven en haar worstelingen, is erg bezorgd om Khan en zijn vrouw, en misschien is ze zelfs iets te gretig.”

S. is ervan overtuigd dat er een lastercampagne tegen haar wordt gevoerd. Wat kan ze doen? „Ik heb niet het geld of het netwerk om het daar tegen op te nemen”, schrijft ze in een reactie aan NRC.

Lees verder op pagina 20



Q-land

Wie gaf Highgate en Elicius de opdracht? En wie betaalt?

Dat is voor NRC niet met zekerheid vast te stellen. De agenten, zo blijkt uit opnames van de vergaderingen en berichten tussen hen, zijn er zelf van overtuigd dat ze worden betaald door Qatar en dat ze werken voor de hoofdaanklager. Spreken ze eerst nog van 'The Principal' (de opdrachtgever), later noemen ze hem „KK” of „Karim”. In een bespreking schertst een van de mannen dat hij voor „een verkrachter” werkt.

De financier van de operatie wordt eerst nog vaag „the ultimate client” genoemd, maar krijgt in de loop van de tijd steeds meer profiel. Het is „een land” met „woestijnen”, „sjeiks” en „emirs”, dat „pro-Palestijns” is, een land dat „klant-land” en „Q-land” heet. De Britse krant *The Guardian* concludeerde in november al dat de operatie betaald is door „een diplomatieke eenheid binnen de Qatarese staat”. De Amerikaanse krant *The Wall Street Journal* schreef onlangs ook dat Qatar achter de operatie zit.

De agent die de operatie leidt, maakt zich op den duur hardop zorgen over loslippigheid van de andere agenten: „Julie weten al te veel”, zegt hij in een opname als het over de opdrachtgevers gaat. „Wees heel, heel voorzichtig.”

De agenten bezitten vertrouwelijke informatie, zoals de volledige verklaring die de vrouw van Karim Khan over de misbruikwastie aflegde bij de VN. Shyamala Alagendra schaarft zich in die verklaring achter haar man en trekt de beschuldigingen en het motief van S. en andere betrokkenen in twijfel. Alagendra schrijft dat ze door haar werk jarenlange ervaring heeft met slachtoffers van seksueel misbruik, en dat het gedrag van S. „niet strookt met wat je zou verwachten van iemand die voortdurend seksueel misbruikt wordt”. Alleen haar advocaten beschikken over de verklaring, schrijft ze op de laatste bladzijde van het document. „Ik verstrek ook een kopie aan mijn man en zijn advocaten.”

In een reactie aan NRC ontkent Khan via zijn advocaten „categorisch” iedere betrokkenheid bij de operatie. Khan wordt bijgestaan door verschillende advocatenbureaus. Het Britse Carter-Ruck antwoordt namens alle partijen en laat weten dat hun cliënt, tot er vragen kwamen van de media, nooit van deze inlichtingbureaus had gehoord. Carter-Ruck schrijft dat „elke suggestie dat de heer Khan of zijn adviseurs op enigerlei wijze betrokken zouden zijn bij, of opdracht zouden geven tot, activiteiten van het soort waarnaar u verwijst” (...) „volkomen onjuist” zou zijn.

Shyamala Alagendra wil niet ingaan op vragen over haar verklaring, en hoe die bij de agenten kan zijn beland. Ze schrijft dat ze „geen enkel contact” heeft gehad met „een entiteit genaamd Highgate, noch direct noch indirect, en ik heb geen enkele advocaat opgedragen om namens mij contact op te nemen met een dergelijke organisatie”.

Het mediabureau van Qatar en de Qatarese ambassade in Nederland reageren niet op vragen van NRC. Na de publicatie in *The Guardian* eind vorig jaar, twitterde het mediabureau van Qatar dat de beschuldigingen ongefundeerd zijn.

Een kennis

De agent die in Nederland aan het onderzoek werkte, doet in zijn sportkleding de deur van zijn Amsterdamse appartement open. Op Twitter noemt hij zichzelf „inlichtingenonderzoeker”, gespecialiseerd in het verzamelen van inlichtingen door menselijk contact. Op congressen wordt hij aangekondigd als iemand met veel ervaring, hij heeft voor verschillende overheden en intelligence-bureaus gewerkt. In zijn deuropening is hij terughoudend. De agent beweert dat hij zelf slachtoffer is van een complot, het transcript verzoenen is, en wil verder niet reageren.

Pieter Hoogendoorn van denktank thinc herinnert zich het gesprek met de agent nog goed. Afgelopen zomer zat de afvoer in de keuken inderdaad verstopt, vertelt hij in zijn woonkamer in Soest. „Met baking soda heb ik het toen weten te verhelpen.” Als hij van NRC over de inlichtingenoperatie hoort, staat hij raar te kijken. Hij kan zich niet voorstellen dat de agent - „een kennis” noemt hij hem - hem heeft gebruikt. Ze hebben erna nog wel contact gehad. De agent vertelde Hoogendoorn dat er valse transcripten en verhalen in omloop zijn, en adviseerde hem eventuele vragen van journalisten alleen per mail te beantwoorden.

Highgate bevestigt in een reactie dat het onderzoek heeft gedaan naar het Strafhof. Het zou gaan om een onderzoek naar „mogelijke geheime of ongepaste activiteiten die mogelijk bedoeld waren om de geloofwaardigheid, onafhankelijkheid of efficiëntie van het Strafhof te ondermijnen”. Het Strafhof blijkt niets van een onderzoek te weten en noemt zo'n onderzoek „onaanvaardbaar”.

De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) sprak vorig jaar met Strafhofmedewerkers die doelwit van de campagne waren. De NCTV deelde de informatie uit die gesprekken met de inlichtingendiensten en de politie. De politie onderzoekt of er aanwijzingen zijn die strafrechtelijk onderzoek rechtvaardigen. Op vragen hierover van NRC wil de NCTV niet reageren.

De agent die het onderzoek leidde is van de site van Highgate verdwenen.

„Het is behoorlijk verontrustend”, zegt Strafhof-medewerker Thomas Lynch. Over hem is een rapport opgesteld, met op de laatste pagina een familieportret. Twee jonge broers in dezelfde polo, hun ouders er stralend achter. Hij heeft zijn moeder gebeld, vertelt hij. Zij herkende de foto meteen. Die is gemaakt in 1981, in het Amerikaanse warenhuis J.C. Penney. Het gekke is, zegt Lynch, dat foto's in die tijd niet werden gedigitaliseerd. „Hoe komen ze hieraan? En waarom is het relevant? De enige reden die ik kan bedenken: intimidatie.”

S. laat in een reactie weten dat haar beschuldigingen altijd in twijfel zijn getrokken. „Er is veel gespeculeerd over de vraag waarom het zo lang duurde voordat ik naar buiten trad”, schrijft ze, waarom ze niet zelf naar personeelszaken stapte, waarom ze geen aangifte deed. „Ik wist precies met wie ik te maken had. Alles wat sindsdien is gebeurd, bevestigt precies waar ik al die tijd bang voor was.”



Wederhoor

Karim Khan

Karim Khan en zijn advocaten van Carter-Ruck lieten ruim twintig schriftelijke vragen van NRC vrijwel allemaal onbeantwoord. Khans advocaten - die het artikel niet voor publicatie lazen - spreken van „een gekunstelde, en eerlijk gezegd nogal grove, verdere poging van de NRC om de heer Khan (ten onrechte) in diskrediet te brengen”.

De advocaten van Khan schrijven dat noch Khan, noch zijn adviseurs „op enigerlei wijze betrokken waren bij de selectie of het inhuren van Highgate, Elicius of een soortgelijke organisatie”. Ook schrijven ze dat geen van hen betrokken is bij de „vermeende” inlichtingenoperatie.

„Om twijfel te voorkomen: even onjuist - en absurd - zou de kennelijke suggestie zijn dat de heer Khan (...) informatie, waaronder namen, aan Highgate of Elicius zou hebben verstrekt (...).” De advocaten schrijven dat Khan noch zijn adviseurs informatie hebben ontvangen met betrekking tot de bovengenoemde vermeende activiteiten of informatie die voortvloeit uit een dergelijk onderzoek.

Volgens de advocaten is Khan slachtoffer van een „meedogenloze, zeer lasterlijke lastercampagne” die via de media zou worden gevoerd. „Waarbij NRC een van de belangrijkste aanstichters is geweest.”

Highgate

Ook Highgate laat de meeste vragen van NRC onbeantwoord. Het Strafhof laat weten dat het onderzoeken van medewerkers door derden „onaanvaardbaar” is - net als acties om medewerkers „aan te vallen of te hinderen”. Het hof werkt aan „passende maatregelen”.

Elicius

Elicius reageert niet op vragen van NRC.

Labrys Reizen

MUZIEKREIZEN O.L.V. EEN MUZIEKSPECIALIST
Kleine groepen, uitstekende zitplaatsen bij opera's en klassieke concerten,
comfortabele hotels en uitgekiende programma's



MUZIEKREIS BAROK IN ZOMERS STOCKHOLM
vertrek 6 augustus 2026

o.l.v. muziekhistoricus drs. Arthur van Dijk
Op ons programma staan twee prachtige barokopera's: 'L'incoronazione di Poppea' van Monteverdi en 'La liberazione di Ruggiero dall'isola d'Alcina' van Caccini. Deze muziekreis naar Stockholm biedt een inspirerende combinatie van mooie concerten op bijzondere locaties en culturele verdieping in een stad die in augustus op haar mooist is.



MUZIEKREIS MILAAN
vertrek 30 september 2026

o.l.v. musicoloog Jacqueline van Rooij
In het wereldberoemde Teatro alla Scala wonen we een uitvoering bij van Giuseppe Verdi's 'La Traviata'. Tegelijkertijd laten we u de veelzijdigheid van Milaan ervaren: een metropool met een rijke historie, indrukwekkende architectuur en elegante boulevards.



MUZIEKREIS RAVENNA: MOZART 1791
vertrek 12 november 2026

o.l.v. muziekhistoricus Arthur van Dijk
Het millennialia oude Ravenna heeft met zijn jaarlijkse 'Herfsttrilogie' een grote naam hoog te houden. Voor november 2026 kiest het festival voor het laatste levensjaar van Mozart - 1791 - en klinken de drie meesterwerken die vlak voor zijn dood ontstonden: 'La Clemenza di Tito', 'Requiem' en 'Die Zauberflöte'.



MUZIEKREIS ANTWERPEN EN BRUSSEL
vertrek 16 december 2026

o.l.v. musicoloog Huib Ramaer
Reis met musicoloog Huib Ramaer naar onze zuiderburen. In het stijlvolle Antwerpen wonen we Verdi's 'La Traviata' bij. Het kosmopolitische Brussel is onze tweede pleisterplaats. Naast de uitbundige opera 'La Cenerentola' van Rossini staat ook een recital van de wereldberoemde operazangeres Marina Viotti op ons programma.



MUZIEKREIS MALTA
vertrek januari 2027

o.l.v. musicus Onno Verschoor
Ervaar het Valletta Baroque Festival, waar barokmuziek, architectuur en geschiedenis samensmelten in de historische straten van Valletta. Elk jaar treedt een boeiende mix op van gerenommeerde artiesten, het eigen Valletta Baroque Ensemble en veelbelovend jong talent. Musicus Onno Verschoor neemt u mee op dit muzikale barokavontuur.



Op labrysreizen.nl/muziek vindt u meer muziekreizen.



labrysreizen.nl
024-3822110
info@labrysreizen.nl



Advertentie

Branded content

Brightlands

Limburg als model voor Nederlandse innovatiekracht

Zelf de regie nemen over zijn economische toekomst; Limburg deed het en dat leidde tot Brightlands.

Om de provincie economisch te versterken, werd een internationaal kenniscluster verknoot tot een netwerk van innovatiecampussen waar universiteit, hbo, mbo, overheid en bedrijfsleven samenwerken aan nieuwe technologie, bedrijvigheid en oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Ook Den Haag kijkt inmiddels mee.



Scan de QR-code en lees meer over Brightlands in een dubbelinterview met Pamela Habibović, voorzitter College van Bestuur Universiteit Maastricht en Stephan Satijn, gedeputeerde Provincie Limburg. brightlands.com



Illustratie: Francesco Ciccolillo



Een protestdoek in Westbroek, een dorp in de gemeente De Bilt.

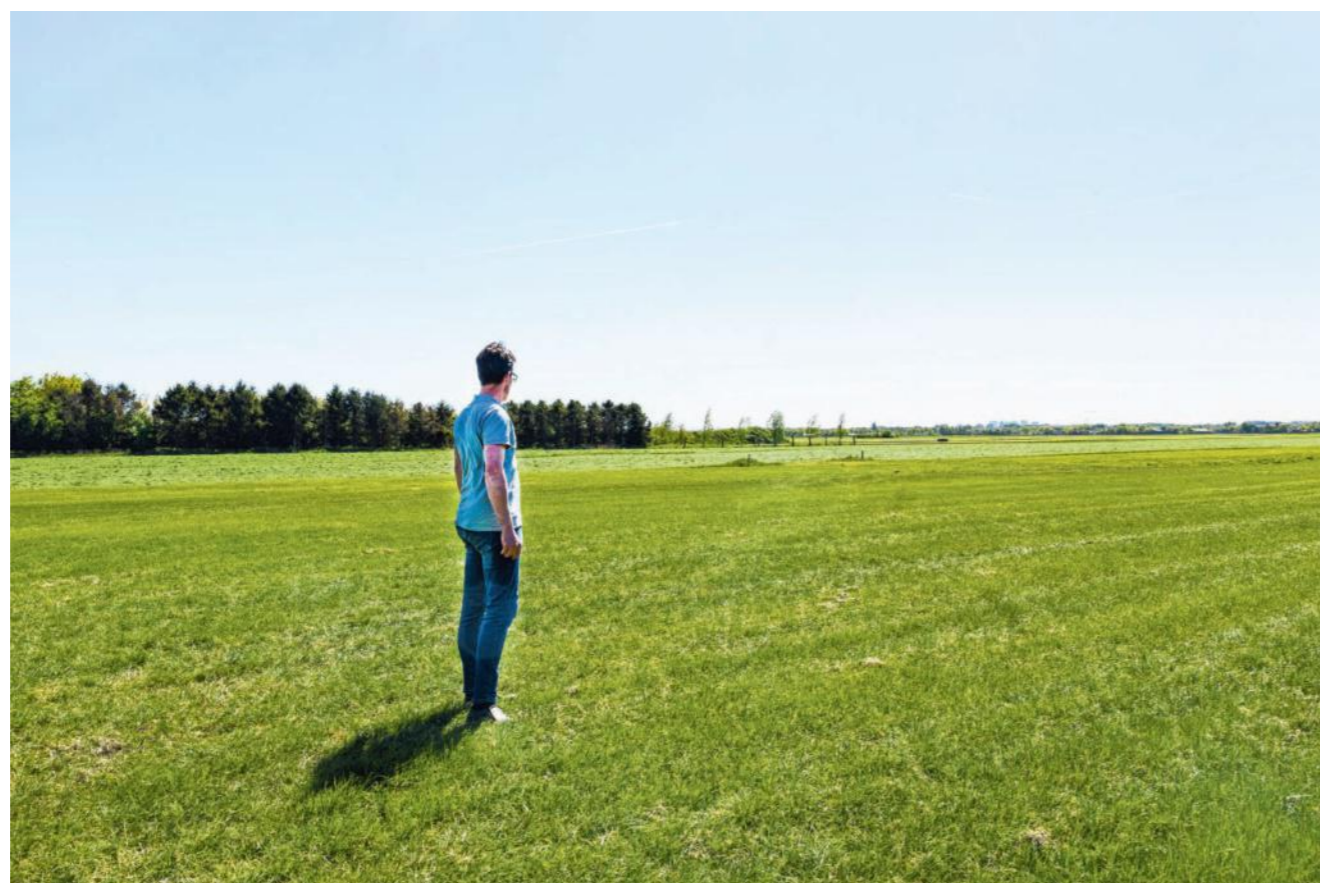
REPORTAGE STIKSTOF

Ik wil boer blijven, zegt Elbert tegen zijn kinderen, en misschien kan dat niet hier

Als eerste provincie maakte Utrecht een maatregelenpakket voor de stikstofcrisis. Voor de vier boeren die nog over zijn aan de Kerkdijk in Westbroek betekent dat - als er geen wonder gebeurt - einde verhaal. Melkveehouder Elbert Hennipman ziet zijn levenswerk bedreigd.

Door **Enzo van Steenberg**
Fotografie **Mona van den Berg**

Hij kleedt zich in stilte aan en gaat zachtjes de slaapkamer uit om Jannie niet te wekken. In de stal zet hij het licht aan; de koeien ritselen, het is zes uur, nog donker. Hij controleert of er koeien aan het kalven zijn, harkt stro in de ligboxen, schuift het voer dicht naar de hekken, spuit waterbakken schoon. Bekijkt de cijfers van de melkrobot en verzorgt de dieren.



Melkveehouder Elbert Hennipman kijkt uit over zijn weiland, nabij Natura2000-gebied in Utrecht.



De kerk van Westbroek.

Om half acht zit hij aan de keukentafel, kousen op de plavuizen. Hete koffie, een stapel boterhammen. Jannie vertrekt zo naar haar werk in het ziekenhuis, Wyno (17) gaat naar zijn studie in Den Bosch, Evan (15) en Marit (13) fietsen 22 kilometer naar school in Amersfoort. Een gewone donderdagochtend, 27 november 2025. Nog één rondje stal. Dan gaat de telefoon.

„Bent u Elbert Hennipman uit Westbroek, en bent u thuis?”

„Dat is hij.
„Er komt zo meteen een koerier met een brief van de provincie Utrecht die grote impact gaat hebben op u en uw bedrijf.”

Als hij ophangt, draait het busje zijn erf al op. Nog nooit ontving hij een aangetekende brief van een koerier. Hij scheurt de envelop open. Hij ziet kaarten, bijlagen. Hij leest flarden. Beperkt mest. Geen kunstmest. Per 1 januari 2027. Hij begrijpt meteen wat dit betekent. Zijn adem stikt. Minutenlang staart hij voor zich uit.

Dan knerpt het grind op de oprit opnieuw. Het is de dominee.

De verbouwing van het platteland

Nederland is bezig met een ingrijpende verbouwing van het platteland. Overal staat de natuur onder druk. Jaren is er te veel stikstof, vooral uit de landbouw, neergeslagen op kwetsbare gebieden; planten en dieren verdwijnen, waterkwaliteit verslechtert, veen-

Over dit artikel

NRC ontmoette Elbert Hennipman tijdens het boerenprotest op het provinciehuis van 19 december 2025 en ging vervolgens vier keer naar Westbroek.

Hennipman is tweemaal thuis geïnterviewd. Ook is, in de Gereformeerde Kerk, gesproken met dominees Ton Lucas (Hervormde Kerk) en Frank Brintjes (Gereformeerde Kerk). Wilma van den Broek en haar schoonzoon Peter van Luijk zijn thuis geïnterviewd en met huisarts Jeroen van Duijn is in de dorpspraktijk gesproken. Telefonisch sprak NRC met wethouder Krischan Hagedoorn (PvdA, De Bilt, waar Westbroek onder valt). Hij bezocht Hennipman en andere boeren op de dag dat ze het slechte nieuws kregen. De gemeente zorgde ook dat de dominees, de huisarts en de politie werden geïnformeerd, om bijstand te verlenen en een oogje in het zeil te houden. De provincie Utrecht reageerde uitgebreid op een serie vragen. Een deel van die antwoorden is in de tekst verwerkt. De provincie zegt verder dat het UPLG is opgesteld om de „natuur, water- en bodemkwaliteit te verbeteren, uitstoot van broeikasgassen te verminderen en boeren toekomstperspectief te bieden”. Het plan moet een einde maken aan de impasse waarin natuurherstel achterblijft en vergunningverlening stopt.

Boeren die willen doorgaan, worden „zo goed mogelijk ondersteund”, maar in sommige gevallen is voortzetting op de huidige plek niet haalbaar. Dan helpt de provincie bij omschakelen, extensiveren, verplaatsen of - als het niet anders kan - stoppen. „We laten deze bedrijven niet aan hun lot over”, aldus de provincie.

De provincie zegt te begrijpen dat „het uitblijven van duidelijkheid onzekerheid met zich meebrengt”, maar benadrukt dat het UPLG nog niet definitief is. Ze zegt oog te hebben voor de impact op dorpen en kijkt in „gebiedsprocessen” ook naar leefbaarheid.

Gedeputeerde Gijs de Kruijf, de opvolger van Sterk, bezoekt Westbroek in mei; op de dag waarop in november vorig jaar de brieven werden verstuurd, bleef de provincie bewust weg om betrokkenen eerst „in eigen omgeving” het nieuws te laten verwerken. Wel is direct aangegeven dat de toenmalige gedeputeerde langs wilde komen - dat is later ook gebeurd. De provincie zegt één telefoontje te hebben gemist op de dag dat de brieven werden gestuurd, en diegene te hebben teruggebeld - Hennipman herinnert zich dat anders. NRC zal de komende periode de ontwikkelingen in Westbroek volgen.

bodems zakken. Rechters hebben geoordeeld dat herstel noodzakelijk is. Alles stopt, van woningbouw tot wegenaanleg, van bedrijfsuitbreiding tot innovatie, en zonder ingrijpen van de overheid blijft dat zo.

De provincie Utrecht kreeg jaren geleden al 250 miljoen euro van het laatste kabinet-Rutte en kwam vorig najaar als eerste provincie met een compleet maatregelenpakket waarmee de landelijke doelen bereikt moeten worden: het Utrechts Programma Landelijk Gebied.

Iedereen wist al dat boeren geraakt zouden worden door stikstofmaatregelen - hier in Westbroek wordt voor het eerst duidelijk hoe dat kan voelen.

Bijna alle boeren in de provincie Utrecht kregen te horen dat ze hun bedrijf moeten verduurzamen. Maar aan de Kerkdijk in Westbroek bezorgde een koerier vier brieven met een hardere boodschap. De boerderijen van Elbert Hennipman (44) en zijn burens Steven (30), Rick (35) en Johan (35) - allen vaders van jonge gezinnen - staan middenin beschermd natuurgebied. Daarom mogen ze straks nauwelijks mest en geen kunstmest meer uitrijden. De levensader van hun bedrijf wordt daarmee doorgesneden.

Zo is een landelijk crisisdossier neerge-daald in hun langgerekte straat, waar ooit bijna vijftig boeren woonden en werkten.

Lees verder op pagina 24





Melkveehouder Wilma op haar boerderij bij de kalfjes die zijn gescheiden van hun moeder.

» Vervolg van pagina 23

Nu is het voor de laatste vier, als er geen wonder gebeurt, einde verhaal.

Het dorp van de dominee

Ton Lucas (59), dominee van de Hervormde Kerk, is de ochtend van die 27ste november onrustiger opgestaan dan gebruikelijk. Hij zit een tijd te wachten tot het telefoontje van de gemeenteambtenaar komt. 'U kunt gaan rijden', hoort hij als de boeren hun

brief hebben gekregen.

Met de auto rijdt hij naar Elbert Hennipman, die als ouderling veel doet voor de kerk. Lucas is zelf boerenzoon, hij kent het leven met de dieren, het land, de seizoenen. Achterom naar binnen, koffie voor iedereen die op het erf komt. Zo heeft hij Westbroek, 1.200 inwoners, ook leren kennen in de twee jaar dat hij hier werkt. Veertig mensen die helpen als een dak van een schuur waait. Bijbelkring op vrijdagavond, korfbal op zaterdag, kerkdiensten op zondag. De jeugd

Achterom naar binnen, koffie voor iedereen. Zo heeft boerenzoon Lucas Westbroek 1.200 inwoners leren kennen

frituurt in het weekend minisnacks in de schuren van de boerderijen, bij de oudere jeugd komt daar ook bier bij.

Hij weet dat de huisartsen zich zorgen maken. In de tijd van de boerenprotesten zijn ze bij alle boeren langsgesgaan. Het dorp hing toen vol met omgekeerde Nederlandse vlaggen. Het ging toen in het nieuws ook over boeren die vaker dan gemiddeld zelfmoord plegen. Ook dat soort zorgen zijn er, weet Ton Lucas, maar die blijven achter de voordeur. Juist omdat de mensen elkaar zo goed kennen, wordt hier niet alles hardop gezegd. Dat de overheid zo, met een aangekende brief, deze mensen aan het wankele brengt, kan hij moeilijk verteren.

Hij treft Hennipman aan zoals hij hem kent: rustig en beheerst. Ze gaan aan de keukentafel zitten en dan wordt al snel duidelijk dat de brief die zojuist is bezorgd de boer heeft overrompeld, dat hij vrepeld voor het einde van zijn levenswerk. Na een poosje stelt de dominee voor om samen te bidden. Uit het hoofd spreekt hij over hoop en moed in zware tijden. Ze wensen de overheid kracht toe, om verstandige beslissingen te nemen, ondanks alles.

Dan leest hij Psalm 146.

Welzalig is hij die de God van Jacob tot zijn hulp heeft, die zijn verwachting stelt op de Heere, zijn God.

Ze buigen het hoofd.

Moeder was thuis met zes kinderen

De hele dag zit Elbert Hennipman te appen met de burens, mannen die hij hun hele leven al kent. Rick heeft twee jonge kinderen, Johan één, Steven verwacht de eerste. Eentje zit nog in het bedrijf met zijn ouders, de anderen hebben het net overgenomen.

Jannie is inmiddels thuisgekomen. Toen hij haar belde, hebben collega's haar taken in het ziekenhuis meteen overgenomen. Ze zitten met hun handen in elkaar, tranen vallen op het tafelblad. De wethouder van De Bilt, waar Westbroek onder valt, is langs geweest maar kan ook weinig doen, dit is een besluit van de provincie, niet van de ge-

meente. Elbert Hennipman leest in de app dat een van de andere jongens de wethouder niet het erf op wilde laten: even geen overheid hier.

Het is een bewolkte dag. Jannie en hij willen een stuk gaan wandelen als Wilma (62) en Kees van den Broek (67) aan de deur staan. Ze hebben van de dominee gehoord wat er aan de hand is, Kees is ook ouderling. Ze zijn verschrikkelijk geschrokken. Er is al zoveel veranderd in het dorp. Het sociale weefsel draaide altijd op de kerk en de boeren. Nu al is het lastiger om mensen te vinden voor de vrijwillige brandweer, voor de feesten rond Koningsdag, voor vrijwilligerswerk. Wat gaat dit betekenen?

Toen Kees een paar jaar geleden ernstig ziek was, heeft Elbert veel voor hen gedaan. Ze wilden meteen naar hem toe. 'Ach jongen toch', zegt Wilma bij de deur en pakt hem vast. Ze gaan in de keuken zitten. Weer tranen, bij alle vier.

Wilma en Kees wonen aan de Korsesteeg, aan de andere kant van het dorp, op de boerderij die ze bestieren met hun dochter en schoonzoon. Ooit boerden ze ook vlak bij de kerk, maar bij grote herindelingen en kavelruilen zijn ze verhuisd. Er moest van de provincie ruimte komen voor natuur en recreatie en ze waren bereid om hun bedrijf iets verderop te zetten.

Elbert had altijd gedacht dat de grond toen definitief verdeeld was en de agrarische grond daarna onbetwist, maar het gaat nog steeds niet goed met de natuur in de Oostelijke Vechtplassen rond het dorp. Ze willen allemaal meedenken, proberen ook het goede te doen voor de natuur, doen aan weidevogelbeheer en kopen machines die duurzamer zijn, maar ze willen óók boer blijven.

En nu beseft iedereen aan de keukentafel dat Wilma en Kees geluk hebben gehad: zij kunnen voorlopig blijven, al moeten ze stevig verduurzamen en wordt het spannend om te zien wat dat betekent voor hun bedrijf.

Aan Wilma en Kees hoeft Elbert niet uit te leggen wat deze plek voor hem betekent. Zijn vader was koster in de kerk en zetbaas op een groot bedrijf dat aanhangwagens maakt, moeder was thuis met de zes kinderen en zorgde voor de oma's, eentje woonde bij hen in. Hij kon opstandig zijn vroeger, samen met zijn broertjes. Toen hij tien was regelde zijn vader een baantje voor hem bij Kees en Annie, een boerenstel zonder kinderen. Op de lagere school in Maartensdijk had hij het niet altijd makkelijk, maar op het erf voelde hij zich thuis.

Bij Kees en Annie mocht hij de stallen uitmesten, vegen, klusjes doen. Na de landbouwschool vroegen ze hem om in het bedrijf te komen en zeventien jaar geleden nam hij het samen met Jannie over. Hij bouwde het uit tot een bedrijf van 250 koeien met moderne machines, de vergunningen altijd op orde. Hier kreeg hij het gezin waar hij altijd van droomde.

Elbert Hennipman probeert het telefoonnummer te bellen dat in de brief van de provincie staat. Hij wil weten welke percelen hij niet meer mag bemesten, wat ze precies bedoelen met verminderde stalemissies, hoe ze gaan berekenen wat zijn land straks nog waard is. De provincie heeft de hele dag mensen klaar zitten, maar hij komt er niet doorheen.

Ze zetten de frituurpan aan, het is al donker. De kinderen zijn uit school en van de studie gekomen. Hij roept hen. Zo rustig mogelijk leggen ze uit wat er speelt. Wyno wordt woedend. Evan kijkt stil voor zich uit, Marit begint te snikken.

Kunnen we hier blijven wonen, vragen ze. Kunnen we nog in het bedrijf komen werken? Heb jij straks nog werk? Marit wil weten of ze haar kalfjes, varkentjes en konijnen mag houden - de dieren die langer bij hen blijven. Ze heeft ze namen gegeven, bijvoorbeeld van bekende Tiktokkers. Ik wil boer blijven, zegt Elbert tegen zijn kinderen, en misschien kan dat niet hier. Ik denk dat je best nog wat dieren kunt houden, maar ik kan het niet beloven. Hij kan even niets beloven.

Als hij 's avonds aan de trap luistert, hoort hij dat Marit nog altijd huult.

Naar het provinciehuis

Op zijn elektrische fiets rijdt Elbert drie weken later naar het provinciehuis, het is maar een half uurtje. Zijn vrienden en burens gaan met trekkers, behangen met spandoeken, maar hij wil rust aan zijn hoofd voordat hij straks de gedeputeerde toespreekt.

Hij haalt een vriend op, ze kennen elkaar nog van het jeugdwerk bij de kerk. Die woont iets verderop, maar heeft ook land aan de Kerkdijk en wordt dus ook getroffen. Met hem erbij zijn er vijf boeren uit het dorp voor wie de toekomst hoogst onzeker is. Het is bijna tien graden, warm voor 19 december.

In de zaal kloppen de mensen hem stevig op de schouder. Een boer uit Oudewater heeft meer dan een uur op de trekker gezeten om erbij te zijn. Er zijn meer dan honderd boeren, velen in werkkleding, op klompen, de modder er soms nog aan.

In dit 85 meter hoge gebouw is een 'kern-team' al sinds 2022 bezig met de plannen. Ambtenaren van de afdelingen natuur, landbouw, water, bodem en uitvoering. Er zijn 'gebiedsregisseurs' betrokken - ook eentje voor Westbroek - en de afdelingen vergunningverlening, grondzaken, juridische zaken en ruimtelijke ordening. Er is gesproken met de agrarische sector, natuurorganisaties, waterschappen en gemeenten. Er waren online informatieavonden en 'hackatons' om mensen te informeren.

Het laatste kabinet-Rutte wilde de grote verbouwing van het landelijk gebied al. Er was meer dan 20 miljard euro beschikbaar. De provincie Utrecht kreeg alvast 250 miljoen euro, nog voordat het kabinet-Schoof onder druk van de BBB - het geld weer terugtrok. Onder premier Jetten zijn de miljarden terug, maar Utrecht kan al die tijd door.

Elbert Hennipman staat iets links van het podium, hij luistert hoe gedeputeerde Mirjam Sterk (CDA) de plannen van de provincie uitlegt. Ze zegt dat de landelijke overheid eerder iets had moeten doen aan stikstof, maar dat zo lang is getreuzeld dat er nu hard moet worden ingegrepen. De provincie kan niet anders, zegt ze, want de natuur is er slecht aan toe en vergunningsverlening loopt helemaal vast.

Hij hoort haar vertellen dat ze hun pijn begrijpt, dat ze belooft om boeren die getroffen worden te helpen. Dat er vergoedingen zijn voor grond die minder waard wordt. Dat er hulp komt bij het omschakelen



naar een duurzamere vorm van landbouw, bij een verhuizing of - in het uiterste geval - bij het stoppen met boeren. Want zo eerlijk moet ze zijn, zegt Mirjam Sterk: niet voor iedereen is ruimte om boer te blijven.

Iemand geeft Hennipman de microfoon. Hij vertelt over de veehandelaar die straks minder werk heeft, de loonwerker die mensen moet ontslaan. Het kan niet zo zijn, zegt hij, dat met het opofferen van vijf bedrijven in Westbroek een complete gemeenschap, de sportvereniging, de kerk... dat alles kapot gaat.

Het is stil geworden in de zaal.

Ik ga mijn kerstdagen tegemoet in onze kerheid, zegt hij. Maar ik krijg een heel mooie Kerst, want ik weet dat er een Licht is. Daarom wil ik u oproepen: denk na over dat grote licht, denk na over uw naasten, dan heb je een zalig Kerstfeest.

Een langdurig applaus.

Een paar dagen later staat hij in de Hervormde Kerk, midden in Westbroek, een gebouw dat voor hem voelt als thuis. De jaarlijkse kerstzang, georganiseerd door de twee kerken in het dorp, wordt geleid door Frank Bruinjes, de dominee van de Gereformeerde kerk. Die ziet hoe Elbert Hennipman als ouderling namens de Hervormde Kerk de mensen toespreekt. Bruinjes is onder de indruk. Dat de boer daar zo kan staan, na alles wat de afgelopen weken is gebeurd. De dominee denkt: deze man vertrouwt echt op God. Zijn geloof functioneert.

De wereld van morgen

Hij kleedt zich in stilte aan, gaat zachtjes de slaapkamer uit om Jannie niet te wekken. In de stal zet hij het licht aan; de koeien ritelen, het is zes uur en al licht nu de lente is gekomen. Hij controleert of er koeien aan het kalven zijn, harkt stro in de ligboxen, schuift het voer dicht naar de hekken, spuit waterbakken schoon. Bekijkt de cijfers

van de melkrobot en verzorgt de dieren.

Als hij het erf af loopt ziet hij de spandoeken. Peter van Luijk, de schoonzoon van Wilma en Kees van den Broek, heeft ze laten drukken. 85 mensen in het dorp bestelden er eentje, op eigen kosten - ze willen iets doen voor de boeren. 'Wij houden van boeren om hun daden en hun doen', staat er. 'Door politieke macht wordt ons landschap verkracht.' Boeren zorgen voor de wereld van morgen.'

De dorpsbewoners hebben ook een lied gemaakt, op de melodie van Wim Sonnevelds klassieker 'Het dorp'. Jong en oud zong mee, de oude postbode kwam er zelfs voor naar het dorp.

Een ambtenaar is inmiddels bij Elbert Hennipman op bezoek geweest, gedeputeerde Mirjam Sterk ook, er is allerlei mailverkeer geweest met het provinciehuis, maar sommige van zijn vragen zijn na al die maanden nog niet beantwoord. Liefst 1.700 mensen hebben een zienswijze ingediend bij de provincie, een reactie waarmee ze hopen nog iets te veranderen. Daar zijn de ambtenaren nu druk mee. Vragen die zomer moet het plan definitief worden aangenomen door Gedeputeerde Staten, dan zou de provincie Utrecht hem meer antwoorden moeten kunnen geven.

Ergens hoopt hij dat er nog iets verandert, maar hij beseft dat de kansen voor hem en zijn burens heel klein zijn. Zeker waar ze nu zitten, zo midden in de beschermde natuur. Ze hebben een advocatenkantoor ingeschakeld, ze moeten afwachten. Mirjam Sterk is inmiddels minister in Den Haag, ze gaat over een heel ander onderwerp, haar opvolger komt in mei op bezoek.

Om half acht zit hij aan de keukentafel, kousen op de plavuizen. Hete koffie, een stapel boterhammen. Een aantal burens heeft gezegd dat hij maar moet praten met ambtenaren en journalisten. Zij mesten dan zijn stal wel een keer extra uit. Het valt de andere boeren te zwaar.

Waarom zou ik het dak nog repareren, zei iemand die in dezelfde situatie zit. Zelf voelt hij zich goed. Dominee Bruinjes had het juist gezien bij de kerstzang - de rust is terug. In de weken na de brief heeft hij veel gesproken met familie, vrienden, mensen in de kerk. Of het nu als deeltijdboer is, of met een kleiner bedrijf, of een ander soort bedrijf... het zal wel goedkomen. Hij voelt hoop en kracht voor de toekomst en vertrouwt op God. Die heeft hem doen ervaren dat het werk in Westbroek nog niet gedaan is.

Wat er ook gebeurt, hij blijft thuis.



Elbert Hennipman bij zijn koeien.



Peter op de boerderij die hij samen met zijn vader Kees (achter) en Wilma runt.

POPMUZIEK

Harry Styles geeft tien concerten in de Arena, maar 'Harry-mania' blijft nog uit: is de vraag overschat?

Fans stonden in januari eindeloos in de virtuele rij voor tickets voor de tien shows van Harry Styles in Amsterdam. Toch zijn niet alle concerten uitverkocht. Zijn de kaartjes te duur? „Niet iedereen kan gaan, terwijl muziek iets voor iedereen is.”

Door **Thijs Schrik** en **Anne Moraal** Illustratie **Gijs Kast**



Cultuur

AMSTERDAM

De opwindings was groot toen in januari de aankondiging kwam dat de Britse superster Harry Styles weer ging optreden. Een reguliere tour zou het niet worden: Styles (32) doet zogenoemde 'residencies': langere concertreeksen in dezelfde stad, in totaal in slechts zeven steden. In New York doet hij maar liefst dertig shows. Daar registreerden 11,5 miljoen mensen zich voor de pre-sale, een record voor die stad.

De *Together, Together*-tour begint in de Johan Cruijff Arena (die plek biedt aan 50.000 bezoekers per keer) in Amsterdam, waar hij vanaf zaterdag tien concerten geeft, uitgesmeerd over drie weken. Niet eerder deed een artiest zo'n lange concertreeks in de Arena. Na de aankondiging ontstond een grote hype; bij aanvang van de kaartverkoop deelden fans screenshots van de gigantische digitale wachtrijen waarin ze zaten - van soms tienduizenden wachtenden. Het aanvankelijk geplande aantal van zes concerten werd verhoogd naar tien.

De concerten worden op deze manier wel erg exclusief, voor een beperkte groep

Helen Hofstee
Duitse fan

Na de eerste enthousiaste reacties van fans begon ook het gemopper. Kaartjes voor de shows zijn duur: staanplaatsen kosten 141,37 tot 315,28 euro; zitplekken 46 euro (slecht zicht), oplopend tot 203 euro. Het duurste kaartje kost zo'n 826 euro, daarvoor krijgt de bezoeker onder meer een plekje binnen de ring van het podium en een *fast pass* toegang tot de pop-upshop, voor een cadeaupakket met 'exclusieve merch'. Een ontmoeting met Harry krijg je er niet voor, wel een fotomogelijkheid voor de 'VIP backdrop'.

Voor buitenlandse fans komen er ook nog reis- en verblijfkosten bij. Ondertussen zijn er voor de latere shows in de reeks nog steeds genoeg kaarten te krijgen én worden tickets inmiddels op grote schaal doorverkocht, vaak zelfs voor lagere prijzen. Hebben ze met tien shows de vraag misschien toch overschat?

'Te vroeg voor conclusies'

Volgens concertorganisator Mojo klopt het dat nog niet alle shows zijn uitverkocht, maar is het nog te vroeg om conclusies te trekken. Hoofdcommunicatie Shally Hurkmans noemt de reeks al succesvol: „Hij geeft tien shows en er zijn al heel veel kaarten verkocht.” En: „Ik kan me voorstellen dat er weer buzz gaat ontstaan als de reeks eenmaal begonnen is.” Elke booking heeft een financieel risico, zegt Hurkmans. „Of het nu gaat om twee of om tien shows. Er is altijd een kans dat je de kaarten niet verkoopt.” Op inhoudelijke afspraken met de artiest kan Mojo niet ingaan. Het was in elk geval een lang traject om alle data voor elkaar te krijgen. „Het is een grote puzzel. Maar de artiest bepaalt uiteindelijk waar hij speelt. Amsterdam is voor veel artiesten een aantrekkelijke stad om te spelen: de bereikbaarheid en de infrastructuur zijn erg goed.”

Concurrer je als concertorganisator met zo'n kostbare show ook met jezelf? Er zijn veel stadionshows en talloze festivals. „Het kan dat mensen andere keuzes maken en naar Harry Styles of Bruno Mars komen. Maar daar zijn geen specifieke cijfers van. Wel geldt: je kunt je geld maar één keer uitgeven.”

Arenanomics: hele regio profiteert

Met de stadionoptredens is veel geld te verdienen: voor Mojo, Harry Styles én de hele regio Amsterdam. Walther Ploos van Amstel, lector Citylogistiek aan de Hogeschool van Amsterdam, spreekt van 'Arenanomics' - het gehele economische ecosysteem dat ontstaat rondom dergelijke optredens, zoals eerder gebeurd bij bijvoorbeeld concertreeksen van Adele in München en Coldplay in Londen. Tickets en merchandise kunnen in potentie zo'n 150 miljoen euro opleveren, zocht Ploos van Amstel uit. Dat geld reist overigens grotendeels in de tourbus mee ons land uit.

Toch kunnen de shows Nederland ook veel opleveren. De concerten hebben de potentie om zo'n 500.000 bezoekers te trekken, waarvan ongeveer de helft uit het buitenland zal komen. „Aan hotel, eten, vervoer en souvenirs besteden zij zo'n 400 euro per dag”, vertelt Ploos van Amstel. In combinatie met wat binnenlandse bezoekers extra uitgeven „heb je het over zo'n 120 miljoen euro voor de hele regio rondom Amsterdam”. Die regio strekt zich ver uit: „Buitenlandse bezoekers zijn vaak ook wat langere reistijden gewend en vinden het dus ook niet zo erg om een hotel buiten de stad te boeken, in Haarlem of Utrecht bijvoorbeeld.”

Al bij de aankondiging van Styles' *residency* schoten hotelprijzen omhoog, een Harry-tram reed door de Amsterdamse straten en Ajax-supporters maakten zich druk om de thuiswedstrijden van hun club: door de komst van de

popster moet Ajax mogelijk uitwijken naar het stadion van FC Volendam. ANP meldt deze week dat boekingsites en vliegtuigmaatschappijen de vraag naar kamers en vluchten zagen stijgen. Zo zag Booking.com sinds de aankondiging in januari een verviervoudiging van zoekopdrachten in de periode van 16 mei tot en met 5 juni ten opzichte van vorig jaar. Ook Airbnb zag een stijging. Luchtvaartmaatschappijen EasyJet en KLM zagen in januari een gestegen vraag naar vluchten naar Amsterdam in die periode. De Harry-mania leek compleet, maar lijkt in de dagen in aanloop naar het eerste optreden mee te vallen.

'Harry Styles is geen Taylor Swift'

Remco Groenhuijzen, directeur van het Amsterdamse Mövenpick Hotel en voorzitter van Luxury Hotels of Amsterdam, een samenwerkingsverband van 25 Amsterdamse hotels, vertelt juist dat het in de hotelbranche, in zijn segment althans, meevalt met de hype, ondanks de door Booking genoemde stijging van zoekopdrachten. Toen Taylor Swift in juli 2024 in Nederland optrad, was het effect op de branche groot: veel kamers raakten in no time uitverkocht. Met dat in het achterhoofd verhoogden hotels kort na de aankondiging van de concerten van Styles de prijzen van hun kamers op de data dat hij zal optreden, maar het aantal boekingen is niet hoger dan gebruikelijk in deze periode. „Je ziet nu dat de weekenden wel goed bezet zijn, maar dat zijn ze eigenlijk altijd wel. Verder zie ik eigenlijk niets uitzonderlijks”, zegt Groenhuijzen. „Harry Styles is geen Taylor Swift.”

De gemeente Amsterdam, met een belang van 48 procent grootaandeelhouder van de Amsterdam Arena, is logistiek voorbereid, ze hebben wel vakker te maken met grote evenementen en mensenmassa's. Van *mania* lijkt op het gemeentehuis geen sprake, de economische winst is relatief: „De omvang van de Amsterdamse economie is ongeveer 110 miljard per jaar, dat is per week ruim 2 miljard. Maar voor individuele horeca en winkels kan het natuurlijk een leuke stimulans zijn.”

Niet voor iedereen

Al deze bedragen komen uit de portemonnee van de fans. Eén van hen is de Duitse Helen Hofstee (17), ze reist van Hamburg naar Amsterdam voor het concert op 2 juni, samen met een goede vriendin. Hofstee begon met luisteren toen Styles al soloartiest was. Styles begon in 2010 als lid van de boyband One Direction en bracht zijn eerste soloalbum uit in 2017. Voor One Direction was ze nog te jong, vertelt ze aan de telefoon. Ja, de kaartjes waren erg duur, zegt ze. Maar voor haar was de timing perfect: „We hebben eindexamen gedaan en zijn vier weken vrij. Dus het is echt een vakantie. We hadden ook zin om naar Amsterdam te gaan.”

Over de *residency*-aanpak van Styles heeft ze gemengde gevoelens. „De concerten worden op deze manier wel erg exclusief, voor een beperkte groep. Niet iedereen kan gaan, terwijl muziek iets voor iedereen is. Wel snap ik dat heel veel reizen en toeren zeer vermoeiend is voor muzikanten.”

Hofstee en haar medefan hebben het voordeel dat ze kunnen logeren bij Nederlandse familie, wat weer overnachtingskosten scheelt. En ze verwacht een bijzondere show. „Mensen hebben er volgens mij veel zin in. Harry is emotioneel, hij danst, doet alles. Ik denk dat de *vibe* in Amsterdam heel goed zal zijn.”

Lauren McCrindle (49) maakt een veel grotere reis. Zij komt helemaal vanuit het Canadese Toronto naar Amsterdam. Ze gaat met een groep vrienden

(„Gen X'ers en millennials”) naar een van de shows. „Ik ben waarschijnlijk te oud voor Harry Styles. Maar het leven is kort”, grapt ze. Ze noemt de muziek van Styles „leuk en makkelijk”. Eerder zag ze Styles tijdens een vorige tour met een vriendengroep in New York. Iedereen uit die groep woonde toen in New York, nu komen zij verspreid: naast Toronto uit Londen, Detroit en New York. In de VS zijn kaartjes voor dit soort shows overigens veel duurder; vanuit Toronto een show bezoeken in New York zou voor McCrindle net zo duur uitpakken als Amsterdam. Ook zij ziet voor- en nadelen bij 'residencies'. „Ze zijn geweldig voor de artiest. En als je het geld en de tijd hebt om te reizen ook. Maar ik weet zeker dat het voor veel fans - letterlijk - onbetaalbaar is, en dat is jammer.”

Het feit dat er nog tickets beschikbaar zijn, zou een teken kunnen zijn dat dit soort concerten aan hun commerciële plafond zitten. Harry vraagt veel van zijn fans: tijd, kilometers en vooral veel geld. Maar geeft Styles met zijn concerten de fans nog wel genoeg terug? Inmiddels zijn er tickets voor veel lagere prijzen in omloop: veel van de optredens zijn ten tijde van dit schrijven niet uitverkocht en online worden kaartjes soms zelfs voor de helft van de oorspronkelijke prijs doorverkocht. Op sociale media vertellen fans dat ze kaarten in verschillende steden kochten en nu van hun tickets voor Amsterdam af willen. Maar dat is niet zo makkelijk als er al veel aanbod is via doorverkoopplatforms als Ticketswap.

Hitgevoelig, maar met diepere laag

Al uitverkocht of niet, de concerten hebben de potentie om opgenomen te worden in de muziekgeschiedenisboeken. Styles is een van de grootste popsterren ter wereld en heeft een interessante artistieke ontwikkeling doorgemaakt.

Simone Driessen is onderzoeker aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam en gespecialiseerd in fancultuur en boybands. Zij ziet dat Styles een route heeft gevolgd die veel voormalig boybandleden namen, onder wie Robbie Williams. Styles trad uit de boybandmal door een meer volwassen richting op te gaan: nog steeds hitgevoelig, maar vol verwijzingen naar de muziekgeschiedenis, vooral de jaren zeventig en tachtig.

Zijn slim gemaakte songs raken aan pop, rock, folk en disco. Driessen: „Zijn eerste albums waren geschikt voor een breed publiek: van jong tot boomer.” Zijn fans van het eerste uur zijn met hem meegegroeid. „Ik denk dat veel van de vroegere Harry-meisjes nu Lowlandsbezoekers zijn”, zegt Driessen. „Zij zitten in de zogenoemde *post youth*-fase, ergens tussen de 25 en 35. Dan ben je vaak financieel en sociaal onafhankelijk. Je hebt wat te besteden en je hebt tijd. Voor die groep is het ook nostalgie. En aan de andere kant is het nu ook gewoon muziek waarmee je weg kan komen, het is niet te gek.”

LCD Soundsystem als invloed

Het geluid van het nieuwe album, *Kiss All The Time*. *Disco*, *Occasionally*, knipoogt ook naar alternatieve elektronica, met LCD Soundsystem als grote invloed. Dat past ook meer bij het Lowlands-publiek.

Vaak ontstaat er een bepaalde online hype rondom dit soort shows. Via online platforms als Instagram en TikTok gaan beelden rond en ontstaat er een hele cultuur rondom de concerten. Bij Swift zat de show vol rituelen en afgesproken acties die daarna weer via sociale media rondgaan. „Er ontstaat onder fans ook een gevoel van: nu is het moment, misschien doet deze artiest dit voor de laatste keer.”



COLUMN
MARIJN DE VRIES

In je binnenste cirkel

Geen inspirerender plek voor het schrijven van een column dan een subtropisch zwemparadijs op een verregende Hemelvaartsdag. Men kijkt wel wat vreemd op van een mevrouw met haar laptop tussen de spetterende mensen, maar je moet wat op de zoveelste schoolvrije dag. De kinderen zijn vrolijk aan het plonzen, het massale gekrijs is tot een monotone brij geluid geworden, ik zit te zweten in mijn bikini, u ziet het kortom voor zich, neem ik aan.

Geen logische setting om aan het WK handbal te denken, maar toch laat het bericht dat ik voor aanvang van de kwalificatieduels tegen Griekenland las me niet los. „Als we het WK niet halen hebben we gefaald”, luidde de kop.

Oef, dacht ik, de druk is AAN. En: volgens mij is deze benadering niet de slimste. Ik ben geen handbalspecialist, maar wel bovenmatig geïnteresseerd in sportpsychologie, al sinds ik Rico Schuijers ooit sprak, misschien wel twintig jaar geleden. De sportpsycholoog had het over cirkels. Nu zouden we het ‘focus op je taak’ noemen - dat hoor je topsporters tenminste regelmatig zeggen.

Als je geen fout mag maken verlies je creativiteit

Je presteert het best als je in de binnenste cirkel blijft met je aandacht, legde Rico me toen uit. Dan focus je op je taak en ben je bezig met het hier en nu, zonder afgeleid te worden door gedachten die niet bijdragen aan de prestatie op dat moment. Alleen dan lukt het zo vrijuit mogelijk te presteren.

Daar omheen ligt cirkel 2. In die cirkel laat je meer gedachten toe. Bijvoorbeeld: wat als ik nu niet scoor? Dat is geen constructieve gedachte, omdat je al bezig bent met het resultaat.

In de cirkels die daar omheen liggen ga je steeds meer doemdenken: van ‘wat als we de wedstrijd niet winnen?’ tot ‘als we het WK niet halen, halen we de Olympische Spelen niet en is mijn leven mislukt’. Dat klinkt grotesk, maar er zijn topsporters die het echt zo kunnen zien.

Jezelf opleggen dat je móet winnen, betekent automatisch dat je niet mag verliezen. Dat je geen fouten mag maken. Als je geen fouten mag maken, verlies je creativiteit en lukt het nauwelijks meer vrijuit te spelen. En belangrijker: je kunt een perfecte wedstrijd spelen, maar tóch verliezen. Alles goed doen, maar toch moeten zwichten omdat de ander nu eenmaal beter is. Dus: focus op je taak. Alleen daar heb je op dat moment zelf invloed op.

Eigenlijk geldt dit niet alleen in de topsport. Lessen als ‘het proces is belangrijker dan de uitkomst’ of ‘wees de beste versie van jezelf’ lees je tegenwoordig overal. Ik proef altijd een beetje braaksel achter in mijn mond als ik zulke zinnen zie, maar ze zijn wel waar. Als je echt naar zulke lessen durft te leven, stel je jezelf minder teleur dan als je je focust op de uitkomst van de dingen die je doet.

Ik wil me totaal niet bemoeien met de Nederlandse handbalploeg, maar de eerste wedstrijd tegen Griekenland werd woensdag al verloren. De immense druk is nu nog hoger. Zondag is de tweede wedstrijd, die met dikke cijfers gewonnen moet worden, alleen dan plaatsen ze zich voor het WK.

Ik hoop dat het ventielje nog even los kan, de druk er een beetje af kan. Hup mannen, met de groeten uit het zwembad: focus op je taak.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.



HC Oranje Rood op 14 april tijdens een play-offwedstrijd tegen AH&BC in het Wagener Stadion. FOTO SIMON LENSSENS

REPORTAGE HOCKEY

Oranje-Rood: de beste hockeyploeg van dit seizoen

Na negen jaar bouwen hopen de mannen van fusieclub Oranje-Rood uit Eindhoven eindelijk de landstitel te veroveren. Zondag speelt het team de return van de halve finale, tegen Amsterdam. „Wat zóu het mooi zijn als we met dit team de finale halen”.

Hugo Logtenberg

EINDHOVEN

De uitwedstrijd tegen directe concurrent Rotterdam is mid april nog geen minuut onderweg als Oranje-Rood een strafcorner krijgt. De Schotse spits Struan Walker legt aan en pusht de club uit Eindhoven direct op voor-sprong: 0-1. Zes minuten later is het 0-2 en is de hockeytopper eigenlijk al belijst. Rotterdam probeert het nog wel, maar het loopt zich, zoals vrijwel alle ploegen in de hoofdklasse dit seizoen, stuk op de defensie van Oranje-Rood.

In het derde kwart scoort „de dekselse Struan Walker”, zoals de stadion-spreker van Rotterdam de Schot noemt, opnieuw: 0-3. Twee jeugd-vrienden van Walker, die speciaal voor de wedstrijd zijn overgekomen, kunnen op de hoofdtribune hun geluk niet op. Na nog een verse halve liter bier, zegt één van hen: „Struan staat altijd op de goede plek. Die gave had hij al toen we nog klein waren.”

Walker brengt die middag zijn totaalscore van het seizoen op zesentwintig doelpunten - een clubrecord, dat past bij de imponerende cijfers van

de koploper. De club uit Eindhoven is door de winst in Rotterdam verzekerd van de play-offs voor de landstitel en is als lijstaanvoerder dan ook al zo goed als zeker van een Europees ticket voor volgend seizoen.

Hoe kan het dat de ambities nu wel worden waargemaakt bij Oranje-Rood, na negen hoofdzakelijk schrale jaren sinds het ontstaan van de fusieclub in 2016? NRC volgde de club in de afgelopen maanden en sprak met spelers, coaches, fans en bestuurders. „Alle puzzelstukjes vallen in elkaar.”

Autoriteit

De temperatuur is aangenaam voor de tijd van het jaar en Oranje-Rood heeft net gewonnen, maar op het terras van de club staat Simon van de Boomen, lid van de commissie tophockey bij de club, zich kapot te ergeren. Het is 23 maart 2025. Oranje-Rood heeft zojuist Nijmegen met 5-4 verslagen. De spelers van Nijmegen, dat kansloos zal degraderen uit de hoofdklasse, komen met bebloede knieën van het veld, ziet Van den Boomen. Zijn club heeft gewonnen omdat het beschikt over veel betere spelers, maar het team hangt als los zand aan elkaar. „Ik dacht: dit is

echt te armoedig voor woorden”, zegt Van de Boomen nu terugblikkend.

Hij is niet de enige die er zo over denkt. Het valt mensen binnen de club op dat de discipline van de ploeg hapert en de teamgeest maar matig is ontwikkeld - net als de absolute wil bij meerdere spelers om zich te ontwikkelen. Sommigen komen te laat bij team-besprekingen, wat weer leidt tot onderlinge irritatie als er niet adequaat op wordt ingegrepen. Coach Omar Schlingemann is naast Oranje-Rood ook druk met andere werkzaamheden, buiten de club.

Op trainingsdagen lopen sommige spelers in een zelf samengestelde outfit in plaats van het voor die dag beschikbare trainingstenu. Het illustreert voor de even betrokken als bezorgde leden het gebrek aan eenheid in de groep. Ze kunnen het niet langer aanzien hoe het hun club maar niet lukt aansluiting te vinden bij de grote clubs in de Randstad.

Van de Boomen en een paar anderen smeden een plan om Oranje-Rood, negen jaar eerder ontstaan uit het succesvolle Oranje-Zwart en het kleinere EMHC, aan de top te krijgen. Daarvoor moet de club, met veel familiäre ban-

den in de organisatie, professionaliseren. De coach kan als eerste vertrekken, ondanks een doorlopend contract. Voor de spelers die gaan, komt een handvol nieuwe krachten terug. Onder hen internationals als Struan Walker, de Argentijnse doelman Tomás Santiago en de Spaanse spelmaker Pol Cabré-Verdiell, waarmee het aantal nationaliteiten op zeven komt. Engels is de voertaal in Eindhoven.

Maar misschien wel de twee belangrijkste benoemingen zijn oude bekenden: Thijs Bams, net afgezwaid als speler van het eerste team, wordt de nieuwe assistent-coach. Ageeth Boomgaardt (52), in het verleden werkzaam bij de dames van Oranje-Zwart, krijgt als hoofdcoach nu de eindverantwoordelijkheid voor heren 1. „Met Ageeth halen we een autoriteit binnen”, schrijft de club in juni 2025 in een persbericht.

De oud-international (192 interlands, 86 goals) heeft na tal van clubs en nationale (jeugd)teams een hockey-sabbatical achter de rug. Na twee gesprekken met de top van Oranje-Rood en een kop koffie met de twintig jaar jongere Bams tekent Boomgaardt een eenjarig contract voor haar eerste klus in het mannenhockey. De doelstelling: meedoen aan de play offs om de landstitel.

‘Fucking amateurisme’

De taakverdeling van het nieuwe technische duo is de spelers snel helder: Bams, een ervaren jeugdcoach en opgeleid aan de sportacademie, leidt de trainingen en de meeste tactische besprekingen. Boomgaardt is de manager die het geheel overziet en waakt over de teamgeest. Een correctie hier, een schouderklompje daar.

Het tweetal maakt vanaf het eerste moment duidelijk wat ze van iedereen verwacht, na de gedeelde conclusie dat het daaraan te lang heeft ontbroken bij de club. Zo gaan in de winter de spelers die international zijn op pad met hun nationale ploeg, de ‘achterblijvers’ moeten verplicht zaalhockeyen. Dit om te voorkomen dat de krachtsverschillen in de spelersgroep te groot worden.

De spelers op hun beurt zien met Boomgaardt en Bams twee toegewijde liefhebbers aan het werk, een complementair duo dat hockey adem. Geen detail blijft onbelicht, geen vraag niet gesteld - al was het maar omdat alles via een app wordt bijgehouden: vermoeidheid, kleine blessures, mentale gesteldheid.

Boomgaardt heeft oog en oor voor individuele spelers en hun privésituaties, de temperamentvolle Bams laat zich gelden en zit er kort op. Bij de uitwedstrijd tegen Hurlley stoot hij zich aan een speler van de tegenpartij die zijn veters gaat strikken voor hij een vrije bal neemt. Bams: „Wat is dit voor fucking amateurisme? Je veters strikken tijdens het spel!” Met een klein handgebaar maant Boomgaardt hem tot rust.

Oranje-Rood is in de competitie dan al op stoom geraakt. De gelijke spelen tegen onder meer Amsterdam en Pino-ké voor de winterstop voelden als een nederlaag. Een goed teken, realiseren de ervaren spelers zich - net als het feit dat spelers elkaar dit seizoen wél aanspreken op fouten en niet nagekomen afspraken.

Opvallend is het geringe aantal doelpunten dat Oranje-Rood tegen krijgt, een jaar eerder nog de achilleshiel. „Defense is king”, herhaalt Boomgaardt dan ook eindeloos sinds haar aantreden. Aanvoerder Joep de Mol is de onmiskenbare leider van die verdediging.

Lees verder op pagina 30



Coach Ageeth Boomgaard en assistent-coach Thijs Bams spreken het team toe: „Defense is king.“ FOTO'S SIMON LENSSENS



Advertentie

ROTTERDAM

Regio Rotterdam en omstreken

Softness & Strength

BETWEEN



Elise van Staveren

21.05.2026 | 29.11.2026

EEN WAARDEVOL AFSCHIED

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 - 447 99 00 | vanderepekuitvaart.nl

VAN DER SPEK
UITVAART

ZADKINE

www.zadkinedia.nl

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinedia.nl

De spelers waren het er al snel over eens: ook het winnen van de Gold Cup moest een doelstelling zijn

» **Vervolg van pagina 29**

De international is topfit en geeft vanuit het hart van de achterste linie leiding en gaat voorop in strijd en intensiteit. Wie trainingen of wedstrijden van Oranje-Rood bekijkt, ziet én hoort De Mol. „Het baltempo moet omhoog!“

Prooi

Op zaterdagavond 28 maart staat de uitwedstrijd tegen Pinoké op het programma. Een botsing van twee speelstijlen: het frivole en op de aanval gerichte spel van de Amsterdammers tegenover de meer op controle gerichte aanpak van Oranje-Rood. Het team uit Eindhoven staat verschillende keren met alle spelers in het eigen 23-metergebied om na verovering van de bal razendsnel uit te breken. Oranje-Rood oogt fitter, agressiever en explosiever.

De topser eindigt in een 6-1 overwinning voor Oranje-Rood, door onder meer drie goals van Struan Walker. Door de 'Defense is king'-opvatting moet de spits ook meerdere keren achter zijn man aanlopen, tot in zijn eigen cirkel. Boomgaardt tegen NRC, nadat ze de Schot na afloop een schouderklop heeft gegeven: „Ja, dat hoort ook bij ons spelconcept.“

Twee weken later brengt de aanstelling van voetbalcoach Marie-Louise Eta bij Union Berlin, de eerste vrouw in die functie in de Bundesliga, Boomgaardt even in het middelpunt van de maatschappelijke belangstelling. Niet perse een rol die ze ambieert, vertelt ze op een ochtend bij haar thuis in Rosmalen bij een kop koffie. „Eerlijk gezegd sta ik liever gewoon op het veld dan op de barricade“, zegt ze.

Toch begrijpt ze dat mensen haar mening nu graag willen horen. „Het feit dat er zoveel aandacht voor haar aanstelling is, is veelzeggend want het zou de normaalste zaak van de wereld moeten zijn.“ Zelf heeft ze louter goede ervaringen in de mannenwereld van het hockey, zegt ze. „Ik kan bij Oranje-Rood werken zoals iedere coach dat zou willen en moet ondertussen vaak hard lachen om de mannen. Wat wil je nog meer?“

Ze vertelt dat ze met haar ploeg in een andere fase is beland nu de play-offs binnen zijn na de winst in Rotterdam. De spelers waren het er eerder in het seizoen al snel over eens: ook het winnen van de Gold Cup, de nationale beker in het hockey, moest een doelstelling zijn. Een uitstekend idee, vinden Boomgaardt en Bams. Het betekent meer wedstrijden en dus een zwaardere belasting voor de spelers. „En daarmee een prima voorbereiding op de play offs“, zegt Boomgaardt. Het

plan slaagt: Oranje-Rood bereikt de eindstrijd van de Gold Cup.

Twee dagen voor de bekerfinale nipt aanvoerder Joep de Mol aan een flesje water, na de wekelijkse training in Amsterdam met de Oranjeselectie waar hij al een tijd deel van uitmaakt.

„De afgelopen jaren joegen wij op ploegen boven ons, nu zijn wij de prooi,“ zegt hij met een glimlach. De prestaties overtreffen ook zijn verwachtingen, vertelt hij, maar zijn tegelijkertijd „het resultaat van een uitstekend tactisch plan, goede spelers en keihard werken“. Teamgenoot en mede-international Max de Bie valt hem bij: „Alle puzzelstukjes vallen dit seizoen in elkaar.“

Shawl

Op donderdagavond 23 april speelt Oranje-Rood, in eigen huis, de finale tegen Den Bosch. Vierduizend toeschouwers zorgen voor een heuse bekersfeer. Maar Oranje-Rood komt voor het eerst in het seizoen met twee goals achter, trekt het uiteindelijk nog gelijk maar Den Bosch is simpelweg effectiever en wint. „Ons spel was wat geforceerd, alsof we de achterstand in één keer goed wilden maken“, zegt De Mol na afloop. „Jammer.“ Ageeth Boomgaardt is even verderop langs de lijn al een stap verder. „De strijd om de belangrijkste prijs moet nog komen.“

In de weken die Oranje-Rood moet overbruggen tot de play-offs wint het zijn laatste drie competitieduels, zonder zich bovenmatig in te spannen. Het eindigt de competitie bovenaan, zonder één verliespartij. Een clubrecord, inclusief die van de voorlopers waaruit Oranje-Rood ontstond. Maar is het genoeg voor de landstitel?

De eerste wedstrijd van een tweeluik met Amsterdam, in de strijd om een ticket voor de finale van de play offs, levert op Hemelvaartsdag een bloedstollende strijd op. Een afgeladen stadion, vuurwerk, kansen, fouten en een streaker in boxershirt zorgen voor een ongekende sfeer. Het spel golft op en neer. De 'Oh's' en de 'Ah's' rollen van de tribunes.

De uitslag: 2-2, het derde gelijke spel tussen de twee ploegen dit seizoen. Zondag is de return in Eindhoven. Bams, glimlachend na afloop: „Misschien moeten we dan maar meteen met de shoot-outs beginnen.“

Op de tribune maakt Simon van de Boomen zich klaar voor de terugreis naar Eindhoven. Terwijl hij de trap afloopt, zegt hij: „Wat zou het mooi zijn als we met dit team de finale halen...“ De zon schijnt op zijn gelaat, om zijn nek wappert een rood-oranje shawl in de wind.



Commentaar

ASIELPROTESTEN

Niet alleen extreemrechtse groepen, ook politici ondergraven het asielbeleid en de rechtsstaat

Voor vijftien mensen die deze week in een asielnoodopvang in Loosdrecht aankwamen, was Nederland geen veilige haven. Buiten stonden een paar honderd tegendemonstranten, sommigen met zwaar vuurwerk en brandende fakkels. De struiken langs de gevel gingen in de fik, relschoppers hielden de brandweer tegen.

Ging het tijdens een Kamerdebat deze week ook over die vijftien mensen die belaagd werden? Nauwelijks. Lisa Westerveld van PRO vroeg asielminister Bart van den Brink (CDA) wel hoe het met hen ging, en met de COA-medewerkers die erbij waren. Geschrokken, dat waren ze.

Politici negeren vluchtelingen liever, betoogde directeur Jelle Postma van onderzoeksplatform Justice for Prosperity, deze week in NRC. „Wat er nu op straat gebeurt, is het resultaat van jarenlang politiek bedrijven waarin angst bewust wordt aangewakkerd. Over migratie, identiteit, veiligheid, cultuur en „de eigen mensen eerst“.“

Veel politici trokken deze week wel een grens, en dat was nodig na Loosdrecht, na IJsselstein, na Apeldoorn en Den Bosch. Protesteren mag, maar voor geweld en intimidatie is geen plaats in een democratische rechtsstaat: het moet steeds weer herhaald worden. Zeker nu blijkt dat extreemrechtse groepen, zoals Voorpost en Defend Netherlands, bij de acties betrokken zijn.

Na de grote corona- en boerenprotesten laten de asieldemonstraties zien hoe meutes het openbaar bestuur onder druk kunnen zetten. In Loosdrecht is de noodopvang afgeschaald naar zeventig personen. In Den Bosch is het besluit over een opvang voor jonge vluchtelingen uitgesteld. Berlicum schrapte eerder een azc voor driehonderd mensen, Coevorden een opvang.

Gevaarlijk is het ook, als politici intimidatie zoals in Loosdrecht onbenoemd laten, of bagatelliseren. Gidi Markuszower van De Nederlandse Alliantie (ex-PVV) sprak in het Kamerdebat van „een paar incidenten“. Zelfstandig Kamerlid Mona Keijzer (ex-BBB) hield het kort bij „een stelletje idioten“ - niet haar verantwoordelijkheid.

Zowel Keijzer als Markuszower waren wel naar Loosdrecht gegaan om demonstranten te steunen. Keijzer had ook meegelopen in een zogenoemde 'vrouwennars' tegen asielopvang in Apeldoorn. PVV-leider Geert Wilders tourt al langer langs azc-locaties, in Papendrecht, Delft, Steenberg en Spijkensse.

Het is het veldwerk waarmee politici op de versplinterde rechterflank zich willen profileren. Maar is zo'n bezoek aan Loosdrecht niet ook extreemrechts legitimeren, vroeg CDA-Kamerlid Jeltje Straatman woensdag retorisch.

Politici als Markuszower en Wilders nemen plichtmatig wel afstand van geweld en intimidatie, maar roepen tegelijkertijd op tot massaal 'verzet' tegen de overheid. Het zijn dit soort dubbel-

zinnige boodschappen, die ook Kamerdebatten zoals op woensdag frustreren. Markuszower had het over burgers die het heft in eigen handen nemen, omdat de boosheid in de samenleving niet lang meer te houden zou zijn. „Ik zeg niet dat ik daar heel veel begrip voor heb, maar ik begrijp het wel“, zei hij.

Andere partijen vonden dat extreemrechts de asieldemonstraties 'kaapt'. Zo wordt het protestrecht van „oprechte burgers“ uitgehold, zei BBB-leider Caroline van der Plas.

Natuurlijk, burgers mogen demonstreren tegen asielopvang, inspreken bij de gemeenteraad, bezwaar maken of naar de rechter stappen.

Maar als partijen die zelf lokaal verzet steunen beginnen over 'protestrecht', zoals BBB, klinkt het minder principieel. Dan lijkt het op: burgers moeten een opvang kunnen tegenhouden, zonder voor extreemrechts versleten te worden.

In Loosdrecht werd de lokale bevolking overvallen door een overhaast besluit. Na een dringend verzoek van het COA besloot het college van B&W binnen enkele dagen een tijdelijke noodopvang in te richten, de gemeenteraad en bewoners werden daarna geïnformeerd. De gemeente vangt verder geen asielzoekers op, en zou volgens de spreidingswet wel verplicht kunnen worden, zegt het college.

Het democratisch tekort zit niet bij de gemeentes, maar in falend beleid

Voor die context was weinig ruimte in het Kamerdebat. Markuszower framede het als een besluit van een waarnemend burgemeester die op de winkel moet passen, niet de winkel moet „slopen“. Als een „democratisch tekort“.

Het democratisch tekort zit in werkelijkheid in falend beleid. De vorige asielminister Marjolijn Faber (PVV) beet zich vast in haar asielnoodmaatregelenwet - zonder enige juridische basis, bleek deze week. De spreidingswet zou een goede oplossing kunnen zijn voor huisvesting van asielzoekers door het hele land, maar werkt niet goed door de woningnood, lokale weerstand en politieke onwil. Nu zijn het Rijk en het COA vaak aangevallen op duurdere, soms onleefbare noodopvang.

Het minderheidskabinet wil aan de spreidingswet vasthouden, totdat er voldoende vaste en flexibele plekken zijn. Maar die wet krijgt geen kans als Kamerleden die wet ondergraven en eigen definities van 'spreiding' uiteten. Keijzer bijvoorbeeld opperde woensdag de spreidingswet alleen toe te passen in gemeenten waar veel D66, PvdA-GroenLinks, CDA of ChristenUnie is gestemd. Dat was echt democratisch, zei Keijzer. „Daar willen ze dit, dan mogen ze het daar ook oplossen.“

De ondermijning van de democratie komt niet alleen door extreemrechtse groepen, zoals in Loosdrecht. De erosie van de rechtsstaat begint in Den Haag als politici hun eigen meerderheidsbesluiten en wetten niet meer respecteren.

Advertentie



Eén plus één is vijf

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels



COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v. rubriek, redactie
of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnements

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

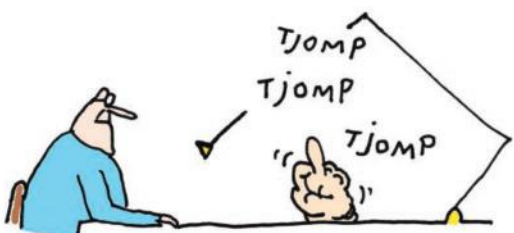
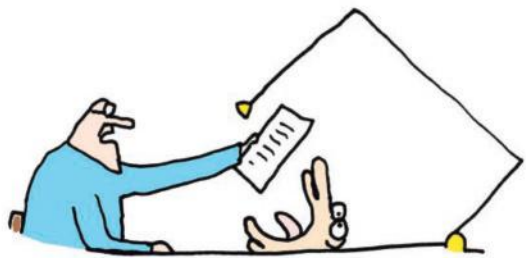
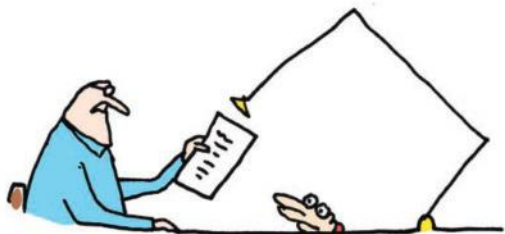
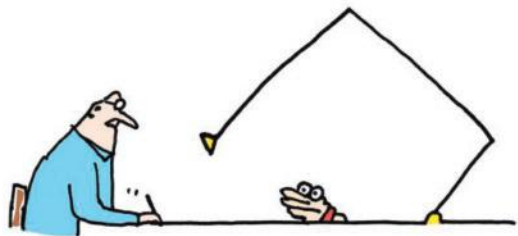
Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.



BERT SCHRIJFT EEN BOEK

BERT schrijft een BOEK



KAMAGURKA

YOUP

Schaamteloosdrechts

Begrijp ik hier in Italië nou dat in Nederland bijna alle winkels van Gall & Gall dicht zijn in verband met een staking? Dan blijf ik nog even hier want nuchter kan ik ons landje op dit moment niet aan. Toch lijkt het mij voor de volksgezondheid een goed idee om de winkels voorlopig potdicht te houden. Want het nationale drankprobleem neemt doodenge vormen aan.

Heeft u Gidi, de baas van Troep Markuszower, horen praten over het te gebruiken geweld tegen uit Gaza gevluchte Palestijnen? Ze moeten het volgens hem hier nog erger krijgen dan daar! Waarna hij zonder blikken of blozen vertelde dat het Israëlische leger nog nooit iets verkeerd heeft gedaan tegen de Palestijnen. Dus eerst: erger dan daar. En vervolgens: daar is nooit iets gebeurd! Ik dacht: dronken lor!

Enge Gidi, die in zijn PVV-tijd na onderzoek van de AIVD geen minister mocht worden. Neemt u van mij aan dat je dan wat geflikt hebt. Zelf weet de gluiptkop uiteraard niet waar hij van verdacht wordt.

Zo wist hij ook niets van opgegraven ambulances, honderden stilstaande vrachtwagens met hulpgoederen aan de grens, laat staan iets van de illegale nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever. Van 7 oktober 2023 weet hij uiteraard alles. Dat waren inderdaad verschrikkelijke oorlogsmisdaden, maar ga nou niet het zionistische blindemannetje spelen.

Ook hoorde ik de onvermijdelijke Mona Keijzer nog even vertellen dat de gevluchte Palestijnen niet in Nederland horen, maar in Griekenland. Niet in Palestina? Als ze dat moest gaan uitleggen werd het een lang verhaal. Dus daar begon ze niet aan. Jammer. Ik had de verwarde geschiedenisles van deze blonde juf graag tot me genomen. Maar misschien wil ze het mij een keer privé uitleggen. Ik heb tijd.

Nee, als Jetten hersteld is van zijn onfortuinlijke zee-egelprikje raad ik hem aan om een nationale drooglegging hoog op de agenda van ons zwalkende kabinet te zetten. Of is hij inmiddels alweer aan het werk? Misschien heeft hij met de Indiase premier Modi al een bezoekje gebracht aan het wonderschone Tata Steel omdat de eigenaren uit het land van deze meneer komen. Zal voormalig

Milieudefensie-directeur Donald Pols het tweetal begeleid hebben of moet de goede man nog worden ingewerkt? Dat hij nog moet leren sjouwen met de kankercijfertjes.

Maar terug naar het nationale drankprobleem. Want het gaat mis en goed mis ook. Ik zag de beelden uit het vroeger zo prachtige Loosdrecht waar ik met mijn vader en mijn broers zorgeloos over de plassen zeilde. Daar werd door landgenoten een serieuze poging ondernomen om een vijftiental vluchtelingen levend te cremieren. Dat kan toch niet nuchter gebeurd zijn? Net als het verhaal over de twee stomdronken heksen uit Stadskanaal die hun dochtertjes op Vlaardingse wijze mishandelden. En niemand die dat doorhad. Allemaal te druk op hun telefoon. Gelukkig is er inmiddels een gezond volksgericht geweest. De ramen van het horrorhuis zijn vakkundig in gekinkeld. Als het ook nog in de fik moet zou ik Gidi bellen. Die heeft nog wel wat lawinepijnen over. Of zullen we die Nederlandse scheidsrechter, die niet naar het WK mag, laten bemiddelen? Of vallen er dan nog meer slachtoffers?

Als het ook nog in de fik moet zou ik Gidi bellen

Daarover gesproken: begrijp ik nou dat knuffelwalvis Timmy dood is? Die kreeg laatst meer aandacht dan een boot gevluchte Syriërs. En die hulpverleners van het arme beest hadden een overduidelijk delirium. Hoop wel dat er een Stille Tocht voor Timmy komt. Misschien willen die Loosdrechtse en Hilversumse vrouwen van vorige week een stukje meelopen?

Nogmaals: hou de drankwinkels voorlopig dicht. Nationaal en internationaal. Zeker nu ik lees dat die infantiele FIFA-baas akkoord gaat met een showtje in de rust van de WK-finale. De hoogbejaarde Madonna, haar collega Shakira en een of ander K-popbandje komen een uurtje optreden. Misschien is een langere rustperiode ook een goed idee voor Ajax. Die jongens waren het hele seizoen na rust compleet kapot. Maar volgend jaar is dat voorbij. Volgens hun trainer Garcia worden ze komend seizoen landskampioen. Lief hè. Zal ik daar dan maar op drinken?

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

HEMELVAART

Het is Hemelvaartsdag en mijn vrouw ik beslissen om een dagje naar Den Haag te gaan vanuit Maastricht, om een museum te bezoeken samen met onze kleinkinderen en hun ouders, die in Oegstgeest wonen. We nemen de trein en nestelen ons in de stiltecoupé. Na een uur wat lezen en af en toe de ogen dichtgedaan te hebben, schreeuwt de conducteur plots door de intercom: „HELE FIJNE HEMELVAART!” Waarop mijn vrouw doodnuchter zegt: „We hoeven maar tot Den Haag!”

Hans Willems

FOKKE & SUKKE KIJKEN NAAR HET SONGFESTIVAL



RGVT

Achterpagina.



Rotterdam krijgt in Carnisse geen greep op uitbuiting en woonfraude

PAGINA 4-7

Een wijk van ronddolende arbeidsmigranten

FOTO HEDAYATULLAH AMID

nrc

WEEKEND

ZATERDAG 16 MEI &
ZONDAG 17 MEI 2026



MR MARVIS

AMSTERDAM • ARNHEM • BREDA • DEN HAAG • EINDHOVEN • HAARLEM • LABEN • LEIDEN • MAASTRICHT • ROTTERDAM • ZWOLLE

Play Every Day met de perfecte shorts van MR MARVIS. Dit seizoen introduceren we The Short Weekenders: shorts van canvas met een iets kortere fit voor een ontspannen look. Ontdek ook vertrouwde favorieten zoals The Originals – 10 jaar en nog altijd favoriet – of ga voor The Piqués en The Short Linens in nieuwe kleuren. Maak de look compleet met onze polo's, overhemden en truien. Tijdloos design, gemaakt in Portugal. Shop nu op mrm Jarvis.com of in een van de MR MARVIS winkels.



DEZE WEEK

INTERVIEW

Coach Kosta Poltavets over zijn samenwerking met Jutta Leerdam en zijn drang om „vrij te denken“.

PAGINA 8-11



OULDERSCHAP

Het ouderschap wordt vaak neergezet als loodzwaar. Waar zijn de blijde verhalen?

PAGINA 12-13



HADJ

De pelgrimstocht naar Mekka is dit jaar van 25 tot 29 mei. De oorlog in het Midden-Oosten en het oranje reisadvies voor Saoedi-Arabië houden veel moslims niet tegen. „Iedereen wil toch gewoon gaan.“

PAGINA 16-17



ZIN

IN DE KRANT

Soms is het een oranje wolk, dan gifgroen en soms is het alles tegelijkertijd

Mijn eerste aandrang in Florence is luiken dicht en noise cancelling op. De anderen in mijn gezin hebben in spitstreinen en middelbareschoolgangen veel meer immuniteit opgebouwd.

PAGINA 18-19

TOERISME

Nu de eeuwenoude begraafplaats weer open is, komen de toeristen naar de Sanità-wijk in Napels.

PAGINA 22



IN BEELD

De moeder van fotografe Annaleen Louwes schaamde zich voor wat de Duitsers hadden gedaan, en Louwes schaamde zich voor „de Duitseid van mijn moeder“. Ze maakte een poëtische beeldserie over Duitse schaamte.

PAGINA 24-26



MIJN OUDERS

„Een dag na hun trouwdag gingen ze met hun trouwklaren in een koffer naar de fotograaf.“

PAGINA 31



EN VERDER

COLUMN SARAH SLUIMER

PAGINA 15

AUTOTEST

PAGINA 27

RECEPT

PAGINA 28

RESTAURANT

PAGINA 29

PUZZELS

PAGINA 31

ONDERZOEK

Het pand naast en boven de kapper op de Markerstraat 4 (boven) en meubels gedumpt op straat (onder) in de Rotterdamse wijk Carnisse.

OVER DIT ARTIKEL

Voor dit onderzoek naar de woonsituatie van arbeidsmigranten in de Rotterdamse wijk Carnisse interviewde NRC vier medewerkers van de afdeling Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Rotterdam en sprak met andere woningcontroleurs en ambtenaren, met bewoners, deskundigen, sleutelfiguren in de wijk, huurbazen. De meesten wilden in dit artikel niet bij naam genoemd worden, uit angst voor problemen in de wijk of op hun werk. Huurbazen worden niet bij naam genoemd, omdat het artikel gaat over de rol van de gemeente en zij geen bekende personen zijn.

NRC maakte daarnaast gebruik van onderzoeken, publieke en interne gemeentelijke rapportages, notities, verslagen en andere communicatie.

De huurbaas op de Markerstraat en zijn vrouw en zoon zijn bevestigd aan hun voordeur. Zij bevestigden aanvullende vragen per mail te beantwoorden, dat is, ook na aandringen, niet gebeurd. Oud-minister Hugo de Jonge liet weten geen vragen te willen beantwoorden over zaken waar hij niet meer over gaat.



Rotterdam slaagt er niet in woonfraude met arbeidsmigranten terug te dringen, blijkt uit NRC-onderzoek. Waarom grijpt de gemeente niet in?

In Carnisse lachen de pandjesbazen de controleurs 'vierkant uit'

Door
Andreas Kouwenhoven en
Esther Rosenberg

Fotografie
Hedayatullah Amid

D

Door de halfdichte luxaflex van hun gemeentekantoor, en met de lichten uit, tueren twee Rotterdamse woningcontroleurs in de zomer van 2025 naar een bovenwoning aan de overkant van de straat. Ze turven hoeveel mensen er naar binnen gaan en eten een broodje.

In de twee uur dat ze daar zitten tellen ze er tien die met een sleutel door de witte deur naast de dameskapper naar binnen gaan. Twee anderen bellen aan. Wie weet hoeveel er dan al binnen zijn.

In dit pand in de Rotterdamse wijk Carnisse gebeurt van alles wat niet mag, vermoeden de controleurs. Er wonen te veel mensen bij elkaar, dat zien ze. Er zijn meldingen van intimidatie en afpersing. Boven zouden drugs liggen en „alles wijst op mensenhandel, uitbuiting”, noteert een van de twee controleurs in een verslag.

Nu wil hij doorkpakken. Met een hulpofficier van justitie steekt hij de Markerstraat over en drukt op de bel. Die doet het niet. Hij klopt aan, en nog eens, en nog eens. Boven hen schuift een gordijn een stukje opzij, gezichten verschijnen voor de ramen. Ze kijken van boven naar de mannen op de stoep, maar doen niet open. Niemand doet open.

En dan? Dan niets.

De controleur en de hulpofficier van justitie draaien zich om en vertrekken.

Arbeidsmigranten in wijken in heel Nederland verkeren in een benarde positie, maar de wijk Carnisse, ten zuiden van de Maas, maakt het wel heel bont. Minister Hugo de Jonge (Volkshuisvesting, CDA) zegt het in de zomer van 2023 voor de camera van lokale zender Rijnmond. Hij kocht hier zijn eerste huis en kent de wijk goed.

De Jonge noemt Carnisse „een van de zwakste wijken van Nederland”. Hij somt op: zo'n zesduizend woningen, de helft ervan wordt verhuurd door particulieren, die acht op de tien keer een te hoge huur vragen, aan „mensen die sowieso al in de knel zitten”. Ongeveer een op de vier bewoners in Carnisse is arbeidsmigrant.

Vanaf nu wordt het beter in dit soort wijken, belooft De Jonge. Zijn wet voor een net te verhuur van panden is net ingegaan en een wet voor betaalbare huren is op komst. Die nieuwe Wet goed verhuurderschap bepaalt dat verhuurders hun bewoners niet mogen discrimineren of intimideren en dat ze de huurovereenkomst op schrift moeten zetten. Als ze de regels schenden, kan de gemeente daar tegen optreden.

Gemeenten kunnen arbeidsmigranten zo beter beschermen, is de gedachte. In het oude systeem moesten die voor zichzelf opkomen. „De foute huurbazen gaan de wijk uit”, voorspelt De Jonge. De Rotterdamse wethouder Chantal Zeegers (Wonen, D66), met hem op pad, beaamt de omslag. Rotter-

dam heeft een „enorm team” klaarstaan om hard op te treden, zegt zij. „Dit gaat echt gebeuren.”

Maar onderzoek van NRC laat zien dat het Rotterdam nog altijd niet lukt om woonfraude met arbeidsmigranten terug te dringen, met alle gevolgen van dien. Ze worden nog altijd op grote schaal illegaal gehuisvest. Er zijn vele Bulgaarse, Poolse en Oezbeekse 'spookbewoners': mensen die in overvolle panden wonen die op papier leegstaan, of waar anderen staan ingeschreven. Ze hebben geen huurcontract, geen arbeidscontract en mogen zich op een adres niet inschrijven van de pandeigenaar, het uitzendbureau of een ander die van hen profiteert.

De gemeente weet ervan, maar ondanks ferme woorden en wetten blijven controles steken bij de voordeur, rapportages met overtredingen blijven liggen, boetes worden niet opgelegd. Dat blijkt uit gesprekken met controleurs, deskundigen en omwonenden, uit gemeenteverslagen, e-mails, rapporten en uit cijfers die NRC bij de gemeente opvroeg. Dit tot grote frustratie ook van de woningcontroleurs zelf. „Pandjesbazen lachen ons hier vierkant uit”, zegt er een.

Hoe kan het dat de gemeente alles ziet en niet ingrijpt?

De carrousel draait door

Als de eigenaar en zijn vrouw in 2018 bij een notaris zitten voor de aankoop van het pand op de Markerstraat 4 moet er een tolk bij komen. Het stel komt uit Montana, een arme stad in het noordwesten van Bulgarije. Ze wonen zelf in een rijtjeshuis een paar honderd meter verderop met hun bijna volwassen zoon. Vader heeft een klusbedrijf en een witte bestelbus.

Vier jaar na de aankoop doet een wijkagent een eerste melding. Wie lopen er toch in en uit, wil hij weten. Woningcontroleurs van de gemeente bellen aan. Ze treffen twee bewoners aan en kledingstukken en koffers van anderen, noteren ze. „BRP niet op orde”, heet dat. Het betekent dat er andere bewoners wonen dan die er staan ingeschreven. Als de controleurs twee dagen erna aanbellen, lijkt het pand leeg.

Een paar weken later wonen er weer nieuwe bewoners. Door het open raam horen de controleurs vrouwenstemmen, maar niemand doet open. Dat durven de vrouwen niet, vertelt de eigenaar als de controleurs hem er later die dag naar vragen. Zijn huurder gaf de vrouwen en anderen zomaar toegang tot de woning, zelf wist hij van niks. Hij zette de huurder er daarom uit en voor de vrouwen zoekt hij een ander onderkomen, zegt hij.

De controleurs verdenken de eigenaar nu niet meer alleen van een te losse administratie, maar ook van „het rouleren van personen tussen verschillende panden”. Het is een bekend fenomeen in de wijk. Bulgaren, Polen, Oekraïners en Oezbeken worden als het een pandeigenaar zo uitkomt met hun eigendommen pardoos of straat gezet. In de wijk zie je altijd wel ergens gebruikte matrassen, stoelen en kastjes op de stoep liggen. De bewoners gaan dan lopen, met hun overige bezittingen in koffers en tassen in de hand.

Een woninginspecteur van de gemeente vertelt dat hij eens elke drie maanden dezelfde mensen met een koffertje door de wijk zag lopen, van het ene naar een volgend pand van dezelfde eigenaar, een jaar lang. Arbeidsmigranten in Carnisse dolen zo

Arbeidsmigranten dolen zo steeds opnieuw door de straten

als in een carrousel met hun bezittingen steeds opnieuw door de straten, op zoek naar weer een ander onderkomen via een kennis, een uitzendbureau of wat in deze buurt een 'informele makelaar' heet. Met wat meer pech zoeken ze naar een leegstaande berging, tuinhuisje of kelderbox.

Aan het eind van dat jaar, in november 2022, wonen, volgens een intern verslag, in het pand boven de kapper vooral mensen die voor een Bulgaar werken. Die huurt het pand voor 2.000 euro van de eigenaar, haalt mensen uit Bulgarije en laat die hier wonen en werken. De arbeidsmigranten hebben geen huurcontract en formeel betalen ze ook geen huur. De Bulgaar bezit zelf de sleutels van het pand en loopt er in en uit. Ook dat mag niet. De Bulgaar vertelt tegen de controleurs dat de pandeigenaar zelf Bulgaren hier zwart laat werken.

De controleurs schrijven het allemaal op. Ze maken een nieuw dossier aan, met een nieuw zaaknummer, vragen een analyse aan, lichten „de backoffice” in en dienen een „verzoek tot uitschrijving” in van een spookbewoner in het pand. Het papierwerk is bedoeld om misstanden op te lossen, om de eigenaar aan te kunnen pakken en arbeidsmigranten te beschermen.

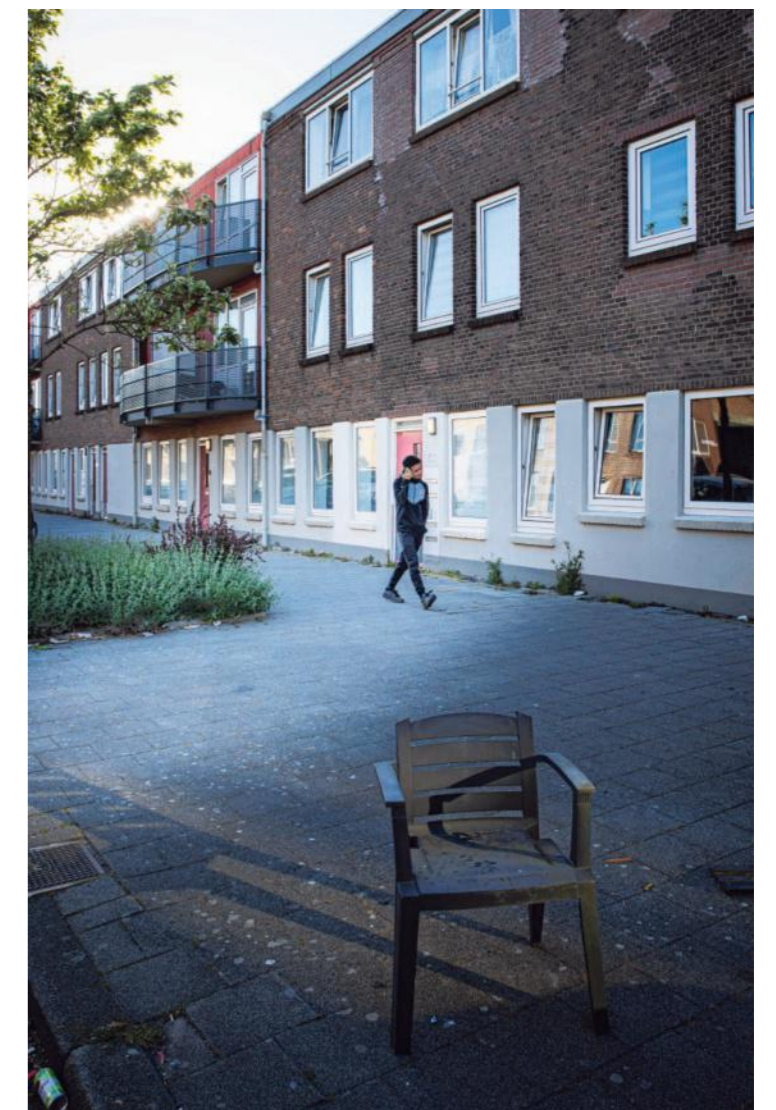
Maar in het pand of op straat verandert niets. In Carnisse draait de carrousel van arbeidsmigranten onverminderd door.

We have laws

Een paar keer per jaar organiseert de gemeente straatacties in de wijk. Controleurs dragen dan groen-witte hesjes en bellen aan bij woningen die door particuliere eigenaren worden verhuurd. Journalisten en fotografen worden uitgenodigd, wethouder Zeegers komt ook.

Op 11 februari van dit jaar doet een man tijdens zo'n straatactie open op de Pleinweg, aan de rand van Carnisse. Hij is koerier en zijn vriend en hij betalen samen 1.100 euro aan kale huur. Zijn werkgever huurt het pand voor hem en houdt die huur in op zijn loon, zegt hij. Een controleur vertelt wat volgens zijn berekening een eerlijk bedrag zou zijn. „Dus ik betaal 400 euro te veel?“, zegt de man. Hij denkt daar niets aan te kunnen doen, de huurprijzen liggen nu eenmaal hoog. „But we have laws here in the Netherlands”, zegt de controleur en geeft hem een folder over hoe de bezorger de huurprijs kan aanvechten.

LEES VERDER OP PAGINA 6





VERVOLG VAN PAGINA 5

Dát is wat de gemeente met de nieuwe huurwetten goed kan: bewoners aansporen hun huur aan te vechten, met folders, straatacties, een meldpunt. „We zijn goed bezig”, zegt wethouder Zeegers beneden voor de portiekflat. „We zien dat huurprijzen worden verlaagd als mensen dat met een hulp aanklaart. Het bespaart sommigen wel 500 euro per maand! Dat is toch fantastisch?” Na de straatactie verspreidt de gemeente een persbericht over de „succesvolle inzet” voor een „eerlijke huurmarkt”.

Maar dat verhaal gaat vooral op voor de 322 Rotterdamers die zich vorig jaar bij het meldpunt van de gemeente durfden te melden met klachten over hun huurbaas. Niét voor de vele arbeidsmigranten in de overvolle huizen. Hoe de aanpak voor deze groep uitpakt, vertellen vier medewerkers van Bouw- en Woningtoezicht in hun kantoor op de Markerstraat, schuin tegenover het pand boven de kapper. Twee van hen maken beleid voor de aanpak van huurproblematiek, de andere twee voeren woningcontroles uit. Over specifieke controles en adressen kunnen ze niet praten.

Alle vier zien ze hetzelfde: een overheid die nauwelijks grip krijgt op misstanden met arbeidsmigranten in Carnisse.

Arbeidsmigranten zijn bang om hun huis en inkomens te verliezen, dus vaak doen ze niet eens open, vertelt inspecteur Sebastian Oskam. Orders van de huisbaas. Zijn collega's en hij vinden briefjes achter de voordeur met een verbod om open te doen voor gemeente of politie. En als niemand open doet, kan de gemeente weinig, zegt Oskam. „Je kan de burgemeester vragen om een machtiging tot binnentreding, maar dan moet er echt iets ernstigs aan de hand zijn.

Zoiets komt maar eens per jaar voor.”

Als de deur wel open gaat en de gemeente binnen op overtredingen stuit, treedt ze daar lang niet altijd tegen op, soms uit pietet met de bewoners. Oskam: „Ik kwam een tijd geleden bij een jong Pools gezin. Ze woonden in een huis zonder verwarming, met schimmel en bedwantsen. De muren waren rood van het bloed. Toch wilden ze per se niet dat wij in actie kwamen tegen de huisbaas.” Ze waren bang om op straat te belanden.

Die angst is niet ongegrond. Een Bulgaarse wasmachineverkoper overkwam het, een paar jaar geleden. Hij huurde van een Turks-Nederlandse huurbaas, die in de wijk een stuk of vijf portiekflats bezit met arbeidsmigranten erin. Ze woonden er soms jaren zonder inschrijving of huurcontract en betaalden contant, volgens gemeentelijke documenten. Arbeidsmigranten vertelden controleurs hoe zij door de huurbaas werden bedreigd en gepest als zij daar moeilijk over deden. Hij hing camera's voor hun deuren en sloot hun brievenbussen af met een hangslot, waardoor ze geen post meer ontvingen.

De gemeente probeerde er een zaak van te maken, maar dat liep voor de wasmachineverkoper slecht af. In de rechtszaak vertelde de huurbaas dat de verkoper hem nog huur was verschuldigd. Een huur die geen huurcontract had en altijd contant betaalde, had hij geen poot om op te staan. Dus veroordeelde de rechter de wasmachineverkoper tot het betalen van duizenden euro's achterstallige huur. Ook hij kwam op straat te staan.

De Turks-Nederlandse huisbaas heeft nog altijd panden in Carnisse, deels bewoond door Bulgaarse migranten, zegt hij als we hem bellen. „Klachten? Over mij? Dat was vroeger.” Toen had hij huurders die niet

betaalden. Nog steeds hangen er camera's bij zijn panden („voor de veiligheid”) en staan zijn naam en O6-nummer met dikke zwarte stift („voor als er iets is”) op de brievenbussen van zijn huurders.

In het gemeentekantoor vertellen de inspecteurs dat arbeidsmigranten wel vaker hun huis kwijttraken nadat de gemeente is langsgeweest. „Nog voordat we een handhavingsactie kunnen starten, worden ze al uit huis gezet.” Dan komen er nieuwe bewoners in „en begint het weer van voor af aan”. Het maakt dat huisbazen bijna niet te pakken zijn op overtredingen. „Heb je net bewijs voor een misstand, zijn de bewoners alweer vertrokken.”

Dat is terug te zien in de handhavingscijfers die NRC opvroeg. Van 2022 tot en met 2025 was de gemeente 714 keer van plan een dwangsom op te leggen aan een huisbaas voor overtredingen met huurders. In vrijwel al die gevallen kon die dit voorkomen door de situatie snel te veranderen. In totaal bleven in die vier jaar tijd 45 dwangsommen overeind, voor heel Rotterdam.

„Klachten? Over mij? Dat was vroeger”, zegt de huisbaas

Bestuurlijke boetes werden eveneens nauwelijks opgelegd: dat gebeurde maar 19 keer in die vier jaar.

Kinderspullen

In het pand op de Markerstraat mogen de controleurs van de eigenaar niet meer binnen komen, vanaf 2023. Soms lukt het toch, in mei doet een Bulgaar per ongeluk open, volgens een verslag. Als de controleurs zeggen dat ze van de gemeente zijn, belt hij acuut de eigenaar. De controleurs wachten. Negen mannen willen in die tijd het pand verlaten en als de eigenaar na een kwartier komt aanrijden, stappen uit het laaggedeelte van zijn witte bestelbus drie mannen die meteen weglopen. Twee vrouwen die net aankomen, lopen na een kort gesprek met de eigenaar ook snel weg. De controleurs waarschuwen de eigenaar dat als ze niet binnen mogen komen, zij hem in onderzoek gaan nemen. Die reageert laconiek „door zijn schouders op te halen”.

Wat doen de controleurs? Ze „kijken hoe een en ander verder opgepakt kan worden”, meldt een verslag. In de praktijk betekent het dat er voor de bewoners niets verandert.

Ook in 2024 dringen geluiden uit het gesloten huis tot de gemeente door. Eén man blijkt er al twee jaar te wonen, zonder BSN-nummer. Hij verdient met de verkoop van de straatkrant. Over een andere bewoner is bekend dat de werkende bewoners elke dag de deur op slot draaien en hem geen sleutels geven. Hij kan pas naar buiten als zij thuiskomen. Op een zeker moment verblijven er volgens een verslag „mogelijk 20 mensen in de woning”. Het pand is 83 vierkante meter en Rotterdam houdt een richtlijn aan van gemiddeld 18 vierkante meter per bewoner. Het zou betekenen dat er zestien te veel wonen.

Die zomer treffen controleurs voor het

Controleurs van de gemeente tijdens een straatactie in februari 2026.

eerst ook „kinderspullen” aan.

In juli 2025 vraagt de gemeente de vreemdelingenpolitie om hulp. Al 2,5 jaar zijn er in de woning „misstanden in de vorm van overbewing, mensenhandel, illegale aanvraag uitkeringen”, staat in een e-mail aan de politie. Er wonen dan vermoedelijk 22 mannen onder „slechte omstandigheden”. Ze worden bedreigd door mannen die zich bezighouden met mensenhandel en drugshandel. De groep verbleef eerder op een ander adres in de buurt, maar na een controle daar, zijn ze overgeplaatst naar de Markerstraat, staat in de mail. „Mensen lijken rondgepompt te worden wat ook strookt met de dossiers die wij eerder hebben geschreven op dit adres.”

De vreemdelingenpolitie kan niet veel doen, laat die weten. Het gaat om Bulgaren en Bulgarije maakt deel uit van de Europese Unie.

En dan komt de middag in juli 2025 dat de twee controleurs in een donker kantoor achter halfgesloten luxaflex bewoners turven. Buren zagen „dames van lichte zeden hun ding doen” achter de ramen. Volgens een andere melding krijgen bewoners drugs van een man die Bulgaren naar Nederland haalt. Hij geeft hen bij aankomst een nieuwe telefoon die ze een jaar lang moeten afbetalen „door onbetaald werk te verrichten”. De man bedreigt hun familieleden in Bulgarije. Binnen zouden „aanzienlijke hoeveelheden verdovende middelen” liggen. Eén man wist recent uit het huis te ontsnappen, weet de gemeente ook. „Alles wijst op mensenhandel, uitbuiting.”

Waarom doet ook de hulpofficier van justitie niets? Aan NRC vertelt hij aan de telefoon dat hij op verzoek van de gemeente de afgelopen jaren twee keer met controleurs op de Markerstraat is geweest. De eerste keer zorgde hij dat controleurs naar binnen konden om op te treden. „Er hing toen een man uit het dakraam die om hulp riep omdat ze hem hadden opgesloten.” Waarom deed hij die zaterdag in 2025 niets, na meldingen over drugs, mensenhandel en uitbuiting? „Er was op dat moment vanaf de straat niets verdachts te zien of te horen en dan kan ik niets doen.”

Wie wél actie onderneemt is de buurman. Op een dag krielen bedwantsen uit het overvolle huurpand zijn woning binnen. Ook voor zijn buurman haalt de Bulgaarse eigenaar zijn schouders op en dus moet de rechter eraan te pas komen, en een professionele schoonmaakploeg. Als het Bulgaarse stel de buurman laat opdraaien voor de kosten, legt die begin dit jaar beslag op hun beide panden. Dat ligt er nog steeds op.

In de tuin onder een dekzeil

Er zijn in de wijk tal van woningen zoals die boven de kapper, blijkt uit interne documenten van de gemeente. Adressen waar de gemeente jaar op jaar misstanden constateert en die blijven voortduren. Zoals in een pand op de Goeresestraat, met om de hoek van de Markerstraat, waar de gemeente steeds mannen aantreft uit Oezbekistan, Georgië of Kazachstan. Ze mogen niet werken in Nederland, maar vragen een werkvergunning aan in Polen of Litouwen en reizen door.

De controleurs maken in mei 2023 een melding bij de Directie Veiligheid van de gemeente en die waarschuwt de Arbeidsinspectie. Die onderneemt volgens de controleurs „vermoedelijk door de bekende onderbezetting” geen actie.

Een jaar later is er niets veranderd: één Oezbeek, vijf beslapen bedden. En in maart 2025 weer: twee Oezbeken, vier beslapen bedden. Als de controleurs aanbellen, verstopt een van de twee zich snel in de tuin onder een dekzeil.

In het verslag: „Situatie duurt onverminderd voort.”

Een stukje verderop in de wijk is het niet anders. Daar gebruikt een uitzendbureau een hoekpand op de Katendrechtse Lagedijk al tien jaar op en aan als een „hotel” voor arbeidsmigranten, noteren controleurs. Eind oktober 2025 wonen er drie Russen en een Azerbeidzjan zonder huur- of arbeidscontract.

De pandeigenaar? Dat is sinds 2023 de gemeente zelf.

In een reactie wil de gemeente alleen zeggen dat er sinds kort geen huurders meer in het pand verblijven.

De stellige beloften van de minister en de wethouder in Carnisse zijn niet uitgekomen. Verhuurders lappen ook de nieuwe regels aan hun laars, arbeidsmigranten klagen niet, de gemeente zet niet door.

De hele handhavingsketen hapert, komt naar voren uit de gesprekken en documenten: er zijn simpelweg te weinig controleurs, te weinig juristen om opvolging te geven aan de inspecties en te weinig capaciteit ook bij andere overheidsdiensten die de gemeente bijstaan.

Rotterdam heeft geen „groot team” klaarstaan, zoals de wethouder beloofde. Voor heel de stad heeft de gemeente acht inspecteurs om toezicht te houden op de naleving van de twee nieuwe huurwetten. „Acht inspecteurs voor heel Rotterdam”, zegt beleidsadviseur Joost Breijer in het kantoor. „Dat is natuurlijk veel te weinig.” Daarnaast heeft de gemeente nog 55 handhavers voor overige woonproblemen.

Binnen de gemeentelijke teams zit daarnaast veel frustratie over het feit dat er zo weinig gebeurt met de overtredingen die zij constateren. Een deel vindt dat de gemeente harder zou moeten optreden tegen sjoemelende verhuurders en vindingrijker moet zijn. De controleurs voelen zich hierin niet altijd gesteund door leidinggevend, over wie, volgens interne mails, meerdere integriteitsmeldingen zijn gedaan.

Zo kreeg een controleur van zijn leidinggevende te horen dat hij bepaalde panden beter met rust kon laten, na een klacht van de eigenaar van die panden over hem. „Als niemand open doet, bellen we nog twee keer aan en daarna wordt het dossier gesloten. Dat is de Rotterdamse aanpak geworden”, zegt een andere controleur.

De gemeente bevestigt de integriteitsmeldingen. „We laten daar onderzoek naar doen en doen daar ook zelf onderzoek naar en we zijn ook in gesprek met de ombudsman.”

De man met één arm

In de woning boven de kapper in de Markerstraat lijkt nog altijd niets veranderd. De ramen zijn afgedekt, de bel is kapot. Er brandt licht, maar als NRC klopt, roept en kleppert, laat niemand zich zien of doet open. Buurtgenoten vertellen dat ze er nog iedere dag veel mannen en vrouwen in en uit zien gaan.

Sinds afgelopen zomer zien ze iets meer vaste gezichten. Een man die mank loopt bijvoorbeeld, met één arm. Hij rookt „de hele dag” sigaretten uit het zolderraam, vertelt

een buurtbewoner.

Eind april bellen we aan het begin van de avond aan bij de eigenaar. Hij verschijnt met zijn vrouw in de deuropening, beiden in een donkerblauwe badjas. We mogen niet binnenkomen omdat er een belangrijke kerkdienst gaande is op televisie.

In hun pand op de Markerstraat woont al een tijdje slechts één huurder, zegt de eigenaar. De man is naar Bulgarije gegaan en is nu weer terug, met vrouw en kind. Zijn huurcontract loopt bijna af. Er woont een man met één arm ja. Of de man met het gezin en de man met één arm dezelfde zijn wordt in het gesprek niet duidelijk.

Er passen onmogelijk twintig mensen in de woning, zegt de eigenaar. „Er zijn maar drie kamers.” De gemeente mag niet zomaar binnenkomen nee, dat mag hij ook niet. De man met één arm krijgt daar stress van. Het huurcontract kan hij niet vinden, zegt hij na een korte zoektocht in zijn woonkamer en keuken. Hoe hoog de huur is, weten zijn vrouw en hij even niet.

„Wie zijn jullie als ik vragen mag?” De zoon is bij zijn ouders in de deuropening komen staan. Is er zoals de gemeente vermoedt, sprake van mensenhandel in het pand, vragen we hem. „Dat zou kunnen, maar wij weten niet wat de huurder doet en hebben er niets mee te maken.”

Tips? Onderzoek@nrc.nl

REACTIE GEMEENTE

De gemeente Rotterdam erkent dat er in Carnisse „een veelvoud van panden is waar misstanden geconstateerd worden”. Ook **onderkent de gemeente „de ernst” van de „signalen die NRC ontvangt”**.

De gemeente zegt er alles aan te doen om misstanden tegen te gaan. Maar als pandeigenaren structureel de fout in gaan is „de huidige aanpak soms onvoldoende effectief”. Dat is naar voor de huurders, maar „ook frustrerend voor de handhavers”.

Arbeidsmigranten zonder huurcontracten zijn „een lastig bereikbare doelgroep”, zegt de gemeente, en zonder contact met hen zijn de mogelijkheden voor toezicht „beperkt”.

De gemeente kondigt aan nog dit jaar alle 6.100 particuliere huurwoningen in Carnisse te bezoeken en te werken aan strengere straffen tegen notoire overtreeders. Ook pleit ze voor een landelijk huurregister om verhuurders beter in beeld te krijgen.

Het rouleren van arbeidsmigranten tussen panden in Carnisse **noemt de gemeente „onacceptabel”**. „Het is vreselijk dat er zo met mensen omgegaan wordt.”

De gemeente zegt om privacyredenen geen antwoord te geven op de vraag waarom ze de misstanden in het pand op de Markerstraat jaren laat voortduren. Voor signalen over mensen- en drugshandel in het pand verwijst ze naar de politie. Die zegt dat er geen onderzoek loopt.



Door
Thijs Niemantsverdriet

Foto
Sake Elzinga



Het olympisch schaatsgoud van Jutta Leerdam was er nooit gekomen zonder Kosta Poltavets, haar Oekraïens-Nederlandse trainer. In een zeldzaam interview praat hij over hun samenwerking, zijn trainingsfilosofie en de oorlog in zijn geboorteland.

T

CV

Konstantin (Kosta) Poltavets (Charkiv, 1962) studeerde aan de Academie voor Lichamelijke Opvoeding in Charkiv en werkte als schaats- en triatloncoach. In 1994 vluchtte hij met zijn toenmalige vrouw naar Nederland vanwege oplopend antisemitisme. Vanaf eind jaren 90 werkte hij als schaatstrainer met vrijwel alle Nederlandse topschaatsers. Tussen 2010 en 2020 was hij bondscoach van Rusland. Twee jaar geleden begon hij als trainer bij de eenpersoonsploeg van Jutta Leerdam, die dit jaar een gouden en zilveren medaille won op de Olympische Winterspelen. Hij woont in Wolvega (Friesland) met zijn vriendin. Hij heeft een dochter.

Toen Jutta Leerdam op 9 februari van dit jaar goud had gewonnen op de olympische 1.000 meter, reed ze linea recta naar een tengere, kale man in een oranje jas die met zijn handen omhoog op het ijs stond. Haar coach: Kosta Poltavets, 64 jaar, geboren in Charkiv (Oekraïne).

Buiten de schaatswereld is Poltavets onbekend. Anders dan zijn pupil Leerdam (6,5 miljoen volgers op Instagram) mijdt hij graag de schijnwerpers. Hij is van nature introvert en bezeten van zijn werk. Maar zonder deze man had Leerdam haar olympische droom vermoedelijk nooit gerealiseerd.

Twee jaar geleden begonnen ze met z'n tweeën aan een gewaagd avontuur: een eenpersoonsploeg, volledig gebouwd rondom Leerdam, buiten de traditionele schaats teams om. Lang leek het onzeker of het experiment zou slagen. Maar op die februariavond in Milaan kwam alles samen, in een verbluffende race. Een paar dagen later zou Leerdam ook nog een zilveren medaille winnen op de 500 meter.

Kosta Poltavets geeft zelden interviews - de afgelopen twee jaar hield hij de boot consequent af. Nu wil hij één keer zijn verhaal doen over de succesvolle samenwerking met Leerdam. En over méér, want hoe hij als trainer werkt, zegt hij, valt niet los te zien van zijn persoonlijke levensgeschiedenis.

Hij groeide op in de Sovjet-Unie, waar hij als schaatser en triatleet tevergeefs probeerde de top te bereiken. In de jaren negentig kwam hij als asielzoeker naar Nederland. Daar bouwde hij - na een aantal moeilijke jaren - een nieuw bestaan op als schaatscoach. Aan zijn jeugd onder de Sovjet-dictatuur, vertelt Poltavets in het Van der Valk-hotel in zijn woonplaats Wolvega, hield hij een levenslange drang over naar kennis vergaren en grenzen verleggen. „Ik wil vrij kunnen denken.”

Project-Milaan

Toen Leerdam en Poltavets begonnen aan 'project-Milaan', waren ze geen onbekenden van elkaar. Ze hadden eerder samengewerkt in de Worldstream-ploeg van Leerdam en haar toenmalige vriend, schaatser Koen Verweij. Toen dat team in 2022 ophield te bestaan, wegens gebrek sponsorsoren, wilde hij eigenlijk stoppen als coach. „Ik dacht: ik heb mijn bijdrage aan het internationale schaatsen geleverd.”

In 2024 vertrok Jutta Leerdam onverwachts bij haar nieuwe ploeg Jumbo. Ze be-

sloot solo verder te gaan en vroeg Poltavets om haar trainer te worden. Die hoefde niet lang na te denken vertelt hij. Hij wist hoe goed Leerdam was („schaatstechnisch hoogbegaafd”) en twijfelde er niet aan dat ze olympisch kampioen zou kunnen worden. En hij houdt van risico's nemen, van grensverleggend denken. Zijn gedachten gingen terug naar zijn jonge jaren in de Sovjet-Unie, toen hij aan alpinisme deed. Hij beklom de Elbroes in de Kaukasus, de Leninpiek in Tadzjikistan, en andere zevenduizenders. „Dit project met Jutta was ook pionieren. Samen tegen de stroom in.”

Ze vormden een klein clubje, met een fysiotherapeut, een materiaalman en - in het tweede jaar - de schaatsers Kai Verbij en Ted Dalrymple als trainingspartners. Poltavets vroeg een oud-marcheaussee en persoonsbeveiliging om met Leerdam te sparren over hoe ze tot een optimale concentratie kon komen. De trainer en zijn schaatser vonden elkaar in hun perfectionisme en liefde voor details. „Soms ging ik daar te ver in en moest Jutta mij afremmen. En soms moest ik háár afremmen.”

Zo werd er eindeloos gesleuteld aan de schaatsen van Leerdam. Een nieuwe schoen, terug naar de oude schoen, een extra laagje leer, knutselen aan het carbon onder de zool. Zeker zes verschillende ijzers versleet ze in de twee seizoenen voorafgaand aan de Winterspelen. Op de buitenwereld komt dat wellicht obsessief over, zegt Poltavets, voor Leerdam en hem was het vanzelfsprekend. „Je kunt de beste techniek van de wereld hebben, als je materiaal niet in orde is, wordt het niets.” Een 1.000 meter schaatsen, zegt hij, „is als iemand een turnoefening laten doen op het dak van een auto die zestig kilometer per uur rijdt.”

Poltavets en Leerdam spraken af dat ze volledig open zouden zijn tegenover elkaar - én dat alles binnenskamers zou blijven. Als de een ontevreden was over de ander, werd dat meteen gezegd. „Dat leidde regelmatig tot discussies. Het kon knetteren. Maar uiteindelijk werden we er allebei beter van, omdat alles vertrouwelijk bleef.”

Leerdam en hij, zegt Poltavets, zijn allebei „hoogsensitieve personen”. Na verloop van tijd was er zoveel wederzijds vertrouwen dat ze geen woorden meer nodig hadden. „Met één gebaartje of hoofdknik langs het ijs kon ik dingen veranderen in haar slag. Ze kon het aan mijn lichaamshouding zien als ik ontevreden was. En ik kon in haar be-

wegingspatroon en in haar ogen zien als ze ergens over twijfelde.”

Hoe ging u om met Leerdams tripjes naar haar verloofde, influencer Jake Paul, in Puerto Rico? Als trainer zit je niet te wachten op een druk privéleven met veel reizen en jetlags, uitgebreid gedocumenteerd op sociale media, toch?

„Ik heb een onorthodoxe kijk op zoiets als trainingsdiscipline. De grote schaatsploegen willen dat je zo weinig mogelijk doet buiten de trainingen, ze remmen zelfontplooiing af. Maar ik zeg altijd: een goede sporter is een blijde sporter. Dus ben ik gaan kijken: hoe kunnen we Jutta's privémomenten met Jake inpassen in haar trainingsprogramma, zodat ze haar juist een boost geven? Ik voegde er als het ware emotionele momenten aan toe.”

Merkte u dat ze met hernieuwde energie terugkwam uit Puerto Rico?

„Ja, zeker. In ons eerste seizoen wilde ze twee dagen naar New York, voor de geboorte van Jakes neefje. Dat hebben we gedaan. Ze vloog naar New York, landde de volgende dag weer op Schiphol, kwam onmiddellijk naar Thialf en ging het ijs op. Het had geen impact op haar lichamelijke gesteldheid.”

De weg naar de Winterspelen verliep voor Leerdam verre van vlekkeloos. In het pre-olympische seizoen presteerde ze wisselvallig. Tijdens het Olympisch Kwalificatietoernooi, eind vorig jaar, kwam ze ten val op de 1.000 meter, háár afstand, waardoor ze schaatsbond KNSB moest vragen om een aanwijfsplek.

Op de avond van 9 februari volgde in het tijdelijke ijsstadion in Milaan het moment van de waarheid. In de voorlaatste rit van de 1.000 meter reed Leerdams rivale Femke Kok een onwaarschijnlijk snelle tijd. Toch twijfelde Poltavets op het middenterrein geen moment dat Leerdam in de laatste rit nóg harder zou kunnen. „Jutta stond al klaar op de baan, ik zat nog op het bankje voor de coaches. De buitenwereld zag het niet, maar er vond non-verbale communicatie plaats tussen ons. Aan mijn lichaamshouding zag ze: dit gaat lukken.”

En het lukte. Geconcentreerd en met krachtige slagen dook Leerdam onder de tijd van Kok. Het doel waar Poltavets en zij naar toe hadden gewerkt, was bereikt. „Een kunstwerk”, zo bestempelde de trainer haar rit na afloop. „Ik stond daar op de kruising

LEES VERDER OP PAGINA 10

‘Het kon knetteren, maar Jutta en ik werden er allebei beter van’

— Vervolg van pagina 9

en genoot van de overwinning en de esthetiek van een bijna-perfecte race." Hij voelde zich die avond, zegt Poltavets, zoals hij zich niet vaak heeft gevoeld. „Het vertoonde grote overeenkomsten met een spirituele ervaring. En ik vermoed dat Jutta het ook als zodanig heeft beleefd.”

'Alles was verboden'

Als er één rode draad door zijn carrière loopt, zegt Poltavets, dan is dat de drang om vrij te denken. Dat valt terug te voeren op de eerste dertig jaar van zijn leven, in de Sovjet-Unie, waar Oekraïne toen deel van uitmaakte. Hij groeide op als zoon van een Joodse moeder, in een familie van intellectuelen: zijn opa was hoogleraar economie. Oekraïens nationaal bewustzijn speelde in zijn opvoeding een grote rol. „Mijn vader bracht mij de hele Oekraïense geschiedenis bij.”

Zijn jaren in de Sovjet-Unie ervoer hij „als een lijdensweg”, zegt hij. „Ik werd beknot in mijn vrijheid. Alles was verboden. Spijkerbroeken. Muziek van The Beatles, Pink Floyd, Queen. De boeken van de beste filosofen.” Hij wist aan verboden kopieën te komen van het werk van Nietzsche, Schopenhauer en Sartre. „Die las ik in het geheim met vrienden, thuis aan de keukentafel. Als je vrijheid onderdrukt, blijven mensen het juist nastreven.”

„Je kunt de beste techniek van de wereld hebben, als je materiaal niet in orde is, wordt het niets”

Zelf was Poltavets een talentvol schaatsen- en triatleet, maar zijn sportcarrière werd naar eigen zeggen gefrustreerd door de Sovjet-autoriteiten. Hoe en waarom, dat is „een lange geschiedenis” waar hij „niet te veel meer op wil terugkijken”. Wat hij er wel over kan zeggen: het had te maken met zijn Joodse achtergrond. „Toen ik hoger op kwam, merkte ik dat ik beperkt werd.” Eén voorbeeld: de Ironman in Kona op Hawaï, het jaarlijkse WK triatlon. „Drie keer heb ik me daarvoor gekwalificeerd. Drie keer lieten de autoriteiten me niet naar Hawaï gaan.”

In 1994 besloten Poltavets en zijn toenmalige vrouw te vluchten uit Oekraïne, vanwege het oplaaide antisemitisme na de val van de Sovjet-Unie. Anders dan veel vrienden en familieleden gingen ze niet naar Israël. Ze kozen voor Nederland. „Ik kende hier een aantal triatleten en dacht: dit is het land waar ik de vrijheid krijg om me te ontwikkelen.” In zijn toekomstplannen speelde sport een belangrijke rol: tussen de weinige spullen die zijn vrouw en hij meenamen, zat een houten stok die door zijn oma werd gebruikt om pannenkoeken te rollen. „Die gebruikte ik voor voetmassage, na een training op een koude natuurijssbaan.”

De eerste jaren woonden Poltavets en zijn echtgenote in een asielzoekerscentrum in Geleen. Ze kregen een dochter, hij liep marathons. „Op een dag wandelde ik langs de ijsbaan in Geleen. Ik raakte in gesprek met mensen op de baan en vertelde dat ik

schaatscoach was geweest in Oekraïne. Toen vroegen ze: wil je hier kinderen begeleiden op de baan? Ze kochten schaatsen voor me.”

Poltavets kreeg een verblijfsstatus en verhuisde van het zuidelijke Geleen naar Heerenveen in Friesland, waar zijn vrouw - professioneel trampolinespringster - een baan kreeg als turncoach. „Toen kwamen er mensen aan de deur die gehoord hadden dat ik schaatscoach was. Of ik in Thialf wilde komen werken. Al gauw stond ik tien uur per dag op het ijs. Met kinderen, huisvrouwen, bejaarden, selectieteams. Ik deed alles.”

Vanaf eind jaren negentig werkte Poltavets - inmiddels Nederlander - bij verschillende commerciële schaatsploegen, met kampioenen als Ids Postma, Jan Bos, Ireen Wüst en Sven Kramer. Als coach stond hij bekend om zijn gedrevenheid en wetenschappelijke benadering - destijds geen gemeengoed in de schaatswereld. Sommige rijders hadden moeite met zijn gedetailleerde uitzettingen, maar waar Poltavets unaniem om gewaardeerd werd: hij luisterde naar zijn sporters. Bij de DSB-ploeg, waar hij vier jaar onder contract stond, werd zelfs bewonderend gesproken over 'het Kostaklimaat'.

Nederland, zegt Poltavets, heeft hem „in staat gesteld te worden wie ik ben”. Hoewel hij het vrije klimaat van midden jaren negentig tegenwoordig wel eens mist („Het land is zakelijker geworden”), is hij nog altijd „dankbaar en blij” dat hij hierheen is gekomen. „De nuchtere kijk op het leven, de boerenslimheid, de drang om vrij te denken - dat is nog steeds kenmerkend voor Nederlanders. Van de Friezen - ik woon hier nu al bijna twintig jaar - heb ik de directheid overgenomen.”

Het schijnt dat u de gewoonte heeft om Oekraïense en Russische spreekwoorden in het Nederlands te vertalen.

„Grappig genoeg kun je veel uitdrukkingen uit het Russisch of Oekraïens in het Nederlands vertalen zonder dat de betekenis verloren gaat. Bijvoorbeeld: de eerste pannenkoek mislukt altijd. Die gebruik ik voor: de eerste wedstrijd van het seizoen is altijd slecht.”

Van 2010 tot 2020 was u bondscoach van Rusland, dat in 2022 uw geboorteland zou aanvallen. Hoe kijkt u in dat licht terug op die tien jaar?

„Ik heb daar sportieve grenzen kunnen verleggen en mijn ploeg kunnen afschermen van het institutionele dopingprogramma. Terugkijkend voelt het wel ongemakkelijk dat ik het systeem heb gediend dat nu oorlog voert tegen mijn land, maar aan het verleden kan ik niets meer veranderen. Wat ik kan doen, is Oekraïne nu helpen.”

Na de Russische inval, vertelt Poltavets, was zijn eerste gedachte: ik moet erheen, vechten. Hij beschikt over militaire ervaring: in jaren tachtig diende hij als dienstplichtig officier in een speciale eenheid van het Sovjet-leger. „Ik wilde m'n rugzak pakken en me aanmelden om m'n land te verdedigen. Veel vrienden uit Oekraïne deden dat ook.” Uiteindelijk overtuigde Evgeniy Levenchenko, de Oekraïens-Nederlandse voorzitter van voetballersvakbond VVCS en een goede vriend, hem ervan in Nederland te blijven.

„Evgeniy zei: kalm aan, je bent meer van

waarde als je hier blijft. Hij had gelijk. Ik onderhoud contact met de Oekraïense schaatsbond, adviseer een jong schaatstalent dat nu in Duitsland woont, verzorg transporten van sportmaterialen naar Oekraïne: schaatsen, voetbalschoenen, skeelerwielletjes. De wapens hanteren kan iemand anders ook, dit kan alleen ik.”

Nog een reden om in Nederland te blijven: na de inval hielp Poltavets om de vrouw en twee dochters van zijn halfbroer Dmitro vanuit Charkiv naar Nederland te halen. „Ze wonen hier vlakbij, op de mini-camping in Oldeholtwolde. Dmitro werkt als politieagent en kan niet weg uit Oekraïne. Dus voel ik me ook verantwoordelijk voor hen.”

Kent u veel mensen die gesneuveld zijn?

„Ja.” Diepe zucht. „Ik heb in drie jaar tijd twaalf goede vrienden verloren. De laatste was anderhalf jaar geleden. Een zoon van goede vrienden, die ik vanaf zijn geboorte heb gekend. Hij was 42 jaar, diende al tien jaar in de Donbas. Een beroepsmilitair tot in zijn vezels, maar niemand is verzekerd. Hij is gesneuveld in Zaporizja, bij de Russische aanval op de kerncentrale.”

Poltavets is stil. „Als kind heb ik gehuild, maar toen ik dat nieuws hoorde, heb ik ge-

„Ik heb in drie jaar tijd twaalf goede vrienden verloren. De laatste was anderhalf jaar geleden”

schreeuwd. Het was ook een soort laatste druppel voor mezelf. Ik dacht: ik moet een beetje dimmen, mezelf afschermen voor al dat oorlogsnieuws. Natuurlijk is die oorlog nog steeds pijnlijk en gevoelig, iedere dag. Ik wil ook geen excuses zoeken, zo van: ik kan er toch niets tegen doen. Maar sindsdien probeer ik me wel een beetje af te sluiten. Als ik met Jutta werk, kom ik in een soort flow. Ik ben volledig in het hier en nu en denk niet aan andere zaken - ook niet heel eventjes.”

Nieuwe generatie coaches

Poltavets kijkt terug op de afgelopen twee jaar als een volstrekt uniek proces, zegt hij - iets wat zich alleen kon voltrekken tussen hem en Leerdam. „Wat Jutta en ik hebben gedaan, valt niet te kopiëren.”

Hoe zijn toekomst eruit gaat zien, weet hij nog niet precies. Formeel zit de samenwerking met Leerdam er op. Ze hebben nog app-contact en er was een afsluitend etentje met het team. Maar drie maanden na de triomf in Milaan - alle andere schaatsers zijn alweer serieus aan het trainen voor volgend seizoen - weet niemand nog wat Leerdams plannen zijn voor de toekomst. Ook Poltavets niet. „Dat is haar beslissing. We hebben

afgesproken dat we contact houden.”

Bij een commerciële Nederlandse schaatsploeg ziet hij zichzelf in ieder geval niet meer werken („die zijn niet innovatief genoeg”), met pensioen wil hij ook zeker nog niet. Misschien, zegt hij, gaat hij zich wel toeleggen op andere sporten. Zoals shorttrack, of zijn oude liefde triatlon. Hij hoopt ook dat hij iets kan betekenen voor een nieuwe generatie coaches. „Zodat we niet die dertig jaar kwijt raken die ik in het schaatsen heb gestoken.”

Wat sowieso op de agenda staat: de Ironman op Hawaï. Volgend jaar oktober wil hij daar eindelijk aan meedoen, 35 jaar nadat de Sovjets hem verhinderden te gaan. Hij is dan 65. „Ik moet de cirkel rondmaken. Als ik me kwalificeer, krijgen Jutta en Jake zeker een uitnodiging om te komen kijken.”

Misschien kunnen ze dan een filmpje van u plaatsen op Instagram?

„Een filmpje interesseert me niet. Het is mijn beleving. Mijn leven is een boek waard, maar dat zal er nooit komen. De verhalen houd ik voor mezelf.”



Jutta Leerdam en Kosta Poltavets op een training voorafgaand aan de Spelen in Milaan. FOTO SEM VAN DER WAL/ANP

nrc vastgoed

INVESTEREN ZONDER STRESS
IN WATERZANDE

OPEN DAG ZATERDAG 23 MEI

Op zoek naar een investering die rendeert en zorgeloos blijft? In Waterzande koop je appartementen op een unieke locatie aan de Westerschelde, met zicht op water en natuur.

Dankzij de samenwerking met Belvilla geniet je van professioneel beheer en een 100% verhuurgarantie. Zo haal je rendement zonder zorgen.

Een slimme investering op een plek waar mensen graag verblijven. Kom langs en ontdek het kijkappartement.

PERKPOLDERHAVEN, 4588 WALSOORDEN ZEEUWS-VLAANDEREN, NEDERLAND

+31 6 238 91165
www.waterzande.com

Een project van **zabra**

A

De roze wolk lijkt ingeruild voor een doemscenario

Op zoek naar verhalen over moederschap viel het *Milou Deelen* op hoe zwaar de toon vaak was. Ze gingen over uitputting, twijfel en angst. Zelf vindt ze het leven met een baby vooral leuk.

Afgelopen oktober werd ik, zes dagen voor mijn dertigste verjaardag, moeder van een dochter. Zeven maanden later valt het leven met een baby me, verrassend genoeg, lichter dan ik had verwacht. Ik had best wel een doemscenario voor ogen: het ouderschap als een uitputtingsslag waarin je altijd moe bent en geen tijd meer hebt voor vrienden of je relatie, laat staan voor jezelf. Vrijheid zou verleden tijd zijn.

Ik voel me mentaal en fysiek hetzelfde als voor mijn zwangerschap, ik werk nog evenveel (en met evenveel plezier) en ik ga nog naar de kroeg met vrienden. Meerdere keren per nacht wakker worden vind ik prima en sinds ik ben gestopt met borstvoeding wissel ik de nachten af met mijn partner. Ook is onze relatie niet onder druk komen te staan, terwijl ik daar wel voor was gewaarschuwd. Mijn partner en ik wilden haar in ons leven voegen en niet dat alles voor haar zou wijken. Het leven voelt hetzelfde als voorheen. Alleen is er nu een baby en

sinds zij er is voel ik me gelukkiger en sterker dan ooit.

Toen ik mijn vrolijke ervaring deelde in de *NRC*-rubriek Spitsuur en op Instagram, kreeg ik honderden reacties. Veel mensen noemden het „verfrissend” en „een verademing” om eindelijk eens een positief geluid over het ouderschap te horen. Tegelijkertijd riep het ook frustratie en zelfs woede op. „Jij hebt gewoon geluk met je baby”, is een verwijt dat veel in de reacties voorkwam. Ook waren er ouders die zich in mijn verhaal herkenden. Een moeder stuurde in een privébericht: „Ik ervaar het net zoals jij, maar ik trap vaak op de rem bij het delen van mijn geluk.”

Tijdens mijn zwangerschap en toen ik nadacht over mijn mogelijke kindereens, ging ik op zoek naar verhalen over moeder worden en het leven met een baby. Ja, op Instagram barst het in de baby-algoritmes van blijde zwangerschapsaankondigingen, maar ik kwam ook talloze documentaires, boeken, artikelen, podcasts en verhalen over het ouderschap tegen. Wat me opviel, was dat die verhalen vaak zwaar van toon waren. Ze gingen, behalve over de immense liefde die je voor je kind kunt voelen, over jezelf verliezen en wegcijferen, schuldgevoelens, uitputting, twijfel en angst, over alles wat je moet opgeven en afscheid nemen van je ‘oude leven’.

Ik was ook (of vooral) op zoek naar verhalen van ouders die zeiden dat het leven met een baby leuk kan zijn. Ik wilde me verheugen, maar hield vaak mijn hart vast als ik dacht aan alles wat er komen zou. Bestonden die fijne, positieve verhalen dan niet? Of werden ze minder verteld? Horen we tegenwoordig vooral de niet-rozewolk-verhalen?

‘Radicaal eerlijk’

In het boek *Soms wil ik een kind* (2023) staan twijfels over de kinderwens centraal. *Regretting Motherhood* (2017) gaat over spijt hebben van het ouderschap, en in *Al die liefde en woede* (2022) gaat het over ambivalente gevoelens: naast blijdschap ook woede voelen door de geboorte van een kind. Er verschijnen boeken over het ouderschap die worden aangekondigd als „radicaal eerlijk” (*Moeders of loeders - ongefilterd*, verschijnt juni 2026) en „taboedoorbrekend” (*Mama huilt harder*, 2024). In februari verscheen het boek *Waar is mijn roze wolk?* over psychiatrische klachten tijdens en na de zwangerschap. In de documentaire *De Goede Moeder* (2025) vertellen drie moeders over het moment dat het ouderschap hen te veel werd. Ze voelden enorme druk om alles ‘perfect’ te doen.

Volgens de organisatie *Vrouwen in Beeld*, die zich inzet om de arbeidsmarktpositie en zichtbaarheid van vrouwen in Nederlandse films en op tv te verbeteren, worden moeders vaak stereotiep en eenzijdig neergezet: als zorgende vrouwen die zichzelf opofferen. Het is zeer welkom dat makers meer gelaagde personages laten zien, in films zoals *If I Had Legs I'd Kick You* (2025) en *Mother's Baby* (2026). Maar moederschap wordt daarin ook neergezet als een ramp.

Film- en cultuurjournalist Floortje Smit schreef recent dat de doordraaiende moeder-films onderdeel uitmaken van een bredere culturele trend. Ze zegt: „De blik op moederschap kantelt, dat zie je niet alleen in films, maar ook in boeken, zoals *Monsterlijk moederschap* [van Jozefien van Beek], en in tentoonstellingen, zoals *Good Mom/Bad Mom* [in het Centraal Museum in Utrecht, 2025]. Dat heilige beeld van moeders, als een soort Maria, wordt onderuit geschouwd. Het is ongelooflijk bevrijdend dat dingen die

niet werden benoemd nu wel worden benoemd.”

Vorige maand postte influencer en ondernemer Anna Nooshin (bijna een miljoen volgers) op Instagram over haar nieuwe boek over moederschap dat binnenkort verschijnt. Ze schreef: „Je gaat twijfelen aan alles, je gaat jezelf kwijtraan, je gaat denken dat het aan jou ligt. En niemand zegt dat hardop... tot nu.” Er zullen mensen zijn die zich gezien voelen door haar woorden, maar het wordt gepresenteerd alsof moederschap voor iedereen hetzelfde is. Dat doet me denken aan de campagne uit 2022 van het luxe draagzakkenmerk Artipoppe, met de slogan *Motherhood is easy*. Natuurlijk stuitte die op veel kritiek. Zowel de ene als de andere lezing presenteren als de waarheid, als een gegeven voor alle moeders, is te dwingend.

Misschien is het logisch dat er geen boeken bestaan met de titel: *Ik kreeg een baby en het was appeltje-eitje*. Verhalen gaan in principe nooit over iets wat alleen maar makkelijk of leuk is. Maar daardoor worden bepaalde verhalen niet verteld en dat is zonde. Paula Speetjens, onderzoeker aan Maastricht University, doet promotieonderzoek naar het welbevinden van ouders. „Mijn onderzoek laat zien dat ook in de wetenschappelijke literatuur van afgelopen vijftien jaar weinig ruimte is geweest voor het hedonistisch positief deel, ofwel de mooie dingen van het ouderschap.” De conclusie is gebaseerd op een literatuurstudie van 58 onderzoeken. „Opvallend is dat met ‘welbevinden’ vaak de afwezigheid van postpartum depressie, stress of zorgen over kinderen werd bedoeld. In plaats van een positieve aanwezigheidsbepaling: aanwezigheid van geluk, voldoening, levensvreugde. Dit versterkt het negatieve perspectief op ouderschap.”

Weg met de roze wolk

Jarenlang was het geromantiseerde ‘roze-wolkideaal’ dominant, zo komt naar voren in de documentaire *Roze Wolk* (2016). Kinderen krijgen was het „beste wat je kon overkomen” en het leven met een versgebakken baby was „de mooiste tijd van je leven”. Voor veel ouders viel dat tegen. Er was weinig ruimte om te praten over postnatale depressies, traumatische bevallingen en kraamweken vol pijn en verdriet. Eeuwenlang werd het moederschap nauwelijks bevraagd. Moeder worden was iets wat je deed als vrouw, iets dat van je werd verwacht.

In 1998 verscheen het boek *Hoezo roze wolk?* van Marianne Cuisinier en Janny Smit Wiersinga, over depressief zijn na de bevalling. Het was een van de eerste boeken in Nederland die het idee van de roze wolk bekritiseerden. Door emancipatie kregen (pakten! bevochten!) vrouwen de ruimte om hierover te praten. De problemen waar moeders mee te maken krijgen zijn echt: de babyboete, zwangerschapsdiscriminatie, bekkenproblematiek, postnatale depressie, dure kinderopvang, de ongelijke rolverdeling. Alleenstaande ouders, vooral moeders, lopen een relatief groot risico op armoede.

Door (schrijvende) vrouwen is hier nu meer aandacht voor dan ooit. Dat is bevrijdend en noodzakelijk geweest; daarmee kregen moeders eindelijk meer erkenning. Alleen lijkt het beeld van de roze wolk te zijn ingeruild voor - of zelfs te zijn doorgesloten naar - een tegenovergesteld narratief.

Dat ik het leven met een baby als makkelijk ervaar, betekent niet dat ik vind dat ik het beter doe dan een ander. Ik heb het geluk dat ik me van nature niet zo snel zorgen maak en ik had een goede

Milou Deelen

is schrijver en journalist.

start: zwanger zijn en bevallen vond ik geweldig, de borstvoeding ging soepel en mijn herstel ging vlot. Als jij tijdens je bevalling bijna doodbloedt, je baby twaalf weken te vroeg wordt geboren, of als je baby heel veel huult, dan zit je er anders bij. Het is totaal oneerlijk: de een loopt in de zon, de ander niet. De omstandigheden waarin je een kind krijgt, spelen ook een grote rol in hoe iemand het ouderschap ervaart. Heb je geld voor babyvoeding, luiers, kinderopvang? Heb je een sociaal vangnet? Een betrokken partner? Überhaupt een woonplek?

Het zijn vooral witte, hoogopgeleide vrouwen die over het moederschap publiceren. Ook ik praat en schrijf vanuit mijn (geprivilegieerde) particuliere ervaring. Ik roep steeds dat ik mijn baby gewoon meeneem naar de kroeg, maar ik heb tijd en geld om naar de kroeg te gaan en een baby die ik makkelijk kan meemen. En je kan het ook als zwaar ervaren terwijl alles op papier ideaal lijkt - en andersom. Het is subjectief en de een gaat nou eenmaal lichtvoetiger door het leven dan de ander.

Doodzonde

In een artikel in de Britse krant *The Times*, met de kop *Negative tales of motherhood nearly put me off having a baby*, beschrijft journalist Alexandra Jones dat ze bang was om moeder te worden. Het zou het einde van haar romantische relatie en carrière betekenen. Dat idee was gebaseerd op boeken, films, tv-shows, sociale media (#mumtokmelt-downs) en ook uit de verhalen van vrienden, waarin het vaak ging over jezelf verliezen, uitputting, constante stress, isolatie. Dat was niet haar ervaring.

Door de zware verhalen die de afgelopen jaren de boventoon voeren, heb ik ook getwijfeld aan het moederschap. Want als het zo ontwrichtend zou zijn, wilde ik het dan wel? Maar ik zag en hoorde ook van mensen in mijn omgeving hoe fantastisch ze het ouderschap vonden. Mensen moeten zelf weten of ze ouder willen worden, maar geen kind willen krijgen omdat je bang bent gewor-

Als het moederschap zo ontwrichtend zou zijn, wilde ik het dan wel?

den lijkt me doodzonde.

Het is goed, en ik denk voor sommige vrouwen zelfs levensreddend geweest, dat er over problemen wordt geschreven. Dat is belangrijker dan mensen die het als makkelijk ervaren en dat gerepresenteerd willen zien. En toch is dat ook belangrijk. Columnist Sarah Shuimer vroeg zich vorige maand in deze krant af wie er geholpen is met het moederschap als ‘walk in the park’ te presenteren. Ik ben ervan overtuigd dat er ruimte moet zijn voor alle verhalen en perspectieven - zeker de moeilijke, maar ook de blijde. Omdat die verhalen bestaan en omdat er behoefte aan is. Het boek *Goed Bevallen* - verhalen over uiteenlopende bevallingen, maar met de gemene deler dat de moeders er positief op terugkijken - van verloskundige Geke Born heeft eraan bijgedragen dat ik vol vertrouwen de bevalling inging.

Vier kinderen, niet zwaar

Waarom roept het woede op als een moeder onomwonden deelt dat ze gelukkig is en het haar makkelijk afgaat? Mijn ouders hebben altijd gezegd dat het leven met vier kinderen hun niet zwaar viel. En als ze dat vertelden, waren er mensen die hen niet geloofden. Het ouderschap, en vooral het moederschap, is een gevoelig onderwerp. Ik wil andere vrouwen niet onzeker maken. Het helpt niet om elkaar de maat te nemen over hoe je het moederschap ervaart. Die neiging hebben we, versterkt door sociale media, en dat is contraproductief.

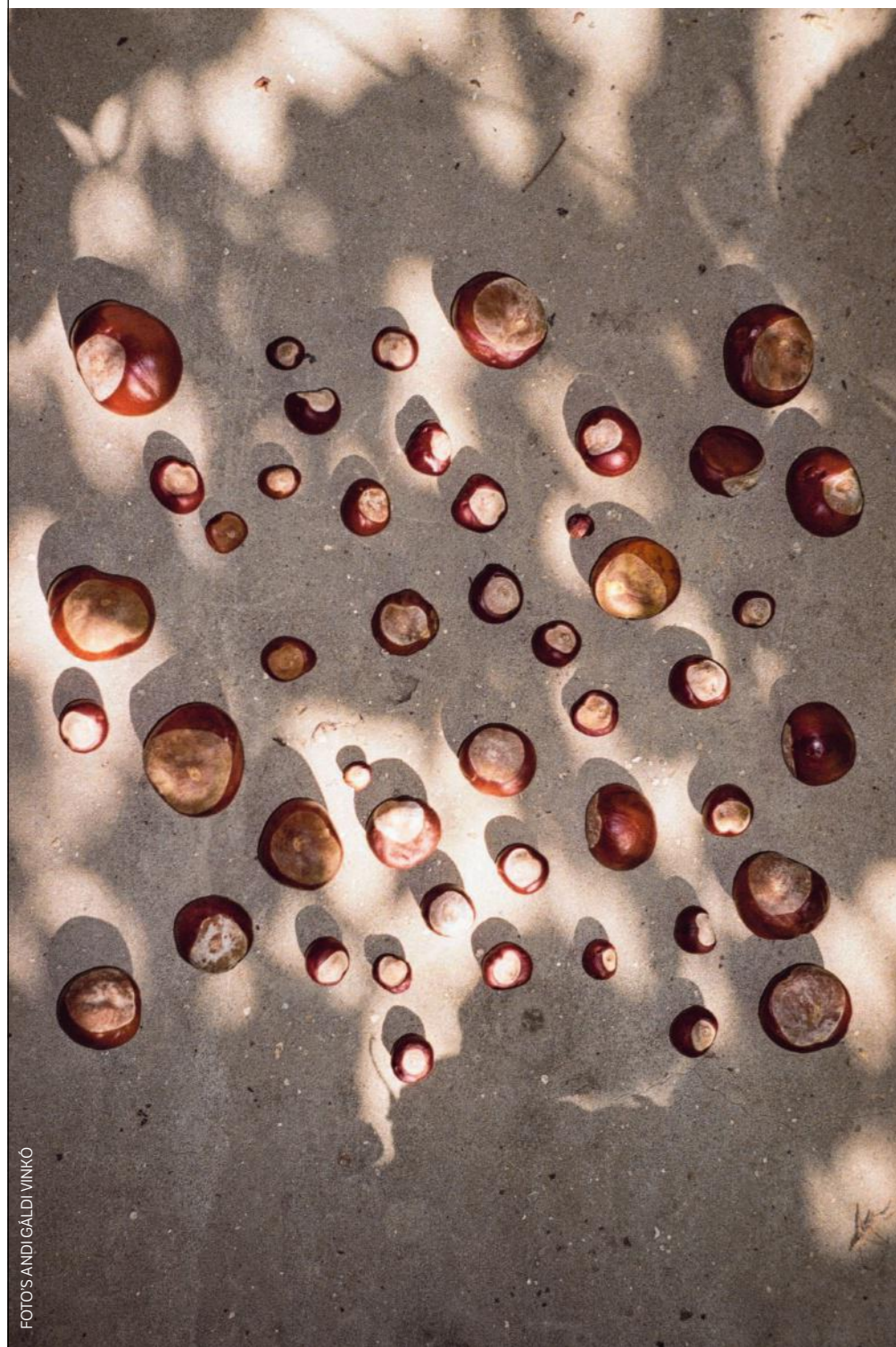
Juist in tijden waarin radicaal-rechts en bredere conservatieve stromingen vrouwen het liefst willen reduceren tot moeders, is het belangrijk om te benadrukken dat moederschap veelkleurig is. Het ouderschap leuk vinden, staat niet gelijk aan wat *tradwives* doen: het verheerlijken van de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

„Er is over het algemeen weinig nuance in het narratief over moederschap, vooral op sociale media”, zegt Rosemarie Buikema, hoogleraar kunst, cultuur en diversiteit aan de Universiteit Utrecht. „Ik kan me voorstellen dat je, als je die overvloed aan roze verhalen ziet, de behoefte krijgt om met modder te gaan gooien. Maar de meerderheid van die moddergooiers heeft vast en zeker tegelijkertijd ook zeer liefdevolle moederlijke gevoelens.” Volgens Buikema is het van belang nieuwe woorden, beelden en verhalen te creëren waarin de complexiteit van het moederschap vorm kan krijgen. „Daar zijn we met z’n allen mee bezig.”

Voor de meeste mensen is het ouderschap niet een roze of donkere wolk. Soms is het een oranje wolk, dan gifgroen en soms is het alles tegelijkertijd. Dat kan natuurlijk naast elkaar bestaan: je kunt een baby het meest belangrijke en bijzondere in je leven vinden en tegelijkertijd het ontzettend zwaar vinden.

Mijn baby is nu zeven maanden, en iemand op Instagram reageerde: „Doen alsof je het ouderschap al helemaal hebt uitgevonden is wellicht wat voorbarig.” Het lijkt me nogal wies dat deze eerste zeven maanden geen garantie zijn voor de toekomst. Een volgende fase (of baby) kan me minder makkelijk afgaan. Maar wie dan leeft, wie dan zorgt. En dan hoop ik dat ik het andere vrouwen gun bij wie het makkelijk gaat - en hun ervaringen teruglees.

De foto's zijn afkomstig uit de serie *Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back* (2016-2022) van Andi Gáldi Vinkó.



D-reizen



Vakantiegeld

Deals!

NU TOT
€450
KORTING



Live Your **D**reams



Boek jouw vakantie nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek 24/7 jouw vakantie! ✓ Altijd de beste deal ☀ Klantenbeoordeling: 9.0 🗣 Persoonlijk advies op maat

COLUMN



SARAH SLUIMER

Donald

De voormalig directeur van Milieudefensie zit aan zijn bureau op zijn nieuwe werkkamer in IJmuiden. Hij kijkt naar buiten. Een landschap aan pijpen, buizen, stoom en rook, bruggen, vierkante gebouwen zonder ramen, kleine figuurtjes beneden, de glinsterende zee in de verte.

Hij is hier nu al een poosje. De storm is wat gaan liggen, zo voelt het inmiddels. Boze mails, gekke telefoontjes, huilende collega's van vroeger: hij hoort niets meer. Dat wist hij wel, hij is niet van gisteren. Hij weet als geen ander hoe de hazen lopen. Hij weet hoe verontwaardiging op kan vlammen, sterker nog, hij wist hoe hij dat vuurtje aan kon steken. Maar hij weet ook hoe snel, en zeker in deze verrotte, wrede wereld, de aandacht wegzakt, verdwijnt, overgeheveld wordt naar een andere schande.

Dat is dan ook waarom hij is gegaan. Hij was moegestreden. Het is niet leuk om altijd maar gezien te worden als die man met die malle hoed. Zelfs toen hij Shell verpletterde werd hij aangekeken alsof hij een balsturig kind was. Het was, zo voelde hij aan alles, tijd om een man onder mannen te worden, om de moshpit in te duiken, om het beest van binnenuit te bevechten. Er was één iemand die het voor hem opnam. Een econoom, in *de Volkskrant*, die hem een held noemde. Het had hem niet echt aangestaan hoe er over zijn voormalige strijdmakkers werd gesproken, alsof iedere oud-collega een hysterische klimaatkrijser was geweest maar, aan de andere kant, die wanhopige onmacht, dat eeuwige verliezersgevoel, was wel precies de reden dat hij deze stap had gezet.

De voormalig directeur van Milieudefensie voelt zijn maag knorren. Hij kijkt op zijn horloge. Een Patek, eindelijk. Vintage, natuurlijk, maar mocht hij ook eens? Op weg naar de kantine komt hij een collega tegen die hem eraan herinnert dat hij vanmiddag een vergadering met aandeelhouders heeft over de nieuwe pr-strategie. Hij knikt. Eerder deze week had

Michael steekt zijn duim omhoog. Pieter lacht breed. Ze kijken hier verdomme allemaal naar hem alsof hij een trofee is

hij even overwogen om ze allemaal een loer te draaien. Sabotage. Reclame die eigenlijk helemaal geen reclame was. Iets wat burgers direct zouden oppikken, een noodsignaal, een stiekeme oproep om dit bedrijf te slopen. Maar dan zo slim gedaan dat ze het hier niet zouden doorzien.

Misschien was het beter om zoiets op een later moment te doen, als hij wat meer gewend was.

In de kantine haalt de voormalig directeur van Milieudefensie een broodje hummus. Het is zijn eerste wapenfeit: een vleesvrije lunch voor alle medewerkers. Bij de koffieautomaat komt hij Michael en Pieter tegen, twee collega's van de koudbandwalserij. Michael steekt zijn duim omhoog. Pieter lacht breed. Ze kijken hier verdomme allemaal naar hem alsof hij een trofee is.

Terug op zijn kamer besluit hij zijn notitieblok er nog eens bij te pakken. Terwijl hij traag kauwt, overziet hij zijn geheime stappenplan. Hij zal ze krijgen. „Je bent een luis in de pels, Donald”, fluistert hij tegen zichzelf. „Vergeet dat nooit.”

Hij kijkt weer naar buiten. De rookwolken onttrekken de zon aan zijn zicht. Zijn huid jeukt soms sinds hij hier werkt. Hij vraagt zich af hoe het met zijn oude makkers is. Wat zouden ze nu doen? Weer zo'n zinloze rechtszaak voorbereiden?

Soms lijkt iedereen hem vergeten. Is dat wat hij wilde? Hij weet het niet meer.

Zijn broodje is op. Afgezien van het gedreun en gesis is het stil. Hij voelt zich alleen. Misschien moet hij hier toch een paar echte vrienden maken.

Hij slaat zijn notitieboekje dicht. Morgen, echt waar, begint hij aan het grote werk.

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

nrcwebwinkel

ESSENZA

Haal de lente in huis

100% biologisch katoensatijn beddengoed

Adviesprijs fabrikant vanaf 89,95
71,95



- Omkeerbaar design: bloemrijk en effen in één
- 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoen
- Zijdezacht en licht glanzend door satijnweving

Haal de lente in huis met het Ficara dekbedovertrek van Essenza. Het ontwerp, geïnspireerd op het werk van fotograaf Kreetta Järvenpää, toont een levendig bloemendessin met onder andere narcissen, fritillaria's en vergeet-me-nietjes. De warme achtergrondkleur geeft je slaapkamer direct sfeer en diepte. Liever rust? Keer het overtrek om voor een effen zijde in dezelfde tint. Het dekbedovertrek is gemaakt van 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoensatijn: heerlijk zacht, soepel en ademend, met een subtiele glans voor een luxe uitstraling.

In de kleuren:



De oorlog in het Midden-Oosten en het oranje reisadvies voor Saoedi-Arabië weerhouden velen er niet van op hadj te gaan. „Ik gun iedereen, moslim of niet, zo'n reis.”

Door
Majda Ouhajji

Fotografie
Sebiha Oztas

‘Niet alleen een reis van je lichaam, maar ook van je hart’

H

Het voelt als 'thuiskomen'. 'Buitenaards.' 'Saamhorig.' Maar mensen zeggen ook: onbeschrijfelijk. Wie als moslim de hadj heeft gedaan, heeft moeite te omschrijven hoe die pelgrimstocht was. Wie het nog gaat doen, kan alleen maar gissen hoe het zal zijn. Wat zeker is: het verlangen ernaar is groot.

De 'grote bedevaart', de hadj, is dit jaar van 25 tot 29 mei. Meer dan een miljoen moslims, onder wie veel Nederlanders, trekken naar Mekka in Saoedi-Arabië. De hadj minimaal één keer in het leven doen is een verplichting voor volwassen moslims die het financieel en lichamelijk aankunnen; de bedoeling ervan is dichter bij Allah te komen.

Esma Kendir (28) heeft in februari geregeld dat ze de reis kan maken. Boeken moet via het online platform Nusuk, dat beheerd wordt door de Saoedische overheid. Je moet geduld hebben, zegt ze. De reizen worden in verschillende rondes te koop gezet, en het is onzeker of het lukt, want er is per land maar een beperkt aantal visums beschikbaar.

Toen ze geboekt had, kon Kendir zich aan de inhoudelijke voorbereidingen wijden. Ze verdiepte zich in wat ze praktisch gaat doen, maar ook: wat wil ze ermee bereiken? „Je kunt erheen gaan en gewoon alle rituelen uitvoeren. Maar ik zie het ook als een transformatie die je kunt doormaken. Persoonlijk, spiritueel. Wat betekenen die rituelen nou? Waarom doen we dit? Ik wil ook reflecteren op mezelf en bedenken wat ik kan veranderen.”

De hadj is een van de vijf zuilen van de islam, naast het jaarlijkse vasten tijdens de ramadan, het dagelijkse gebed, het afleggen van de geloofsgetuigenis en de zakat (geld geven aan armen). De traditie om

naar Mekka te gaan stamt uit de tijd vóór de profeet Mohammed, vertelt imam Ismail Mercimek (33) van de Mevlana Moskee in Rotterdam. „Wij geloven dat Ibrahim samen met zijn zoon Ismaël de Ka'aba heeft gebouwd, omdat God dat vroeg.” De Ka'aba is het bekendste beeld van de hadj: het heilige gebouw in Mekka met de zwarte doek eroverheen. „Vervolgens hebben zij de mensheid uitgenodigd om op bezoek te gaan bij het huis van God.”

Het is geen reis die je zomaar even maakt. De kosten zijn hoog, ten minste 8.000 euro, en dit jaar nog hoger door de extreem gestegen brandstofkosten. Vorig jaar begon Saoedi-Arabië strenger te controleren of pelgrimsvaarders wel een vergunning hadden om het land binnen te komen. En er zijn risico's: in 2024 overleden tijdens de pelgrimstocht zeker 1.100 mensen door de extreme hitte - het werd meer dan 50 graden Celsius.

Dit jaar speelt de oorlog tussen Israël, de Verenigde Staten en Iran ook een rol. Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken geeft een oranje reisadvies voor Saoedi-Arabië, 'niet-noodzakelijke reizen' worden afgeraden.

Het weerhoudt veel Nederlandse moslims er niet van de reis te maken. Imam Ismail Mercimek gaat als begeleider mee op hadj namens de Islamitische Stichting Nederland, waar de Mevlana Moskee aan verbonden is. Via de stichting gaan ongeveer 800 mensen naar de bedevaart, 135 van hen vallen onder Mercimeks verantwoordelijkheid. Door de onrust in de regio zijn er wel wat bezorgde telefoontjes geweest, zegt hij. Maar niemand heeft om die reden de reis afgezegd. Mercimek: „Ik denk ook niet dat er nog annuleringen zullen komen. Iedereen wil toch gewoon gaan.”

Esma Kendir maakt zich ook geen zorgen, al vroeg ze zich wel af of de hadj wel door zou gaan toen de oorlog eind februari begon. „Toen het echt onveilig was, tijdens corona, accepteerde Saoedi-Arabië geen mensen van buitenaf. Dus ik heb er vertrouwen in dat het nu wel veilig is.”

Witte kleding

De hadj omvat verschillende rituelen. Eerst gaan de pelgrims vanuit Mekka naar Mina en dan naar de Vlakte van Arafat, waar smeekbedes en gebeden worden verticht. Verder moeten moslims onder meer

stenen naar de duivel gooien en zeven keer om de Ka'aba heen lopen. Mercimek: „Het stenigen van de duivel is symbolisch. We stenigen de duivel in onszelf om ons te ontdoen van kwade eigenschappen.”

Het moment dat je het vliegtuig uitstapt in Saoedi-Arabië is bijna buitenaards, vertelt Oumaima El Ghoulbzouri (28). Mannen dragen witte kleding, de *ihraam*, vrouwen zijn bedekt op hun gezicht na. „Iedereen ziet er hetzelfde uit”, zegt ze. „Maar je ziet ook de verschillen in huidskleur, ogen, lengte en de talen die men spreekt.” Bovendien bleef haar bij dat iedereen samen de *talbiyah* reciteerde. Dat gebed is voor haar de essentie van de reis, zegt ze. „Het is heel krachtig als je daar met allemaal vreemden aankomt om hetzelfde te doen.”

„*Labbayka allahoemma labbayk.*” Mercimek reciteert het begin van het gebed. „Zodra je begint met de reis, begin je met het zeggen van de talbiyah. De hadj is een uitnodiging van God, via de profeet Ibrahim, de talbiyah is daar het antwoord op: 'hier ben ik, Allah.'” Ook hij hoorde het overal. „Mensen willen het zo vaak zeggen dat ze hun stem eraan verliezen. Dan heb je een Turkse man, een Nederlander, een



■ Oumaima El Ghoulbzouri (28) ging met haar ouders op bedevaart.



■ Imam Ismail Mercimek (33) gaat dit jaar als begeleider van een grote groep mensen.



■ Esma Kendir (28) gaat dit jaar voor het eerst op hadj.

Er waren wel wat bezorgde telefoontjes, maar niemand heeft om de oorlog de reis afgezegd

Afrikaanse of Aziatische vrouw, noem maar op. Maar allemaal zijn ze één in die aanbidding. Dat is prachtig om te zien.”

Mercimek is in 2023 voor het eerst op hadj geweest, samen met zijn vrouw. „Het is alsof je thuiskomt. Natuurlijk, je doet het allemaal voor God. Maar ik was er ook met mijn partner en dat versterkte de reis weer. Dat we het samen hebben gedaan.”

Tijdens het vrijdagmiddaggebed in de moskee, voorafgaand aan het gesprek met NRC, vertelde hij over de hadj. „Ik heb uitgelegd dat het niet alleen een reis van je lichaam is, maar ook van je hart. Je gaat naar Mekka, maar het is de bedoeling dat je naar Allah gaat. En dat je dat de rest van je leven meedraagt.”

In een boekje heeft Esma Kendir aantekeningen gemaakt om zich voor te bereiden op de hadj. Ze bladert er tijdens het gesprek af en toe doorheen. Ter voorbereiding op de reis heeft ze een digitale cursus gevolgd, over de rituelen en de betekenis erachter. Wat ze een mooi ritueel vindt, is het heen en weer lopen tussen de heuvels, in navolging van Hajar, de vrouw van de profeet Ibrahim. Zij liep in de dorre woestijn zeven keer heen en weer tussen de

heuvels Safa en Marwa, op zoek naar iets te eten of drinken voor haar zoon Ismaël. „Uit het verhaal blijkt dat ze veel vertrouwen in God had, maar dat ze daardoor niet passief werd.”

Kendir wil niet gewoon zeven keer die 450 meter heen en weer lopen, zegt ze, maar nadenken: wanneer heb ik moeite dingen in mijn leven te accepteren of vrouwen te hebben in God? Wanneer heb ik wel vertrouwen, maar een te passieve houding?

'In mijn eigen wereld met Allah'

El Ghoulbzouri was 26 toen ze twee jaar geleden op hadj ging, samen met haar ouders. Ze wist al op jonge leeftijd dat ze het zo snel mogelijk wilde doen. Omdat ze de vijf pilaren van de islam goed op haar netvlies had, maar ook door de invloed van haar grootvader. Als hij naar Mekka was geweest, kwam hij thuis met cadeautjes en werd hij omringd door zijn kleinkinderen. Een van de cadeautjes was een fotocamera die kleine dia's maakte en bezienswaardigheden in Medina en Mekka liet zien. „Toen ik op de hadj was, zag ik er een liggen en realiseerde ik me hoe groot de invloed van

mijn opa en familie op deze reis is geweest.”

Miljoenen mensen zijn tijdens de hadj tegelijk in Mekka. Dat vraagt om geduld, maar ook om compassie, zegt El Ghoulbzouri. Zij werd tijdens haar hadj ziek. „Ik had gelukkig mijn moeder naast me, maar ben ook opgevangen door vrouwen die op allerlei manieren voor me hebben gezorgd en dagen later nog naar me vroegen.” Ze vond het bijzonder om de reis samen met haar ouders te doen. „Ik heb een herinnering met hen samen, maar het voelde ook heel individueel. Dan zat ik in mijn eigen wereld met Allah, keek ik naar links en zag ik dat mijn moeder dat ook had.”

Mercimek heeft aan het einde van de hadj, zoals alle mannen, zijn hoofd kaalgeschoren. „Dat symboliseert dat je terugkeert als een ander persoon. Iemand die dichter bij God staat, iemand die beter zijn best doet in het leven.”

Terugkomen in Nederland na de hadj was „echt heel leuk”, zegt El Ghoulbzouri. „Het was een maand lang feest bij ons thuis, met familie, vrienden en kennissen die heel graag met ons wilden praten.

Daarin komt een belangrijk element van de schepping terug: religie doe je niet alleen.” El Ghoulbzouri gunt iedereen, moslim of niet, zo'n reis waarin je reflecteert, maar wel anderen om je heen hebt.

De aankomende reis is voor Kendir verweven met verdriet, maar ook troost. Haar vader, die haar zou wegbrengen naar Schiphol, is recent overleden, heen onverwacht, aan een hartaanval. Kendir hoorde na zijn dood dat haar vader aan veel mensen trots had verteld dat zij op hadj zou gaan.

Het is pijnlijk dat ze de reis niet met haar vader kan beginnen, zoals ze wilde. „Tegeïkertijd geloof ik dat er een wijsheid in zit. Als mijn vader nog zou leven, dan zou hij, hoe gek dat ook klinkt, minder onderdeel van mijn hadj zijn geweest. Nu wordt mijn hele reis gekleurd door zijn verlies.”

Met welk gevoel Kendir terug wil keren uit Mekka vindt ze lastig te zeggen. „Maar ik denk vooral: liefde. Liefde van God, liefde voor God. Rust, vrede. Ik kijk er zo naar uit om deze reis te maken dat ik nu al een beetje pijn voel bij het afscheid daar.”



Christiaan Weijts
is schrijver.

Illustratie
Merel Corduwener

ESSAY



Zelfs in Florence hoef je niet overdonderd te raken

Hoe blijf je tussen wachtrijen, detectiepoortjes en hordes medetoeristen ontvankelijk voor een stad? Christiaan Weijts probeert te ontprykkelen in Florence.

I

Ik was tien jaar niet meer in Florence geweest. Dat de stad intussen ontploft was, wist ik in theorie, maar het is toch anders wanneer je daadwerkelijk na een vliegreis en een stampvolle trein met je gezin de dichtgeslibde stegen in wordt gespuugd, de drommen doorkruist op de Piazza del Duomo en over de smalle trottoirs naar je bestemming strompelt, met je bagage stuiterend achter je aan.

Het is een zaterdag. Bovendien viert heel Italië Bevrijdingsdag. Toepasselijk genoeg heb ik in het vliegtuig *Het grote ontprykkelboek* van neurobioloog Brankele Frank gelezen, dat net is verschenen. Zij en haar collega's geven inzichten en adviezen die ik deze week meteen in de praktijk kan brengen.

Om te beginnen: totale rust opzoeken is helemaal niet zo slim. Mijn eerste aandrang is om neer te ploffen op het eikenhouten familiebed van ons logeerappartement, in een vijftiende-eeuws palazzo. Luiken dicht. Noise cancelling op. En maar wachten tot het lawaainiveau in mijn brein, dat ik me voorstel als een overstromde badkuip, weer gezakt is tot een hanteerbaar peil. Psycholoog Thijs Launspach raadt in het boek juist aan om actief te blijven op een manier waarbij je „niet helemaal 'los van alle prikkels' komt, maar je brein op een andere manier gebruikt". Wandelen, sporten, lezen, opruimen, of - en dit is wat we gaan doen - koken.

Een half uur later staan we gezamenlijk knoflook te hakken, uien te snijden en in de pastasaus te roeren, met een geactiveerd *default mode network*, de heilzame pruttelstand van het brein, mijmerend, dagdromend. We eten op het dakterras, in een zee van terracotta dakpannen, waar uit het Palazzo Vecchio en de Duomokoepel geduldig oprijzen. Zwaluwen. Klokgelui. De katten schuilen in de schaduwen van de schoorstenen.

De kerk uit gevluht

Ik reis nooit in de spits, vermijd winkelstraten op zaterdag, bezoek nooit festivals of Ikea's op paasmaandag. Die mentale hygiëne heeft wel het risico dat mijn hersenen minder tolerant voor prikkels worden, leer ik bij Brankele Frank, „waardoor je er uiteindelijk gevoeliger voor wordt en je in een vicieuze cirkel belandt”.

Die kan ik deze meivakantie in Florence mooi doorbreken. De anderen in mijn gezin hebben in spitstreinen en middelbareschoolgangen veel meer immuniteit opgebouwd, terwijl ik me dezer dagen een beetje voel als de Franse schrijver Marie-Henri Beyle (1783-1842), beter bekend onder zijn nom de plume: Stendhal.

De volgende ochtend zie ik hem in gedachten, bij de Basilica di Santa Croce, om de hoek van ons palazzo, waar hij een van de beroemdste zenuwzinkingen uit de geschiedenis doormaakte. In de façade, gletsjerwit, glinsteren gouden letters in het schelle Toscaanse licht. Duizelig en in extase door alle schoonheid was hij deze kerk uit gevluht, en op een bankje neergestreken, waar ik ook even ga zitten.

Stendhal had de grafombes van Michelangelo en Galilei gezien, met het hoofd achterover de plafondfresco's van Volterrano staan bewonderen, en toen ervaarde hij „de hoogste graad van ontvankelijkheid, waar de *hemelse vervoering* die de schone kunst opwekt en passie samenkomt.” Zo beschrijft hij het in 1826 in zijn herziene versie van *Rome, Naples et Florence*. „Toen ik het voorportaal van de Santa Croce verliet, kreeg ik hartkloppingen... het leven in mij was uitgeblust en ik vreesde al lopend te vallen.”

Het stendhalsyndroom is nooit een officiële medische diagnose geworden, maar eind jaren zeventig beweerde de Florentijnse psychiater Graziella Magherini nog dat hij dan honderd slachtoffers ervan in het plaatselijke ziekenhuis heeft opgenomen. Allemaal toeristen. Vooral bij de aanblik van Botticelli's *La Primavera* of Michelangelo's *David* sloegen de mentale stoppen door.

Ik benijd die tere zielzietjes, die nog in betrekkelijke rust en stilte bij die meesterwerken konden verkeren. Tegenwoordig verschilt een bezoekje eraan in vrijwel niets van het doorlopen van de boardingprocedure voor een stervensdrukke budgetvlucht. Slingerrijen, detectiepoorten, QR-passen. Hoe behoud je hier je ontvankelijkheid? Overal sluit ik aan met het gevoel dat ik een waxinelichtje in de kom van mijn hand brandend moet zien te houden bij het doorkruisen van dat parcours.

Neurobiologisch klopt dat beeld wel, zo leer ik uit dat ontprykkelboek. „Het brein is geen transistor die opvangt en doorstuurt, maar een actief systeem dat voortdurend selecteert, dempt, versterkt, voorspelt en betekenis geeft”, schrijft kinder- en jeugdpsychiater Hilgo Bruining. Het is eerder een mengpaneel, dat twee neurologische processen in balans moet houden: excitatie (doorlaten) en inhibitie (afremmen). Mijn hersenen zijn bikkelhard aan het werk om de toeristendrommen te onderdrukken.

Bij Stendhal was dat precies omgekeerd, denk ik. Zijn afrem-schuifje stond op minimaal en zijn brein markeerde vrijwel alles als cruciaal, en liet het versterkt door, ook door zijn hooggespannen verwachtingen: „Ik was reeds in een soort extase bij het idee in Florence te zijn”, jubelde hij.

Het heeft iets wrang ironisch. Al die aardbewoners met wie ik deze wachtrijen deel hebben er veel geld, tijd en moeite voor over om die kunstwerken te zien. Iets van de Stendhal-achtige extase zouden ze willen voelen, of móeten voelen. Maar bij wie gebeurt dat nu werkelijk, in deze luidruchtige infrastructuur?

Hoe blijf je ontvankelijk in de massa? In deze renaissance-hoofdstad word dat mijn geheime missie. Uiteindelijk kom ik uit op drie strategieën, naast de voor de hand liggende, zoals: selectief zijn in welke werken je bekijkt, en daar langer bij stilstaan. Het eerste leer ik in de rij bij het grootste icoon: *David*. Vrijwel iedereen buiten in de rij voor de Galleria dell'Accademia tuurt naar telefoonschermen. Filmpjes, Instagramtijdelijnen. Ze scrollen door de prikkelkermis, en het museumbezoek volgt dezelfde beweging: horizontaal, van highlight naar highlight.

Mijn neiging in die rij is om op slot te gaan, alles te onderdrukken om pas straks, bij die artistieke mirakels, de luiken weer te openen voor een diepere, verticale erva-

ring. Inmiddels weet ik dat hermetische afsluiting het waxinevlammetje juist verstikt. Je inhibitie hooghouden is uitputtend. Ik moet dus gaan koken. Of kleuren, breien, sudokuën. Een klein stroompje zuurstof toelaten.

Vlammetje paraat

De truc die blijkt te werken: op een onthechte manier geïnteresseerd blijven in een paar individuen in je directe omgeving. Hier amuseert mijn brein zich met de clandestiene straatverkopers. Ze hebben reproducties van de grote Botticelli's, Lippi's en Da Vinci's op de straatstenen uitgestald. Eén van hen tuurt gespannen rond. Zodra hij een politie-uniform opmerkt slaakt hij een kreet, waarop alle verkopers spoorslags de posters oprollen en wegstuiven. Twee minuten later strijken ze weer neer.

Door zo'n mild-geïnteresseerde houding staat mijn excitatie niet in de Stendhal-stand, maar blijft het vlammetje wel paraat om, voorbij de detectiepoort, daadwerkelijk tot een steekvlam te groeien in de galmende ruimte.

Daar staat hij. *David*. Bleek en sacraal domineert hij de ruimte, verzonken in zijn eigen volmaaktheid.

Eerlijk gezegd is het wel een *korte* piek. Je herkent hem, boven de zee van opgestoken schermpjes, bewondert hem, en gaat weer door. Veel langer blijft mijn aandacht gevangen door de marmerblokken op weg erheen. Onvoltooid Michelangelo's zijn het, waaruit gestalten zich los lijken te worstelen. Hier sta je naast de meester in zijn werkplaats. Kloven, richels, sporen. Je hoort de tikken van zijn beitel, waaronder de scherven wegspatten. En ik herinner me een interview dat ik vorig jaar had met schrijver Sandro Veronesi. Hij wees me erop dat het toenmalige Florence geen rioleringshad en bijna alle straten naar stront roken.

Fantasie, beweging, geur: allerlei hersencircuits haken aan en dit alles versmelt tot een esthetische ervaring die dieper inwerkt. Zo werkt het vaak. De kunstgeschiedenis vertelt waar je naar moet kijken, maar echt zien leer je pas vlak ernaast.

Dat is de tweede strategie. Kijk náást de meesterwerken, in de luwte, dwaal rond, open voor het onverwachte. Achteraf blijken de meest indringende ervaringen ook de meest onverhoedse. Een mij onbekende tuin vol irissen, aan de voet van de drukke Piazzale Michelangelo, die maar een paar weken per jaar open blijkt. Een vroege Michelangelo, een kruisbeeld, dat zomaar in de Santa Spirito blijkt te hangen. Een beeld van een vissersjongetje in museum Bargello, in de schaduw van de grote Donatello's en Michelangelo's.

Op een middag later slenteren we in Lucca bij toeval langs het Istituto Boccherini. Uit een open raam van een oefenruimte klinkt piano, Mozart. Muziek uit een raam heeft iets wat geen enkele podiumuitvoering voor elkaar krijgt. De sensatie dat je iemand betrapt in zijn of haar intimiteit. Onverhoeds krijg je iets mee dat niet bedóeld is voor publiek, net zoals Michelangelo's onvoltooid blokken.

In de steeg langs dit oudste conservatorium van Italië staan alle ramen open. En daar tuimelen ze over elkaar heen. Dwarsfluit, viool, piano, cello, en daar bovendien een enkele improviserende jazz-trompet. Een zachtmoedige kakofonie in het galmgat van de straat.

Veilig luikje

En door die studenten weet ik ineens wat ik mis in de straten en op de pleinen van Florence. Bij de zes of zeven eerdere bezoeken waren ze overal: de kunst- of architectuurstudenten met schetsboeken, krijtjes, potloden, tekenplankjes.

Dat is mijn derde tip. Neem een schetsboekje en potlood mee. Natekenen activeert andere hersendelen terwijl je betrokkenheid groeit. En omdat het resultaat er niet toe doet, blijf je onthecht, in het speelse, niet op prestatie gerichte *default mode network*.

Waar zijn ze eigenlijk heen, de enige zielen in groepsverband die onmiddellijk mijn sympathie hadden? Verdreven door de digitale 3D-collecties en de tekensoftware? Het blijkt dat het stadsbestuur zelf maatregelen nam tegen overtoerisme. Grote groepen mogen zich niet langer ophopen in het krappe stadscentrum. Door diezelfde reglementen mogen gidsen geen versterkers meer gebruiken.

LEES VERDER OP PAGINA 20

— Vervolg van pagina 19

Tijdens een fietstour krijgen we dus allemaal een zen-deroortje in. Halverwege leren we over een nieuwe variant van het stendhal-syndroom. De gids laat ons afstapen in een smalle straat, koel als een bergkloof. „Op deze plek begon een Amerikaanse uit mijn groep ineens allemaal geluiden te maken”, vertelt ze. „Ik dacht, wat is hiër aan de hand? Heeft ze soms een orgasme? Maar nee, het was dit...”

Ze wees een kleine nis aan, niet groter dan een A4'tje, met een accoladeboog, onopvallend in de gevel van een palazzo. In de renaissance werd de wijn door zo'n luikje verkocht, zonder dat de bewoners het gepeupel onder ogen hoefde te komen. De *buchette del vino* waren in coronatijd herontdekt, als veilig luikje om consumpties door te serveren. „Allelei TikTok-influencers schijnen ze helemaal hot te hebben gemaakt. Terwijl, die dingen zitten hier al 800 jaar!”

Je herkent hem, boven de zee van opgestoken schermpjes, bewondert hem, en gaat weer door

Niets over die hemelse extase

Het lot van die luikjes is exemplarisch voor hoe de stad is veranderd. In 2009 was ik hier met Ad, vriend en wijnkenner, en werden we er door een van zijn Florentijnse vrienden op gewezen. Ze waren nog helemaal niet beroemd, maar wij zagen ze vanaf toen overal, als een persoonlijke knipoog. Nu hebben eigenaren van enoteca's, wijn- en spijlokalen, die nisvormen zelf aangebracht in de muren en op de ruiten, door bijvoorbeeld creatief kurken te plakken. Bij eentje, uitgerust met een bronzen bel, klit een groepje meiden op cowboylaarzen onder spijkerrokken samen. „Oh My God!” schreeuwen ze, voordat ze de foto's nemen. Of ze werkelijk overweldigd zijn of dat vooral zouden willen, blijft in het midden.

Op onze laatste namiddag zit ik opnieuw op het Stendhalbankje. Omdat ik me steeds meer in zijn syndroom verdiep, ben ik gestuit op Julian Barnes' *Niets te vrezen* (2008). Op mijn e-reader lees ik hierin hoe hij Stendhals verslag uit 1826 naast het dagboek legt dat hij bijhield tijdens zijn daadwerkelijke reis, als 28-jarige in 1811.

Bij de bevindingen val ik bijna van het bankje. Niets over die hemelse extase, geen woord! Oké, hij was ontroerd bij bepaalde schilderijen. Maar die Santa Croce-fresco's kon hij niet eens goed zien, noteerde hij droogjes. „Het kwam me slechts zeer indrukwekkend voor.” In zijn gepubliceerde verslag overdreef Stendhal schromelijk. Voor Barnes maakt dit het verhaal juist 'boeiender': „Wanneer een schrijver een verhaal vertelt, vind je de waarheid in de laatste versie, niet in de eerste.”

Elegant goedgepraat, maar nu blijf ik toch achter met het idee dat ook Stendhal orgasmische geluiden begon te maken. Is dat uiteindelijk het stendhalsyndroom? Een welbespraaktere variant op het *Oh My God* bij de beroemde werken, waar ook hij misschien wel net iets minder voelde dan hij hoopte?

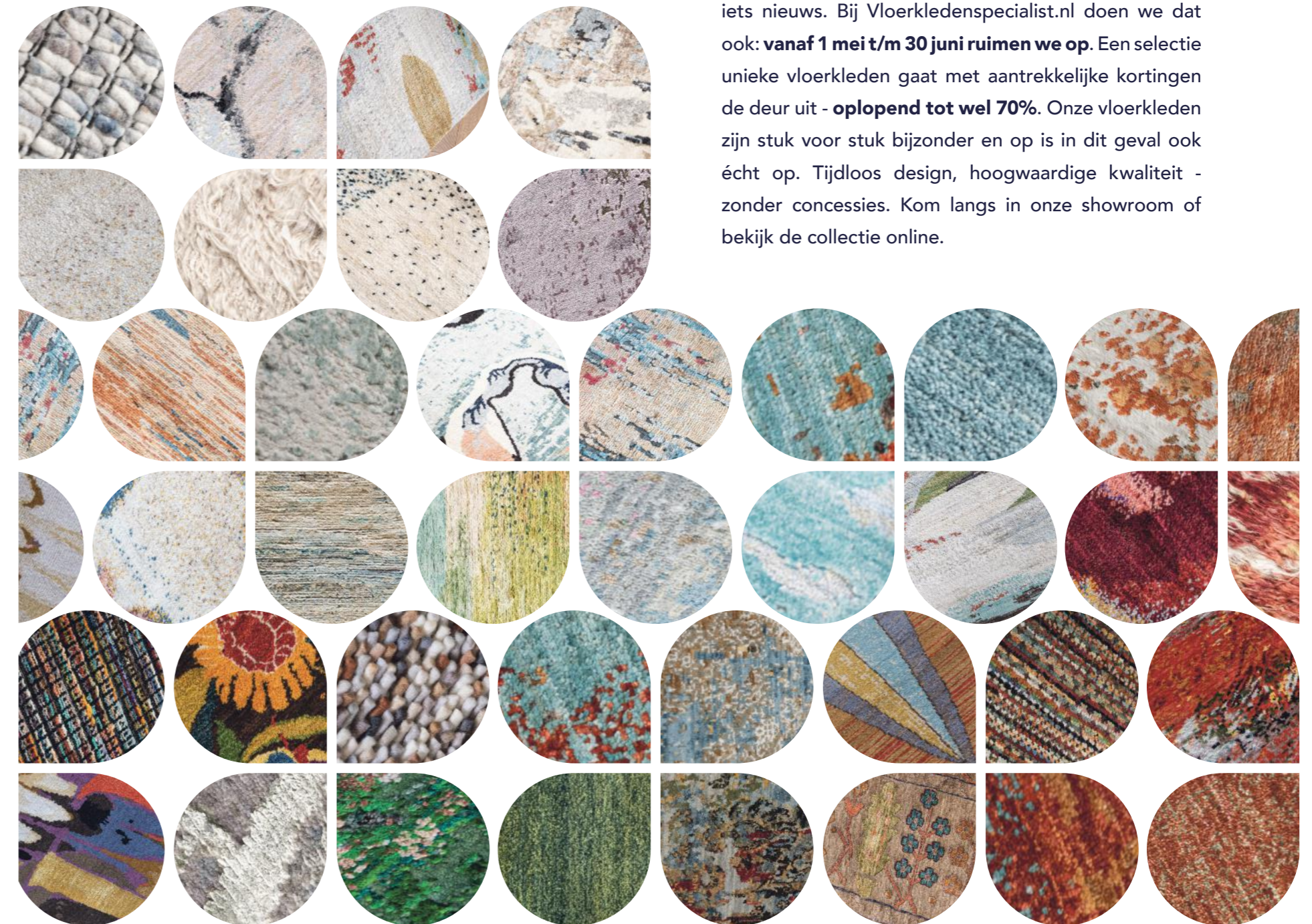
Ergens is dat best geruststellend.



VOORJAARS OPRUIMING

bij de **VLOERKLEDENSPECIALIST.NL**

Het voorjaar is hét moment om ruimte te maken voor iets nieuws. Bij Vloerkledenspecialist.nl doen we dat ook: **vanaf 1 mei t/m 30 juni ruimen we op.** Een selectie unieke vloerkleden gaat met aantrekkelijke kortingen de deur uit - **oplopend tot wel 70%**. Onze vloerkleden zijn stuk voor stuk bijzonder en op is in dit geval ook écht op. Tijdloos design, hoogwaardige kwaliteit - zonder concessies. Kom langs in onze showroom of bekijk de collectie online.



nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

- › Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
- › Meerdere verstelbare standen
- › Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Ervaar ultieme ontspanning met de Evolution BeComfort ligstoel. De luxe relaxstoel beschikt over meerdere verstelbare standen, waaronder de comfortabele zero gravity-positie, waarbij je benen iets hoger liggen dan je hart. Deze houding vermindert de druk op je lichaam en zorgt voor een gevoel van gewichtloos relaxen.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/ligstoel

De heropening van een mysterieuze begraafplaats met duizenden schedels blaast de voorheen slechte wijk Sanità in Napels nieuw leven in.



Nu het kerkhof weer open is, leeft de Sanità op

Door
Ine Roox

Nieuwsgierig volgt de groep toeristen de gids die hen de hoge, okergele grot binnenleidt. Hij heet hen welkom in de begraafplaats Fontanelle waar de Napolitanen eeuwenlang de *anime pezzentelle*, de verloren en eenzame zielen van Napels, gezelschap hielden. De afgelopen jaren was het kerkhof nu eens open en dan weer dicht, waardoor dat deel van de Sanità-wijk opnieuw afgeleid naar een buurt die je beter kon mijden. Door de heropening van het fraai gerenoveerde kerkhof, op 19 april, leeft de buurt weer op.

„De grot is eigenlijk een berg van tufsteen, leeggehaald om de stad mee te bouwen”, legt Enzo Porzio (40) uit. Porzio is een van de oprichters van de vereniging La paranza - jongerental voor de 'vriendenkring' - die de begraafplaats beheert. Binnen liggen duizenden schedels, vermoedelijk van slachtoffers van epidemieën, zoals de pest in 1656 en een cholera-uitbraak in 1836.

Zoveel anonieme schedels prikkelden de nieuwsgierigheid van de Napolitanen: wie waren al die doden? Er kwam een levendige, volkse verering van doodshoofden op gang. Buurtbewoners 'adopteerden' een schedel, maakten hem schoon tot hij begon te blinken, lieten bloemen achter of zetten hem op een zacht kussen.

Het gebruik ontstond dat de 'adoptiefamilie' de anonieme overledene verzocht een gunst te verlenen aan de levenden, in ruil voor al die gebeden voor zijn zielenrust. Werd een gebed verhoord, dan kreeg het schedeltje van zijn adoptiefamilie een heus huisje, van marmer of hout. De praktijk floreerde vooral in tijden van ellende en oorlog, grofweg van de jaren dertig tot begin jaren zestig van de vorige eeuw.

Verbod op de schedeladoptie

De huisjes met de schedeltjes erin staan er nog, met spreuken om de doden te bedanken „voor de verleende gratie”. De gids vraagt bezoekers dit alles niet te snel af te doen als volks bijgeloof of folklore. Voor Napolitanen is dit dodelijk serieus, legt Samuele De Biase (26) uit. Het illustreert volgens hem de grote empathie die inwoners van deze gast-

vrije zuidelijke stad voelen met anderen - zelfs met anonieme doden.

Een zijbeuk van de grot is ingericht als een rotskerk. Er staat een groot Jezusbeeld met eromheen een ossarium met dikke botten - tekens dat de Katholieke Kerk het aanvankelijk prima vond dat de Napolitanen hier voor anonieme doden kwamen bidden. Maar de adoptie van schedels lag moeilijker. In 1969 besloot de Kerk deze praktijk te verbieden, omdat die aan haar controle was ontsnapt. Want al wist niemand wie de doden precies waren, soms creëerden de kerkhofbezoekers heuse 'personages'.

Berucht is de 'Kapitein', die vaak werd bezocht door een jonge vrouw die op het punt stond te trouwen. Jaloers dat een schedel zoveel aandacht kreeg, stak haar verloofde een stok door de oogholte van de 'Kapitein' en nodigde hem cynisch uit op zijn huwelijksdag. Op de trouwdag kreeg het stel ongevraagd bezoek van een man in uniform, die bedankte voor de uitnodiging - waarna het bruidspaar en de bruiloftsgasten plots dood neervielen.

Er wordt ook gefluisterd dat lokale gangsters van de Camorra vergaderden in wat „de rechtbank” wordt genoemd: een rechthoekige inham gevuld met schedels die de bezoeker lijken aan te staren. Zo zouden de maffialeden hun criminele beslissingen hebben voorgelegd aan de doden - al is dat misschien een legende.

„Jarenlang ging het kerkhof om de haverklap open en dicht, bijvoorbeeld als er stenen naar beneden waren gevallen en bezoeken te gevaarlijk werd”, zegt Enzo Porzio. In mei 2010 hielden de buurtbewoners een protestactie om de gemeente ertoe te bewegen het kerkhof op te knappen en weer open te stellen. „Daarna kwam er een bewaker en een chemisch toilet, en dat was het dan”, zegt Porzio. Toen de begraafplaats in 2020 dichtging, worstelde de buurt rond het kerkhof weer sterker met in Napels bekende problemen als armoede, schoolverlaters en criminaliteit.

Uitkijken voor motorfietsen

Gids Emmanuele Esposito (31), die cultureel erfgoed heeft gestudeerd, herinnert zich dat zijn ouders wegens de slechte reputatie van de wijk met hem



Het Fontanelle-kerkhof in de wijk Sanità in Napels is op 19 april weer geopend.
FOTO FELICE DE MARTINO/ANP

verhuisden naar een plek net buiten de Sanità. „Kwam ik hier als kind van een jaar of tien, twaalf bij mijn grootmoeder op bezoek, dan moest ik uitkijken voor motorfietsen. Als je die hoorde, kon er snel een schietpartij volgen.”

Maar de wijk onderging in de loop der jaren een langzame metamorfose, vooral onder impuls van de buurtbewoners en lokale jongeren. Vandaag voelt de Sanità helemaal niet meer onveilig aan. De kleurrijke straatjes, kerken, catacomben en het pas heropende, in Napels beroemde kerkhof lokken bezoekers, wat ook leidt tot een heropleving van winkels en restaurants. Jonge gidsen uit de Sanità-wijk leiden de toeristen rond en delen enthousiast anekdotes over hun stad. Ze volgden een cursus over de Fontanelle; elf van hen konden nadien aan de slag bij de vereniging La paranza, die het kerkhof beheert.

Die vereniging begon met acht vrienden die besloten het cultureel erfgoed in hun wijk op te knappen, waaronder het kerkhof maar ook twee catacom-

ben, en kansen te creëren voor de lokale jeugd. „We hebben veel te danken aan Antonio Loffredo, de parochiepastoor die ons als tieners al mee op sleeptouw nam”, zegt Enzo Porzio. De pastoor organiseerde reizen naar kunststeden, en wakkerde zo bij de jongeren een interesse aan in kunst en cultuur. Voor het beheer van het Fontanelle-kerkhof schreef de gemeente een openbare aanbesteding uit. La paranza haalde het, met een sociaal en lokaal verankerd projectvoorstel.

Anders dan in het platgelopen toeristische hart van Napels loopt de bezoeker hier nog rond in een authentiek stukje Zuid-Italië. De gidsen zijn verknocht aan hun eigen buurt, in een streek waar gebrek aan toekomstperspectief veel jongeren beweegt tot emigratie of criminaliteit. „Ik droomde ervan hier te kunnen blijven wonen en werken”, zegt Emmanuele Esposito. „Mede door dat oude kerkhof kwam die droom uit.”

Toekomstdroom of schrikbeeld?

Een unieke reis door het fascinerende China van verleden, macht en moderniteit

9-daagse reis: 18-26 september 2026 / reissom € 4.595,- p.p.



Garrie van Pinxteren, oud-NRC-correspondent in China, verzorgt de inhoudelijke leiding van deze reis.

„China doet alles op zijn eigen manier, het is fascinerend om te zien hoe dat uitpakt. Je betreedt er een andere wereld die je nooit meer zult vergeten.”

China is al eeuwen een mysterie, ooit afgeschermd door de Grote Muur, tegenwoordig een technologische supermacht die de wereldorde mede bepaalt. Het land fascineert én roept vragen op: over economische groei, geopolitieke ambities en het dagelijks leven van ruim een miljard Chinezen. Tijdens deze bijzondere reis ontdekken we het China achter de façade: van keizerlijke paleizen in Beijing tot de hypermoderne skyline van Shanghai en het technologische ecosysteem van Hangzhou.



Tabitha Speelman, NRC-correspondent in China deelt tijdens de reis haar actuele inzichten over het China van nu.



Programma, exclusieve toegang:

- ✓ Verkenning van Beijing, inclusief de Verboden Stad, het Zomerpaleis en het Mausoleum van Mao
- ✓ Bezoek aan het Shanghai Jewish Refugees Museum in de Ohel Moshe-synagoge
- ✓ Boottocht over de Huangpu-rivier en wandeling over de Bund in Shanghai
- ✓ Bezoek aan de Grote Muur en de keizerlijke Ming-graven
- ✓ Excursie naar Hangzhou, inclusief bezoek aan een vestiging van Alibaba
- ✓ Reis per Chinese hogesnelheidstrein tussen Beijing, Shanghai en Hangzhou
- ✓ Diner en ontmoetingen met NRC-correspondenten en China-deskundigen



Bekijk het volledige dagprogramma of reserveer voor deze bijzondere reis naar China.

Spreek u liever persoonlijk met een medewerker?
Bel dan tijdens kantooruren 020 - 751 79 65 of e-mail naar
nrc@voyageculture.nl

Doe uw boekingsaanvraag via
nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc
of scan de QR-code ▶



NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel, aangesloten bij ANVR, SGR en het Calamiteitenfonds. De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.



De schaamte werd doorgegeven

Fotografie
Annaleen Louwes

Tekst
Yaël Vincx

Het is september 1939 ergens in noordwest-Duitsland. Een zevenjarig meisje gaat bij de

melkboer om de hoek een kan room halen. Wanneer ze aan de beurt is, kijkt de vrouw van de melkboer haar aan, leunt over de toonbank en zegt: 'Es gibt keine Sähne, es gibt Krieg.' Zonder room haast ze zich naar huis. Thuis zal ze haar moeder vragen wat 'Krieg' betekent. Dat meisje is mijn moeder."

Het is het begin van het fotoboek van de Nederlandse fotografe en beeldend kunstenaar Annaleen Louwes (65), maar niet van haar zoektocht. Aanvankelijk is Louwes geïnteresseerd in de neven van haar grootmoeder. Dat gebeurt nadat ze, samen met haar moeder, de film *Werk ohne Autor* heeft gezien, waarin zijdelings wordt gerefereerd aan Aktion T4, het beruchte zuiveringsprogramma van de nazi's dat de gedwongen sterilisatie van 'rasinferieure' bevolkingsgroepen en de moord op mensen met een psychische stoornis of lichamelijke handicap voorstond.

De film prikkelt het geheugen van Louwes' moeder; waren de neven van haar moeder, vermoedelijk homoseksueel, ook niet in dat zuiveringsprogramma gedood? Louwes, die eerder onder meer als artist-in-residence op een psychiatrische afdeling in New York verbleef, is direct geïnteresseerd. Maar gaandeweg verlegt de zoektocht zich van de twee neven naar haar eigen moeder, om te eindigen in een beeldserie over Duitse schaamte.

Op 22-jarige leeftijd kwam Louwes' moeder, verliefd, naar Nederland. Ze belandde in Amsterdam. Onderhuids

LEES VERDER OP PAGINA 26





— Vervolg van pagina 25

borrelde de schaamte, over wat haar landgenoten eerder hadden aangericht. Ze kreeg een zoon en een dochter, Annaleen.

Is de schaamte overdraagbaar? Ja, zegt Annaleen Louwes: „Mijn moeder schaamde zich voor wat de Duitsers hadden gedaan, en ik schaamde me voor de Duitsheid van mijn moeder.” En hoewel Louwes probeerde de Duitse afkomst van haar moeder te verdedigen - „als de kinderen in de straat riepen ‘je moeder is een mof’, sloeg ik er soms op los” - dufde ze die ook weg. „Onbewust heb ik haar zo minder ruimte gegeven om zichzelf te zijn”, stelt ze in het nawoord van *es gibt keine sähne, es gibt krieg*. (De boektitel schrijft Louwes zonder hoofdletters).

Blijft over hoe de schaamte te verbeelden. Louwes gebruikt daarvoor veel zwart-witbeelden, waarvan sommige direct te herleiden zijn tot de oorlog: een gebombardeerd schip van de geallieerden en een Duitse uitkijktoren. Andere zijn subtieler: een pantalon in een broekspanner met daarop de woorden ‘Immerglatt hosen-spanner’. Weer andere laten de kijker raden: een boom en een naakte man voor een heg.

Es gibt keine sähne, es gibt krieg is een poëtisch oorlogsfotoalbum en, mede door de korte dialogen in het met Duitse woorden doorspekte Nederlands van haar moeder, ook een liefdevol moeder-dochterboek. Als Louwes vertelt over hoe ze als kind worstelde met de Duitse wortels van haar moeder, antwoordt deze: „Toen je me dit niet zolang geleden vertelde, schrok ik heel erg. Vooral omdat ik dat nooit gemerkt heb.”

Het boek *es gibt keine sähne, es gibt krieg* is te bestellen via annaleen@dds.nl.



AUTOTEST

De EV wordt steeds groter, zwaarder, ingewikkelder. Het innovatiemodel moet op de schop. BMW bewees al in 2013 met de i3, de auto van Bas van Putten zelf, dat het anders kan.



Perfect, beschaafd, elektrisch kleintje

De EV heeft een ontwikkelingsniveau bereikt waarop voorheen plausibele bezwaren afketsen.

De actieradius neemt toe, het energieverbruik daalt, de laadvermogens stijgen. Er zijn zorgelijke keerziden. De gewichten zijn abject. Een stekermiddenklasser weegt twee ton. De afmetingen groeien, vooral in de breedte, bij suvs naar twee meter en meer. De entertainisering neemt perverse vormen aan. Infotainment-schermen verspreiden zich als een virus over de dashboards. De touchscreen-pandemie vormt een van de grootste veiligheidsrisico's na appen achter het stuur. Probeer je in de oceaan van touch-iconen de juiste toets te vinden, dan piept de veiligheidsassistent chagrijnig dat je op de weg moet blijven kijken. De vooruitgang wedt lachwekkend dom op de verkeerde paarden.

De auto moet lichter, kleiner en simpeler worden, het innovatiemodel moet op de schop. Vooruitgang is nu synoniem met digitalisering: rekensnelheid, AI-functies, digitaal amusement en autonome rijfuncties, heilige koeien van de tech-concerns en China. Europa heeft zich door die modes laten gijzelen en dat is dom geweest. Dit continent moet juist niet achter de tech-fanfare aan maar zich gedegen herbezinnen op zijn werktuigbouwkundige erfgoed. Het laat massaal verstek gaan op het stuk van intelligente, gewicht- en ruimtebesparende voertuigarchitectuur. Om die destructieve trend te keren moeten auto's niet nog digitaal maar juist analoger worden. Europa moet intelligentere, beter geconstrueerde EV's bouwen. Daar kan het punten pakken die de conformistische Chinese auto-industrie laat liggen.

Honderden kilo's lichter
Het bewijs dat het kan werd in 2013 al geleverd door de BMW i3. Met de oer-

Mini, de Audi A2 en de Hyundai Ister is het de beste stadsauto aller tijden. Hij is klein maar ruim en met zijn 1.245 kilo honderden kilo's lichter dan de kleinste EV's. Ondanks zijn bescheiden maten gaan er makkelijk vier mensen in. Hij adresseert virtueel praktische problemen die concurrenten negeren. Het klepje voor het dashboardkastje zit bovenop het dashboard, zodat het nooit in je knieën prikt. In plaats van dat verdomde touchscreen heb je iDrive, BMW's onvolprezen bedieningssysteem dat je met een druk- en draaiknop op de middentunnel veilig en snel door de menu's geleidt. Een MaxiCosi schuif je door de tegengesteld openende deuren, *suicide doors*, zo naar binnen. Speciaal om het je kind naar de zint te maken heeft BMW de achterzijkanten laten zakken, dan kan het naar buiten kijken. Kunststof, carbon en aluminium maken de i3 roestvrij. Kwalitatief is de auto zo indrukwekkend dat de Amerikaanse producttechnoloog Sandy Munro de BMW bestempelde als een van de hoogwaardigste producten ooit.

Hij werd geen groot succes. In de energietransitie kwam hij te vroeg om mee te profiteren van de nu perfecte laadinfrastructuur. Bovendien was hij duur en hij zag er raar uit. Met de staart tussen de benen nam BMW hem in 2022 uit productie. Dat hoeft geen probleem te zijn. De i3 blijft enig in zijn soort en er zijn genoeg gebruikte exemplaren. Voor 20 tot 25 mille ben je klaar. Voor een tweedehands best duur, maar ook het geruststellende bewijs van zijn waarde- vastheid, en je wordt beloond met een aanzienlijk lagere wegenbelasting dan het gros van de stekkerrijders. Bij de straatpaal laadt de i3 net als nieuwe EV's keurig met 11 kW en langs de snelweg met 50.

Ik kocht er in 2021 een uit liefde, toen de piepkleine batterijpakketten van de eerste modeljaren waren afge-

lost door de 42 kWh-accu waarmee je 's zomers 300 en 's winters 220 tot 240 kilometer haalt. Onderweg naar München, Berlijn, Tsjechië en Midden-Frankrijk genoot ik elke kilometer van zijn dwarse genialiteit, en hij liet me nooit in de steek.

Daarom maak ik op ideële gronden één keer reclame voor mijn eigen auto's ooit, is de spiegel waar de Europese touchscreenlemmingen in moeten leren kijken. Hij rijdt ook als een BMW en geeft je met zijn brandschone blazen een spijkerhard excuus om het niet na te laten. Zoek je een kleintje? Neem deze. Perfect, beschaafd, visionair.

Grote wielen met heel smalle bandjes om de zogenaamde rolweerstand te verlagen, goed voor het verbruik.



Het grote beeldscherm oogt nog steeds niet antiek en de bediening met een centrale controller is effectief en veilig.



De stoelen zijn dun uitgevoerd om zo licht mogelijk te blijven. Het kan comfortabeler maar is te doen.



De poek op het stuur zou Volkswagen overnemen in de VW ID.3. Terecht, want praktisch.



FOTO'S MERLIN DOORMERIK

BMW i3

- Motor** elektromotor
- Vermogen** 170 pk
- Koppel** 250 Nm
- Aandrijving** achter
- Transmissie** automaat
- Topsnelheid** 150 km/u
- Acceleratie 0-100** 7,3 seconden
- Verbruik gemiddeld** 13,1 kWh/100 km (fabrieksopgave)
- CO₂-uitstoot** 0 g/km
- Energielabel A**
- Basisprijs** € 44.760
- Prijs testauto** € 20.000-25.000 (gebruikt)



U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOPI

jan van beek
EIGENTIJD'S WONEN

LEOLUX STOFFENACTIE:
nu alle Leolux stoffen voor de voordeligste prijs
Bv. Flint 3 zits in stof Loft van €4535 voor €3495

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE
Nu 10% korting op al zijn ontwerpen!
Bv. Orange Slice van €1986 voor €1787
Blauw, rood en oranje direct leverbaar!

MONTIS AXEL STOFFENACTIE
Korting op 4 geselecteerde stoffen.
Bv. Montis Axel 3,5 zits in stof Rondo van €4216 voor €3794

CASTELIJN DISK ACTIE
Witte lak/grepen aluminium van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

PIURE NEX PUR BOX
Exclusief voor Jan van Beek
Op poten van €3130 voor €2299
op doppen van €2770 voor €1999
Wit, 240 cm direct leverbaar op=op in prijs verlaagd!

GELDERLAND HERSTOFFEERACTIE:
Nu 15% korting op herstofferen!
Geldig t/m 25 mei

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

Janneke Vreugdenhil maakt burgers uit een nieuw kookboek over granen dat ook interessant is als je niet van plan was zelf ooit mais te nixtamaliseren.



Gelukkige vergissing



FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

In een tijd waarin maar al te veel kookboeken zo snel en efficiënt mogelijk in elkaar worden geflanst en zichzelf al een kookboek noemen als er misschien vijftig recepten in staan, is het nieuwste boek van Peter van Berckel bijna ouderwets grondig en informatief. *Graankeuken* is twee stoepetegels dik, gedrukt op prettig aanvoelend gebroken wit ecopapier en chic gebonden in mosterdgeel linnen. De auteur werkte er 2,5 jaar aan en gaf het uit in eigen beheer.

Van Berckel is kok, natuurvoedingskundige en docent. Hij legt zich al dertig jaar toe op fermentatie - zijn eerste boek, *Tsukémono*, was gewijd aan Japanse fermentatietechnieken voor groenten. Ook in *Graankeuken*, dat als ondertitel *Reis om de wereld in 30 granen* heeft, wordt volop gefermenteerd. Wat dat betreft is er juist weer helemaal niets ouderwets aan dit boek. Zuurdesembrood is sinds de oude Egyptenaren niet zo populair geweest.

Het is best inderdrukkelijk hoeveel kennis en ervaring in dit boek is gebundeld. Onder de noemer 'Graankennis' worden zaken besproken als de anatomie en de groeicyclus van graan, de invloed van voedingsvezels op het microbiom - nog iets wat het boek toch helemaal van nu maakt trouwens -, de houdbaarheid van granen en hoe je bijvoorbeeld bestjes

kunt voorkomen. (Eén van de tips: stop laurierblaadjes in je voorraadbusen.)

Het tweede deel gaat over de basisbereiding, waarvoor van Berckel de afkorting KWV gebruikt: weken, koken en (na)wellen. Er is een handige tabel opgenomen met voor elke soort graan de ideale verhouding graan/vocht en de week-, kook- en weltijd. Alleen dat al maakt *Graankeuken* tot een handig naslagwerk voor iedereen die weleens iets anders wil koken dan snelkookrijst.

Daarnaast leer je ook hoe je granen kunt eesten (een milde vorm van verhitting die de kooktijd van graan verkort, het beter verteerbaar maakt en de smaak verhoogt), poffen, roosteren, fermenteren, kiemen en mouten, pletten, malen en, jawel, slijmen. Aan dat laatste worden in de traditionele volks-geneeskunde gunstige effecten toegeschreven, leidend tot wellicht wat obscuur klinkende drankjes als gerstewater, maar feitelijk vindt hetzelfde proces plaats wanneer je bijvoorbeeld risotto maakt.

Laat ik duidelijk zijn: dit is geen doorsneekookboek en zal dan ook zeker niet iedereen aanspreken. Het heeft een behoorlijk hoog 'natuurvoedingsgehalte' en is ook best nerdy in z'n uitvoerig- en uitputtendheid. De meeste recepten vragen bovendien minimaal een dag en vaak meerdere dagen

voorbereiding. (Zoals ik schreef: er wordt veel in gefermenteerd.) Het is trouwens ook volledig vegetarisch. En in plaats van witte suiker worden zoetmiddelen als oerzout, honing en diksap gebruikt.

Maar zelfs wanneer je niet van plan bent om ooit zelf mais te nixtamaliseren (voorkoken en -weken in een alkalische oplossing) om daar je eigen masa harina van te maken en er vervolgens je eigen tortilla's van te bakken, kan het interessant zijn om te lezen hoe de Azteken dit al deden. En ook wanneer je in jeera bakken liever overlaat aan het Ethiopische eethuis, is het leuk om te lezen over de culturele betekenis van deze sponsachtige, gefermenteerde teffpannenkoek.

Tussen de ruim 150 recepten uit het derde deel van het boek zitten trouwens ook best wat toegankelijke. Voor verschillende graanburgers bijvoorbeeld, op basis van zilvervliesrijst, van haver, gierst en groene rijst. Voor onigrij, gevulde rijstballen. Voor tabouleh van grove bulghur. Voor Mexicaanse alegría, een soort energierepen van gepofte amarant. Wij gaan er de haver-bietenburgers uit maken, een recept dat ik per ongeluk een beetje naar mijn eigen hand heb gezet, maar dat hoe dan ook in zeer goede aarde viel bij mij thuis.

Haver-geitenkaas-bietenburger

Laten we het een gelukkige vergissing noemen. Ik had die ochtend nogal gehaast in *Graankeuken* gekeken wat ik voor de burgers nodig had. Bieten en geitenkaas, zette ik op mijn boodschappenlijstje. Pas toen ik 's avonds aan de slag ging, vroeg ik me af: bedoelt van Berckel eigenlijk rauwe of gare biet? Ik besloot dat het maar gewoon moest met de gare bieten die ik had gekocht. Ik raspte ze, maar merkte dat daarbij vreselijk veel vocht vrijkwam. En vocht, da's niet handig voor vegetarische burgers. Dus liet ik de gekookte, geraspte biet uitlekken, kneep hem daarna nog eens goed uit en deed 150 gram ervan door het burgermengsel - 150 gram die in oorsprong misschien wel 250 of 300 gram was geweest. De burgers werden fantastisch, zowel van smaak als van kleur en textuur. Maar ik wilde toch weten hoe het nu echt zat, dus mailde ik de auteur. Zijn antwoord: het had rauwe biet moeten zijn, gewoon 150 g geraspte rauwe biet.

Afijn, ik was zo tevreden over mijn eigen niet-volgens-het-boek-burgers dat ik u lekker dit recept geef. De garnering is sowieso uit mijn koker.

Voor 4 personen

Voor de burgers
250 - 300 g gare rode biet; 150 g (liefst enigszins belegen) geitenkaas, grof geraspt; 100 g grove havervlokken; 1 ei; 2 tl gedroogde Italiaanse kruiden; volkoren tarwemeel (of bloem) om te wettelen; olijfolie om te bakken

Verder nodig: 6 el mayonaise; 6 tl dijnosterd; handje dille, fijngesneden; 4 (volkoren) broodjes; 4 (pekkel-) augurken, in plakken; 4 blaadjes stevige sla; desgewenst: 4 plakjes kiemen.

Rasp de biet op een fijne rasp. Laat de geraspte biet uitlekken in een vergiet en knijp hem daarna nog eens heel goed uit. Weeg 150 gram biet af. (Eet een restje bijvoorbeeld als slaatje.)

Doe de geraspte biet en geitenkaas, de havervlokken en het ei in een kom. Voeg de kruiden, een kwart theelepeltje zout en naar smaak versgemalen peper toe en kneed tot een stevig mengsel. Proef en voeg zo nodig extra zout toe. Zet het havergehakt afgedekt minimaal een halfuur in de koelkast om op te stijven.

Vorm met vochtige handen 4 mooie, dikke burgers van het havergehakt. Strooi wat meel uit over een bord en wentel de burgers erdoor.

Verhit een scheut olijfolie in een koekenpan en bak de burgers in 5 à 6 minuten bruin. Keer ze halverwege. Roer intussen in een kommetje de mayonaise, mosterd en dille door elkaar.

Snijd de broodjes open en rooster desgewenst de snijvlakken even op een grillpan.

Leg op de 4 onderste helften van de broodjes elk een blad sla en vlij hierop de burgers. Beleg met plakjes augurk en lepel er wat mosterdsaus over. Garneer desgewenst met een plak kiemen en zet het kapje erbovenop. Geef de rest van de saus apart erbij.

Koken kunnen ze bij Shun zeker, schrijft Joël Broekaert. Maar de opbouw van de fusiongerechten gaat vervelen, en de Aziatische smaken blijven wat eendimensionaal.



Restaurant Shun in Medemblik. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Steentje-zeilen over het Aziatische continent

Het juiste moment' of 'het beste seizoen', zo kun je het Japanse begrip *shun* het beste vertalen, aldus de website van het gelijknamige restaurant. Chef-kok Bas Varga, bijgestaan door zijn broer Nick en schoonzus Elsa Kroezen, opende begin vorig jaar de deuren van zijn eigen Frans-Aziatisch fusionrestaurant. Hij was op dat moment 29 jaar. Hij viel op en werd afgelopen februari in de spotlights gezet als 'New Chef on the Block' met een documentaire bij de jaarlijkse presentatie van restaurantgids Gault&Millau.

In die docu zien we hoe het jonge, ambitieuze drietal inspiratie opdoet op een rondreis door Azië. Je kan boeken lezen, je kan recepten volgen, maar als je er geweest bent, snap je pas echt het idee erachter, aldus Varga. Waarvan akte.

Shun is een flink restaurant aan de oude haven van Medemblik. Van binnen is het wat *VT Women* ingericht: beige- en grijs tinten, kamerplanten voor een bakstenen muur, vazen met veren, glimmende gordijntjes. *Centrepiece* is de weidse open keuken waarin we iedereen aan het werk kunnen zien, dat is tof. Bij binnenkomst worden we getraakteerd op een poppy saxofoonje. Kan allemaal erger.

Dat de Varga's kunnen koken blijkt onder meer uit de garing van de groenten, die is keer op keer *spot on*. Heerlijk snoepige, geïllustreerde worteltjes met *bite*; een smaakvol gestoofd spitskoolrolletje met kool-pinda-vulling; knapperige rode kool met appel; beetsgare kervelknolletjes. Maar ook de iberico-

varkenswang is perfect zachtgegaard, kort gebakken en afgelakt. Bijzonder leuk gevonden is het serveren van pulled beef (geplukte runderstooft) gerold in tatak (rundvlees dat enkel aan de randjes is gemarineerd en aangezet en dus van binnen volledig rauw is gebleven). Dat geeft een soort *reversed rare steak*: rauw, rood vlees aan de buitenkant, met de diepte van de bruinings-smaken aan de binnenkant.

De teksten aan tafel zijn wat obligaat (vooral de wijn doet zelf actief van alles, met veel werkwoorden - die „heeft zijn sappen kunnen bewaren“ of „heeft mogen rijpen op...“), maar de bediening is verder keurig. Vooral aan de alcoholvrije alternatieven is veel aandacht besteed. Zoals een soort zelfgemaakte bitter lemon met chili bij de spitskool of een kruidige alcoholvrije rumsiroop met limoen, die er doet denken aan een rokerige 'hot toddy' met lapsang-thee. Leuk en functioneel.

Hautecuisine-opbouw

Begrijp me niet verkeerd, bij Shun kun je goed eten - en niet eens zo heel duur voor moderne haute cuisine. Bas Varga is een klassiek onderlegde chef, opgeleid in sterrenkeukens (Merlet en Tribeca). Dat zie je aan zijn cuissons, mousses, een smaakvolle bisque, zijn schuimige sauzen, gelletjes en crèmes. Ook het tempo is perfect.

Maar de avond ontpopt zich al snel tot een herhaling van zetten. Het gros van de gerechten heeft dezelfde standaard haute cuisine-opbouw: iets zoetzuurs, iets knapperigs, iets zalvends in de vorm van schuim of crème en vaak

een rammend zoute saus. En de Aziatische smaken, waar zo hoog over wordt opgegeven, blijven daarbij eendimensionaal en, oerlijk te zijn, best wel afgezaagd.

De mayo-achtige vadouvan-crème en de vette avocado met miso, met ponzudressing (sojasaus met yuzu) bij de spitskool neigen heel erg naar *spicy dragon roll* - en dan zeewierchips met wasabi als verplicht krokantje erbij, die liggen tegenwoordig gewoon in het chipsvak van de supermarkt (maar

De saus van sake kasu komt zo bedacht over: snel, we moeten nog iets Aziatisch

misschien nog niet in Medemblik). Die mooie worteltjes in een stroperige, zoete reductie van wortelsap, met ingelegde plakjes (zoetzuur), schuim van curry (vet), en gefrituurde wortel (krokant) zijn gastronomisch in hun verschijningsvorm, maar Conimex had de smaken niet beter bij elkaar kunnen zoeken: wortel, gember, koriander - en alles lekker zoet.

Rode kool met appel, koolrabi (zoetzuur) en een crème van kalamansi (vet) met tuinkers en druppeltjes lavas-olie is een prima, uitgesproken Noord-Europees gerecht. De saus van sake kasu komt zo bedacht over: snel, we moeten nog iets Aziatisch. Pulpo (kippig van

Werkwoorden

Het is een bekend euvel in de horeca op een bepaald niveau: het stapelen van werkwoorden. Standup-comedian Roel C. Verburg heeft daar een geweldige grap over, waarin hij uitlegt dat in chique restaurants de bediening opeens in de velden tijd gaat praten: 'wou u iets drinken?' in plaats van 'wilt u iets drinken?' 'In nog chiquere restaurants praat men in de voltooid verleden tijd. Dan wordt het: 'had u iets te drinken gewild?' 'Of nog erger: 'had u iets te drinken gehad willen hebben?' Waarbij Verburg zich terecht afvraagt of de bediening per woord betaald wordt.

Deel je antwoord Wat het leven de moeite waard maakt



Op 9 juni brengt NRC Boeken haar allereerste boek uit: *Wat het leven de moeite waard maakt*.

Een bundeling van de mooiste gesprekken uit onze interviewreeks over deze ene grote vraag. Voor de lancering van dit boek zijn we nieuwsgierig naar de antwoorden van onze lezers. Daarom stellen we deze vraag ook aan jou:

Wat maakt het leven voor jou de moeite waard?

Scan de QR-code en stuur jouw antwoord in vóór 18 mei. Een selectie van de inzendingen wordt op 23 mei geplaatst in NRC Weekend, op een speciale campagnepagina.



Meer over het boek

Sinds 2020 interviewt NRC mensen met uiteenlopende expertises en levenservaring over die ene vraag waar iedereen een antwoord op zoekt: wat maakt het leven de moeite waard? In dit boek, samengesteld door de bedenkers van de reeks, zijn de beste interviews gebundeld.

Op 9 juni verschijnt het boek, ga naar nrcwebwinkel.nl/boek om het alvast te bestellen

nrc boeken

MIJN OUDERS



‘Met trouwkleren in een koffer gingen ze naar de fotograaf’

Deze foto dateert van 1963 en is gemaakt door mijn zus Tiny. Ze toont onze ouders in opperste stemming tijdens een ouderdag bij het CIOS in Arnhem. Mijn vader heeft een wat ruim zittend confectiepak aan, maar dat mag de pret niet drukken.

Allebei afkomstig uit een streng katholiek gezin, had hij mijn moeder begin jaren 40 bij het uitgaan van de kerk gevraagd of hij met haar mocht oplopen. ‘Nou’, had ze geantwoord, ‘als je dat zo graag wil, ga je gang!’ Liefde op het eerste gezicht was het niet. Hij zal zijn omzichtige avance zorgvuldig hebben voorbereid, want hij was een man van beleid en overleg, ook - en juist - in zijn werk als boekhouder.

Volgens mijn moeder begrepen ze elkaar goed, omdat ze beiden een moeilijke jeugd hadden. Zij vanwege een vader die door zijn alcoholverslaving maar niet wilde deugen en hij door ouders die zijn wens afwezen om een hogere studie in de handel te volgen. Midden in de oorlog trouwden ze, het regende de hele dag pijpenstelen. De fotograaf kon er door het slechte weer niet bij zijn en dus gingen ze een dag later naar hem, hun trouwkleren in een koffer. ‘s Avonds waren ze te laat voor de avondklok en werden ze op straat aangehouden. Na verhoor mochten ze pas een paar uur later weg. Geëscort door twee gewapende Duitse soldaten kwamen ze thuis.

Na de Bevrijding werd Ria geboren, er volgden nog acht kinderen.

Mijn vader maakte geen carrière, ook niet in de handel, hij bleef met beleid en overleg de onkreukbare boekhouder waarvoor hij in de wieg was gelegd, al vond mijn moeder dat het wel ietsje meer had mogen zijn. Als kinderen konden we ons met deze ouders in onze handen knijpen, al hield mijn vader mijn moeder voor: wie kritiek heeft op onze opvoeding, krijgt als antwoord dat we gedaan hebben wat in ons vermogen lag. Hij was een straffe roker, hij stierf in 1973 op 61-jarige leeftijd als gevolg van ernstig longemfyseem. Mijn moeder overleefde hem 37 jaar, waarvan vijf jaar in de schemer van een langzaam voortschrijdende dementie.”

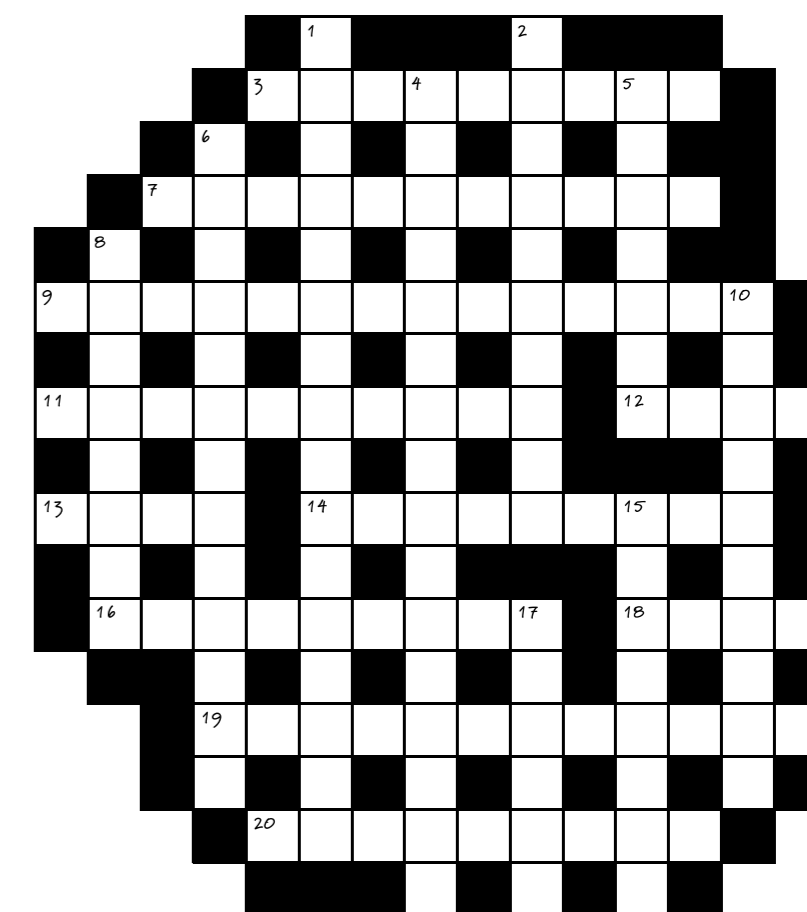
Foto en tekst:

Willibrord Beemsterboer

Op de foto:

Trien Punt (1916-2010) en Bertus Beemsterboer (1911-1973)

SCRIPTO



Horizontaal:

- Voor de winkelomzet moet je dit speciale groenvoer hebben (9)
- Recht waar ze in Iran slechts van kunnen dromen (11)
- Verhalen die vermenigvuldigd worden als verpakking (14)
- Hij heeft een baantje bij de gaarkeuken met z'n grote mond (10)
- Dat beest is onderdeel van het vervuilingprobleem, al ruimt ie alles op (4)
- Een beest op de gitaar (4) 14. Veruit de meeste reizigers gaan aan die planten voorbij (9)
- Dat beest zit in de oven, al zijn de omstandigheden ijzig (9)
- Deze vorm van 5 verticaal is een publieke bijdrage (4)
- Gaven een buiging en een waarschuwing, waarna het leven kan beginnen (5+7)
- Dom, meedogenloos en heel snel (5+4)

Verticaal:

- Een schilder (heel erg) storen (3+6+7)
- Doodstil (3+3+4)
- Knoopt zijn das zelf, daar heeft een ander niets mee te maken (6+10)
- Commotie op het water (7)
- Bij dat deel van het parcours heeft men het goed (3+6+4)
- Nederlandse schrijver met Slavische haardracht (8)
- Naasten (8)
- Kleding gedurende 19 horizontaal (6)

Oplossing cryptogram van 9 mei:

Horizontaal:

- supertrio; 7. ladderrecht; 10. afweer; 11. indianen; 12. iets laten liggen; 13. rechts; 14. ongelooft; 15. even afkloppen; 17. perspectieven; 18. de leeuwen.

Verticaal:

- runderhaas; 2. het ruime sop kiezen; 3. zich vergalopperen; 5. tweedelig kostuum; 6. laten schieten; 8. afrekenen; 9. telefooncel; 16. Amstel.

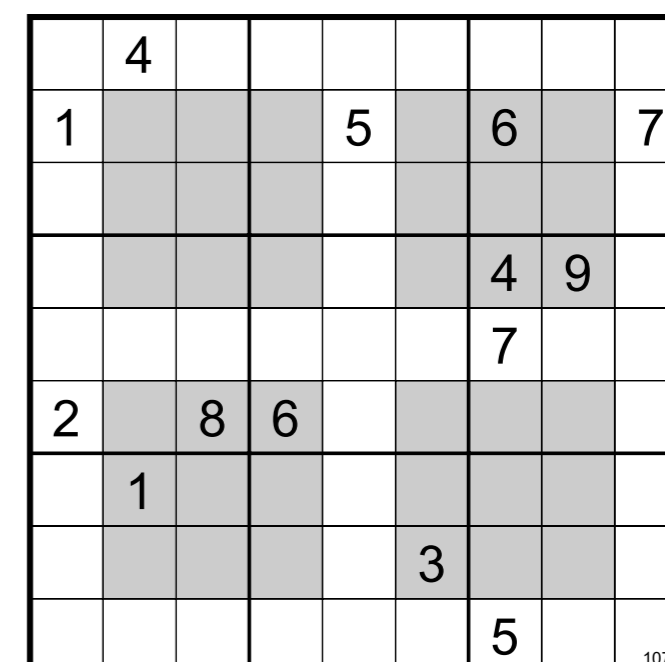
De boekenbonnen zijn toegekend aan:

Elisabeth van Weemen-Schoppen, Riethoven Bert Kreiter, Capelle a/d IJssel Ely Jol-Smit, Broek op Langedijk

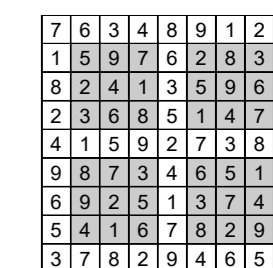
J.J. Steenhuis



SUDOKU



Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzll.com



Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.

© Peter Ritmeester PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Net zo lekker alleen beter



© WFP/Abubakar Garelnabe

18+ Speel bewust De Kansspelautoriteit heeft voor het organiseren van de Postcode Loterij een vergunning verleend. postcodeloterij.nl

Je kunt elke dag eten en toch voedingsstoffen missen die je lichaam nodig heeft. Dat heet 'verborgen honger'. Met een schenking van € 8.250.000,- uit het Postcode Loterij Droomfonds kan het **World Food Programme** in landen als Nepal, India, Senegal en Tanzania onderzoeken hoe ze essentiële vitamines en mineralen kunnen toevoegen aan het dagelijkse menu van mensen. Dat doen ze samen met kleine bedrijven uit de buurt én zonder dat het de smaak of manier van eten verandert. Een aanpak die overal ter wereld kan werken. Iedereen gezonder laten eten: ook dat is **The Power of Postcodes**.



Scan en lees meer

postcodeloterij.nl

**POSTCODE
LOTTERIJ**

& VERDER

8/9

Prognoses

Beleggers lijken amper de impact te vrezen van de Iran-oorlog

10/11

Wikipedia

Oprichter Jimmy Wales blijft uitgaan van de goede wil van mensen

16/18

Kopstukken

Wie is wie in de Indiase (en binnenkort Nederlandse) economie?

Je data kunnen overal zijn

Zorgvuldig in Groningen opgeslagen data blijken zich zomaar in de VS te kunnen bevinden

12/14

BRONCODE

Hoe kun je je schermtijd terugdringen?

Een fysieke belemmering lijkt het effectiefst als je niet te lang achter een scherm wil zitten.



Timo Nijssen en vier andere economiedacteurs schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Een paar weken terug stroomden mijn social mediafeeds vol met mensen die zeiden mee te doen aan Mei Social Vrij, een soort

Dry January voor social media.

Ik likete de berichten en scrollde weer verder, en verder, en verder. Zulke absolute belofte zijn niet mijn ding en het is voor mijn werk belangrijk om te weten wat er rondgaat op social media, suste ik mezelf, ondertussen wendend dat ik ook eigenlijk te zwak ben om me aan zo'n belofte te houden.

Toch ging er iets knagen. Ik vind mijn schermtijd wel degelijk problematisch. Laatst bleek ik in één dag 8 uur en 22 minuten als een garnaal over mijn telefoon gebogen te hebben gezeten. (Een uitsplitsing liet zien dat Wikipedia na Instagram, maar voor TikTok de meeste tijd had opgeslurpt. Misschien toch nog iets van opgestoken dus.)

Ik heb van alles geprobeerd om dit terug te dringen. De ergste scrollapps verwijderen had weinig zin, want uit automatisme ging ik dan maar naar de websiteversie of downloadde ik ze weer opnieuw. Bovendien kan vrij snel alles een vervangende scrollfeed worden: Funda voor huizen die ik toch niet kan betalen, Airbnb voor vakanties die ik niet gepland heb, nieuwsapps, zelfs mijn volle mailbox wegwerken wordt ineens interessant.

De app one sec beloofde frictie toe te voegen aan die automatisen: bij het openen van Instagram vraagt hij bijvoorbeeld hoeveel tijd ik eraan wil besteden. Is die tijd op, dan moet ik een ademhalingsoefening doen. Het hielp een tijdje, maar de frictie werd al snel onderdeel van de routine. Na de minimeditatie scroll ik inmiddels weer driftig door.

Fysieke sleutel op digitaal slot
Recent kwam ik een app tegen die - vooralsnog - wel echt helpt, door een fysieke sleutel aan het digitale slot toe te voegen. Om een geblokkeerde app te openen moet ik een NFC-tag tegen mijn telefoon tikken - net zoals je je bankpas tegen een betaalautomaat houdt. Die tag ligt expres niet binnen handbereik als ik op de bank lig, maar in de keuken.

De app heet Foqos en is alleen voor iPhones beschikbaar. Het is lang niet de enige app die dit doet: je hebt bijvoorbeeld Unpluq en Tap Out (Nederlandse start-ups) en Brick (Amerikaans). Die drie werken alleen met hun eigen ontgrendelblokje, van tussen de 50 en 70 euro. Foqos is gratis en

werkt met een willekeurige NFC-tag.

Ik kocht ooit voor een paar euro tientallen van die tags om daar allerlei slimme huisautomatiseringen mee te bouwen. Dat is er nooit van gekomen, nu komen ze alsnog van pas. Niet iedereen zal NFC-tags in huis hebben. Als alternatief kun je ook instellen dat je met je telefoon een specifieke barcode of QR-code moet scannen om te deblokken. De streepjescode van een fles afwasmiddel bijvoorbeeld.

Inmiddels heb ik standaard mijn social-apps geblokkeerd. Met een tikje op de tag mag ik een kwartier scrollen, daarna worden ze vergrendeld. En voor als ik me echt wil concentreren, heb ik een profiel waarmee ik alles behalve enkele berichtenapps blokkeer.

Foqos ontstond tijdens een „persoonlijke crisis”, vertelt de Canadese softwareontwikkelaar Ali Waseem (32). In de kerstvakantie van 2024 merkte hij dat zijn telefoon al zijn tijd opslokte. „Ik zat vastgeplakt aan mijn telefoon en spendeerde uren aan TikTok en Instagram. Mijn privéleven leed eronder.”

Waseem zegt dat het bouwen van Foqos hem vrijwel niets kost

Ook wilde hij al een tijdje Swift leeren, een programmeertaal waarmee apps voor Apple-platforms geschreven kunnen worden. In een paar uur tijd had hij een eerste, simpele versie gebouwd. „Die deed genoeg om mijn telefoonverslaving op te lossen.”

Hij zegt dat hij daarna pas ontdekte dat dit soort apps al bestonden. „Ik dacht: ze zijn mensen aan het opleggen. Ze werken allemaal met NFC-tags die misschien tien cent kosten.” De toegangspoorten waarmee apps andere apps kunnen blokkeren, zijn een standaardonderdeel van besturingsstelsel iOS, zegt Waseem. „De technologie zit in elke iPhone. Ik vind het oneerlijk om er geld voor te vragen.”

Op een perverse manier verdienen socialemediabedrijven zo zelfs geld aan de behoefte om minder tijd op hun platforms door te brengen. De betaalde concurrenten van Foqos „spenderden veel geld aan advertenties op sociale media om je een manier te verkopen om van sociale media af te gaan”, zegt Waseem. „Ik denk dat hun blokjes daarom zo duur zijn.”

Voelt hij geen verleiding om ook aan zijn app geld te verdienen? „Nee, nooit.” Hij zegt dat het bouwen van Foqos hem vrijwel niets kost, in tijd noch in geld. Hij hoeft er geen serverruimte voor te huren omdat er geen cloud-lancings of data-opslag zijn. „Ik hou niets bij over gebruikers. De broncode is openbaar, iedereen kan die controleren en er zelf op verder bouwen.”



Altman en Musk komen beschadigd uit het proces

Aankomst van Elon Musk, eind vorige maand, bij de rechtszaal in Oakland. FOTO GETTY IMAGES VIA AFP

REPORTAGE RECHTZAAK

In Oakland, Californië, vond afgelopen weken een juridische titanenstrijd plaats tussen de rijkste man ter wereld en de ceo van het bedrijf achter ChatGPT.

Milo van Bokkum

OAKLAND

Een rechtszaak met de sfeer van een festival. Drie weken lang vormde zich al om zes uur 's ochtends voor de deur van de rechtbank in Oakland een rij mensen: journalisten, geïnteresseerde burgers, activisten - soms zelfs middelbare scholieren. Allemaal kwamen ze om getuige te zijn van het proces dat Elon Musk, de rijkste man ter wereld, heeft aangespannen tegen Sam Altman, topman van OpenAI, het bedrijf achter ChatGPT.

Alleen wie er vroeg bij was kon rekenen op een plekje in de zaal. „Ik heb één dag gemist”, vertelt de 74-jarige Bill Lo dinsdagochtend om zeven uur. Hij is uitermate kritisch over AI en vreest de ondergang van de mensheid door de nieuwe technologie. Hij wilde mensen die daarvoor verantwoordelijk zijn bestuderen, vertelt hij. Helaas moest Lo de getuigenverklaring en ondervraging van Elon Musk volgen via de schermen in een aparte 'overloopzaal'. Musk maakte geen goede indruk op hem. „Deze vent heeft de beste advocaten ter wereld. Ze hebben hem ge-coacht. En toch leek hij zo warrig.”

Het proces is tot nu toe de opzienbarende rechtszaak van het AI-tijdperk en biedt een bijzonder inzichtje in de wereld en het denken van AI-miljardairs. Het speelt zich af in een zaaltje op de vierde verdieping van het gerechtshof van Oakland, een wat rauwe stad die vlakbij Silicon Valley ligt maar er geen deel van uitmaakt.

Musk en Altman, die in 2015 met twee anderen aan de wieg van OpenAI stonden, werden al snel rivalen en zijn nu verwikkeld in een bittere vete. Donderdag werd de openbare fase van het proces, met getuigenverhooren in de rechtszaal, afgerond. Maandag gaan de negen leden van de jury in beraad om te bepalen welke techbro als winnaar uit de juridische strijd komt.

Zonder winstoogmerk

Musk verwijst zijn vroegere compagnon veel. Aanvankelijk was OpenAI een onderneming zonder winstoogmerk, die moest zorgen dat AI op een veilige manier ontwikkeld zou worden en de hele mensheid ten goede zou komen. De Tesla-topman stak er in de vroege jaren van OpenAI, aangemoedigd door Altman, zo'n 38 miljoen dollar in. Nadat Musk in 2018 was vertrokken werd OpenAI alsnog een commerciële onderneming.

Musk zegt daarover door Altman misleid te zijn. Hij eist in de rechtszaak niet alleen zijn geld terug, hij wil ook dat Altman en een andere medeoprichter, Greg Brockman (die er nu president-commissaris is) ontslagen worden omdat ze zich op een illegale manier verrijkt zouden hebben.

Musk eist ook dat OpenAI zo'n 180 miljard dollar aan de (nog steeds bestaande) liefdadige afdeling van het bedrijf geeft. En dat de omzetting tot een op winst gericht bedrijf wordt teruggedraaid. Bovendien klaagde Musk ook nog Microsoft aan dat miljarden in OpenAI investeerde en daarmee mogelijk maakte dat het een commerciële bedrijf werd.

Altman op zijn beurt verwijt Musk, die in 2023 een eigen AI-bedrijf opzette (xAI), dat de rechtszaak voor hem puur een wraakactie is. Musk zou er slechts op uit zijn z'n concurrent OpenAI de voet dwars te zetten. Hij verliet OpenAI in 2018 na veel discussie met Altman, onder meer vanwege zijn verwoede maar vergeefse pogingen om OpenAI samen te voegen met Tesla.

Wie had wanneer aan wie had toegezegd, bleef in de rechtszaal omstrede. Aan Musk zijn nooit belofte gedaan over het in stand houden van de non-profit-status van OpenAI, zei Altman. Volgens hem móest het bedrijf wel omschakelen naar een op winst gericht model, om investeringen te kunnen aantrekken voor onder meer het uitbouwen van de reken capaciteit in datacenters. Het titanengevecht tussen twee van de grootste namen in Silicon

Valley kan bepalend zijn voor welk bedrijf voorop gaat in de AI-race. Maar in de rechtszaal ging het daar nauwelijks over en leek het soms meer een persoonlijke afrekening, met harde verwijten over en weer.

Een reeks getuigen maakte hun opwachting, onder wie Microsoft-topman Satya Nadella en Shivon Zilis, moeder van vier van Musks kinderen en voormalig commissaris van OpenAI. Hun verhalen waren allemaal bij te wonen door burgers, die uit nieuwsgierigheid of woede in groten getale op de zaak afkwamen. Musk en Altman mochten de rechtbank betreden via een aparte garage, maar je kon in de

Musk zou volgens Altman iets gezegd hebben 'waar je haren van overeind gingen staan'

gangen toch zo zegen hen opbosten of bij de urinoirs naast je treffen.

De hoeveelheid pijnlijke informatie die over OpenAI en Musk op straat ligt na de zittingen is nauwelijks te overzien. Op dinsdag, tijdens de getuigenis van Altman zelf, deed hij er alles aan om Musk in een kwaad daglicht te stellen. Zo verklaarde Altman dat de Tesla-oprichter vanaf het begin geobseerdeerd leek met controle over OpenAI. Zozeer dat Musk iets gezegd zou hebben „waar je haren van overeind gingen staan”: dat, mocht hij komen te overlijden, de controle van OpenAI moest overgaan op zijn kinderen. Ook zou

Musk een groot deel van het personeel van OpenAI „gedemotiveerd” hebben, onder meer door mensen te willen „rangschikken” op basis van prestaties.

De kinderen van Musk kwamen vaker ter sprake. Een opmerkelijke getuige was Shivon Zilis. Altman verklaarde dat hij wel wist dat Zilis kinderen had, maar lange tijd niet besefte dat Musk de vader was. OpenAI-advocaten probeerden Zilis neer te zetten als een soort geheim agent van Musk bij OpenAI, die hem op de hoogte hield toen hij al weg was bij het bedrijf maar zij er nog commissaris was.

Belangenverstremeling

In 2023 vertrok Zilis bij OpenAI en ter verklaring schreef ze een vriendin: „Je kunt weinig anders doen als de vader van je baby's een concurrent wordt en bij OpenAI talent wil gaan rekruteren.”

Het ging de afgelopen weken veelvuldig over Altman's ontslag door de raad van commissarissen van OpenAI, in 2023, omdat hij niet „consistent eerlijk” zou zijn geweest (na een paar dagen keerde Altman op aandringen van het personeel terug en vertrok juist een groot deel van de commissarissen). Dinsdag toonde het team-Musk een powerpointslide in de rechtszaal die Altman's miljoenenbelangen liet zien in meerdere bedrijven waar OpenAI zaken mee doet: ogenschijnlijk allemaal voorbeelden van belangenverstremeling.

Altman hield zich tijdens de ondervraging door de advocaten van Musk rustig en vriendelijk. Dat was een groot contrast met Musk,

die het in de vroege dagen van het proces fel aan de stok kreeg met de advocaat van OpenAI. Die maskeerde complexe vragen als simpele ja/nee-kwesties, zei Musk, alsof hij vroeg „Of ik gestopt ben met mijn vrouw te slaan”.

Elke ochtend trokken de twee legers advocaten van beide partijen en karretjes met dossiers naar binnen. Naast de getuigenissen leidden ook deze enorme hoeveelheden documenten tot nieuwe details. Veel correspondentie uit de begin dagen van OpenAI is door de zaak op straat komen te liggen. Zo bleek dat Altman zich in 2015 tot Musk richtte met het idee voor de non-profit-organisatie, uit angst dat Google als eerste geavanceerde AI zou ontwikkelen - en dat met een winstoogmerk zou doen.

Beschadigd

Onder de betrokkenen bij OpenAI lijkt lange tijd een diepgevoerde overtuiging bestaan te hebben dat AI zonder winstoogmerk ontwikkeld moest worden. Maar later begon dat beeld te schuiven. De enorme investeringen in servercapaciteit kunnen niet betaald worden van donaties, concludeerde OpenAI rond 2018, waarop Musk begint te ijveren voor een fusie met Tesla. Ook persoonlijk geluk lijkt rond die tijd zijn intrede te doen. Een van de opzienbarende documenten was het dagboek van OpenAI-president-commissaris Greg Brockman, waarin hij mijmert wat hem „het snelst naar 1 miljard dollar” kan brengen.

De negenkoppige jury, waarvan de diversiteit (zwart, wit, Latino) sterk contrasteerde met de veelal witte aanwezigen in de rest van de

zaal, hoorde de vaak zeer technische discussies drie weken lang zwijsend aan. Af en toe werden ze vriendelijk toegesproken door rechter Yvonne Gonzalez Rogers.

Tegen de advocaten van alle partijen was ze juist snoeihard. AI vroeg in het proces verbod te iedereen om doemscenario's te schetsen over de toekomst van de mensheid: daar had ze geen behoefte aan. Elke keer dat een getuige of een advocaat toch die kant op ging, kapte ze hem of haar af. Een verbod op audio- en video-opnamen werd streng gehandhaafd.

Na drie weken is de voorlopige conclusie dat iedereen beschadigd uit dit proces zal komen, wat de uitspraak ook is. Een overwinning van Musk zou een harde klap zijn voor Altman, diens geloofwaardigheid en OpenAI. Dat is extra pijnlijk omdat het bedrijf zich opmaakt voor een beursgang. Voor Musk, die ook een beursgang voorbereid, zou een nederlaag minder erg zijn: zijn reputatie heeft al zoveel deuren opgelopen dat een vergeefse rechtszaak er ook nog wel bij kan.

Veel van de bezoekers maakt dat allemaal niet uit, zij hebben een interessante of zelfs vermakelijke tijd gehad. Een 63-jarige man, die alleen zijn voornaam Robert wil geven, laat dinsdagochtend in de rij trots zijn verzameling stickers zien op zijn jasje. Die deelt de rechtbank elke ochtend rond zeven uur uit aan de eerste dertig mensen die in de zaal mogen plaatsnemen.

Robert zegt hier inmiddels meer mensen te kennen dan in zijn eigen straat. Veel beter dan tv kijken, dit proces, zegt hij.

Met medewerking van Jurid Eijsvoogel

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN GROEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld en toe

Voor wie?

✓Ondernemers

✓Aanpakkers

✓Mensen die resultaat willen, geen theorie



Cursusdata vd Valk Breukelen: vrijdag 12 juni en 26 juni
incl. koffie, broodjes en lopend buffet. Gratis parkeren
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

■ Koffie & knallen

Ik zit 's ochtends klaar voor de Zoom-sessies, koffie in de aanslag en traden maar!

■ Hoppa, winst!

Ik heb 14% in een paar weken gemaakt. Dat heb ik nog nooit in mijn leven binnen een maand verdiend.

■ Vrouw blij

Ik handel nu met echt geld en ben door het plan meer ontspannen geworden volgens mijn vrouw.

■ Lui

De koers ging plankgas onderuit. Toen heb ik mijn lui aan gedaan.

■ Grappig

Prima! Super leuk en Rob is grappig.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl

In het kort

PostNL heeft een boete van bijna 7 miljoen euro gekregen voor te trage postbezorging in 2023. Volgens de Autoriteit Consument & Markt (ACM) voldeed PostNL niet aan de normen voor tijdige postbezorging. Het bedrijf bezorgde 89,48 procent van de brievenbuspost op tijd, onder de wettelijke eis van minimaal 95 procent. PostNL beriep zich onder meer op de krappe arbeidsmarkt; het was lastig voldoende werknemers te vinden. De toezichthouder bestrijdt dit. Volgens de ACM had PostNL hierop kunnen inspelen. PostNL maakt bezwaar tegen de boete, zoals het eerder (met succes) deed voor de bezorging in 2019.



“
Nee, absoluut niet. Ik zal een onafhankelijke speler zijn als ik word aangesteld als voorzitter”

Kevin Walsh eind april tegen de Senaat op de vraag of hij Trumps marionet zou zijn als baas van de Amerikaanse centrale bank, de Federal Reserve. De Senaat stemde woensdag in met zijn benoeming. Walsh volgde vrijdag Jerome Powell op.

ASML heeft met vakbonden afspraken gemaakt over een concept sociaal plan. Dat plan is nodig vanwege de reorganisatie die de chipmachine-maker begin dit jaar aankondigde. 1.700 van in totaal 44.000 werknemers verliezen hun baan. ASML sloot een voorlopig akkoord met FNV Metaal, CNV, de Unie en VHP2. Hun leden moeten nog stemmen over het plan. Het belangrijkste doel van het sociaal plan is om gedwongen ontslagen zoveel mogelijk te voorkomen. ASML gaat eerst kijken of medewerkers een andere functie in het bedrijf kunnen krijgen.

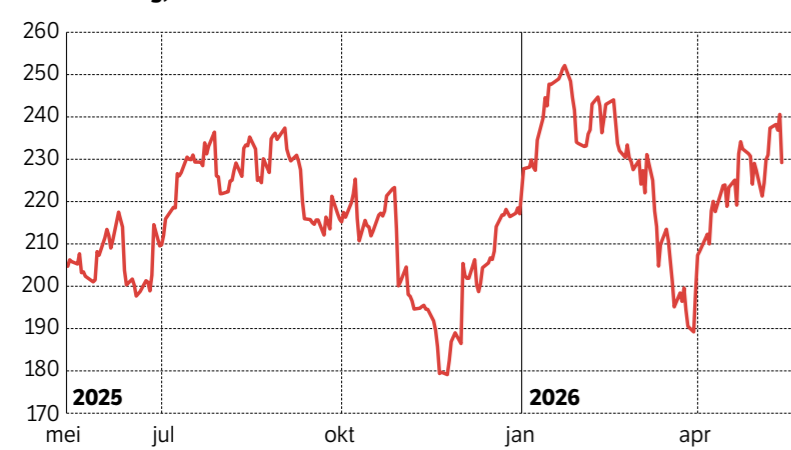


Het **Internationaal Monetair Fonds** (IMF) verlaagt zijn groei-voorverwachtingen voor de Nederlandse economie vanwege de oorlog in Iran. Als die lang aanhoudt, valt de groei dit en komend jaar mogelijk terug tot 0,5 procent. De Nederlandse economie stond er volgens het IMF begin dit jaar relatief goed voor. Het verwachtte eerder dit jaar nog een groei van 1,2 procent (in 2026) en 1,4 procent (2027).

Vakbonden FNV, CNV en VCP hebben het kabinet maandag een ultimatum gesteld: **voorgestelde bezuinigingen** met betrekking tot de WW en de WIA en de geplande versnelde verhoging van de AOW-leeftijd moeten binnen twee weken van tafel, anders worden volgens de bonden „acties door heel Nederland onvermijdelijk”. In het regeerakkoord staat dat de AOW-leeftijd versneld omhoog zal gaan naar 72 jaar. Ook wil het kabinet de WIA versoberen.

GRAFIEK VAN DE WEEK BELEGGERS NOG WEINIG ENTHOUSIAST OVER 'DEAL' BOEING EN CHINA

Koers Boeing, in dollars



260526 NRC / LSEGE

Het aandeel **Boeing** zakte donderdag ruim 4 procent nadat beleggers teleurgesteld hadden gereageerd op de langverwachte deal met China. De markt had gerekend op een mega-order van liefst vijfhonderd toestellen, die al in de koers was ingeprijsd. Toen president Trump tijdens zijn bezoek aan Beijing donderdag tegen Fox News zei dat China (slechts) tweehonderd vliegtuigen zou afnemen, werd dit door Wall Street als een forse tegenvaller beschouwd. De details van de deal blijven echter omgeven door de typische bravoure van Trump. Terwijl de eerste bevestiging over tweehonderd toestellen zou gaan – vermoedelijk Boeing 737 MAX-modellen met moto-

ten van GE Aerospace – claimde de president later op vrijdag dat de totale deal kan oplopen tot wel 750 vliegtuigen. Volgens Trump is de initiële order van 200 stuks slechts een test: als Boeing goed levert, volgt de rest. China geldt als een van de belangrijkste groeimarkten in de luchtvaart. Persbureau Bloomberg en de luchtvaartanalisten van IBA blijven voorzichtig. Zij stelden vrijdag dat deze orders vaak politiek gedreven zijn en pas waarde hebben zodra leveringsschema's definitief zijn. Voor Boeing is de deal cruciaal om terrein terug te winnen op Airbus, maar de huidige onzekerheid over de exacte omvang en de geopolitieke spanningen zorgden dat beleggers nog niet enthousiast waren.

McDonald's, Coca-Cola, Kraft Heinz, Red Bull en meer dan honderd andere bedrijven lobbyen voor de versoering van verpakkingsregels, en het uitstel van het verbod op **PFAS in voedselcontactmateriaal**. Afgelopen week bleek dat zij in april een brief hebben gestuurd aan de Europese Commissie, het Parlement en de Raad. Ze willen onder meer uitstel van het verbod dat in augustus moet ingaan. PFAS zijn synthetische chemicaliën die veel worden toegepast in verpakkingen vanwege hun water-, vet- en vuilafstotende karakter. PFAS breken nauwelijks af en stapelen zich op in het milieu en in mensen.

De koers van ijsfabrikant **Magnum** (voorheen Unilever) is vrijdagmiddag op de Amsterdamse beurs meer dan 15 procent gestegen na geruchten dat een mogelijke overname op handen zou zijn. Persbureau Reuters meldde op basis van twee anonieme bronnen dat de Amerikaanse investeerders Blackstone en Clayton, Dubilier & Rice een bod op het beursbedrijf zouden onderzoeken. Volgens Reuters zouden de investeerders eerst de verkoopcijfers van deze zomer willen afwachten.



De grootste snackmaker van Japan, **Calbee**, gaat gekleurde verpakkingen vervangen door zwart-wit-varianten. Het gaat om veertien producten die het bedrijf maakt, van chips tot ontbijtgranen. Het is een alleraardigst gevolg van de oorlog in het Midden-Oosten. De snackmaker zegt last te hebben van onstabiele aanvoer van grondstoffen. In dit geval gaat het om nafta, een olieproduct waar onder meer gekleurde inkt van gemaakt wordt. Veertig procent van de nafta die in Japan gebruikt wordt komt normaalgesproken uit het Midden-Oosten. De nieuwe verpakkingen liggen vanaf 25 mei in de schappen.

Samenstelling Jan Benjamin Foto's: NRC/ANP/AP

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht NRC mee bij een bedrijf. Deze week: Stichting Internet Domeinregistratie Nederland.



De Ragoezi, een soort gefrituurde pizzapunt met binnenin kip, ham en groente. FOTO ROSALIE VAN DER DOES

De Ragoezi verliest van de kroket, altijd



Naam bedrijf: SIDN
Locatie: Arnhem
Branche: beheer internetinfrastructuur
Jaaromzet: 25 miljoen euro
Aantal werknemers: 100
Kosten lunch: ongeveer 4 euro

De extensie .nl bestaat veertig jaar. En dus petitfourtjes en oranje, witte en blauwe heliumballonnen in de kantine van Stichting Internet Domeinregistratie Nederland (SIDN) in Arnhem. Dit weekend gaat het hele bedrijf naar een hotel in Amsterdam om het te vieren. Er zijn „mooie” workshops over werken met andere generaties en in de

avond is er een verkleedfeest. Echt wild wordt het nooit, zegt software-engineer Michiel Graat (47). In de twaalf jaar dat hij hier werkt, is er nog nooit iets gekks gebeurd: „We zijn best wel een braaf bedrijf.”

Migratiecoördinator Dennis van Wolveren (51) eet een bakje sla van de saladebar, twee witte bollen met filet americain en een klein cakeje. Dennis gaat altijd voor salade. Die twee witte bollen sport hij er vanavond weer af „bij de bootcamp”. Michiel geeft met een toe: zijn dienblad, waarop een kroket, een bruine boterham met kaas en een cola zero, is niet zo gezond. „Ik probeer echt te minderen met bruin fruit, maar die kroket kan ik gewoon niet weerstaan”, zegt Michiel. Tegenwoordig laat hij de picante en berenklauw wel liggen. Er is elke dag een vegetarische snack en een vleessnack. Vandaag: kaassoufflé (1 euro en 55 cent) en de kroket (1 euro en 97 cent). Morgen een mexicano (2 euro en 2 cent) en een Ragoezi (1 euro, 97 cent).

Een Ragoezi? Wat is een Ragoezi? Cateraar Jolanda Nijkamp (66): „Ken je dat niet?” Nee. „Zal ik er anders eentje voor je bakken?” Ja. Jolanda is nu nog even druk met de lunch, we mogen over een half uur terugkomen.

Aan een hoge tafel of fluwelens roze krukken zit een groepje *cloud engineers*. „Ik ben nu Death Stranding 2

aan het spelen. Ik weet niet wat ik ervan moet vinden. Je bent een soort pakketbezorger in een hele *fucked up* wereld”, zegt Tim Gouma (40), hapend in zijn broodje kroket. Het gaat over gamen. Tim heeft als kind veel gespeeld: „Heel veel”, zegt Tim. Hij staart even met een lege blik voor zich uit. Iedereen aan tafel doet het al van

De twee bollen filet americain en dat cakeje sport Dennis er vanavond weer af

kinds af aan: „Al dat gamen heeft er wel voor gezorgd dat ik nu in de IT werk, ja”, zegt Brian Broere (32). „Puur nostalgisch gezien” is Brian gek op The Legend of Zelda. The Witcher 3 heeft de beste storytelling. Tim zou graag meer gamen: „Maar ja, als je volwassen bent, moet je de hele tijd werken en de vaatwasser inruimen en zo.” De lunch is voorbij, tijd voor Jolanda om zelf wat te eten. Jolanda houdt van wit eten: pistolet brie, aspergesoep, glas melk. Frituur hoeft van haar niet: „Als

je de hele dag boven dat vet hangt, neem je liever een broodje hoor.” Voor ons gaat ze nog een keer naar de frituur. Het is Ragoezi-tijd.

Uit de vriezer haalt Jolanda een zak met acht Ragoezi's. Een Ragoezi is een soort dikke pizzapunt met cornflakes aan de buitenkant. „Het is gevuld met kip, ham en verse groenten”, zegt ze. Op kroketdag maakt Jolanda ongeveer twaalf kroketten en moet ze meestal bijbakken. De Ragoezi is veel minder populair, met moeite slijt ze er acht per dag. De nog bleke punt verdwijnt borrelend in het vet. „Zo. Vijf, zes minuten, dan is-ie mooi.” Jolanda runt al veertien jaar de kantine bij SIDN, in november gaat ze met pensioen. Zin in? „Ja.” Lekker met haar man eropuit. Bovendien heeft ze nog stapels haak- en borduurwerk liggen waar ze nu niet aan toe komt.

De kookwekker gaat. „Daar heb je hem”, zegt Jolanda. Ze legt de nog knetterende Ragoezi op een bordje. Jolanda neemt zelf alleen mayonaise, maar adviseert ons een „pittige saus” te proberen. Onder de krokante laag zit een soort mengsel van gele vla met roze brokken. Hier en daar een oranje sliertje, vermoedelijk de verse groente. Jolanda heeft 'm perfect gebakken, maar de Ragoezi zal nooit winnen van de kroket.

Emma Vos

SCHIPHOL

Milieustudie Schiphol over afname van geluidshinder voldoet niet

Het kabinet wil met een nieuw besluit de juridische basis onder Schiphol versterken en overlast bij bewoners verminderen.

Karljin Kuijpers en Derk Stokmans
AMSTERDAM

De nieuwe regels waarmee het kabinet omwonenden van Schiphol beter wil beschermen tegen geluidsoverlast zorgen dat de „huidige hindersituatie [kan] blijven bestaan”. Hoewel het kabinet belooft dat de hinder met twintig procent afneemt, bieden de nieuwe regels hiervoor geen garantie - ze bieden juist „veel ruimte aan de luchtvaart” en voor méér geluidsoverlast. Negatieve milieueffecten zijn onderschat en het kabinet „laat niet zien dat omwonenden voldoende worden beschermd”.

Dit schrijft de commissie voor de milieueffectrapportage (MER), een onafhankelijk overheidsadviseur met de wettelijke taak milieustudies te beoordelen. De kwaliteit van het milieurapport is zo slecht dat dit moet worden herzien, concludeert de commissie in advies. Dat de commissie zo'n negatief advies geeft is uitzonderlijk, zegt plaatsvervangend voorzitter Harry Webers tegen NRC. „Hier moet echt wat gerepareerd worden.”

Schiphol overschrijdt al ruim tien jaar de wettelijke geluidsnormen - de overheid gedooft. Ook heeft de luchthaven geen geldige natuurvergunning en lopen er rechtszaken van omwonenden, natuurorganisaties en luchtvaartmaatschappijen. Het kabinet hoopt met een nieuw Luchthavenverkeersbesluit een einde te maken aan dit juridische mijnenveld en „rechtsbescherming” te bieden.

Maar volgens de commissie MER lost het kabinet de juridische onzekerheid niet op. Het kabinet heeft niet aangetoond dat het besluit voldoet aan de wettelijke eis dat de bescherming tegen geluidsoverlast niet mag verslechteren. Of het besluit past binnen de natuurwetgeving, en of dus een natuurvergunning voor stikstofuitstoot kan worden



Vliegtuigen bij Schiphol. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

den afgegeven, is ook niet onderbouwd. De studie is zo „slecht navolgbaar en moeilijk te controleren” dat aan de eisen voor milieueffectrapportages niet wordt voldaan.

Geen enkele vorm van sturing

De maatregelen die het kabinet belooft om de overlast terug te dringen, zoals de inzet van stillere vliegtuigen en vliegroutes, zijn volgens de commissie „weinig effectief” en „onvoldoende zeker”. Het effect van die maatregelen is „niet aangetoond” en voor een deel van de beloofde geluidsreductie zijn zelfs „geen maatregelen in beeld”. De grenswaarden, die zijn bedoeld om de hinder te beperken en omwonenden bescherming te bieden, zijn volgens de commissie zo ruim dat ze „nauwelijks een rol [spelen] bij het begrenzen van de hinder”.

De onderbouwing van het kabinet dat omwonenden erop vooruitgaan is volgens de commissie onte- recht gebaseerd op de gedoogsituatie die „geen juridische status heeft”. Het kabinet had volgens de

De milieustudie is zo ‘slecht navolgbaar’ en te controleren dat aan de eisen niet wordt voldaan

commissie zijn plannen moeten worden vergeleken met de huidige wettelijke normen. Door de verkeerde uitgangssituatie te hanteren, schetst het kabinet een „te gunstig beeld van de milieueffecten”.

Uit meerdere onderzoeken, onder meer van GGD en RIVM, blijkt

dat het aantal ernstig gehinderden de afgelopen jaren flink toenam. In de Luchtvaartwet is bepaald dat de bescherming van omwonenden tegen geluid niet mag verslechteren. Maar de wettelijke criteria die het kabinet gebruikt om vast te stellen of de bescherming van omwonenden niet verslechtert zijn zo verouderd dat ze „niet meer voldoen”. De aantallen ernstig gehinderden en slaapverstoorden kunnen dus toenemen, terwijl het milieurapport „dit niet zichtbaar” maakt. Volgens de commissie is „aanpassing van de spelregels daarom noodzakelijk”.

Geen toekomstbestendig besluit

Alternatieve maatregelen, zoals een nachtsluiting of krimp van het aantal vluchten, zijn om onduidelijke redenen niet in het rapport opgenomen. Volgens de commissie is het milieurapport daarom „te smal” om de verschillende belangen goed af te kunnen wegen.

De studie gebruikt bovendien verouderde gegevens over geluidshinder en neemt belangrijke hinderfactoren - zoals vliegfrequentie en rustperiodes - niet mee. De commissie adviseert om nieuwe inzichten juist wel mee te nemen, „anders krijg je geen toekomstbestendig besluit”, zegt Webers.

Al met al is het rapport „niet afdoende” voor een „volwaardige belangenafweging”. Dat kan grote gevolgen hebben. De rechtbank Den Haag concludeerde in 2024 dat de huidige regels bewoners niet beschermen tegen overlast van de luchthaven en dat het belang van omwonenden „stelsel-

matig ondergeschikt [is] geweest aan dat van de luchtvaart”. De rechtbank droeg de staat op om een eerlijke afweging te maken tussen het belang van de luchthaven en dat van omwonenden.

Het kabinet probeert met dit besluit tegemoet te komen aan die rechterlijke eis. Maar de conclusie van de commissie MER dat een „volwaardige belangenafweging” niet mogelijk is met deze milieustudie, zal het kabinet in de onvermijdelijke rechtszaken tegen dit nieuwe besluit niet helpen.

En dan is er ook nog het probleem van de stikstofuitstoot. Schiphol kocht de stikstofrechten van tien boerenbedrijven om zijn stikstofuitstoot te compenseren, maar volgens de commissie is „niet gemotiveerd” of Schiphol hiermee voldoet aan de eisen voor het compenseren van zijn uitstoot. Of Schiphol nu dus wel een natuurvergunning kan krijgen, nadat het al jaren zonder vergunning heeft geopereerd, is volgens de commissie onvoldoende aangetoond.

Ook is de veiligheid van de luchthaven onvoldoende onderzocht. Op Schiphol spelen „extrarisico's” in vergelijking met andere grote internationale luchthavens, omdat start- en landingsbanen elkaar kruisen en omdat er vaak van banen wordt gewisseld. In de studie wordt aan deze risico's „geen aandacht besteed”, of ze worden „onvoldoende in kaart gebracht”. Of de veiligheidsrisico's toe- of afnemen is hierdoor onduidelijk. In de Luchtvaartwet is vastgelegd dat de veiligheid voor de omgeving van Schiphol niet mag verslechteren.

ASML

Kabinet maakt bezwaar tegen wet VS

Een wetsvoorstel in de Verenigde Staten om Chinese chipproductie te dwarsbomen, kan ook ASML hard treffen.

Marc Hijink

AMSTERDAM

Het Nederlandse kabinet maakt bezwaar tegen de MATCH Act, een Amerikaans wetsvoorstel dat Nederland wil dwingen de uitvoer van geavanceerde chiptechnologie naar China ingrijpend te beperken. Dat schreef Sjoerd Sjoerdsma (D66), minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, deze week in een reactie op Kamervragen.

De MATCH Act heeft als doel de Chinese chipproductie te dwarsbomen door ASML, marktleider op het gebied van cruciale lithografie-machines, te verbieden hun systemen in China nog langer te onderhouden. Zo moet China's opmars in AI worden afgeremd.

Als Nederland de Amerikaanse lijn niet volgt, dreigt een zogeheten *foreign direct product rule*. In één zin: als een apparaat of een onderdeel ook maar een greintje Amerikaanse technologie bevat (hardware of software), dan neemt Washington zich het recht voor om te bepalen of het naar China mag.



Het exterieur van ASML in Veldhoven. FOTO FREEK VAN DEN BERGH/ANP

„Het kabinet is tegen de extraterritoriale werking die uitgaat van het Amerikaanse voorstel. Elk land is verantwoordelijk voor zijn eigen exportcontrolewetgeving”, schrijft Sjoerdsma in zijn antwoord op Kamerlid Michiel Hoogeveen (JA21). De Nederlandse bezwaren tegen de MATCH Act kwamen volgens Sjoerdsma aan bod tijdens het bezoek van Willem-Alexander en Máxima aan het Witte Huis, vorige maand. De minister reisde toen met premier Jetten naar de VS.

De MATCH Act kan op steun rekenen van zowel de Democratische als de Republikeinse partij, in het Huis van Afgevaardigden en de Senaat, maar het staat nog niet vast of en wanneer de concept-wetstekst op de agenda komt. „Het kabinet blijft in de tussentijd zijn zorgen over de concept-wetstekst nadrukkelijk onder de aandacht te brengen, op alle niveaus”, aldus Sjoerdsma.

Die zorgen zijn: mogelijke economische schade voor ASML en een moeizame discussie met

China. De Nederlandse exportcontroles zijn „chirurgisch en gebaseerd op nationale veiligheidszorgen”, schrijft de minister. De MATCH Act eist dat elke vergunningsaanvraag in principe wordt afgewezen, terwijl Nederland elk geval op zich wil beoordelen.

AI-chips voor TikTok

ASML mag zijn moderne EUV-technologie (extreem ultraviolet licht) niet aan China verkopen. De exportregels voor minder geavanceerde

DUV-machines zijn aangescherpt onder de regering-Biden, in samenwerking met Nederland en Japan. Amerika verbood ook de export van AI-chips.

Maar Trump vaart zijn eigen koers. AI-chips die Nvidia en AMD met behulp van EUV-machines laten produceren in Taiwan, mogen inmiddels wel naar China.

Na Trumps bezoek aan China afgelopen week staan de VS de export van AI-chips naar tien grote Chinese techbedrijven toe, waaronder Alibaba, Tencent en ByteDance, het moederbedrijf van TikTok. De daadwerkelijke levering laat op zich wachten, omdat de Chinese overheid liever heeft dat Chinese bedrijven AI-chips van eigen bodem afnemen - ook al bieden die minder rekenkracht.

Trump's handelswijze frustrereert een groep China-haviken in het Congres, die met de MATCH Act de 'gaten' in diens exportbeleid willen dichten. De politici krijgen steun van invloedrijke Amerikaanse techbedrijven. Micron, de geheugenchipfabrikant uit Idaho, wil Chinese concurrenten door middel van de MATCH Act de pas afsnijden. Ook AI-ontwikkelaar Anthropic profileert zich als een voorstander van strengere exportbeperkingen. Het is de enige manier om de Amerikaanse voorsprong in AI-moedellen te garanderen, schrijft Anthropic deze week in een opinie-stuk op zijn eigen website.

ARBEIDSMIGRATIE

Duits OM vervolgt Nederlands uitzendbureau om huisvesting migranten

Frederiek Weeda

AMSTERDAM

Het Duitse Openbaar Ministerie vervolgt drie bestuurders van het Nederlandse uitzendbureau rond de grens RMS. Het bedrijf zou Roemeense arbeidskrachten tegen woekerrentes hebben gehuisvest in Goch, een stad ongeveer vijf kilometer over de Duitse grens, en vervolgens uitgezonden aan vleesverwerkers in Nederland, meldt *Nieuwsuur*.

Op het kantoor van uitzendbureau RMS in de grensplaats 's-Heerenberg is vrijdagochtend niemand te vinden die wil reageren op het bericht. Het bureau, dat voorheen Reyhan heette, zendt 1.500 arbeidsmigranten en mensen „met een afstand tot de arbeidsmarkt” uit in de vleesverwerkende industrie. Op de website van RMS staat te lezen dat „op dit moment onze focus ligt op de huisvesting, deze willen wij naar een hoger niveau tillen.”

Volgens de NOS, die bronnen bij het Duitse OM heeft, benadeelde het uitzendbureau tussen 2019 en 2022 Roemeense arbeidsmigranten voor 77.000

euro. Ze betaalden 320 euro per persoon per maand voor een kamer en dat werd op hun loon ingehouden.

De structurele uitbuiting van laaggeschoolde arbeidsmigranten in sommige delen van de Nederlandse arbeidsmarkt, en hun slechte huisvesting, is in 2020 in kaart gebracht door oud SP-leider Emile Roemer. Momenteel is

RMS benadeelde arbeidsmigranten voor 77.000 euro, meldt NOS

er een Nederlandse Autoriteit Uitleenmarkt (NAU) in oprichting, die valt onder het ministerie van Sociale Zaken en moet gaan toezien op bescherming van arbeidsmigranten.

Vanaf 1 januari 2028 mogen uitleeners alleen nog actief zijn met een officiële toelating van de NAU. Inleners (onder meer vleesverwerkers, verpakkingindustrie, fruit-, bloemen- en groententelers) mogen vanaf dan alleen nog samenwerken met toegelaten uitleeners.

Advertentie

21 Jaar Advies op maat

Sittingimage.com eigentijds buitenmeubilair

Ontwerp en productie in Nederland

www.sittingimage.com

Showroom: Numansdorp Z-H
Showroombezoek op afspraak
Tel: 0168-473199/06-53816545

Advertentie

LEPRA STICHTING

HOE BESTAAT HET DAT MENSEN MET LEPRA WORDEN BUITENGESLOTEN?

Help lepra de wereld uit. Kijk op leprastichting.nl

SCAN DE QR-CODE



Vrachtschip in de haven van Vlaardingen, waar veel olie en gas wordt opgeslagen. Ondanks de hogere energieprijzen blijven de meeste omzet- en winstprognoses gehandhaafd. FOTO HANS VAN RHOON/ANP

KWARTAALCIJFERS

Iran-oorlog of niet: zo slecht gaat het nog niet met het bedrijfsleven

Beleggers lijken nauwelijks onder de indruk van de Amerikaans-Israëlische oorlog tegen Iran. De kwartaalcijfers van veel bedrijven worden er amper door beïnvloed. En gebeurt dat straks wel, dan hebben ze prijsverhogingen klaarstaan.

Jorg Leijten

AMSTERDAM

Niet zo lang voordat begin deze eeuw de 'dotcom-bubbel' uiteenspatte, wat tot een bloedbad leidde op de internationale effectenbeurzen, sprak Fed-voorzitter Alan Greenspan zijn bezorgdheid uit. De voorzitter van de Amerikaanse centrale bank had het over „irrational exuberance”: irrationele uitbundigheid. Met die term duidde hij de sterk opwaartse beweging op de markten, veel eerder gestoeld op het optimisme van beleggers dan op feitelijke prestaties.

De laatste tijd komt de term weer voorbij als het gaat over het gedrag van beleggers in relatie tot de oorlog in het Midden-Oosten. Van de piekende energieprijzen en de aanhoudende geopolitieke onzekerheid door dat conflict zou je druk op het beurs sentiment verwachten. Maar de aandelenkoersen pieken evenzeer. De AEX, de belangrijkste Amsterdamse beursindex, sloot vorige week met 1.031 punten op recordhoogte, net als de Amerikaanse S&P 500.

En dat terwijl de Nederlandse economie er helemaal niet zo gunstig voor staat: amper groei in het eerste kwartaal (0,1 procent), en rap dalend consumentenvertrouwen. Het roept de vraag op of inderdaad sprake is van irrationeel gedrag. Zijn de aandelenbeurzen niet losgezongen van de economische werkelijkheid?

De recente cijferpresentaties van beursgenoteerde bedrijven over het eerste kwartaal vormden een goede graadmeter: hoe staat het Nederlandse en internationale beursbedrijven ervoor? De wellicht verrassende conclusie: het gaat zo slecht nog niet. De zorgen over de effecten van de oorlog in het Midden-Oosten op lange termijn vallen (vooral) mee, ondernemingen presteren nog conform eerder geuite verwachtingen, en AI-investeringen blijven een belangrijke aanjager van groei bij (tech)bedrijven.

Gevolgen vallen nog mee
Waar het afgelopen maanden vooral ging over aanvoer en prijsvorming van olie en gas, keken ze bij Philips met bijzondere aandacht naar de beschikbaarheid van een andere grondstof: helium, een belangrijk onderdeel van de MRI-scanners die het bedrijf maakt. Op termijnmarkt liep de prijs ervan afgelopen tijd flink op doordat ongeveer een vijfde van het mondiaal gebruikte helium uit het Midden-Oosten komt. De Amerikaans-Israëlische oorlog te-

AkzoNobel draaide een 'sterk kwartaal', maar voor twee merken gaan de prijzen omhoog

gen Iran zou Philips' omzet fors kunnen raken, was de verwachting. Concurrent GE Healthcare had al een winstwaarschuwing afgegeven. Gestegen energien- en transportkosten leidden tot verlaagde verwachtingen voor de rest van het jaar bij het Amerikaanse bedrijf.

Analisten hielden hun hart vast: Philips zou de geopolitieke verstoring, na jaren verlies en broos herstel in 2025, er niet bij kunnen hebben. Maar de jongste kwartaalcijfers vertelden een ander verhaal. Het zorgconcern verkocht meer. De interesse naar nieuwe modellen MRI-scanners die veel minder helium gebruiken dan oudere exemplaren, was volgens topman Roy Jakobs fors toegenomen. De nettowinst verdubbelde naar 146 miljoen euro. Dat de omzet met 3,9 miljard euro iets lager uitkwam dan een jaar eerder (4 miljard euro) kwam door ongunstige wisselkoersen.

Ja, het concern zag zijn kosten oplopen door de Iran-oorlog en verwacht dat die verder stijgen. Maar reden om de prognoses van februari bij te stellen, was het niet. Philips verwacht vooralsnog die kosten op te kunnen vangen. Zulk geluiden klonken afgelopen weken uit de mond van meer bestuurders. „Weerbaar”, noemde KPN-topman Joost Farwerck het telecombedrijf

ondanks een „volatiele geopolitieke situatie”. Veerkrachtig was het woord dat bestuursvoorzitter Aditya Mittal van Europa's grootste staalconcern Arcelor-Mittal gebruikte.

Die term hoorde je ook van Boudevijn Siemons, topman van Havenbedrijf Rotterdam. De haven had nog nauwelijks last van de oorlog in het Midden-Oosten en zag de overslag van onder meer ruwe olie en containers toenemen. Bouwbedrijf Heijmans sprak van „beheersbare” gevolgen. Inkoop-prijzen van grondstoffen en materialen fluctueren weliswaar, maar het bedrijf werkt met langetermijncontracten waardoor die prijzen komende tijd grotendeels vastliggen.

Hamstergedrag en dollar-effect

Wie afgelopen weken al veel effecten op de bedrijfsresultaten had verwacht van de oorlog in het Midden-Oosten, kwam dus bedrogen uit. Goed, het kwartaal had in feit nog maar één maand over toen de aanvallen op Iran begonnen en de belangrijke Straat van Hormuz dichtging, maar met veel bedrijven gaat het best goed.

Zo zag ING zijn rentebaten met 12 procent stijgen, waardoor de nettowinst van de bank zo'n 7 procent hoger uitkwam dan een jaar eerder. Beleggers

profiteren mee; ING kondigde een nieuw programma aan voor de inkoop van eigen aandelen. Hierdoor worden de uitstaande aandelen meer waard.

In de voedingsmiddelenindustrie namen bij veel bedrijven de omzet en verkopen in het eerste kwartaal toe. Grote spelers in deze sector hebben er enkele slechte jaren opzitten. Hoge inflatie deed consumenten uitwijken naar huismerkproducten en zette inkomsten onder druk. Maar die lijken zich wat te herstellen. Zo verkocht Magnum 4,5 procent meer ijsjes en liet de prognoses voor de rest van het jaar intact.

Brouwer Heineken zette meer bier en alcoholvrije varianten af. „Complexer en grilliger”, noemde bestuursvoorzitter Dolf van den Brink de wereldhandel weliswaar, maar voorsloeg lijkt de schade mee te vallen.

Sterker, sommige ondernemingen draaien juist beter door de ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Energiebedrijven als Shell en BP profiteren van de gestegen olie- en gasprijzen. Ook ingrediëntenproducent DSM-Firmenich kende een sterk slot van het kwartaal. Klanten vertoonden hamstergedrag en haalden hun bestellingen naar voren.

De NEVI, vereniging voor inkoopmanagement, concludeerde dat de industrie vorige maand meer orders ontving door zorgen over de verstoring van toeleveringsketens. De inkoopindex die ze samenstelt, stond op het hoogste niveau sinds 2022 doordat afnemers bestellingen naar voren halen.

Als er al impact is door de oorlog, dan is die vooral voelbaar bij ondernemingen met een sterke aanwezigheid in het Midden-Oosten. Bedrijven in luxegoederen als Kering (Gucci, Saint-Laurent) en LVMH (Louis Vuitton, Moët Hennessy) zagen hun verkoop in landen als de Verenigde Arabische Emiraten en Qatar procentueel met dubbele cijfers afnemen. Ook bodemonderzoeker Fugro zag dat opdrachten in de regio onder druk staan.

Meer nog dan van de Iran-oorlog lijken sommige bedrijven afgelopen periode vooral last te hebben gehad van de zwakkere dollar, anker in het internationale valutaverkeer. De onvoorspelbare manoeuvres van president Donald Trump hebben het vertrouwen in de Amerikaanse munt sinds begin vorig jaar doen afnemen.

Wie veel zaken doet in de VS en de resultaten boekt in euro's, ziet zijn inkomsten op papier teruglopen. Dat wil niet zeggen dat de zaken per se slecht gaan. Zo zagen winkelconcern Ahold-Delhaize, Philips en Magnum hun afzet stijgen, maar de omzet door wisselkoerseffecten lager uitpakken. Anders hadden ze een omzetgroei kunnen presenteren.

Prijsverhogingen

Daarmee is niet gezegd dat de oorlog in het Midden-Oosten niet alsnog tot een economische crisis kan leiden. Maar het sentiment bij veel bedrijven over de rest van het jaar is positief. Omzet- en winstprognoses blijven gehandhaafd. Heineken-topman Van den Brink zei op de aandeelhoudersvergadering in april niet te verwachten dat de hogere energieprijzen tot in de tweede helft van het jaar aanhouden. Hij gaat uit van „een tijdelijke verstoring”. DSM-Firmenich verwacht „beperkte impact” in de rest van 2026.

Mochten de oorlog en de verstoringen toch langer duren, dan kunnen bedrijven hun inkomsten nog op peil houden met prijsverhogingen. Verschillende bestuurders schermen er de afgelopen weken al mee.

Zo kampte verfproducent AkzoNobel met hogere inkoopkosten. Weliswaar draaide het ondanks „turbulente marktomstandigheden” een „sterk kwartaal”, maar voor zijn merken Flexa

Hoge prijzen brandstof kosten Air France-KLM dit jaar naar verwachting 2 miljard euro meer dan in 2025

en Sikkens gaan de prijzen omhoog. Dat moet de stijging van grondstof- en energiekosten volledig compenseren.

Dat doet ook Unilever. Het Britse concern rekent op 350 tot 500 miljoen euro hogere kosten dan begin dit jaar geprognosticeerd, en wil dit onder meer opvangen met prijsverhogingen. Die zullen „in kleine stappen” worden doorgevoerd, en met oog voor „wat de concurrenten doen”. Die concurrenten, zoals Nestlé en Procter & Gamble, hebben soortgelijke signalen afgegeven.

Natuurlijk zijn er ook ondernemingen die direct worden geraakt door hoge energieprijzen, zoals luchtvaartmaatschappijen die hun kerosine fors duurder zagen worden. Air France-KLM en het Duitse Lufthansa kondigden in april aan duizenden vluchten te schrappen omdat financieel niet meer aantrekkelijk zijn.

Air France-KLM verwacht dit jaar 2,4 miljard dollar (2 miljard euro) meer kwijt te zijn aan brandstof dan in 2025. Daar viel in het eerste kwartaal relatief weinig van te merken; het operationele verlies ging van 328 miljoen euro vorig jaar naar 27 miljoen euro. Topman Ben Smith was voorzichtig: „Hoewel de prijsstijgingen voor brandstof nog niet terug zijn te zien in de vandaag gepresenteerde resultaten, drukken ze waarschijnlijk op de komende kwartalen”, verklaarde hij tegen persbureau ANP.

Het luchtvaartbedrijf werkt met contracten die ongeveer twee derde van de prijsstijgingen van de kerosine afdekken. Desalniettemin verwacht Air France-KLM in het lopende kwartaal 1,1 miljard dollar extra te betalen voor brandstof. Ook deze onderneming zoekt een uitweg via prijsverhoging: 60 procent van die extra kosten komt voor rekening van de klant via duurdere tickets, verwacht ze.

AI-boom stuwt de beurs

Terug naar de beurs. Want naast de Iran-oorlog kennen die nog een belangrijke kracht, die vooral techbedrijven omhoogduwt: investeringen in AI, kunstmatige intelligentie. Zo meldde het Amerikaanse techconcern Alphabet grote animo van zijn klanten voor Google Cloud. Gezien het groeipotentieel van AI-diensten investeert Alphabet dit jaar 10 miljard dollar extra in AI.

Ook andere Amerikaanse techconcerns blaken van optimisme. Zo zag Amazon de kwartaalomzet met 17 procent groeien - de grootste toename sinds 2022, met clouddiensten als grote aanjager. Microsoft en Meta kondigden flinke investeringen aan in zogeheten hyperscales, nodig om alle extra data te verwerken die AI-diensten genereren. Apple kende zijn beste eerste kwartaal ooit.

Hun investeringen in datacentra en chips ervoor sijnpele door. Nederlandse bedrijven als ASML (geavanceerde chipmachines), Besi en ASMI (machines voor de halfgeleiderindustrie) profiteren. ASML verhoogde zijn winstverwachting voor dit jaar.

Goede resultaten bij een klein deel van de AEX-bedrijven zijn in hoge mate verantwoordelijk voor groeiende beurskoersen. De index bestaat uit dertig bedrijven maar niet elke onderneming is in marktwaarde gemeten even groot. Vanwege haar grote beurswaarde draagt ASML voor 16 procent aan bij aan de AEX-stand. Shell zit rond de 14 procent, Unilever op 13 en ING rond de 7 procent. Kortom vier bedrijven waar het het afgelopen kwartaal goed mee ging trekken de index omhoog.

Dus zelfs als de oorlog in het Midden-Oosten komende maanden wel meer effect gaat hebben op bedrijfsresultaten, is het de vraag in hoeverre de belegger daar veel last van gaat hebben. Irrational exuberance of niet.



AMSTERDAM

Regio Amsterdam en omstreken

Gehring / Heijdenrijk
Framemakers since 1845



“The best kept secret of my painting”

www.gehringheijdenrijk.nl
Telefoon 020-6451566
Email info@gehringheijdenrijk.com
Eigen parkeergelegenheid



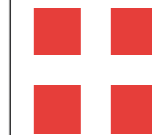
Gewoon de grootste in klassieke meubelen



www.starstijlmeubelen.nl 2500m² showroom

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl



UTRECHT

Regio Utrecht en omstreken



MUSEUMPJE PAKKEN?

Ontdek 40 verrassende uitjes voor jong en oud

STREEKMUSEAUTRECHT.NL

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

Ga naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl



Jimmy Wales: „Neutraliteit blijft een essentieel uitgangspunt bij Wikipedia. Neem abortus. Op Wikipedia staat niet: abortus is een zonde. Of: abortus is een recht. De aanpak is anders.”

INTERVIEW **JIMMY WALES** OPRICHTER WIKIPEDIA

‘Als deze vertrouwenscrisis doorzet, wachten nieuwe donkere Middeleeuwen’

Jimmy Wales uit zorgen over groeiend wantrouwen in instituties en de invloed van AI. In een nieuw boek geeft hij een recept voor herstel. „Je móét blijven uitgaan van goede wil bij de meeste mensen.”

Door **Juurd Eijvoogel** en **Wouter van Noort** Fotografie **Merlijn Doornik**

AMSTERDAM

Stel: je stapt met wildvreemden in een lift, en tussen twee verdiepingen in stopt hij ineens”, zegt Jimmy Wales. „Dan ga je er niet vanuit dat een van de anderen je gaat vermoorden, toch? Je denkt: oh, we zitten vast in de lift, hoe lang zullen we hier zitten? Hoe komen we eruit, en hoe maken we er het beste van? De meeste mensen zijn aardig. Een klein aantal kan vervelend zijn, natuurlijk. Maar het aantal dat werkelijk kwaadaardig is, is heel, heel klein.”

Wales, oprichter van internetencyclopedie Wikipedia, noemt zichzelf een „pathologische optimist”. Maar dan wel een die de afgelopen 25 jaar iets heeft opgebouwd dat vanaf het begin meermaals is doodverklaard, niet serieus genomen en weggevuurd, en toch is uitgegroeid tot een iconische website. Wikipedia is consequent een van de bestbezochte en meest vertrouwde sites ter wereld. Al is het bezoek tegenwoordig voor een groot deel afkomstig van bots, en staat de site op allerlei andere manieren onder druk door de opkomst van AI.

Jimmy Wales (59) zit aan een haastig ontbijt van koffie en croissant in een Amsterdams hotel, een van de vele haltes op een internationale promotietour voor z'n boek die in oktober begon. „Volgende week Nieuw-Zeeland en Australië.” Het is een opvallend ogende man, met overhemd, bril, getrimd baardje.

In zijn boek, zojuist in het Nederlands vertaald als *De zeven regels voor vertrouwen* (via uitgeverij Maven), zet hij uiteen hij wat volgens hem het geheim is van Wikipedia. Namelijk: dat het steunt op een wereldwijd netwerk van mensen die elkaar vertrouwen, die goede procedures hebben om dat vertrouwen te borgen, te controleren en te handhaven. Hij ziet vertrouwen niet alleen als een emotie, of als een uitkomst, maar als een langdurig proces. „Vertrouwen is iets levends, dat gecultiveerd kan worden en dat kan groeien, zoals heerlijke rode tomaten in een tuin”, schrijft hij in het boek.

Zijn zeven regels kunnen zo op een tegeltje: vertrouwen win je een op een; mensen zijn geboren om contact te maken en samen te werken; een krachtig, duidelijk en positief doel is essentieel; om vertrouwen te krijgen moet je vertrouwen geven; met beleefdheid kom je verder; neutraliteit is een deugd; transparantie zorgt voor vertrouwen.

Uw regels klinken ergens tijdloos, mooi en wijs. Maar in het huidige politieke klimaat ook wat te schattig, naïef. Is de opzet achter Wikipedia wel opgewassen tegen de krachten die er nu op worden losgelaten?

„Dat moet wel, want als deze internationale vertrouwenscrisis doorzet, wachten ons nieuwe donkere Middeleeuwen.”

Denkt u dat echt?

„Ja. Als we een pad opgaan waarop het publiek geen vertrouwen heeft in de journalistiek, geen vertrouwen in politici, we constant denken dat we worden voorgelogen en we geloven dat niemand weet wat echt is en wat niet, dan kunnen we geen goede beslissingen nemen. We zien dit al gebeuren. We zien conflicten ontstaan omdat we geen gedeeld begrip hebben van feiten.

„Ik zie het ook in mijn eigen omgeving. Een oude vriend plaatste laatst iets op Facebook, en ik dacht: dat klinkt niet juist. Ik deed een snelle check en vond een artikel in *The New York Times* dat zo'n beetje het tegenovergestelde zei, en deelde dat met hem. Hij zei tegen mij: 'Ik vind het ongelooflijk dat jij een link naar de *Times* plaatst. Die verhalen gewoon dingen.’

„Hij geloofde letterlijk geen woord. Dat is een grote verschuiving ten opzichte van een paar jaar terug. Toen had hij misschien gezegd: 'Nou, je weet toch wel dat de *Times* vaak linksig is, en dat ze grote fouten hebben gemaakt tijdens de Irak-oorlog rondom de massavernietigingswapens.’

„Dáár kunnen we het over hebben, graag zelfs. Maar het idee om een doorgaans goede bron op basis van diep wantrouwen volledig weg te gooien, is een verschuiving die heel ongezond is. Die laat zien dat we wat betreft vertrouwen in een noodgeest belanden.”

Zou Wikipedia overleven als het nu opgericht zou worden?

„Ik denk dat onze principes in elke tijd van toepassing zijn. Maar er is inderdaad veel aan het veranderen. Tot vrij recent, tot de opkomst van grote AI-taalmodellen, dacht ik niet dat er iets fundamenteels was veranderd. Maar nu weet ik het niet meer zo zeker.

„AI-taalmodellen zijn een geweldige, revolutionaire technologie, al is die op geen enkele manier goed genoeg om Wikipedia-artikelen te schrijven. Als je het probeert, wordt dat al snel duidelijk. De hallucinaties en andere problemen zitten heel diep ingebakken, de stijl van AI is herkenbaar en voldoet niet aan onze eisen, met al die typische AI-zinsconstructies en gedachtstreepjes. En hoewel er enige verbetering is, zijn ze nog lang niet goed genoeg om op te vertrouwen.”

Sinds kort is er in feite een verbod op het gebruik van AI-gegenereerde tekst op Wikipedia, toch?

„Klopt ongeveer. Het is iets subtieler, maar in grote lijnen: ja. We willen niet dat AI tekst op Wikipedia schrijft. Vooral omdat de kans op hallucinaties en daarmee feitelijke onjuistheden te groot is.”

Als je nu iets googelt, krijg je AI-overviews, met vaak Wikipedia-achtige antwoorden. De AI-bedrijven gebruiken Wikipedia voor het trainen van hun modellen, en tegelijkertijd concurreren ze met Wikipedia. Stoort u dat niet?

„Nee. Het interessante aan Wikipedia is dat het iedereen vrijstaat om het te kopiëren, aan te passen, te hergebruiken. We vragen wel om bronvermelding. Google doet behoorlijk goed werk met bronvermelding in die samenvattingen, want ze linken vaak naar ons.

Lang niet alle bedrijven doen dat zo netjes.”

Dat lijkt flink ondermijnend voor het model van Wikipedia.

„Precies. Het gaat niet om de content: neem die gerust, dat is juist wat we willen. Maar dat bots massaal Wikipedia afgrazen om taalmodellen mee te trainen, dat is een grote belasting voor onze technische infrastructuur. Het jaagt ons op hoge kosten. Wikipedia bestaat dankzij donaties van gebruikers. De gemiddelde donatie is ongeveer tien dollar. Dat geld is niet bedoeld om OpenAI te subsidiëren.”

Welke van uw zeven regels voor vertrouwen is het moeilijkst vol te houden in de huidige situatie?

„Wees transparant. Vooral wanneer je iets te verbergen hebt, wanneer je iets verprutst hebt, wordt het moeilijk. Omdat je kwetsbaarheid door tegenstanders als wapen tegen je gebruikt kan worden, om het vertrouwen in jou te ondermijnen. Dat gebeurt nu meer dan vroeger.

„Het is heel pijnlijk om te zeggen: we hebben een vergissing gemaakt en die moeten we nu rechtzetten. Maar het is de moeite waard. Het is essentieel voor het vertrouwen dat mensen in je organisatie hebben.”

Wat was voor uzelf het moeilijkste moment om transparant te zijn over iets wat misging met Wikipedia?

„Er is een vrij recent voorbeeld. Ik zat bij CNN en de interviewer, Walter Isaacson, begon een artikel uit Wikipedia aan mij voor te lezen. Als goede tv-journalist had hij me eerst alvast vastgepind door te zeggen: 'Oh, vertel me over neutraliteit. Hoe belangrijk het is dat Wikipedia altijd moet proberen neutraal te zijn?' Nou, cruciaal, zei ik natuurlijk. En toen: 'Nou, laat me je dit lemma over genocide in Gaza voorlezen. Klinkt dat neutraal?'

„Ik zei: nee, dat klinkt niet neutraal. Ik had het de week daarvoor zelf nog gelezen, want er was veel ophof over. Ik zei toen in de uitzending dat het artikel niet fair was, niet

neutraal, en dat Wikipedia dat beter had moeten doen.”

Het betrof een lemma waarin de oorlog in Gaza volgens Wales te stellig en zonder voldoende onderbouwing een genocide werd genoemd. Zijn uitspraak veroorzaakte ophef, ook in de Wikipedia-gemeenschap zelf. Maar hij blijft bij zijn opvatting dat het desbetreffende Wikipedia-artikel niet goed tot stand was gekomen.

Wat is er dán voor nodig om er in Wikipedia-termen een feit van te maken dat het een genocide is? Moet het nog verder gaan? Is meer afstand in de tijd nodig? Waarom is het nog geen feit?

„Voor ons is het grootste punt: het is niet aan ons om daarover te beslissen. De echte vraag voor Wikipedia is: wat zeggen de betrouwbare bronnen? Hoe karakteriseren zij

„Je kwetsbaarheid kan door tegenstanders als wapen tegen je gebruikt worden, om het vertrouwen in jou te ondermijnen

het? Rapporteren de bronnen erover als claims en tegenclaims, of rapporteren ze erover als feit? Zeggen ze simpelweg 'Gaza-genocide dit en dat', of zeggen ze: 'Dit VN-organ heeft dit gezegd, en de Israëliërs hebben daarop gereageerd'. Het is niet aan ons om dat te bepalen. Zelfs niet als je daar persoonlijk een mening over hebt.”

Laat dit niet zien hoe, zeker in tijden van oorlog en grote polarisering, neutraliteit op zichzelf een steeds lastiger begrip wordt?

„Dat klopt, maar het blijft een essentieel uitgangspunt. Een klassiek voorbeeld is de kwestie van abortus: een controversieel onderwerp in veel landen. Op Wikipedia staat niet: abortus is een zonde. Of: abortus is een

recht. De aanpak is anders.

„Stel je een vriendelijke en bedachtzame katholieke priester voor, en een vriendelijke en bedachtzame pro-abortusactivist. Vriendelijk en bedachtzaam, dat is cruciaal. Die twee mensen kunnen begrijpen: we zullen het nooit eens worden over het onderwerp abortus, maar we kunnen er wel samen over schrijven, en we kunnen uitleggen wat er zo complex aan is. Dat is de houding van Wikipedianen. Wanneer je op Wikipedia komt, wordt - ongeacht je standpunt - de controverse aan je uitgelegd. Je zou nooit het gevoel moeten hebben dat Wikipedia je in de ene of de andere richting probeert te overtuigen.”

Helaas zijn er niet alleen bedachtzame en vriendelijke mensen.

„Dat is ook de moeilijkste vraag die ik kreeg naar aanleiding van mijn boek. De bekende Israëliëse denker Yuval Noah Harari las het en stuurde me een vriendelijke mail. Hij zei: 'Ik denk dat er één ding ontbreekt: wat doe je als je vaststelt dat je iemand werkelijk écht niet kunt vertrouwen?' Ik denk dat hij vooral doelde op mensen zoals Donald Trump.

„Het was een goede vraag, ik had er niet zo snel een antwoord op. In het persoonlijke leven zou mijn advies vaak zijn: knip die persoon uit je leven. Als iemand onzin schrijft op Wikipedia, wordt die gewoon verbannen. Maar als het de president van de VS is, wat moet je dan doen: stem niet op hem? Dat klinkt niet toereikend. Dan is het veel lastiger. Daar heb ik geen eenvoudig antwoord op.

„Maar vanuit de Wikipedia-context bekeken: wat we in duidelijke gevallen van misbruik doen, is mensen bannen. Hoe tolerant we ook zijn, er is geen onbeperkt, permanent recht om Wikipedia te bewerken. Het netwerk van Wikipedianen is sterk genoeg om daarover te beslissen.

„Natuurlijk gaat daarbij weleens wat mis. Maar je móét blijven uitgaan van goede wil bij de meeste mensen. Als dat ophoudt, zouden we simpelweg niet in een samenleving kunnen leven.”

Advertentie

Stel je vragen aan
onze correspondenten!

Dinsdag 2 juni
Pakhuis de Zwijger

NRC CORRESPONDENTEN- AVOND

Eens in de twee jaar komen de ruim twintig correspondenten van NRC tegelijk naar Nederland. Ter gelegenheid hiervan organiseert NRC een bijzonder programma in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Wil je weten hoe onze correspondenten verslag doen over landen waar journalisten niet welkom zijn? En hoe je als journalist opereert in een wereld die bol staat van de desinformatie? Stel je vragen aan onze correspondenten.



Koop nu je tickets op nrc.nl/correspondentenavond

nrc

PRIVACY

Kun je nog wel digitaal soeverein zijn als je niet kunt zien hoe je data reizen?

Ooit was het IP-adres transparant: via deze cijfercode kon je de herkomst van data achterhalen. Dat is inmiddels anders, doordat een steeds groter deel van de virtuele wereld achter de voordeuren van grote 'hyperscalers' zit. Daar kunnen buitenstaanders helemaal niet meer meekijken.



Deze kaart toont waar zakelijke applicaties van een aantal Nederlandse gemeenten worden gehost:

- in Nederland
- in het buitenland

160526 NRC / FG / Bron: MindYourPass, Merijn de Jonge

Marloes de Koning
EINDHOVEN

Toen Merijn de Jonge cloud-ruimte wilde huren voor zijn start-up, koos hij bewust voor een datacenter dat in Europa staat. Dat leek hem een goede extra stap om aan de Europese privacywet te voldoen. Het werd het grote datacenter in de Eemshaven in Groningen, van het Amerikaanse Google Cloud.

Daar draaien de applicaties van zijn bedrijf MindYourPass inmiddels al jaren. Het bedrijf biedt een alternatief voor traditioneel wachtwoordbeheer. Het is gegroeid en heeft kantoorruimte in een van de gebouwen voor 'scale-ups' van de High Tech Campus Eindhoven. De Jonge heeft samen met zijn zakenpartner tien man in dienst.

Hoewel De Jonge een lange technische achtergrond heeft - hij is gepromoveerd in softwareontwikkeling - heeft hij de afgelopen maanden veel bijgeleerd over hoe dataverkeer loopt. De Jonge dacht dat de data van zijn bedrijf met de keuze voor een datacenter in de Eemshaven fysiek in Nederland zouden blijven. Maar die veronderstelling is gaan wankelen. Hij weet niet zeker hoe zijn data reizen, beseft hij inmiddels. En dus ook niet of die op plekken komen waar hij ze niet wil hebben.

Dat was een eye-opener, vertelt hij in zijn kantoor. „Als je het vliegtuig pakt denk je vooraf na over de hoeveelheid tussenstops en of je wel in die landen wil komen. Bij internetverkeer doen we dat niet. We vinden het gewoon fantastisch dat het werkt. Tsjá. Tot je vrienden niet meer vertrouwt.” Hij vermoedt dat hij niet de enige softwarebouwer is die nog niet eerder bewust stilstond bij de routes.

Niet goed voor het vertrouwen

De ontdekkingsreis ging zo: voor klanten volgt MindYourPass geanonimiseerd op welke applicaties hun medewerkers inloggen. „Dat meten we *real-time*”, vertelt De Jonge. Zo maakt zijn bedrijf inzichtelijk welke applicaties veel gebruikt worden en ook waar mogelijke veiligheidsrisico's zitten, zoals door hergebruik van wachtwoorden.

Tegenwoordig willen klanten, waaronder veel lokale overheden, meer inzicht in hun dataverkeer. Ze willen weten hoe „digitaal soeverein” ze zijn. „Daarvoor wilde ik ze kunnen laten zien waar de datacenters staan van de applicaties waarop ze inloggen.”

Dat bleek moeilijker dan gedacht. Want wat MindYourPass kon verifiëren - onder meer met gebruik van de online dienst ipinfo.io, die IP-adressen aan fysieke locaties koppelt - klopte niet met het officiële verhaal. Het internetspoor van applicaties waarvan de eigenaren zeggen dat ze op servers in Europa draaien, leidt in veel gevallen alsnog naar de Verenigde Staten. „Dat verbaasde me, want ik denk niet dat al die leveranciers liegen over hun datacenters.”

De Jonge besloot het ook voor zijn eigen bedrijf te controleren. „Ik had verwacht dat ik in Groningen, en anders in Nederland of in ieder geval Europa uit zou komen.” Tot zijn verbazing leidde het IP-adres voor MindYourPass naar de VS. En dus niet naar de Eemshaven, wat in zijn contract met Google staat. En dat vindt hij vervelend. „Als ik zeg dat onze data in Europa staan, moeten mijn klanten dat kunnen verifiëren. Als het IP-adres vervolgens in Amerika uitkomt is dat niet goed voor het vertrouwen.” Hij tekent het whiteboard van een vergaderzaal op de campus in Eindhoven vol om uit te leggen wat hij daarbij leerde, en met welke vragen hij is blijven zitten.

Om het te begrijpen is wat les nodig over de werking van het internet. Als een webapplicatie - of dat nu een website is of een programma op je smartphone - data nodig heeft, moet die verbinding maken met een server. Die server heeft een webadres, een url - zoals www.nrc.nl. En die url is gekoppeld aan een uniek IP-adres, dat je zou kunnen vergelijken met een telefoonnummer. In het wereldwijde internettelefoonboek zit

een ordening. Een protocol dat ervoor zorgt dat data efficiënt van de verzender naar de ontvanger gaan en andersom.

Die ordening doet denken aan netnummers van steden of aan postcodes. Je ziet aan de +31 dat een telefoonnummer in Nederland is en aan bijvoorbeeld 010 dat het vervolgens richting Rotterdam moet, dat vervolgens weer in kleinere gebiedjes is verdeeld. Aan een IP-adres kun je zien binnen welk netwerk de server staat die bij de applicatie of website hoort die je gebruikt.

Die ordening maakt het tot op zekere hoogte mogelijk om te beredeneren hoe data reizen. Dat is bovendien te controleren door te 'pingen', een techniek om te zien hoelang de reis duurt, wat informatie geeft over de afgelegde afstand.

Maar voor veel data werkt dat tegenwoordig een beetje anders. Heel veel dataopslag en internetverkeer gaat namelijk via een aantal heel grote bedrijven, die verspreid over de hele wereld datacenters hebben. En die eigenaar zijn van heel dikke glasvezelkabels tussen die datacenters. En die bedrijven - de bekendste zijn Amazon, Microsoft en Google - beheren heel grote delen van het internettelefoonboek. Ze hebben een soort eigen wereld binnen het wereldwijde internet.

Het liefst hebben ze de data van hun klanten zo snel mogelijk binnen hun eigen wereld, waar de dikste kabels lopen en ze kunnen controleren op virussen. Eenmaal binnen transporteren ze de data vervolgens intern verder.

Om ervoor te zorgen dat het dataverkeer zo snel mogelijk een afslag naar een van hun eigen datacentra neemt, gebruiken ze een techniek genaamd anycast. Maar dit van oudsher veelgebruikte middel blijkt ook een sleutelrol te spelen bij het verdoezelen van de herkomst van data. Door anycast lijkt de 'voordeur' van een Google-datacenter in Australië of Latijns-Amerika hetzelfde als dat in de Eemshaven.

Meestal zullen data de snelste en dus meest directe weg nemen, legt De Jonge al tekenend uit. Maar dat weet je niet zeker. Software om data te volgen, zoals 'traceroute', werkt gebrekkig en wordt door veel routers geblokkeerd. En als data op het interne netwerk van de grote cloudaanbieders reizen, dus bijvoorbeeld van Microsoft-datacenter naar Microsoft-datacenter, kunnen buitenstaanders helemaal niet meer meekijken.

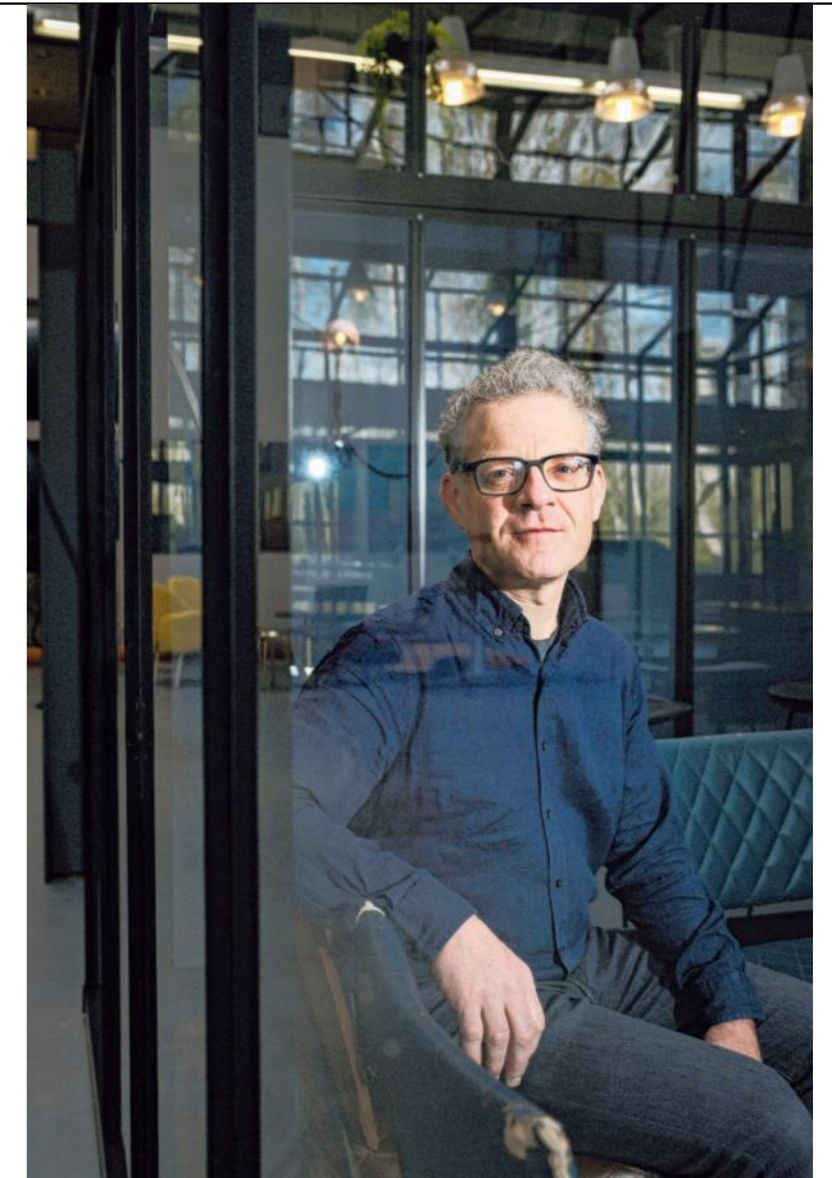
Daardoor zouden de data ook via andere dan de meest logische routes in hun wereldwijde stelsel van datacentra kunnen lopen, zonder dat hun klanten dat in de gaten hebben. De Jonge: „Google kan dus ook Europees verkeer omleiden via Amerika zonder dat iemand het merkt.” Bijvoorbeeld als Amerikaanse autoriteiten opdracht hebben gegeven dat te doen.

Dat beseft is relevant in het licht van de opgelaaide discussie over digitale soevereiniteit. „We hebben het voortdurend over dataopslag. En over dataverwerking. Maar we zouden het dus ook over datatransport moeten hebben”, vindt De Jonge. „Als je niet kunt garanderen hoe je data lopen, kun je ook niet garanderen dat ze 'soeverein' zijn. Privacy heeft zowel een juridische als een technische kant.”

Hij wijst er bovendien op dat de versleuteling van het berichtenverkeer 'bij de voordeur eindigt'. Een cloudbedrijf ontsleutelt even, om bijvoorbeeld te voorkomen dat er met versleutelde berichten virussen mee naar binnen gaan. Daarna wordt het in principe gelijk weer versleuteld, „maar weet je dat zeker? Het is ook hét moment om er een koptelefoon bij te pakken en af te luisteren.”

Datapakketjes zijn geen vogels

Het is een complex thema. Want dat Google het dataverkeer van MindYourPass via de Verenigde Staten kan laten lopen, wil niet zeggen dat dit ook gebeurt. Een woordvoerder van het bedrijf zegt stellig dat het dat niet doet en benadrukt dat data ook binnen het Google-universum versleuteld reizen. Hetzelfde geldt desgevraagd voor Microsoft. Maar dat wil niet zeggen dat wat De Jonge



Merijn de Jonge van MindYourPass: „We vinden het gewoon fantastisch dat het internetverkeer werkt. Tot je vrienden niet meer vertrouwt.” FOTO MERLIN DALEMAN

constateert niet klopt. Het blijkt namelijk vrijwel onmogelijk om als klant zeker te weten hoe je data reizen. Datapakketjes zijn geen vogels waar je een zendertje aan hangt om migratiepatronen in kaart te brengen.

Controleren wat De Jonge zegt over de werking van anycast leidt tot complexe gesprekken en verwarring. Dat komt onder meer doordat 'anycast' op heel veel plekken wordt gebruikt, zowel op het 'publieke internet' als op interne netwerken achter de 'voordeur', dus tussen de verschillende datacenters van een bedrijf. „Ja maar, zo werkt het internet gewoon”, zegt een deskundige in de pauze van een technisch congres bijvoorbeeld, enigszins verbijsterd over de vraag van een journalist over de mogelijke consequenties van het gebruik van het heel reguliere protocol. Toch is het relevant. Want wie bepaalt de instellingen achter de voordeur en zijn die van buitenaf te controleren?

Google en Microsoft schieten bij vragen daarover in de verdediging: iedereen gebruikt anycast. Het is een heel gebruikelijke techniek om dataverkeer te optimaliseren. En die wordt door ons niet gebruikt voor routes buiten de EU voor klanten die dat niet willen, zeggen woordvoerders van beide bedrijven stellig. Het gesprek wordt lastiger als het gaat over de vraag of dat niettemin zou kunnen, zonder dat hun klanten dat kunnen controleren.

Dit soort vragen zijn ook door de Europese privacywaakhond, de European Data Protection Supervisor (EDPS), aan de grote cloudproviders gesteld. De EDPS heeft met name met Microsoft veel contact gehad over data-routes en de verschillen tussen privacywetgeving in de VS en de EU. De EDPS oordeelde in 2024 dat de Europese Commissie de Europese privacywet overtrad door Microsoft 365 te gebruiken. Na aanvullende maatregelen en afspraken met Microsoft concludeerde de EDPS ruim een jaar later dat de Commissie niet meer in overtreding was. Er zijn geen



Google kan Europees dataverkeer omleiden via de VS zonder dat iemand het merkt

Merijn de Jonge
ceo MindYourPass

Lees verder op pagina E14



» **Vervolg van** pagina E13

specifieke EDPS-rapporten over anycast.

Microsoft gaat uitvoeriger in op de technische vragen dan Google. De woordvoerder van Microsoft wijst op tooltjes die De Jonge ook heeft gebruikt. Zoals 'ipinfo', het gebruik van 'traceroute' en pingen om te meten hoe snel een signaal van een server terugkomt. Als dat trager is dan te verwachten zou zijn, valt bijvoorbeeld af te leiden dat er via een langere route gereisd is. Maar het gebruik van dat soort tools en het pingen zijn momentopnamen, steekproeven en controles achteraf. Geen garanties. Wel zijn er contractuele afspraken, wijst ze.

Data omleiden op het internet

Heb je daarmee zekerheid als gebruiker? Anycast is gemaakt om het internetverkeer te optimaliseren, zegt Peter van Burgel. Daardoor zijn omwegen niet zo waarschijnlijk. Van Burgel is directeur van de Amsterdam Internet Exchange, AMS-IX. Dat bedrijf is er voor een groot deel voor verantwoordelijk dat het internet in Nederland goed en snel is. Veel dichter op hoe internetverkeer fysiek werkt kun je niet zitten dan daar.

Maar het hele internet en anycast werken niet zonder door mensen gekozen instellingen, benadrukt Van Burgel ook. Bij anycast-configuraties geldt bijvoorbeeld dat de cloudproviders waarvan de IP-adressen zijn in kunnen stellen dat data de snelste route moeten nemen, maar niet via Rusland en China mogen gaan. „En er kunnen ook fouten worden gemaakt in de configuratie”, zegt Van Burgel. „Of je kunt bewust wijzigingen aanbrengen en handmatig aanpassen.” Bijvoorbeeld als je data wil stelen of aftappen. Dan kun je met anycast net doen alsof een omweg via jouw server de kortste weg is en komen de data vanzelf naar je toe.

In de regel valt het op als data omgeleid worden. Van Burgel: „Mensen die er ver-

stand van hebben, zoals in mijn team, zien dat. Die zitten daar de hele dag naar te kijken. Maar ze kijken niet binnen bij een bedrijf dat zo groot is dat het als het ware eigen netnummers heeft. Dat is moeilijker te zien.”

De meeste bedrijven staan daar niet bij stil, zegt Van Burgel. Daarvoor is internet iets 'waar je een stekker insteekt en dat dan werkt'. Maar voor instanties of bedrijven die met gevoelige informatie werken zou hij het verstandig vinden als ze wél stilstaan bij de routes die hun data nemen, om de kans op aftappen te verkleinen.

Dat is hetzelfde punt als De Jonge maakt. Die zegt: „Als leverancier zou ik mijn klanten willen kunnen laten zien hoe hun verkeer gerouterd wordt.” Over zijn eigen bedrijf maakt hij zich niet direct zorgen. De gegevens die MindYourPass bewaart, zijn niet privacygevoelig. Voor een deel van zijn klanten, zoals lokale overheden, ligt dat mogelijk anders. „Elke gemeente moet er toch over nadenken wat er kan gebeuren.”

Klanten van grote cloudbedrijven kunnen

Dataverkeer gemeenten

MindYourPass onderzocht

in 2025 voor twintig Nederlandse gemeenten welke applicaties hun medewerkers gebruikten. Ze koppelden dit dataverkeer aan fysieke locaties (gpx). Daar zijn betrouwbare diensten voor, zoals ipinfo.io, die op een kaart projecteert waar de server staat. Uit de metingen bleek dat 59,2 procent van de door gemeenten gebruikte webapplicaties in een cloud in de VS staat.

er ook voor kiezen alle data van begin tot einde versleuteld te versturen, maar dat heeft praktische nadelen. Bedrijven zoals Microsoft en Google bieden bovendien de mogelijkheid om hun 'interne snelwegen' niet te gebruiken of alleen in een bepaald gedeelte van de wereld. De Jonge zou zijn instellingen bijvoorbeeld op 'regionaal' kunnen laten zetten. Mogelijk met soms een wat tragere reactie van de server tot gevolg.

Prioriteit voor digitale autonomie

Voor leveranciers die alleen de Nederlandse markt bedienen of lokale overheden is dat ook een logische optie, denkt De Jonge. Van Burgel van AMS-IX vindt dat ook geen rare gedachte. Binnen de Nederlandse Vereniging van Gemeenten (VNG) is eind november 2025 per stemming unaniem bepaald dat digitale autonomie prioriteit moet krijgen. „Samen met andere overheden voert de VNG daarom gesprekken met de grote (niet-Europese) leveranciers over onderwerpen als soevereiniteit, dataopslag en overdraagbaarheid van onze data”, zegt een woordvoerder.

De Jonge kijkt intussen naar Europese alternatieven voor de Google-diensten. Die zijn er wel, maar kunnen die net zo snel extra capaciteit leveren als de Amerikanen, als dat nodig is? En heeft het gevolgen voor de internationale ambities die hij heeft? „Het zijn uitdagende vraagstukken. Aan de ene kant willen we alles zo veilig mogelijk maken en aan de andere kant kunnen we ons geld maar één keer uitgeven. En omdat we geen gevoelige data bewaren, is de noodzaak om hieraan iets te verbeteren voor ons wellicht minder groot dan voor andere bedrijven.”

In zijn favoriete scenario komt het weer snel goed tussen Europa en de Verenigde Staten. Dan zijn complexe keuzes over de IT van zijn bedrijf mogelijk niet nodig. „Hopelijk beseffen we in Europa én Amerika dat het verstandiger is vrienden te blijven.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 17 MEI 2026

Bekijk alles



NEDIS Dia- en filmnegatieven scanner



ADVIESPRIJS FABRIKANT
129,95
69,95

SCANNEN EN DIRECT OPSLAAN

- › Op hoge resolutie oude dia's of filmnegatieven scannen
- › Hoog gebruiksgemak, inclusief meegeleverde software
- › Modern en compact ontwerp

LUCCA BALDI Leren tas



ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
229,00
49,95

GEMAAKT IN ITALIË

- › Met meerdere handige vakken en verstelbare hengsel
- › Verkrijgbaar in diverse modellen en kleuren
- › Bekijk deze en alle andere tassen online

NEXXT Tuinbank



ADVIESPRIJS FABRIKANT
139,95
59,95

INCLUSIEF BESCHERMHOES

- › Stijlvol en duurzaam ontwerp van staal in een zwarte kleur
- › Met een comfortabele, ergonomische zitting
- › Bekijk meer Nexxt producten online

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/weekdeals

Advertentie

EVERY
THING
IS UNDER

Ctrl

MEET ME
AT THE TOP
-OR CRY TRYING-

Investeer in talent, groei met impact

yer.nl/traineeships

Organisaties die het verschil maken, kiezen bewust voor talent.

Via het Talent Development Program brengt YER organisaties in contact met high potentials die zich razendsnel ontwikkelen en direct waarde toevoegen.

Ontdek wat talent kan betekenen. Maak er werk van.

yer.nl

YER
ambitions in motion

HANDELSPARTNER

Let op deze mensen uit India. Ze gaan de economie in Nederland beïnvloeden - of doen dat nu al

In de zoektocht naar 'nieuwe vrienden' in een steeds onveiliger wereld sluit Nederland dit weekend een overeenkomst met India. Door de intensievere samenwerking komen nieuwe krachten vrij in de relatie tussen beide landen. Wie zijn de Indiase ceo's, bestuurders en netwerkers op wie je moet letten?

Kees Versteegh

MUMBAI

Wie gevraagd wordt naar Indiase bedrijven in Nederland, kan meestal alleen Tata Steel (Hoogovens) in IJmuiden bedenken. Mogelijk verandert dat de komende jaren. Dit weekend is de Indiase premier Narendra Modi in Nederland. Daar wordt hij ontvangen door koning Willem-Alexander, koningin Máxima en premier Rob Jetten. Bij deze gelegenheid sluiten beide landen een brede overeenkomst ('strategisch partnerschap') die de bestaande technologische en economische samenwerking intensificeert. Dat vergroot de kans voor Indiase en Nederlandse bedrijven.

De precieze inhoud daarvan wordt pas deze zaterdag bekend, maar er kwam al iets naar buiten. Zo zullen beide landen meer samenwerken op het gebied van de productie van chips en halfgeleiders. Bedrijven als ASML in Veldhoven, maar ook Tata Electronics in Bangalore spelen hierin een belangrijke rol. Dat laatste is een dochter van het-

zelfde conglomeraat waarin Tata Steel in IJmuiden zit. Andere ambitie: voor de verduurzaming van de energievoorziening willen beide landen onderzoek naar groene waterstof intensiveren.

Nederland is met het akkoord op zoek naar 'nieuwe vrienden' in een steeds onveiliger wereld. Hetzelfde gold voor de EU, die in februari een omvangrijk handelsakkoord sloot met New Delhi. Verder wil Nederland - meer nog dan tot nu toe - aanhaken bij een economie die 6 à 7 procent per jaar groeit, harder dan andere grote economieën. Inmiddels is Indiase economie de vierde van de wereld, na die van de VS, China en Duitsland. Nu al is Nederland de belangrijkste handelspartner voor India in Europa, vooral te danken aan de stevige positie van de Rotterdamse haven en verbindingen met de rest van Europa. India levert vooral IT-diensten, farmaceutische producten en machines. Nederland exporteert chemische producten, machines en staal.

Er zijn echter belangrijke hinderpalen die uitbouw van de economische banden in de

weg staan. Behalve de beruchte Indiase bureaucratie, die procedures voor investeerders vertraagt, is er de beroerde betalingsdiscipline van veel Indiase bedrijven. Nederlandse bedrijven moeten soms maanden, zo niet een jaar, op hun geld wachten. Dat schaadt de relatie, waarschuwde Atradius, een organisatie van kredietverzekeraars, onlangs.

NRC portretteert hier drie Indiase ceo's, een Indiase minister en twee 'netwerkers' in Nederland. Ze verdienen nadere kennisgeving omdat ze direct of indirect de uitwerking van het deze zaterdag gesloten akkoord zullen beïnvloeden. Ze oefenen veel macht uit binnen de Indiase economie, of zitten aan de knoppen van belangrijke wetgeving. De twee netwerkers, de bekendste binnen de Indiase gemeenschap in Nederland, helpen de almaar groeiende groep expats (nu bijna negentigduizend mensen) vooruit.

Maak kennis met Gautam Adani (Ahmedabad), Mukesh Ambani (Mumbai), Nirmala Sitharaman (New Delhi), Randhir Takhur (Bangalore), Ritika Mehra (Amstelveen) en Vikas Chaturvedi (Amsterdam).



Indiaas premier Narendra Modi op 9 mei bij een viering in de stad Kolkata. FOTO SAHIBA CHAWDHARY/REUTERS



DE MACHTIGE INVESTEERDERS

Gautam Adani en Mukesh Ambani

In februari maakte grootindustriël Gautam Adani (63) bekend 100 miljard dollar (85 miljard euro) te zullen investeren in de AI-sector van India. Enkele dagen later overtroefde zijn eeuwigte te-

genspeler, Mukesh Ambani (69), hem met de aankondiging hetzelfde te doen, maar dan met 110 miljard.

Daarmee deden de twee machtigste mannen van de Indiase economie opnieuw van zich spreken. Ze verdienen hun geld door met massieve investeringen tijdig in te spelen op de nieuwe behoeftes: in de jaren negentig infrastructuur (havens, vliegvelden, wegen), daarna (zonne-)energie, telecom en IT, en nu dus AI. Daarmee bouwden beiden grote conglomeraten (Adani Group, omzet rond de 30 miljard dollar, en Reliance Group, omzet rond de 100 miljard dollar) met activiteiten op zeer uiteenlopende gebieden.

Behaalde winsten gebruikten ze voor nieuwe investeringen. De rest leenden ze bij, vaak heel veel. Dat leverde Adani een paar jaar geleden een enorme vertrouwenscrisis op. Toen kwamen er vanuit de VS beschuldigingen dat hij zijn winstcijfers opoette om het vertrouwen van bankiers te behouden. Binnen een maand verloren de aandelen van Adani Group op de New Yorkse beurs 70 procent van hun waarde.

De groot-industriële kon veel, maar niet alle, beschuldigingen weerleggen, en herstelde in India van de crisis. Dat gold niet voor de VS. Daar ging het Openbaar Ministerie in New York hem vervolgen, onder meer omdat hij tegen

Amerikaanse investeerders gelogen zou hebben over ingewikkelde financieringschema's voor zijn zonne-energieparken in India. Die financieringsmethodes kwamen volgens de Amerikaanse aanklagers neer op omkoping van Indiase functionarissen. Adani ontkende alles, maar liep wel het risico gearresteerd te worden als hij de VS zou binnenkomen. Juist deze week meldt *The New York Times* dat de aanklagers onder politieke druk van Washington zouden willen afzien van vervolging als de Indiase miljardair flink zou investeren in de VS en daarmee banen zou scheppen, een uitdrukkelijke wens van de regering-Trump.

De honderden miljarden voor AI, die Adani en Ambani in februari aankondigden, moeten de grote achterstand helpen inlopen die India heeft in de AI-race met de VS en China. Het geld gaat naar gigantische datacenters met supersnelle computers die nodig zijn voor AI-toepassingen. Daarnaast wordt geïnvesteerd in extra energievoorzieningen voor deze centra, maar ook in nieuwe cloud-modellen om minder afhankelijk te worden van de VS. Hiermee ontstaat een heel nieuwe IT-infrastructuur waarmee Nederlandse bedrijven vroeger of later ook te maken krijgen. Want Adani's en Ambani's conglomeraten zijn overal aanwezig.

Het grote gebaar is precies de reden

Met massieve investeringen speelden ze tijdig in op de nieuwe behoeftes van de jaren negentig

waarom beiden al vele decennia tot de verbeelding spreken, ondanks de schaduwzijden die met name bij Adani zichtbaar werden. Zo schrijven Adani's biografen Manish Mudgal en Yash Kumar dat hun hoofdpersoon in staat blijkt om buiten de bestaande kaders te denken; de durfal en autodidact verliet al op jonge leeftijd het ouderlijk huis in Gujarat om in Mumbai in de lucratieve diamanthandel te gaan werken. Maar beide zakenmannen denken ook op een schaalgrootte waar andere afhaken. De uitvoering, vaak een zwak punt in India, verloopt geregeld razendsnel. Zo liet Adani in 2016 een enorme productiefaciliteit voor zonne-energie bouwen in acht maanden tijd, aldus de biografen. Een vergelijkbaar project in California had volgens hen drie jaar gekost.

Een goede band met zittende politici is voor een Indiase ceo onontbeerlijk, zo leert Adani's levensverhaal. Midden jaren negentig zocht hij grond voor de aanleg van een gigantisch havencomplex. Een zekere Narendra Modi, toen nog regeringsleider van deelstaat Gujarat, schoot hem te midden van tegen-spuiterende lokale bestuurders te hulp en er bood alle medewerking. Mundra Port, inmiddels de grootste haven van India, werd Adani's eerste grote succes.

Zijn jongste haven- en offshoreproject werd deze week bekend: Astro, een dochter van de Adanigroep, gaat grote

offshorevoorzieningen bouwen in Europa, misschien ook bij de Nederlandse kust. Astro heeft hiervoor een vaarttuig aangekocht dat tot op drieduizend meter diepte internetkabels op de zeebodem kan aanleggen en vervangen.

Zowel het succes als de levensstijl van de grootindustriële Adani en Ambani is een bron van veel verhalen, vooral die van Ambani. Beiden zijn puissant rijk met een geschat vermogen van rond de 100 miljard dollar, waarmee ze tot de rijkste mannen ter wereld behoren. Ambani heeft een 27 etages tellende familieflat in Mumbai met zwembaden en bioscopen, een 'sneeuwkamer' (die sneeuwvlokken produceert voor een 'alpine-ervaring' midden in het Mumbai) en zeshonderd personeelsleden.

Adani doet het wat rustiger aan, met een familievilla op een landgoed in Ahmedabad en een luxe bungalow in New Delhi. Sinds enkele ingrijpende gebeurtenissen wordt hij ook meer bevestigd. Eind jaren negentig werd Adani ontvoerd, maar na een dag om onbekende redenen alweer vrijgelaten. In 2008 was hij in het Taj Mahal Hotel in Mumbai toen dat werd overvallen en in brand gestoken door islamitische terroristen, er vielen 170 doden. Hij schuilde naar eigen zeggen in keuken en toilet en kon pas de volgende dag worden bevrijd door Indiase veiligheidsstroepen.



MINISTER OP SLEUTELPOST

Nirmala Sitharaman

Nirmala Sitharaman (66) is een dragende kracht van het kabinet-Modi. Ze is daarin sinds mei 2019 minister van Financiën, na het premierschap en dat van Binnenlandse Zaken (Veiligheid) misschien wel de belangrijkste post. Het Amerikaanse tijdschrift Forbes zette haar vorig jaar op plaats 24 van de 100 meest machtige vrouwen ter wereld vanwege het al sinds 2019 runnen van een overheidsbudget voor 1,4 miljard mensen.

Haar ministerie is medeverantwoordelijk voor onder meer de verbetering van de slechte betalingsdiscipline van Indiase bedrijven. Ook moet ze buitenlandse investeringen gemakkelijker ma-

ken door het mes te zetten in regels en bureaucratie.

Sitharaman is van huis uit econoom. Na haar studie, in 1986, ging ze haar man achterna, die een beurs had gekregen voor de London School of Economics. Ze werd verkoopster in woonwinkel Habitat, waar ze naam en faam verwierf als goede verkoopster, vooral tijdens de Kerst. Na enige tijd stapte ze over naar de onderzoeksafdeling van internationaal accountants- en advieskantoor PricewaterhouseCoopers, toch meer passend voor een academisch geschoolde vrouw.

Sitharaman verzeilde in de politiek via haar deelname aan de Nationale Commissie voor Vrouwen, een overheidsorganisatie die vrouwenrechten moest bevorderen. Ze voelde zich thuis bij de opvatting zoals die door de BJP, de partij van Modi, werd vertolkt dat vrouwen actief moeten kunnen deel nemen aan politiek en samenleving, maar zich tevens voor gezin en familie moeten inzetten. Sitharaman heeft een dochter.

Na in 2006 lid te zijn geworden van de BJP klom ze op tot nationaal woordvoerder van de partij. Dat kwam haar later goed van pas, omdat ze daar leerde wat 'scoort in de pers' en wat niet. In 2019, ze was toen inmiddels minister, steeg haar ster in de partij verder. Ze brak met een oude Britse koloniale traditie door de nationale begroting niet meer in een oude lederen aktentas ('Gladstonebox') het parlement binnen te brengen, maar in een traditionele Indiase map. In 2021 arriveerde ze met een *Made in India*-tablet. Beide acties leidden tot veel positieve publiciteit.

Veel taaiër is haar taak op Financiën zelf. Indiase bedrijven betalen hun toeleveranciers of buitenlandse partners nu vaak heel laat om hun kasreserves op peil te houden. Deze praktijk bevordert de reputatie van het Indiaas bedrijfsleven in het buitenland evenwel niet. „Zakendoen met India is risicovol ondanks nieuw handelsakkoord”, kopte Atradius in februari in een persbericht. „Achterstallige betalingen in India lopen op tot 63 procent van de factuurwaarde.”

Er wordt aan gewerkt, kan Sitharaman vanuit New Delhi zeggen. Voor haar komst naar Financiën waren al boetes ingevoerd voor te laat betalen door bedrijven. In 2024 kwam daarbij dat bedrijven bepaalde kosten niet meer konden aftrekken als de rekeningen langer dan 45 dagen openstaan. Dit gold echter niet voor betalingen aan buitenlandse bedrijven. Die moeten het meestal hebben van hun contracten of informeel contact tussen de chief financial officers van beide bedrijven. Het kan zijn dat de druk op Sitharaman toeneemt ook iets voor deze bedrijven te regelen nu India steeds meer akkoorden met het buitenland afsluit.

VERVOLG VAN PAGINA E17



DE TECHVISIONAIR
**Randhir
Thakur**

Hij zei vier jaar geleden dat halfgeleiders (materiaal zoals silicium waarvan micro-chips zijn gemaakt) net zo belangrijk zouden worden voor de we-

reldeconomie als olie. „Halfgeleiders zijn het brein van elektronica en maken veranderingen mogelijk in (...) ja, eigenlijk alles wat je maar bedenken kan.”

Een tikkeltje nerdy mag je de 64-jarige Thakur best noemen. Hij was totaal in de ban van de gedachte dat zo'n raar klein materiaalje de wereld kon beheersen. Thakur ontwikkelde honderden patenten binnen dit nichegebied. In de jaren negentig was hij bij de Amerikaanse chipfabrikant Intel verantwoordelijk voor het opbouwen van goede toevoerlijnen van, jawel, locaties waar halfgeleiders werden geproduceerd.

Toen Thakur in april 2023 tot topman van Tata Electronics werd benoemd, waren de reacties lovend. De juiste man op de juiste plaats, werd gezegd. Want Electronics, deel van het vermogende Tata-concern, heeft diepe

Hem stond maar één ding te doen: een van de grootste problemen voor India's groei uit de weg ruimen

zakken en chipfabrieken zijn heel duur, al snel zo'n 10 miljard dollar.

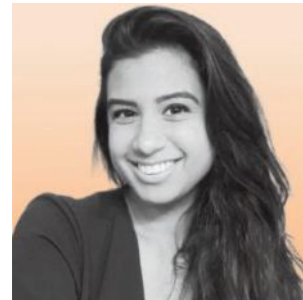
Thakur had niet alleen strategische visie, zo was gebleken, maar had tijdens zijn 'vooropleiding' in de VS ook grote teams geleid. Daarmee had hij zich ook bewezen als organisator. Hem stond eigenlijk maar één ding te doen: een van de grootste problemen uit de weg ruimen die India's groei als economisch supermacht in de weg staan. Namelijk: het grote tekort opheffen aan microchips en halfgeleiders. India haalt ze nu vooral uit Taiwan en China, en daarvan wil het land niet meer afhankelijk zijn.

Thakur behaalde een master elektrotechniek aan de Universiteit van Saskatchewan in Canada en promoveerde daarna op hetzelfde onderwerp aan de universiteit van Oklahoma. Daarna ging hij bij chipfabrikant Intel in Silicon Valley werken.

Om zijn huidige ambitie waar te ma-

ken wil Thakur met verschillende buitenlandse partners samenwerken, ook Nederlandse. December vorig jaar sloot Thakur een overeenkomst met zijn oude werkgever Intel. Het betrof onder meer het gezamenlijk produceren van chips door Intel en de gloednieuwe microchipfabriek van Tata in Dholera, Gujarat.

Maar er zijn ook contacten met ASML in Veldhoven. Er waren berichten dat ASML en Tata een gezamenlijk trainingsprogramma gingen opzetten. Ook zou ASML het bedrijf van Thakur helpen met 'lithografietechnieken'. Dat zei Ashwini Vaishnav, de minister van Elektronica en Informatietechnologie van India, die in januari op bezoek was bij ASML. Topman Christophe Fouquet zei bij die gelegenheid dat zijn bedrijf India zou helpen bij het opzetten van een eigen halfgeleidersindustrie.



DE INVLOEDRIJKE NETWERKERS
**Ritika Mehra
en Vikas Chaturvedi**

Ze helpen Indiase bedrijven die vast dreigen te lopen in de Nederlandse bureaucratie. Ze zijn een vraagbaak voor expats die een huis zoeken, of betrouwbare elektriteitsvoorzieningen voor

hun bedrijf. En ze proberen misverstanden bespreekbaar te maken tussen Indiase en Nederlandse werknemers. Daarmee versterken ze de zachte, menselijke kant van de economische relatie tussen India en Nederland. Het strategisch akkoord dat beide landen deze zaterdag sluiten, wijst op het grote belang van een goede integratie van de Indiase diaspora.

Ritika Mehra en Vikas Chaturvedi zijn de bekendste en invloedrijkste netwerkers binnen de Indiase expatgemeenschap. Mehra (39), geboren en getogen in Nederland met ouders die al bijna veertig jaar hier wonen, werd bekend van de Diwali-feesten (Hindoe Lichtjesfeest) die ze vanaf 2008 jaarlijks in het Stadshart van Amstelveen organiseerde. Ze trokken tienduizenden bezoekers, vooral Indiase expats, maar ook Nederlanders. Gesterkt door dit succes zette de gedreven manager bij ABN-Amro in 2010 een stichting op. Bridging the Gap trok met soortgelijke festivals het land door. In 2024 kreeg ze een koninklijke onderscheiding voor het bevorderen van de integratie van de Indiase gemeenschap in Nederland. Tussen de bedrijven door was ze ook nog actief als bestuurslid voor de VVD, afdeling Amstelveen.

Vikas Chaturvedi (46) werkte vanaf zijn komst naar Nederland zo'n twintig jaar geleden bij advieskantoor Pricewa-

Ze kreeg een onderscheiding voor het bevorderen van integratie van de Indiase gemeenschap in Nederland

terhouseCoopers. Daar bekleedde hij een leidinggevende positie op de fiscale afdeling. Inmiddels werkt hij fulltime in zijn eigen adviespraktijk, waarbij hij Indiase expats begeleidt door de wirwar van Nederlandse fiscale, milieu- en andere wetgeving. Vorig jaar opende hij het India Business House in Amsterdam-Zuidoost, waar bedrijven en expats met vragen terecht kunnen. Op die manier hielp hij naar eigen zeggen zo'n 300 bedrijven verder. Chaturvedi beweegt zich daarbij gemakkelijk in business- en society-kringen. Zijn website toont foto's van hem met onder anderen toenmalig premier Mark Rutte en de Indiase premier Narendra Modi.

Ritika Mehra wil de integratie van expats bevorderen door culturele verschillen bespreekbaar te maken. Dat doet de ABN-manager niet alleen op de festivals, maar ook via haar uitgebreide zakelijke netwerk. Een van de hardnekkige misverstanden die ze daar tegenkomt, is dat Nederlanders in de ogen van Indiase expats niet hard genoeg werken. Vorig jaar stuurde een Indiase medewerker van advies- en accountskantoor KPMG in Amstelveen een filmpje op Instagram rond van haar werkvloer na vijf uur 's middags. Compleet leeg, constateerde ze geschokt. Het filmpje, inclusief alle reacties, haalde de Indiase pers.

Mehra kent het verhaal, vertelt ze aan NRC. „Ik probeer dan uit te leggen dat Nederlandse werknemers veelal thuis 's avonds nog doorwerken. En dat het hier nu eenmaal niet de gewoonte is, zoals in veel Aziatische landen, dat je pas weggaat nadat je baas vertrokken is. En dat lang doorwerken niet hetzelfde is als effectief werken.” Mehra merkt dat haar uitleg „soms wel, soms niet” begrepen wordt. „Aziaten blijven nu eenmaal harde werkers en ambitieus.”

Chaturvedi heeft andere, minstens zo hardnekkige uitdagingen. „De vragen die ik krijg, zijn enorm veranderd”, vertelt hij NRC. „Twintig jaar geleden ging het erom dat er geen goede scholen of Indiase winkels waren. Nu is er een groot tekort aan woningen en elektriciteitsvoorziening. En wist je dat het voor mensen uit India veel lastiger is geworden om een business-visum te krijgen?”

De uitdagingen tasten het aanstekelijke optimisme van de adviseur en initiatiefnemer echter niet aan. Chaturvedi zegt energie te krijgen van het helpen van anderen en van het besef in een bijzondere tijd te leven. „Veel mensen uit India willen hierheen komen, en niet meer naar de VS. Nederland en Europa bieden 'the global friendship of the moment', zeker sinds India en de EU in januari een vrijhandelsakkoord hebben gesloten. Nederland zal daar zeker van profiteren.”

Advertentie

Metterwoon Vastgoed B.V., opgericht in 1974, is één van de grotere, particuliere vastgoedorganisaties in Nederland en daarnaast ook actief in Duitsland. De organisatie beheert woningen, winkels en bedrijfspanden. Het werkgebied in Nederland beslaat globaal de hele Randstad, met een sterke focus op Den Haag en Rotterdam. Binnen Metterwoon wordt door een betrokken team van ruim 90 medewerkers iedere dag gewerkt aan professionaliteit. De communicatielijnen zijn kort en er heerst een open en informele sfeer.

Ons kantoor is gevestigd aan de Badhuisweg 108, 2587 CM Den Haag.

Denk jij dat je met jouw uitstekende expertise als commerciële vastgoedprofessional een kwalitatieve bijdrage kunt leveren aan een van de grotere particuliere vastgoedondernemingen in Nederland?

Beschik je daarnaast over de juiste persoonlijkheid die past bij een betrokken en kritische DGA en heb je de ambitie en potentie om op termijn door te groeien naar een directiefunctie? Dan ben jij wellicht onze nieuwe:

MANAGER VASTGOED (M/V) FULLTIME

Heb jij interesse in deze functie en wil je meer informatie ontvangen? Neem dan contact op met mr. Nicole C.B. Verwer, HR Manager via sollicitatie@metterwoon.nl of via 070-3544300 of 06-22936090.

Reacties worden strikt vertrouwelijk behandeld.



VASTGOED B.V.

nrcwebwinkel

Advertentie

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

BATAVIA Drukreiniger

Adviesprijs fabrikant 159,97
99,-

- Complete set met accu voor reinigen van fietsen, auto's en tuimeubilair
- Krachtige druk van 22 bar verwijdert hardnekkig modder zonder risico op lakbeschadiging
- 5 sproeistanden: stel in voor zware taken of een zachte besproeiing van de tuin

BATAVIA Onkruidborstel set

Adviesprijs fabrikant 169,-
119,-

- Werelds meest effectieve onkruidborstel
- Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
- Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

BATAVIA Super snoeisets

Adviesprijs fabrikant 179,-
139,-

- Alles-in-één set voor elke snoeiklus
- Compacte NexxSaw zaagt hout tot 11 cm dik met één hand
- Brushless takkenschaar knipt moeiteloos door takken tot 28 mm

BATAVIA Twinbrush reinigingsborstel

Adviesprijs fabrikant 199,-
179,-

- Complete set met 2Ah accu, 2.4a oplader, 3 borstels, zeepdispenser en verlengsteel
- Krachtige accu reinigingsborstel, gepatenteerde 2-in-1 borstels die in tegengestelde richting van elkaar draaien
- Brushless motor, voor de best mogelijke schoonmaakresultaten en prestaties

AENO Draadloze steelstofzuiger

Adviesprijs fabrikant 206,-
139,-

- Eén apparaat voor zowel vloer- als meubelreiniging
- Super krachtig: 530 Watt en 28 Kpa en tot 60 minuten werktijd
- Vier zuigstanden & automatische stofdetectie

BATAVIA Maxxbrush multi-borstel

Adviesprijs fabrikant 199,-
149,-

- Draadloze vrijheid voor flexibel reinigen van terrassen en patio's
- Aansluiting voor tuinslang voor effectievere reiniging met water
- Optioneel te gebruiken als onkruidborstel met extra accessoires

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar



In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

SPITSUUR



'De sabbaticalreis leerde ons genoeg rust in te bouwen en meer met zijn vieren te doen'

Mellany en Niek van Heijningen maakten een sabbaticalreis van vier maanden door Zuid-Amerika. Daarvan leerden ze hun leven minder vol te plannen.

Mellany: „We hebben elkaar ontmoet op de studie chemische technologie aan de Technische Universiteit van Eindhoven. 54 van de 60 eerstejaars waren mannen. We voelden niet meteen chemie met elkaar, dat kwam pas in het derde jaar. Toen gingen we een maand op studiereis naar Brazilië. We zouden binnen Brazilië een vlucht maken, maar de luchtvaartmaatschappij was failliet. Dus toen was er een 24 uur lange busreis. We zaten naast elkaar.”

Niek: „Dat was geen toeval. Ik ben naast haar gaan zitten.”
Mellany: „Toen hebben we elkaar beter leren kennen, maar ik had nog een vriendje. Uiteindelijk is de vonk pas in Nederland overslagen. Inmiddels zijn we elf jaar getrouwd.”

Niek: „Ik werk als *research and development*-manager bij een nylonfabrikant, om nieuwe recyclingprocessen voor nylon te ontwikkelen. Het bedrijf was oorspronkelijk Nederlands maar is inmiddels overgenomen door een Chinees bedrijf. De klanten zijn veel high-end-kledingmerken, zoals Didriksons, die bereid zijn meer te betalen voor volledig gerecycled nylon. De fabriek staat in China, maar de kennisontwikkeling wordt gedaan in Nederland.”

Mellany: „We wonen in Geldrop, bij Eindhoven, in een wijk uit de jaren negentig. We wonen hier fijn, kijken uit op groen, en de basisschool van onze kinderen zit in de straat. Het centrum van Eindhoven ligt op 20 tot 25 minuten fietsen.”

Niek: „De afgelopen twintig jaar is Eindhoven leuker geworden. Het oude Philipsterrein is een levendige plek geworden met culturele winkeltjes, eetgelegenheden, een *feel good market* met handgemaakte producten, een boulderhal en een ontdekkingsmuseum met leuke dingen om te doen. Eindhoven heeft nu een vibe waarvoor je vroeger naar Amsterdam moest. Maar we gaan evengoed nog weleens naar Amsterdam. Vorige week waren we er nog, toen waren we met de kinderen naar het Museum of Illusions.”

Mellany: „Onze dochter Emma (8) doet aan *aerial silk*, luchtacrobatiek waarbij je beweegt in lange doeken die aan het plafond hangen. En ze is dol op *squishmallow*-knuffels.”

Niek: „Onze zoon Max (10) is dol op robots. Hij vindt het leuk te weten hoe dingen werken of om iets uit elkaar te

Ik ben gestopt met mijn werk bij een farmaceut omdat het bij grote bedrijven toch meer om geld draait dan om mensen

Niek en Mellany van Heijningen zijn met de kinderen op reis geweest naar Jamaica en Thailand. FOTO: MONA VAN DEN BERG



schroeven. Hij heeft een robotje dat door de kamer kan rijden. Die kan hij aansturen via een mobiele telefoon. Maar hij houdt ook erg van de natuur. Vandaag hebben we nog kikkersjes gevangen met een schepnet.”

Mellany: „Misschien krijgt hij later een goeie baan in Silicon Valley. Daar gaan we voor.”

Niek: „Of bij Naturalis.”

Mellany: „Ik heb stage gelopen in Silicon Valley, bij IBM. Dat was heel tof. Alles kan, en het gaat er nog net iets groter en gekker aan toe dan hier. Er zijn zoveel start-ups. Ik heb daar hard gewerkt, maar ook echt de tijd genomen voor leven - wat ook door het bedrijf gefaciliteerd werd. Bijvoorbeeld bootcamps en massages, en ook de lunchtijd was vaak een uitje.”

Niek: „Ik zou niet in Silicon Valley willen werken. Ik hou van proces technologie voor grote fabrieken, niet dat kleine elektronische. Een combinatie van theorie en praktijk, waarbij je ook iets kunt vastpakken. Niet alleen maar bezig zijn met chips of programmeren, maar een vloeiendheid van boven naar beneden zien lopen, bijvoorbeeld.”

Mellany: „Ik werkte tot anderhalf jaar geleden als manager bij een farmaceut. Ik had voor die sector gekozen omdat farmacie een maatschappelijk doel heeft, namelijk mensen beter maken. Los van wat je van de farmaceutische industrie kunt vinden, is farmacie gebaseerd op een intentie om goed te doen. Ik ben ermee gestopt omdat het bij grote bedrijven toch meer om geld draait dan om mensen. Daarnaast had ik al een eigen praktijk als coach, en het bleek niet goed mogelijk dat bedrijf uit te bouwen naast een fulltime baan en het gezinsleven. Nu kan ik me daarop concentreren, en daar word ik gelukkiger van. Ik help vooral vrouwen met banen zoals ik vroeger had om 'uit hun hoofd' te komen, via lichaamswerk, zoals dans of ademhalingsoefeningen.”

Niek: „Ik doe aan *tantric dance*, een dansvorm waarbij één van de twee, de volger, geblinddoekt is. De leider is dat niet. En dat wissel je natuurlijk af. Tantra wordt vaak geassocieerd met seksualiteit, maar bij *tantric dance* doen we niet aan zoenen of *genitals* aanraken. Het heeft wel te maken met gevoelens, verbinding, je grenzen voelen en aangeven. Met iemand dansen kan best intiem voelen. Of als de leider gaat rennen over de

dansvloer en je daar als volger in meegaat, dat is spannend.”

Mellany: „Het is in de eerste plaats Nieks hobby, maar ik ga ook vaak mee. Voor mij wakkert 't wel wat aan. Alles gaat stromen, en er is een spel in de dans. Het is een fijne manier om in contact te komen met elkaar.”

Niek: „Toen Mellany gestopt was met haar baan, zijn we vier maanden door Zuid-Amerika gaan reizen. Ik was net klaar met een groot project, en kon onbetaald verlof krijgen. We zijn begonnen in Costa Rica, waar we ook getrouwd zijn. Het was mooi daar weer te zijn, nu met onze kinderen. Daarna zijn we verder gereisd naar Ecuador, Galapagos, Peru, Bolivia, Chili, Paaseiland, de Iguazu-waterval in Argentinië en Rio.”

Mellany: „We waren al eerder met de kinderen op reis geweest, naar Jamaica en Thailand. Je past je reisritme aan, maar dat is juist fijner, niet alles hoeven doen. Als je vier maanden met je kinderen wil reizen, is er wel een verplichting tot thuisstudie, maar dat hebben we goed afgestemd met de school. 's Ochtends deden we school en 's middags gingen we ergens heen.”

Niek: „We hebben een onlineprogramma 'leerkracht voor ouders' gevolgd. En ze hebben geen achterstand opgelopen, integendeel. Max is er juist beter van geworden. Het voordeel van thuisstudie is dat het één op één is, dus dan zie je beter hoe het kind leert. Na afloop hebben ze allebei toetsen gedaan waarvoor ze geslaagd zijn. En Max en Emma gaan allebei eens per twee weken een dag naar de plusklas, een klas met een juf die gespecialiseerd is in hoogbegaafdheid.”

Mellany: „De sabbaticalreis leerde ons genoeg rust in te bouwen en meer te doen met zijn vieren. We keken al amper tv, nu helemaal niet meer. We doen 's avonds andere dingen, zoals dansen of een diep gesprek voeren, zoals we op reis ook deden. Daar had je 's avonds ook vaak niets, want we zaten meestal in de natuur. Dan ga je bijvoorbeeld praten en ga je al snel meer de diepte in dan normaal. Die rust proberen we hier nu ook meer te vinden, al is dat lastiger. Voor je het weet, is je weekend weer volgepland, met een festival, een verjaardag, bezoek aan ouders. We proberen vaker gewoon een dag thuis te zijn. Dan doen we spelletjes of gaan we wandelen.”

Colin van Heezik

IN HET KORT

Mellany (39) en **Niek van Heijningen** (40) zijn allebei van huis uit scheikundig technoloog. Hij is *research and development* manager bij een nylonfabrikant, zij was tot anderhalf jaar geleden manager bij een farmaceutisch bedrijf en is nu coach. In 2025 maakten ze met hun kinderen een sabbaticalreis van vier maanden door Zuid-Amerika. Niek verdient ongeveer een ton, Mellany verdiende dat als manager ook, maar als coach verdient ze 30.000 euro.

Wat is je laatst verstuurd Tikkie?

Mellany: „Met Koningsdag hadden we een standje met kinderspullen op een pleintje in Eindhoven. Toen heb ik een paar Tikkie's gestuurd aan mensen die dingen gekocht hadden.”

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

Niek: „Week. Ik weet nog niet van tevoren wat we allemaal gaan maken, maar ik sla gewoon van alles in waar veel mee mogelijk is. Soms moeten we dan op woensdag nog wat bij halen.”

Wat is je laatste grote uitgave?

Niek: „Een accu voor zonnepanelen, die was 1.500 euro.”

Tweedehands of liever nieuw?

Mellany: „Tweedehands - vooral als het gaat om kleding, auto's en meubels. Ik heb veel vintage kleding. Niek was gisteren nog in Het Goed, een recyclewinkel in Geldrop.”
Niek: „Hightechdingen zoals zonnepanelen kopen we wel nieuw.”

Hoeveel zakgeld geef je je kinderen?

Mellany: „Max en Emma krijgen allebei 3,50 euro per maand.”

Hoe vaak ruim je je huis op?

Mellany: „Eén per week”

Wat was echt een miskoop?

Niek: „Niks”

Wie bedenkt wat je gaat eten?

Niek: „Wie kookt, bepalen we bij het doorspreken van de agenda van de week. Dat doen we altijd op zondag.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

Mellany: „Dure kleren en tassen.”
Niek: „Uit eten vind ik snel te duur voor wat 't waard is.”

Waar spaar je voor?

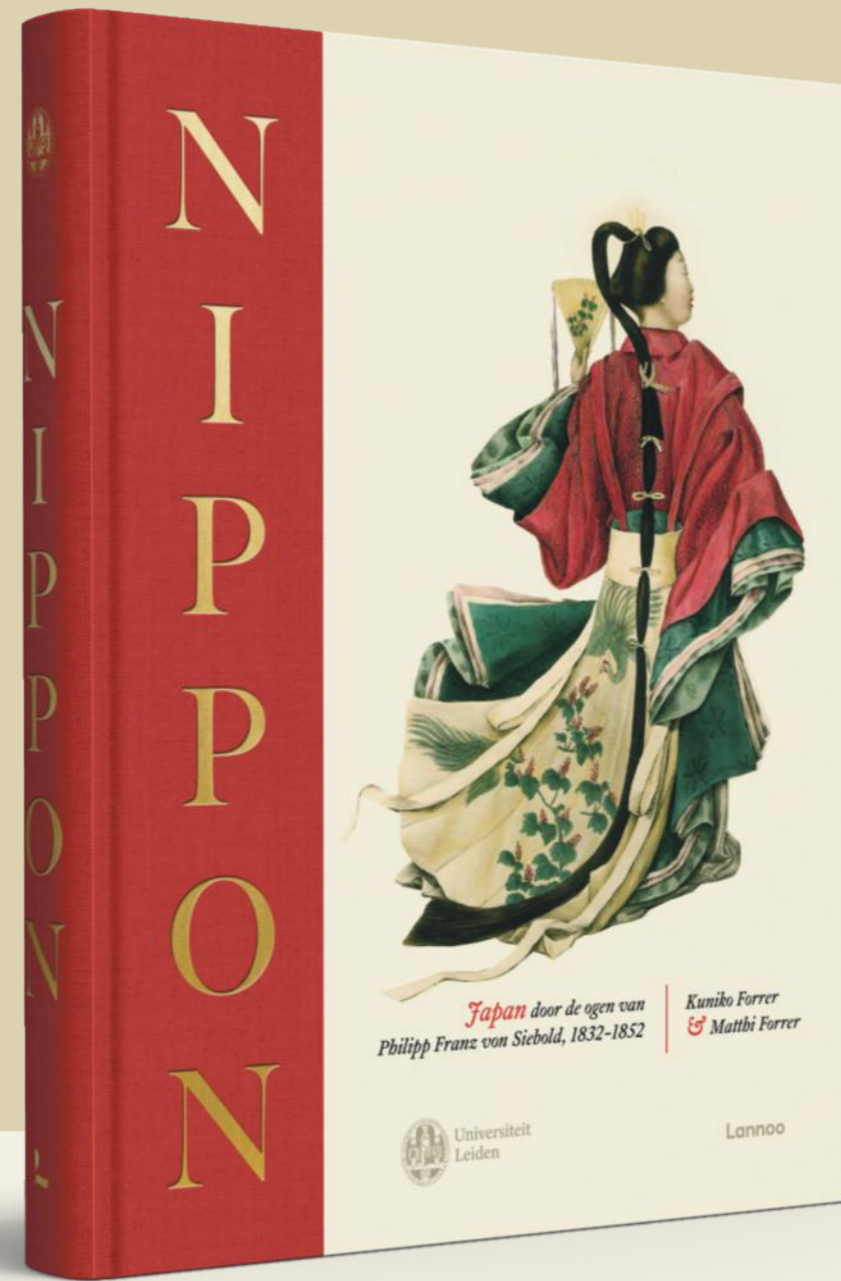
Niek: „Reizen.”
Mellany: „Volgend jaar willen we vier weken naar Hawaï.”
Niek: „En als Emma klaar is met de basisschool, willen we acht weken naar Zuid-Afrika. Dat kan niet eerder, want je moet ouder dan 12 zijn om op safari te mogen.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

Mellany: „Sparen voor reizen. En een begroting maken voor je sabbaticalreis.”
Niek: „Dat gaf ons juist extra vrijheid. We hebben dit bijgehouden tijdens de reis met een dagbudget. Zo weten we tegen het einde van de week dat we nog geld over hadden van ons budget, dus dat we konden gaan ziplinen, bijvoorbeeld.”

Nippon

Eeuwenoud Nederlands meesterwerk toont een uniek Japan



Adviesprijs van 65,- voor

55,-



- › Prachtige heruitgave van het topstuk van Franz von Siebold, de centrale figuur in de bestseller *De zwevende wereld*
- › Meer dan 400 illustraties van Hokusai en andere Japanse kunstenaars
- › Met uitgebreide duiding en een voorwoord van Annejet van der Zijl

Exact 200 jaar geleden reisde Philipp Franz von Siebold, als gezant van de Nederlandse regering, dwars door Japan naar het hof van de shogun. Tijdens zijn verblijf vergaarde hij kennis over het land, het volk en hun gebruiken. In samenwerking met Japanse kunstenaars, zoals Keiga en Hokusai, begon hij aan een visueel en wetenschappelijk project dat zijn weerga niet kent: *Nippon*. Deze heruitgave toont meer dan 400 schitterende illustraties. Nieuwe inleidingen en uitgebreide bijschriften verzorgen een historische context. Zo beoogt dit *Nippon* wat Siebold destijds ambieerde: de lezer verwonderen over de uitzonderlijke schoonheid van Japan, toen en nu.



Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/japan

Geboren

Intens gelukkig zijn wij met de geboorte van onze zoon

Noud Bareld Willem Edel

Aimée Laane & Arjan Edel

12 mei 2026

Intens gelukkig zijn wij met de geboorte van onze dochter en zusje

Louise Valentine Bogaards

Francine Snoek & Sebastiaan Bogaards
Felix

Amsterdam, 6 mei 2026

Geboren!

Josephine Maria

Lourens en Myleen Kiers - van Es
Willem

Den Haag, 12 mei 2026

Geboren

Nadine

Kees Wegener Sleswijk, Marjolein Hof
Alix & Emma

Frankfurt am Main, 9 mei 2026

Geboren!

David Lauw Lucien Kremer

Barbara Slooter & Wiel Kremer
Willem

Utrecht, 11 mei 2026

Welkom Beer!

Willem Bart Berend van Poelgeest

Trotse ouders Noud en Leonoor
Leiden, 10 mei 2026

Geboren!

Josie

Josephine Hendrica Maria Stolwijk Dekker

Nikki Dekker & David Stolwijk
Julius

Utrecht, 14 mei 2026

Hoera, ons derde wonder is er!
Frederique Juliette Alexandra van Hoorn

Ellen Boelema & Victor van Hoorn
Max en Celine
Brussel, 8 mei 2026

Huwelijk

Vandaag trouwen

Christine Molkenboer & Jacob Bierens de Haan

Haarle, 16 mei 2026

Overleden

Geheel onverwacht is Anthon vroeg in de morgen overleden.

Anthonie Klaas de Vries

* Soerabaja † Nieuwegein
21 januari 1939 4 mei 2026

weduwnaar van
Anca Maria de Vries - Lazarescu

Alexandru Protopopescu

Jeane de Cock Buning
Tjarda de Cock Buning †
Aranka, Vanja

Kees de Vries
Saskia de Vries
Marije, Erwin

Dinsdag 12 mei j.l. is in Nieuwegein in besloten kring afscheid genomen van Anthon.

Correspondentieadres
Kees de Vries
Bramenlaan 11
2116TR Bentveld

"Hij heeft de laatste trein genomen ..."

ir. J.G. Brat

15 oktober 1937 Zaandam
13 mei 2026 Utrecht

Margriet Brat
Enrique & Dorine
Hein & Lotje
Hans & Annemarie
Gijs & Anne Rose
Aimée
Baaf
Isabel
Quirine
Coco
Pieter
Niek
Fien

Tilly Citroen-Brat
Paul Citroen
Judith Citroen
Karel Citroen

Afscheid 20 mei Bilthoven
"Den en Rust" om 3 uur.



Diep bedroefd en totaal overdonderd geven wij kennis van het onverwachte overlijden van onze liefste papa, ons broertje, onze schoonvader en opa

**Anton Philip Detiger
Flip**

Buitenzorg, Nederlands-Indië Eindhoven
26 december 1949 6 mei 2026

Weduwnaar van
Caroline Detiger-van Hemert

Groningen:
Suzanne en Ivo Post-Detiger
Annemijn en Oscar
Abcoude:
Marjolein en Philip Rietrae-Detiger
Okke

Calgary, Canada:
Marian en Tom Slot-Detiger
Bussum:
Ellen † en Ton Reijinga-Detiger
Amsterdam:
Thea Detiger

Wij hebben op woensdag 13 mei afscheid van Flip genomen.

Correspondentieadres:
Willem van Abcoude
12
1391 CD Abcoude



Met groot verdriet hebben we kennisgenomen van het overlijden van onze collega

Prof. mr. Henriëtte Roscam Abbing
Hoogleraar Gezondheidsrecht

Henriëtte Roscam Abbing was vanaf 1993 tot haar emeritaat in 2005 als hoogleraar Gezondheidsrecht verbonden aan het departement Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht. Henriëtte is een van de grondleggers van het rechtsgebied gezondheidsrecht in zowel Nederland als Europa. Met haar overlijden nemen we afscheid van een gerespecteerd en invloedrijk wetenschapper, een geliefde collega en gewaardeerde docent.

Ons medeleven gaat uit naar haar familie en allen voor wie zij dierbaar was. Wij wensen hen veel sterkte bij het verwerken van dit grote verlies.

Namens de faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie
Prof. mr. dr. Elaine Mak, decaan
Prof. dr. mr. Eddy Bauw, hoofd departement Rechtsgeleerdheid
Prof. mr. Manuel Lokin, voorzitter Molengraaff Instituut voor Privaatrecht

'Een heer van stand'
- Olivier B. Bommel

Zeilen was Hans' grootste passie. Hij leerde het als kind in Woerden en heeft veel zeilavonturen beleefd. Rustig van ons weggedreven is mijn lieve echtgenoot, broer, onze (schoon)vader, opa, zwager en oom

Hans Robert Brander

Woerden, 21 juli 1944 Haarlem, 9 mei 2026

Uit aller naam: Annemiek Brander-Hagens

“Evenwicht en zwaartepunten”
Carel's afscheidscollage, 6 april 2001

Met bewondering voor zijn kracht, warmte, intellect en liefde nemen wij afscheid van mijn echtgenoot, onze vader en grootvader. Carel zocht balans en vond die in een onveranderlijk kompas: zijn gezin, zijn vrienden, zijn medische roeping en een diep besef van wat goed was. Zijn oprechte aandacht voor ieder mens maakte hem zo bijzonder.

Prof. dr. Carel Dirk August Verwoerd

Emeritus hoogleraar Keel-, Neus- en Oorheelkunde

Officier in de Orde van Oranje Nassau

Uithoorn 11 maart 1936 Bergschenhoek 12 mei 2026

Jetty Verwoerd-Verhoef
Diederik Verwoerd en Amke de Visser,
Dirk en Kiki
Martijn Verwoerd en Noor Verwoerd-Steeman,
Thijs, Daan en Seb

De uitvaart zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres: Van der Spek Uitvaart
o.v.v. De heer C.D.A. Verwoerd | Postbus 8805 | 3009 AV Rotterdam

Wij zijn diep geraakt door het overlijden van ons voormalig
afdelingshoofd Carel Verwoerd

PROF DR. CAREL D. A. VERWOERD

Voormalig Afdelingshoofd KNO
Erasmus MC Rotterdam

Prof. Verwoerd was een van de meest invloedrijke Nederlandse KNO-hoogleraren van zijn generatie: afdelingshoofd, wetenschapper, internationaal pionier in de kinder-KNO, grondlegger van de European Society of Pediatric Otorhinolaryngology en decaan. Zijn onderzoek naar rhinologie bij kinderen, in het bijzonder naar de ontwikkeling van de neus, neuschirurgie en de groei van het neustussenschot, dat hij samen met zijn vrouw Jetty verrichtte, was grensverleggend. Als hoogleraar en afdelingshoofd KNO in het Erasmus MC van 1981 tot 2001 gaf hij als gedreven clinicus en wetenschapper een grote impuls aan onze afdeling. Zijn natuurlijke autoriteit bracht richting en stabiliteit, en werd breed gerespecteerd. Tegelijkertijd was hij oprecht betrokken bij de mensen om hem heen. Wij zijn hem en zijn vrouw Jetty zeer dankbaar voor hun grote inzet en belangrijke bijdrage aan onze afdeling.

Wij wensen zijn naasten veel sterkte met dit verlies.

Prof. dr. B. (Bernd) Kremer
Namens de afdeling KNO Erasmus MC



De Raad van Bestuur van het Erasmus MC heeft met droefheid kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. Carel D. A. Verwoerd

Emeritus hoogleraar Keel-, Neus-, en Oorheelkunde
Oud-Decaan

Professor dr. Verwoerd is 19 jaar werkzaam geweest in het Erasmus MC. Van 1994 tot 2001 was prof. dr. Verwoerd decaan van de faculteit der Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen. In deze functie leidde hij met grote toewijding de voorbereidingen voor de grootschalige fusie tussen de faculteit en het Academisch Ziekenhuis Rotterdam die de basis vormt van het huidige Erasmus MC.

Hij stond bekend om zijn scherpe bestuurlijke visie, zijn mensgerichte benadering van medisch onderwijs, zijn internationale autoriteit en zijn baanbrekende wetenschappelijke werk binnen de kinder-KNO. Wij zijn hem veel dank verschuldigd voor zijn fundamentele bijdrage aan de vernieuwing van ons medisch onderwijs en onderzoek.

Met respect en waardering denken wij aan een integer bestuurder, bevlogen hoogleraar en alles wat hij voor afdeling Keel-, Neus- en Oorheelkunde, het Erasmus MC en voor de samenleving heeft betekend.

Ons medeleven gaat uit naar zijn nabestaanden, die wij veel sterkte toewensen.

Raad van Bestuur van het Erasmus MC,
Stefan Sleijfer
Paul Boomkamp
Dirk Schraven
Peter Sillevius Smitt

Na een prachtig leven is overleden onze lieve Mamma en Ammie

Joke van Weering-Cost

Coevorden, 7 maart 1930 Haren, 7 mei 2026

Echtgenote van Ton van Weering, *i.m.*

Ginel en Rogier Simmermacher - van Weering
Philip en Kristen
Floris
Isabelle

Carolien en Dirk Jan Braakman - van Weering
Vincent en Caroline, *Ferdinand, Pepijn*
IJsbrand
Laurens

Jaap en Kira van Weering - van Loon
Pip
Noepy

Hans van Weering en Brenda Folkers
Teun

Het afscheid heeft in kleine kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Familie Van Weering
P/a Dorpsstraat 14, 9482 PC Tynaarlo
familie@vanweering.com

Onze lieve moeder, schoonmoeder, oma
en moeder van mijn dochters

Carla Nanninga

Den Haag, 22 april 1939 Emmen, 8 mei 2026

is toch nog vrij onverwacht overleden.
We zullen haar ontzettend missen en zijn dankbaar voor het lange en volle leven dat we deelden.

Groningen Caja en Johan
Jasper en Rianne
Huub en Sophie

Amsterdam Sabine en Kristan
Cisca
Teye

Enschede Belle
Schoonebeek Bernard

We hebben op vrijdag 15 mei afscheid van Carla genomen.

Correspondentieadres:
J.A. Feithstraat 30, 9725 AR Groningen

Eigenzinnig, creatief en bescheiden leefde hij zijn leven. Ik ben verdrietig maar dankbaar voor wat hij voor mij betekende. Hij heeft een mooi leven gehad.

Op 5 mei is overleden mijn echtgenoot

Harry Veltman

grafisch ontwerper

Amsterdam 27 augustus 1938 Amsterdam 5 mei 2026

Margot Rolf

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
margotrolf@gmail.com

Na een gelukkig leven is overleden onze lieve vader, opa en broer

Hein Jordans

Oud-internist te Enschede

Echtgenoot van Els van der Laan †
Eindhoven, Soest,
27 juli 1934 14 mei 2026

Liesbeth en André, *Meyke, Tom, Wies, Bas*
Jet en Hans, *Sanne, Niek, Jetske*
Pien en Roelof, *Daan, Joep, Noor*
Eef en Hans, *Jens, Fien, Sam, Aaf*
Anneke †
Muk en Cora, *Teun, Evi*
Margriet Jordans

Marie José Vehmeijer-van der Laan
Het afscheid is op woensdag 20 mei om 14.00 uur in de Oude Blasius, Kerkplein 3, Delden.

Correspondentie:
Uitvaartverzorging Smorenburg, T.a.v. Familie Jordans, Albert Cuyplaan 196, 3764 TW Soest

Onze rots in de branding

Verdrietig maar dankbaar hebben wij afscheid genomen van mijn lieve Hans, onze vader, schoonvader en opa

dr. Johan Sjouke Meijer Hans

* Hilversum, 15 september 1938
† Amsterdam, 13 mei 2026

huisarts, tropenarts en opleider

Lotty Meijer-Eggerding
Frederike en Jeroen
Joan en Abel
Gideon en Maartje
Eric en Roos
Niels en Saga
Jasper
Camiel

We nemen afscheid van Hans op vrijdag 22 mei om 10.00 uur in de aula van Crematorium Zorgvlied, Amsteldijk 273 te Amsterdam.

Na de plechtigheid begeleiden wij Hans gezamenlijk naar het Crematorium.

Aansluitend bent u van harte uitgenodigd in 't Paviljoen van Zorgvlied om met elkaar het glas te heffen in herinnering aan Hans.

Correspondentieadres:
PC Uitvaart
t.a.v. dhr. H. Meijer
Ookmeerweg 273
1067 SP Amsterdam



Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. S.G. (Monne) van den Bergh

Emeritus hoogleraar Veterinaire Biochemie
aan de Universiteit Utrecht
Oud-decaan van de faculteit
Diergeneeskunde

Monne van den Bergh was vanaf 1968 tot aan zijn emeritaat in 1993 hoogleraar Veterinaire Biochemie aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht. Van 1981 tot 1993 was hij tevens decaan van deze faculteit.

Onze steun en medeleven gaan uit naar zijn dierbaren.

Faculteit Diergeneeskunde
Debbie Jaarsma, decaan
Mark van de Streek, directeur
Sarah de Graaf, praeses D.S.K.

College van Bestuur
Hans Brug, voorzitter
Margot van der Starre, vicevoorzitter
Wilco Hazeleger, rector magnificus

Op 79-jarige leeftijd overleed onze allerliefste, creatieve, altijd belangstellende en fijnevoelige vrouw, (schoon)moeder, oma, zus

Hiske Bem – Vos

's-Gravenhage, Amsterdam,
27 januari 1947 10 mei 2026

We hielden heel veel van haar.

Sacha Bem
Merel & Bart
Lisa, Benjamin
Reinout & Anne
Otto

Eline van Duuren-Vos (Z-A)

Correspondentieadres:
Verdamstraat 60, 2313 PN Leiden

Een laatste “Lorre” voor onze dierbare

Hiske Bem

Studentenhuis Chez le Perroquet:
Robbert, Jan, Roelf, Michiel, Flip, Frits,
Tom, Arnold en wederhelften.

Wij zijn intens verdrietig door het vroege overlijden van mijn dierbare echtgenote, onze lieve moeder en schoonmoeder

Wilma Margaretha Dorhout

Rotterdam, Groningen,
25 januari 1964 6 mei 2026

Groningen Bert Meijer
Amsterdam Marianne Meijer en Tom Barbereau
Groningen Tijn Meijer
Groningen Victoria Meijer en Freek Nijeboer

Wij hebben in besloten kring afscheid van Wilma genomen.

Correspondentieadres:
Carla van der Burg Uitvaartverzorging
Holtstek 4, 9713 DC Groningen

Intens verdrietig zijn wij door het overlijden van mijn lieve dochter, onze dierbare zus, schoonzus en tante

Wilma Margaretha Dorhout

Voor altijd in ons hart.

Groningen Marthy Dorhout-Hollenga
Heemstede Jacqueline Dorhout en Peter Laan
Pieter en Nanou
Joost
Maarten
Amsterdam Herbert Dorhout en Marieke Voeten
Zofia
Jan



In het vertrouwen dat zijn naam in de handpalm van God is gegrift, geven wij met groot verdriet kennis van het overlijden van

Theo van Boven

Theodoor Cornelis

* Voorburg, 26 mei 1934
† Maastricht, 9 mei 2026

weduwnaar van

Anna Maria van Boven-Boezaardt

in liefde verbonden met

Ingrid Westendorp

Wouter van Boven en Antoinette van den Haak
Emma en Geert Pieter

Liesbeth van Boven †

Ingrid Westendorp

Correspondentieadres:
Sassen Dielemans Dickhaut Uitvaartverzorgers
Sint Maartenslaan 44, 6221 AZ Maastricht
O.v.v. familie Van Boven

De afscheidsdienst vindt plaats op dinsdag 19 mei a.s. om 12.00 uur in de Sint Janskerk op het Vrijthof te Maastricht, waar gelegenheid is tot schriftelijk condoleren. U kunt parkeren in de nabijgelegen Vrijthofparking. Aansluitend zal de begrafenis plaatsvinden op de algemene begraafplaats Tongerseweg, ingang via de oude hoofdingang Tongerseweg 292.

Indien u niet aanwezig kan zijn, kunt u de dienst ook live volgen via de website:
www.kerkomroep.nl vervolgens klikt u op 'kerken' en toetst u d.m.v de zoekfunctie 'Maastricht' in, selecteer vervolgens 'Protestantse Gemeente Maas-Heuvelland, St. Jan Maastricht'.

Zij die geen kennisgeving mochten ontvangen, gelieve deze annonce als zodanig te beschouwen.

Met verdriet namen de medewerkers en studenten van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht kennis van het overlijden van

Theo van Boven

Professor van Boven was van 1982 tot zijn emeritaat aan de faculteit verbonden als hoogleraar Internationaal Recht. Hij was een gezaghebbend expert op het gebied van de mensenrechten. Hij vervulde verschillende invloedrijke functies bij de Verenigde Naties.

Wij gedenken Theo met veel respect en dankbaarheid voor zijn grote bijdrage aan de faculteit en de versterking van de mensenrechten. Onze gedachten gaan uit naar zijn dierbaren.

Namens de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht:

Prof.dr. Ronald Janse, decaan
Prof.dr. Anselm Kamperman Sanders,
voorzitter Capaciteitsgroep Internationaal Recht

Ons jongste zusje is overleden

Elske Willemina Meentje Doornbos

Partner van Willem Tempel † 2019

Assen, 9-12-1953 Troyes, 29-4-2026

Lien en Wouter † van Putten-Doornbos
Renee Doornbos en Johan Blok
Meindert en Janny Doornbos-Looyenga
En kinderen

'Na een prachtige en avontuurlijke reis, behouden en tevreden geland'

Onze lieve, eigenzinnige Gerard is overleden

Gerard Westhoff

emeritus hoogleraar didactiek van de moderne vreemde talen

Amsterdam, 20 februari 1942 Deventer, 13 mei 2026

Carla Jansen

Liselot Westhoff en Frank Nijssen
Minke en Joris
Saar en Ralf
Joram

Anne Westhoff en Martin Donker
Louise en Stijn
Joost

We nemen in besloten kring afscheid van Gerard.

Correspondentieadres: Polstraat 16, 7411KB Deventer

Het bestuur van Levende Talen heeft met verdriet kennisgenomen van het overlijden van ons verenigingslid

Gerard Westhoff

Gerard heeft veel betekend voor de moderne vreemde talen in Nederland. Hij was voor de vereniging Bijzonder hoogleraar Didactiek van de moderne vreemde talen aan de universiteit van Utrecht. De jaarlijkse Talendidactiekprijs van Levende Talen is naar hem vernoemd. Daarnaast was hij actief voor de sectie Duits en nauw betrokken bij het Nationaal Congres Duits.

Wij wensen zijn partner, zijn familieleden en vrienden veel sterkte toe

Bestuur Levende Talen
Bestuur Levende Talen Duits
Bestuur Nationaal Congres Duits

LEVENDE Talen

Geschokt en diep geraakt zijn wij door het plotselinge overlijden van

Steven van Heek

Steven was een verbindende en drijvende kracht binnen onze jaarclub, avontuurlijk, initiatiefrijk en geïnteresseerd in anderen. We gaan hem enorm missen. We wensen Josine en de hele familie heel veel sterkte toe.

Jaarclub Jubikel (DSC 1987)



Lambert Beekhuis
Branko Bisseling
Frans van Camp
Johan Elkenbracht
Willem van Enk
Mathijs Geerling
Cas Haverman

Erwin Hendriks
Johannes Lesterhuis
Patrick Simon †
Casper Stoel
Cor Visser
Casper van Vugt

In één onvoorstelbaar moment verloor onze lieve jaarclubgenoot Josine haar grote liefde

Steven van Heek

Josine, we zijn er voor je.

Cucarachas AM '86, Annelies, Jellie, Karen, Petra

Wij zijn heel verdrietig bij het overlijden van

Steven van Heek

echtgenoot van onze dierbare vriendin Josine van Heek - van Geijn.

Wij gaan Steven missen en wensen Josine en de familie van Heek veel sterkte toe.

Monique †, Michiel, Saskia, Pien en Rogier van der Haagen en hun families.

Steven van Heek

Met grote verslagenheid en diepe schok hebben wij kennis genomen van het onverwachte overlijden van onze collega en vriend, Steven van Heek.

De afgelopen 28 jaar heeft Steven zijn talenten ingezet in diverse functies binnen ASML, zowel in Nederland als internationaal. Wij zullen hem herinneren als een pragmatisch, coöperatief, creatief, daadkrachtig en warm persoon.

Wij gaan hem enorm missen als een geweldige collega, coach en vriend.

Wij wensen de nabestaanden veel sterkte toe in deze moeilijke tijd.

Collega's ASML

De leukste man van de wereld is niet meer. Onze inventieve zoon, fijne broer en sprankelende zwager is overleden. Wij zijn intens verdrietig.

Steven van Heek

Steven Cornelis Herman
22 januari 1968 - 3 mei 2026

Josine van Heek-van Geijn

Anne-Marie en Herman van Heek-Volbeda

Derk en Brianne van Heek-Bracht
Thijs, Allard

Mechteld en Bart Wiekart-van Heek
Rachel, Sara, Jacob

Joost en Els van Geijn-Oomen
Tom

Steven wordt in kleine kring begraven.

Een besloten afscheid voor familie en vrienden wordt gepland. Een uitnodiging hiervoor volgt nog.

Correspondentieadres:
Bert en Koen van der Heide Uitvaartzorg
Livingstonestraat 44, 7532 CJ Enschede

Wij zijn diep getroffen door het plotselinge overlijden van onze lieve, creatieve neef

Steven van Heek

Victoria Frans † en Bertien † Greebe-van Heek

Amsterdam Pim † en Connie Haak-van Heek

Hilversum An † van Heek

't Harde Mechteld en Jasper Heusdens-van Heek

Vries Felix † en Maria van Heek-Krawinkel

Steven was het centrum van de Heken neven en nichten. Josine, we blijven jou in ons midden omarmen.

Steven van Heek

Victoria Vanessa Greebe en Richard Way
West Kelowna Axel en Danelle Greebe
Amsterdam Wouter en Mirjam Haak
Bussum Maarten en Frederique Haak-Wentholt
Brasschaat Krik en Andrea Heusdens-Krenning
Hattem Teau en Arjan Spelt-Heusdens
Bussum Frederiek en Erik Bouland-Heusdens
Ho Chi Minh Martijn en Sandrine Vermaire
Hilversum Ludo Vermaire en Lotte Muilwijk
Cuijk Juul en Anne van Heek
Amsterdam Linda van Heek en Wouter Neven

Met verdriet, maar vervuld van mooie herinneringen, delen wij u mee dat na een rijk en welbesteed leven is overleden mijn lieve man, onze vader en opa

Hendrik Wesseling Henk

☆ Diever, 5 februari 1944
† Amsterdam, 12 mei 2026

echtgenoot van

Tia Wesseling - Lesman

Mara en Jérôme
Arthur
Jeroen en Eline
Lucas, Sam, Olivia

De crematieplechtigheid wordt gehouden op vrijdag 22 mei om 13.45 uur in de aula van crematorium De Nieuwe Ooster, Kruislaan 126 te Amsterdam.

Met groot verdriet hebben de
Johannes Wier Stichting voor gezondheidszorg en mensenrechten
en
IFHHRO | Medical Human Rights Network
kennisgenomen van het overlijden van

Brigit Toebes

Brigit was een bevlogen pleitbezorger voor mensenrechten en het recht op gezondheid.

Zij verbond grote juridische deskundigheid met oprechte betrokkenheid, kenmerkende nuchterheid en een onvermoeibare inzet voor mensen in kwetsbare posities. Voor onze organisaties was zij een belangrijke verbindende kracht. Zij bracht mensen en organisaties samen, deelde haar kennis ruimhartig en werkte steeds aan concrete stappen vooruit.

Wij zullen haar missen, maar blijven ons geïnspireerd voelen door haar werk, haar warmte en haar inzet voor menselijke waardigheid, rechtvaardigheid en goede zorg.

Onze gedachten gaan uit naar haar familie, dierbaren, collega's, studenten en allen die haar missen.

Johannes Wier Stichting voor gezondheidszorg en mensenrechten
IFHHRO | Medical Human Rights Network

Tot ons groot verdriet is overleden mijn allerliefste man, mijn anker, onze lieve, markante en wijze vader, schoonvader en opa

Arnoud Cornelis Broekers

neuroloog in ruste

Eindhoven Overveen
27 juni 1947 6 mei 2026

Overveen Ankie Broekers-Knol

Rüschlikon (CH) Justine Rasmussen-Broekers
Sten Rasmussen
Philip, Emma

Overveen Charlotte Gevers Deynoot-Broekers
Rutger Gevers Deynoot
Willem, Huib, Alette

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Fam. Broekers, p/a Uitvaartzorg IJzer & Heeremans,
Korte Zijlweg 3, 2051 BD Overveen

Iedereen kon altijd rekenen op onze immer positief ingestelde vriend

Arnoud Broekers

Jaarclub Reuben James, LSC 1965

Wij zijn bedroefd over het overlijden van onze clubgenoot

Arnoud Broekers

Arnoud was gedurende 35 jaar een trouw en betrokken lid van Rotaryclub Bloemendaal.

Hij zal door ons worden herinnerd als een goede vriend met humor, wijsheid en eigenzinnige charme. Wij zullen hem missen.

Wij wensen Ankie, de kinderen en kleinkinderen veel moed en sterkte.

Het bestuur en leden van Rotaryclub Bloemendaal

We nemen ons voor te vertrekken

*Soms lijkt het alsof ik wind mee heb
de doden mij vooruit helpen
ik staar naar mensen die dichtbij staan
alsof ze na het knippen
van mijn ogen verdwenen kunnen zijn*

ik wil dat er dingen aan mij blijven kleven

Uit: De Zee Heeft Honger, Kira Wluc

Wij treuren om de dood van onze lieve

Cor Nagtegaal

* Sommelsdijk, 16 mei 1951 † Soestduinen, 14 mei 2026

Sinds 20 september 2025 weduwnaar van Marianne Pranger

Martijn van Hulzen en Patricia Bănceanu
Tinka van Hulzen en Aurel Pelleg
Kira, Amélie, Taviya †
Burcht Pranger

Correspondentieadres: M. van Hulzen, Oranje Nassaplein 13 | 3708 BL | Zeist

Kijk, kijk, daar heb je de zon!

Victor Langerwerf

Te vroeg over de finishlijn

We zullen je missen,

Je (oud-)huisgenoten
De Zaadmeesters
Leiden

En blauw is de kleur van de eeuwige trouw ...

Bedroefd zijn wij door het overlijden van onze sterke, gulle en trouwe vriend en ploeggenoot

VICTOR LANGERWERF

Jonge Acht '92 der K.S.R.V. "NJORD"

Victor Langerwerf

Voor altijd onze Vic / Viccer

We zullen Vic missen. En met hem gaan we zijn positiviteit, tomeloze energie, oprechte warmte voor en interesse in de mensen om hem heen, zijn oneindige gezelligheid, zijn kookkunsten en natuurlijk zijn sterke verhalen missen. Vic, je was een ware levenskunstenaar.

Wij wensen Marjolein, familie en vrienden heel veel sterkte met dit grote verlies.

Jaarclub Bizon
Leiden, 1991

Verdrietig maar heel dankbaar voor een liefdevol leven samen, hebben wij afscheid genomen van onze karaktervolle en zorgzame moeder, schoonmoeder en oma.

Aleid Oldeman-Kerkhoven

Aleida Mathilde Madelaine

Weduwe van Rudolf Oldeman

Wij zijn trots hoe zij haar humor en directheid tot het einde wist te bewaren.

★ Bandung, 13 juni 1941 † Baarn, 15 mei 2026

Dubai - VAE: Roel en Karina Oldeman - Thomsen
Marie, Mathilde
Nieuw-Vennep: Chris en Birgitte Oldeman - Schoemaker
Matthijs, Floris
Sas van Gent: Charlotte Oldeman
Hilversum: Onno en Marieke Oldeman - Alders
Eline, Laura, Miel

We nemen op donderdag 21 mei afscheid van Aleid op Begraafplaats Westerveld te Driehuis.

Correspondentie:
Steijnlaan 8, 1217 JS Hilversum - onno.oldeman@gmail.com

Intens verdrietig, maar dankbaar voor alles wat hij voor ons en velen heeft betekend, geven wij kennis van het overlijden van mijn lieve echtgenoot, onze vader, schoonvader en allerliefste Uppa. Na een moedig gedragen kort ziekbed heeft hij, omringd door ons, afscheid genomen.

Voor altijd in ons hart

Alphonsus Carolus Bernardus Maria Schölvinc

FONS

Boxmeer, 26 oktober 1941



Aerdenhout, 13 mei 2026

Clara F. Schölvinc - van Valkenburg

Carole Schölvinc en Alex Grootveld
Annefleur en Sam, Justine

Annelous en Ralph Wetzels - Schölvinc
Laurens, Tycho, Reinoud, Annick

De afscheidsdienst zal plaatsvinden op donderdag 21 mei om 11.00 uur in de Adventskerk, Leeuwerikenlaan 7, Aerdenhout.

Na afloop is er gelegenheid de familie te condoleren in de ontvangstruimte van de kerk. Hierna zullen wij Fons in besloten kring begeleiden naar zijn laatste rustplaats.

Correspondentieadres: Brokking & Bokslag Uitvaartbegeleiding
T.a.v. Familie Schölvinc, Herenweg 92, 2101 MP Heemstede

Tot ons groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van onze geliefde en markante broer, zwager en oom

Fons Schölvinc

Lout en Janine Schölvinc - Swane
Carla en Hein † Heerkens Thijssen - Schölvinc
Liesbeth en Richard van Wijk - Schölvinc
Ima en Gerhard † Fliehe Boeschoten - Schölvinc

Neven en nichten

Bedroefd nemen wij afscheid van onze trouwe en markante zwager en oom

Fons Schölvinc

Madeleine (im) en Rob (im) Nagtzaam - van Valkenburg
Frits en Mireille van Valkenburg-
Le Coultre
Cuna en Wouter Kolff- van Valkenburg
neven en nichten

Hij voer zijn eigen koers

Dr. Lieuwe Johannes Blanksma

oogarts

19 augustus 1939 - 8 mei 2026

Lieuwe genoot van het leven en was zo trots op zijn gezin. Hij maakte zijn leven compleet met Schier, wadlopen, fietsen, natuur en kanoën, dat hem, tot ons grote verdriet, noodlottig werd.

Yvonne Blanksma-Wanting

Nynke en Ger Blijham-Blanksma
Margriet en Mark
Mans
Rein
Jur

Annelien en John Lüschen-Blanksma
Elyse
Emma

Hanneke Blanksma en Jan-Willem de Vries
Hugo Kas
Ruben Ole
Wester

De uitvaart vindt plaats in besloten kring.

Geen bezoek aan huis, geen bloemen.

Correspondentieadres:
Kamperfoelieweg 8
9765 HK Paterswolde



"Een gelukkig mens gaat dood"

Op 10 mei 2026 is overleden

Kees Brunia

Echtgenoot van Han Brunia-Touw †

Emeritus hoogleraar Fysiologische Psychologie
Tilburg University

Weert 14-09-1932 Breda 10-05-2026

Anneke Gielen - van de Broek

Karin Brunia - Marcel Stultiens
Luc en Jade
Myrthe en Tjerk
Esther Brunia - Gerard van de Ven
Anouck en Alex
Daan en Cathy
Kees Brunia - Marieke Keyzer
Stijn en Annelieke
Emma
Max
Oly
Mascha Brunia - René Selier
Manon
Bart*Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.*Correspondentieadres:
De Roy van Zuidewijnlaan 43
4818 GA BredaThere is no death,
only a change of worlds
Chief Seattle**Patrick Emile Bergen**

29 juni 1959 - 12 mei 2026

Dolly i.m.
Esther i.m.
Liselot
Samuel
Xandra i.m.
Hester
Eva
ZoëCorrespondentie
Familie Bergen
Koninginneweg 61-II
1075 CH Amsterdam

De crematie zal in kleine kring plaatsvinden

*Zij voelde zich gedragen.*

Bewogen, maar heel dankbaar voor de dierbare tijd samen, nemen wij afscheid van onze lieve, wijze en bijzondere moeder, schoonmoeder en oma

Mieke Verhees - van der Ven's-Hertogenbosch Vught
8 november 1936 9 mei 2026

echtgenote van Nol Verhees † 28 februari 2004

Haarlem, Joof Verhees
Cathelijne Verhees - Kranendonk
Amsterdam, Eef en Job
Naarden, Nol Verhees
Famke
Daan

Op zaterdag 16 mei gedenken wij haar leven tijdens de afscheidsviering in de Kathedrale Basiliek van Sint Jan te 's-Hertogenbosch.

Correspondentieadres:
Familie Verhees - van der Ven
p/a Uitvaartcentrum Bouwens
Startbaan 7, 1185 XP Amstelveen*Als God voor ons is, wie kan dan tegen ons zijn?*

Romeinen 8:31B

De trouwtekst van onze ouders

Onze lieve moeder, onze allerliefste oma,
van wie alles mocht,**Meline Janette
van Schuppen -
van Leeuwen**

is tot ons grote verdriet overleden.

Veenendaal, Veenendaal,
21 augustus 1943 8 mei 2026Amersfoort, Henk
Tom
Daan
ChristineLoenen a/d Vecht, Mieke en Arjaan
Mia
TessHet afscheid heeft plaatsgevonden
op vrijdag 15 mei jl.

We zullen onze allerliefste Mumsje en oma intens missen. Zij was ons grote voorbeeld, met haar positieve levenskracht, gevoel voor humor en oneindige aandacht voor iedereen om haar heen. We zijn haar immens dankbaar voor wie ze was en koesteren haar liefde in ons hart.

*Joan Pop-van Poelvoorde** Heer, 3 april 1939
† Maastricht, 8 mei 2026dochter van
J.H.L. van Poelvoorde en L.R.J. Lauwereinsechtgenote van
Peter Pop †partner van
Armand Dorren †Luc en Edith Pop-Schrammen
Natalie Pop †
Ariane en Joost Flamand-Pop
Sabine en Philip van Wijngaarden-Pop
Gigi en Hein Fles-Pop
en kleinkinderenCorrespondentieadres:
Familie Pop, La Grande Suisse,
Mariënwaard 61, 6222 AM Maastricht

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

De mooiste Roos wordt als eerste geplukt. Te vroeg geboren, te vroeg gestorven.

**ROSALIE
HÉLOISE GISÈLE HOEDJES**

Amsterdam, 8 juni 2010

Leiden, 10 mei 2026

Onze prachtige, sprankelende dochter hield van het leven. Gretig om de wereld te ontdekken en het avontuur aan te gaan. Bijna zestien jaar hadden wij het voorrecht om haar ouders en zus te zijn. Onze Rocket Roos is er niet meer, we zijn intens verdrietig.

Otavio en Ghislaine Hoedjes - Schreinemachers
Loulou
Rolo 🐾N.J. Hoedjes
G.C. Hoedjes - SchilderL.M.H. Schreinemachers, in liefdevolle herinnering
E.A. Schreinemachers - LammersWil je je herinneringen aan Rosalie delen: www.uitvaartbegeleidinggoudriaan.nl/rosalie*"Look into my eyes and it's easy to see
One and one make two, two and one make three
It was destiny
Once every hundred-thousand years or so
When the sun doth shine and the moon doth glow
And the grass doth grow"*

Tribute, Tenacious D.

De Chulo heeft ons ongeëvenaard hard laten lachen en we hebben samen met hem geleefd, gehuild en genoten. We zijn hem heel erg dankbaar voor die gouden jaren, de warmte die hij ons gaf en gaan hem ongelofelijk missen. Onze gedachten gaan uit naar Marijke, Eva, Roos en zijn familie.

Johannes van der Tempel

12-12-1980

10-5-2026

Oud-Huisgenoten Villa Solheim, Delft



Met ongeloof hebben we afscheid moeten nemen van onze geweldige vriend. Je laat een grote leegte achter bij ons allen, waarbij we troost vinden in de gedachte dat jij nu de rust hebt gevonden die je verdient.

Onze gedachten en liefde zijn bij Marijke, Eva, Roos en andere nabestaanden. Samen met hen zullen we de kracht vinden om je voor altijd te blijven herinneren zoals je was: scherp, geestig, eigenzinnig en een prachtig mens

**JOHANNES
VAN DER TEMPEL**

12 december 1980

10 mei 2026

Club Beest:
Alexander Voorhorst, Barend Ubbink,
Christian Hansen, Govert Eggink,
Hans Hertzberger, Huub Kroezen,
Jim van Spengen, Joris de Groot,
Kevin Kleine, Lambert Verheggen,
Laurens Nolet, Maarten Schaeppman,
Mark Visser, Rob van der Feltz, Ward Italianer*We zullen altijd blijven luisteren: "EEEEJ!"*Jouw hart stopte terwijl jij rennend door het leven ging.
In ons hart blijf je altijd met ons meelopen.

Zonder ons lieve, prachtige nichtje

ROSALIE

zal onze familie nooit meer hetzelfde zijn.

We houden van je,
Je tantes, ooms, nichtjes en neefjesBloemendaal Marie-Christine & Johan, Anne-Fleur & Tijn, Anne-Belle
Uithoorn Anne-Lou & Arnoud, Frederik, Olivier, Alexander
Leiden Stéphanie & Hasan, Céline, Lodewijk
Sint-Michiëlsgestel Marie-Claire & Willem Jan, Willem, Charlotte, Jolie, Rogier**Veel te kort bij jullie, voor altijd in jullie hart.**

Lieve Ghislaine, Otavio en Loulou,

Woorden schieten tekort voor het onvoorstelbare verlies van jullie lieve Rosalie. Wij leven intus met jullie mee en wensen jullie alle liefde, kracht en steun toe, nu en in de tijd die komt. We staan in liefde en vriendschap om jullie heen.

Je Club, Meridiaan (Rotterdam '93)
Elisabeth, Eveline, Heleen, Hermina, Hester, Karin,
Madeleine, Marijn, Mariska, Sacha, TijtskeOp een eenvoudige, snelle en zekere manier uw
familiebericht samenstellen en plaatsen in NRCnrcadverteren.nl/familieberichten

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Werk dat je verder brengt

Focus op wat jouw carrière vooruithelpt



Assetmanager

Bedrijf

Newomij is een toonaangevend Nederlands familiebedrijf in vastgoed, dat sinds 1958 duurzame en kwalitatieve woon-, werk- en winkelomgevingen ontwikkelt en beheert met een focus op langetermijnwaarde en betrouwbare samenwerkingen.

Functie

Als Assetmanager ben je verantwoordelijk voor het actief beheren en optimaliseren van een commerciële vastgoedportefeuille, waarbij je strategieën ontwikkelt en uitvoert om rendement, waardeontwikkeling en risicobeheersing te maximaliseren.

Locatie: Naarden / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Real Estate / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76



Accountmanager

Bedrijf

Paxpring is een onafhankelijke verpakkingsspecialist met meer dan 20 jaar ervaring in het ontwerpen en realiseren van duurzame maatwerkverpakkingen voor internationale B2B-klienten, waarbij zij het volledige traject van concept tot levering begeleiden.

Functie

Als Accountmanager bij Paxpring ben je het commerciële aanspreekpunt en begeleid je complexe verpakkingprojecten van idee tot oplevering, waarbij je bestaande leads omzet in klanten door het volledige sales-proces te managen en internationale stakeholders te betrekken.

Locatie: Weesp / **Ervaring:** 3-8 jaar / **Sector:** Verpakkingindustrie / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Josephine Hünd, +31 6 102 852 79



Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.



Teamleider Vastgoed Support Techniek & Verhuur

Bedrijf

Newomij is een toonaangevend Nederlands familiebedrijf in vastgoed, dat sinds 1958 duurzame en kwalitatieve woon-, werk- en winkelomgevingen ontwikkelt en beheert met een focus op langetermijnwaarde en betrouwbare samenwerkingen.

Functie

Je bent een operationeel betrokken teamleider en geeft leiding aan de supportteams Techniek en Verhuur en optimaliseert de dagelijkse operatie en samenwerking tussen de teams, en stuurt op procesverbetering, datagedreven prestaties en effectief gebruik van systemen.

Locatie: Naarden / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Real Estate / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76



General Manager

Bedrijf

Quant Consultancy Electronics is al meer dan 30 jaar specialist in de ontwikkeling én productie van hoogwaardige en betrouwbare elektronische oplossingen waarbij zij klanten binnen de industrie, rail en health-tech ondersteunen van concept en ontwerp tot validatie en seriematige productie.

Functie

Je bent eindverantwoordelijk voor de aansturing van de organisatie en het verbinden van commercie, engineering en operatie voor duurzame groei. Je ontwikkelt en benut de contacten met key klanten en voert regie over de langjarige samenwerking met de EMS-partner in Azië.

Locatie: Alkmaar / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Engineering & Development / **Opleiding:** Hbo/wo Master / **Voorwaarden:** € 120.000 - € 140.000/jaar + bonus + auto

Contactpersoon YER

Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

& VERDER

2/3

Waarom krijgt een doodrijder zijn rijbewijs weer terug, wil *Derk Dekker* weten

6

Stine Jensen vraagt zich af: wat als extremisten niet buiten de norm vallen?

7

Niet de Schijf van Vijf, maar de industrie betuttelt, schrijven twee dierenartsen



FOTO GETTY, BEWERKING NRC

Even de oven aanzetten

Jonge vrouwen houden alle ballen in de lucht, ze zijn moe en gestresst. Het leven als *tradwife* lonkt. Wat te doen?

4/5

DAT MAG JIJ VINDEN



ILLUSTRATIE SUZAN HUINK

Reductio ad Extinction Rebellionem



Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Het wordt een stoelendans om niet op plek vijf te eindigen hè?”, apte ik naar een vriend. Hij is fanatiek Ajax-supporter en ik ben voor NEC, elk weekend bespreken we even de laatste stand van zaken. Hij had er weinig van meegekregen, antwoordde hij pas dinsdag: „Zat dik twee dagen in de cel [emoji met ongemakkelijke grijns]”. Als je hem ziet, verwacht je hem eerder bij voetbalrellen, maar hij zat vast omdat hij met z'n auto een snelweg had geblokkeerd. Er was al file, dus in feite was het een kwestie van niet meer optrekken, vertelde hij. Daar is de politie niet dol op - andere weggebruikers trouwens ook niet - dus als ze dan van één nachtje cel twee nachtes cel kunnen maken, zullen ze dat niet nalaten.

Diezelfde dinsdagavond zag ik hoofdredacteur Kamrah Ullah van *de Telegraaf* bij *Pauw & de Wit* beweren dat de klimaatdemonstranten „Koningsdag thuis konden vieren”. In zijn hoofdredactioneel commentaar had hij dat ook al geschreven. Dat klopt niet, legde de politievrouw aan tafel geduldig uit. Naast mijn vriend waren nog vijf mensen opgepakt en die hebben allemaal twee nachten in de cel moeten slapen, gaan allemaal vervolgd worden, hun voertuigen zijn in beslag genomen, rijbewijzen zijn ingevorderd en ze konden Koningsdag niet thuis vieren - hoewel ik me afvraag waarom je zoiets in vredesnaam thuis zou willen vieren. „Maar het punt is”, antwoordde Ullah, dat mensen bij asielprotesten „het idee hebben dat er met twee maten wordt gemeten”. Ja, waar zouden ze dat idee toch vandaan halen? Mischien uit het hoofdredactioneel commentaar van *de Telegraaf*? Daar komt bij dat het nogal logisch is dat verschillende vergrijpen verschillende woorden aangepakt. Het spreekwoord is 'gelijke monniken, gelijke kappen', niet 'broeders en monniken, gelijke kappen'.

Want twee weken later vraag ik me af wat er moet gebeuren voordat

er niet langer routineus naar klimaatdemonstraties wordt gewezen als het over extreemrechts geweld gaat. Hakenkruizen? Een vernield gemeentehuis? Gewonde agenten? Ingegooide ruiten bij het D66-kantoor? Een bom in het D66-kantoor? Voor Gert-Jan Segers is het voorlopig niet genoeg om de vergelijking af te zweren, bleek afgelopen zaterdag aan tafel bij *Dit is de week*. Linkse mensen hebben volgens hem geen begrip voor asielprotesten, rechtse mensen niet voor klimaatdemonstranten: „Wat je bij beide moet zeggen is: je hebt gewoon niet het recht om een democratie terzijde te schuiven, te intimideren en middelen te gebruiken die gewoon niet in een fatsoenlijke samenleving horen”. Segers, die blijkbaar bepaalt wat in een fatsoenlijke samenleving hoort, noemde het begrip en de zorgen van beide flanken 'spiegelbeeldig'; het enige woord dat nog harder schreeuwt dat je op zoek bent naar balans waar geen balans is, is 'balans'.

Zelf sta je keurig in het midden of nog beter: je staat erboven

Het komt op veel mensen hartstikke verstandig over. De flanken zijn te fanatiek, je mag de wet niet overtreden, overtreders moet je hard aanpakken. Zelf sta je keurig in het midden of nog beter: je staat erboven. Maar in dit politieke klimaat is die positie laf en schadelijk. Je stelt geweldloos protest waarmee een overheid wordt opgeroepen zich aan de eigen wetten te houden gelijk aan geweld en intimidatie tegen specifieke lokale overheden om ze zo te dwingen zich niet aan wetten te houden. De ene groep is soms best irritant, de andere groep wil inderdaad de democratie terzijde schuiven.

De acties van Extinction Rebellion zeggen niets over de ernst van het extreemrechtse geweld. Mischien moeten we maar een naam-pje verzinnen voor zo'n valse vergelijking, zoals je met andere drogredenen ook doet. Ik dacht aan *reductio ad Extinction Rebellionem*, maar ik sta open voor suggesties.



Derk Dekker is nabestaande van een verkeersslachtoffer.

Hij reed mijn zus dood en mag toch weer autorijden

Zelfs als je door roekeloos rijgedrag iemand om het leven brengt, verlies je in Nederland niet permanent je rijbewijs. Rijden zou een voorrecht moeten zijn, vindt *Derk Dekker*, dat je kunt verdienen maar óók verliezen.

De meeste Nederlanders zijn het er wel over eens: wat zijn ze toch achterlijk, daar in Amerika, met hun tweede amendement. Door die bepaling uit 1791, die eenieder het recht geeft om wapens te bezitten en te dragen, zijn er enorm veel vuurwapens in omloop, met alle gevolgen van dien. Tegelijkertijd realiseren we ons nauwelijks dat wij, hier in Nederland, een bijna even merkwaardig 'onontvremdbaar recht' krijgen zodra we ons rijbewijs halen: het recht om een auto te besturen.

Zelfs als je herhaaldelijk een voertuig als (potentieel) moordwapen hebt gebruikt en daarvoor veroordeeld bent, kan je volgens artikel 179 van de Wegenverkeerswet "voor ten hoogste vijf jaren" de rijbevoegdheid worden ontzegd. Mij werd dat recent pas pijnlijk duidelijk, toen ik in de rechtbank Rotterdam het proces bijwoonde tegen Ibrahim S., verdacht van roekeloos rijgedrag met dodelijke afloop. Hij veroorzaakte op 11 maart 2024 een kettingbotsing op de A16. Een motorrijder kon nog op tijd stoppen voor een auto, maar werd van achteren aangereiden door een bestelbus. Ze raakte zwaargewond en overleed een week later in het ziekenhuis. Die motorrijder was mijn zus Rosemarijn.

Rosemarijn vertrok die ochtend naar haar werk, om nooit meer thuis te komen bij haar gezin in Delft. Ze 52 jaar, getrouwd en moeder van vier kinderen.

OPINIE
Verkeersdoden



FOTO GETTY IMAGES

Toch wringt er iets. Want zelfs in dit soort dramatische gevallen blijft de maximale rijontzegging beperkt. Waarom eigenlijk? Waarom zou iemand die door roekeloos rijgedrag een dodelijk slachtoffer heeft veroorzaakt (en bovendien recidiveert), automatisch na maximaal vijf jaar weer de weg op mogen? Waarom zou die nieuwe kans zwaarder wegen dan het belang van andere weggebruikers? In andere landen (Duitsland, het Verenigd Koninkrijk) zijn maatregelen die neerkomen op een permanent rijverbod wél mogelijk.

Het besturen van een auto zou een voorrecht moeten zijn. Een voorrecht dat je kunt verdienen, maar ook verliezen. De vergelijking met de Amerikaanse wapenwetgeving dringt zich op. Hoe problematisch het recht om een wapen te dragen in onze ogen ook is: wie dat recht daar verspeelt, krijgt het niet zomaar terug.

Een auto is geen wapen, maar kan dat wel worden. Die bestelbus werd een wapen tegen Rosemarijn.

Daar komt bij dat het gedrag van S. niet alleen een prachtig mens het leven heeft gekost. Het kost ook de samenleving veel geld. De directe schade van het ongeval, een langdurig politieonderzoek (bijna twee jaar in dit geval), de opbouw van een fors strafdossier en de kosten van de rechtszaak. Bij een eventueel volgend ernstig verkeersvergreep moet dat weer opnieuw geconstateerd en bewezen worden. Bovendien zullen zowel de celstraf als ook de rijontzegging pas ingaan na afhandeling van een eventueel hoger beroep - op moment van schrijven is nog niet duidelijk of S. zich bij zijn straf neerlegt. Het is de vraag of het huidige systeem de samenleving wel voldoende beschermt tegen recidiverende roekelozen op de weg.

Asociaal gedrag

De laatste grote herziening van de Wegenverkeerswet was in 1994. Sommige bepalingen dateren uit de jaren vijftig. De situatie op de weg is onvergelijkbaar veranderd. Niet alleen door de toegenomen drukte, vooral ook door het nu alomtegenwoordige sociale gedrag op de weg. Qua achterhaaldheid doet de wet dus weinig onder voor het tweede amendement van de Amerikaanse grondwet, dat geen rekening houdt met moderne automatische vuurwapens.

Ik ben geen jurist, en ik besef dat het probleem van de ontoereikende aanpak van recidivisten breder is dan alleen het aanpakken van verkeersshuifers. Ook op andere terreinen krijgen daders naar mijn mening te vaak een derde kans.

Maar verandering moet ergens beginnen. Laat dat dan hier zijn: maak het rechters mogelijk om in uitzonderlijke gevallen, zoals dat van Ibrahim S., een permanente rijontzegging op te leggen. Welk Kamerlid pakt de handschoen op?

Abrupt remmen

Het bewijs tegen S. is overtuigend. Zes getuigen beschrijven hetzelfde: te hard rijden, bumperkleven, van rechts inhalen. Nadat hij een medeweggebruiker rechts had ingehaald, sneed hij deze af op de linkerbaan en remde abrupt, waarna deze bestuurder niet meer kon uitwijken. Dat was de oorzaak van de eerste botsing. Uit politieonderzoek blijkt dat S. vlak voor de botsing kort maar krachtig heeft geremd. Dat past bij een *brake check*, niet bij een noodstop.

Tijdens het proces bleek dat S. niets van zijn gedrag heeft geleerd, want een jaar na

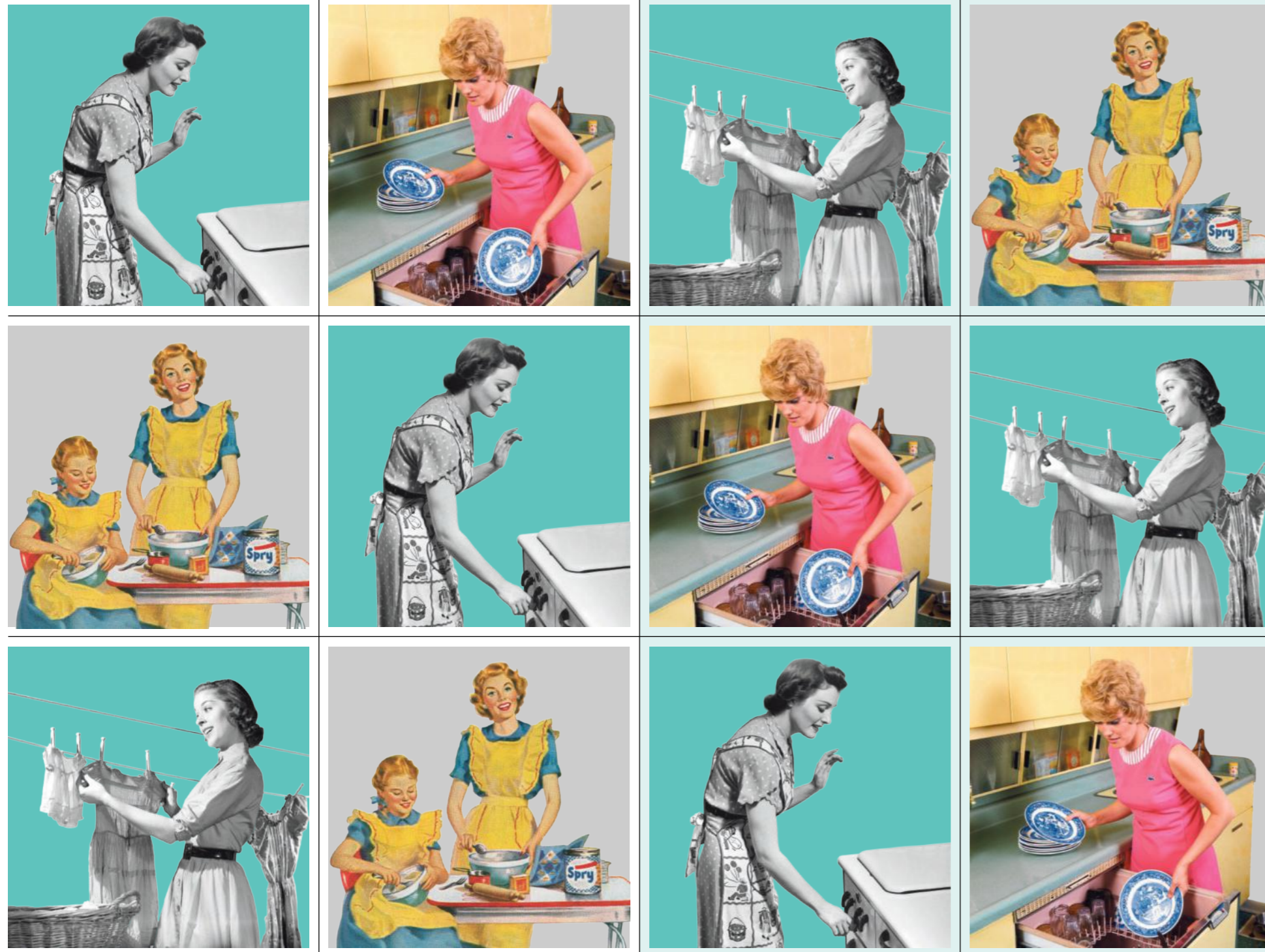
Sommige bepalingen dateren uit de jaren vijftig. De situatie op de weg is onvergelijkbaar veranderd

de kettingbotsing kreeg hij een boete van 900 euro en een rijontzegging van drie dagen wegens een nieuwe forse snelheids-overtreding. Hij ontkende niet dat hij veel te hard had gereden. Een familielid van hem zou S. hebben aangespoord om uit te proberen hoe hard diens nieuwe auto kon, zo verklaarde S.

De strafeis was stevig naar Nederlandse maatstaven: tien maanden cel en een rijontzegging van drie jaar. De rechters gingen hierin mee, zo bleek eind april. De veroordeling en de straf bieden ons als nabestaanden genoegdoening.



Maren Laterveer is journalist, schrijver en consultant.



FOTOS GETTY IMAGES

Het leven is stressvol en de tradwife wil het overzichtelijke huishouden

Voor vrouwen die vastlopen in de moderne tijd, is de belofte van rust, duidelijkheid en overzicht van het *tradwife*-ideaal aantrekkelijk, ziet Maren Laterveer. Dat droombeeld is politiek gemotiveerd en wordt gefinancierd door rechtse mannen.

Het zijn zinnen die zo zouden kunnen komen uit een Amerikaans handboek voor *tradwives*, de jonge vrouwen die op sociale media een romantisch beeld schetsen van hun leven als traditionele huisvrouw. „I canceled the angry feminist and stepped into my feminine.“ „A man needs a purpose in your life.“ „When a woman can't relax in a man's lead, she cannot fully relax with him anywhere.“

Maar deze zinnen komen uit Nederland, van een jonge vrouw genaamd Anna die zich datingcoach noemt en cursussen aanbiedt waarin vrouwen leren zich over te geven aan het natuurlijke leiderschap van mannen. In verschillende posts op In-

stagram legt ze uit dat ze zichzelf vroeger een feminist noemde, maar nu niet meer.

Ze werkte zich kapot, vertelt ze, wilde zich continu bewijzen in de prestatie-maatschappij en voelde weinig ruimte voor zachtheid en vrouwelijke kracht. Pas toen ze leerde zich over te geven aan haar natuurlijke rol van een vrouw die het leiderschap in een man erkent, kon ze ontspannen en thuiskomen bij zichzelf. „Feminisme wil dat we zijn als mannen,“ zegt ze, „maar we zijn verschillend, vrouwen en mannen.“ En doen alsof we dat niet zijn, impliceert ze, is uitpuittend en vervreemdend.

Deze boodschap staat niet op zichzelf. Ze is exemplarisch voor het bereik van een antifeministische beweging onder vrouwen die opvallend veel gelijkenissen vertoont met de mannelijke variant, de veel-

besproken 'manosphere'.

Net als de opmars van mannen die traditionele rolpatronen bepleiten, is de vrouwelijke beweging overgewaaid uit Amerika, krijgt ze steeds meer voet aan de grond in Nederland, is ze politiek gemotiveerd en wordt ze gefinancierd door rechtse mannen. Het enige verschil is dat we het er amper over hebben, en het gedachtgoed zich ongezien kan verankeren in het zelfbeeld van jonge vrouwen.

Zij zijn extra vatbaar voor conservatieve ideeën omdat ze massaal vastlopen in de moderne tijd. Bijna een op de drie vrouwen onder de 35 heeft burn-out-klachten, psychische klachten komen bij jonge vrouwen bijna twee keer zo vaak voor als bij jonge mannen, en de druk op uiterlijk en prestatie is groter dan ooit.

Tegelijkertijd heeft het feminisme de laatste decennia vooral ingezet op 'empowerment' van vrouwen die werk en gezin moeten combineren in een systeem dat daar niet op is ontworpen, in plaats van op het veranderen van dat systeem. In dat vacuüm biedt de tradwife-beweging iets waar vrouwen meer dan ooit behoefte aan hebben: rust, overzicht, en een duidelijke manier dat het moeilijk te zien is dat die rust is gebouwd op ongelijkheid, en dat de beweging erachter een politieke agenda heeft die allesbehalve goed is voor vrouwen.

We zijn er nog niet

Dat laatste vindt niet iedereen, weet ik. Als feministisch journalist ben ik gewend om kritische vragen te krijgen van vrouwen die zich niet herkennen in de thema's die ik aankaart. Ik onderzoek de positie van vrouwen en de invloed van gender op onze identiteit, onze autonomie, onze persoonlijke en professionele ontwikkeling en stevast kom ik uit op de conclusie dat we er nog niet zijn. Maar ik heb nergens last van, werpen vrouwen vaak tegen. En dan antwoord ik dat feminisme niet gaat over het individu. Als een op de vier vrouwen te maken krijgt met aanranding of verkrachting, blijven er drie over die nergens last van hebben - maar dat betekent niet dat we geen probleem hebben.

Niettemin begrijp ik deze vrouwen wel. Ik moest er zelf ook eerst jaren onderzoek naar doen voor ik me feminist noemde. Als je wilt, kun je makkelijk je ogen sluiten voor de subtiele ongelijkheden die vrouwen onderdrukken. Je kunt zeggen dat vrouwen kunnen worden wat ze willen; ze worden ceo, minister, kunnen ziekenhuizen en scholen, schrijven boeken, promoveren, ondernemen en investeren.

Dat al die dingen moeilijker te bereiken zijn voor vrouwen dan voor mannen, dat ze er gemiddeld minder voor worden betaald, dat ze te maken krijgen met vooroordelen en seksisme, dat ze al dat harde werken moeten combineren met onbetaald werk thuis - dat kun je, als je wilt, negeren en zelfs ontkennen als jij daar zelf geen last van hebt. Maar dat is nog iets anders dan je actief tegen het feminisme keert.

Waarom keert een vrouw zich tegen het feminisme? Met deze vraag begon influencer Eva Vlaardingerbroek een toespraak op een FVD-congres in 2019 waarin ze frontaal de aanval opende tegen wat zij

„het moderne feminisme“ noemt. Het feminisme, zo stelde ze, is op een dwaalspoor beland. Het heeft niets meer te maken met stemrecht en de professionele autonomie van vrouwen.

In plaats daarvan heeft het zich ontpopt tot een „cultuurmarxistische strijd“ van alle minderheden tegen een nieuwe vijand: de witte man. (De zaal grinnikt.) En die witte man, let op, mag de deur niet meer openhouden voor een vrouw want dat zou seksistisch zijn. (De zaal applaudisseert.) En omdat de moderne feminist te druk is met het laten staan van haar onschuldig, ziet ze niet dat de Nederlandse vrouw vrij is dan welke vrouw dan ook op de planeet en dat ons land wordt ingenomen door niet-Europese mannen die het werkelijke gevaar vormen voor haar veiligheid. (Luid applaus.)

Het is niet moeilijk om op al deze argumenten een weerwoord te formuleren. Maar daar gaat het niet om. Vlaardingerbroek presenteert een uiterst simplistische weergave van het feminisme en dat is precies het doel. Het feminisme moet worden gezien als bron van het morele verval waartegen het rechts-populisme strijdt, omdat het vrouwen het recht op zelfbeschikking heeft gegeven, het recht om te trouwen met wie ze willen, om niet te trouwen, de mogelijkheid om geen kinderen te krijgen, of kinderen te krijgen met niet-Europese mannen.

Vlaardingerbroek heeft dat niet zelf bedacht, het is een belangrijk punt op de agenda van conservatieve rechtse bewegingen in Europa die elkaar vinden in een gedeelde missie om migranten uit ons continent te weren en de 'inheemse witte' bevolking 'zuiver' te houden. Viktor Orbán is hier vaandeldrager van, maar ook vrouwelijke politici als Alice Weidel en Giorgia Meloni, en in ons eigen land Lidewij de Vos.

Dat zij vrouwen zijn, geeft het conservatieve project geloofwaardigheid bij vrouwen die zich nooit zouden herkennen in een beweging van boze witte mannen. Net zoals extreem-rechts jonge witte mannen nodig heeft om de witte dominantie veilig te stellen, heeft het jonge witte vrouwen nodig om hun baby's te baren, en het patriërchaat om iedereen op de juiste plek te houden. Dus naast een heel ecosysteem van podcasts, influencers en politici die jongens de manosphere in moeten trekken, is er ook een systeem opgetuigd om meisjes te verleiden tot een conservatief zelfbeeld.

Landelijke keuken

Het meest zichtbare deel van dat systeem is ogenschijnlijk het meest onschuldige: de tradwives op sociale media die laten zien hoe ze zuurdesembrood bakken in hun landelijke keuken, spelen met hun kinderen en ook nog tijd overhouden om aan yoga te doen. Hun aantallen zijn lastig te kwantificeren, maar berichten met de hashtag #tradwife werden begin 2025 in elk geval meer dan 175 miljoen keer bekeken op TikTok, een platform met inmiddels 1,9 miljard gebruikers, die er gemiddeld anderhalf uur per dag doorbrengen.

De kracht van de boodschap van de tradwives is dat ze een romantisch beeld schetsen van het huisvrouwenbestaan: ze wonen in prachtige huizen, ze dragen lief-

lijke jurken, ze bezitten een natuurlijke schoonheid en ze stralen vooral rust uit, alsof ze hun leven volledig onder controle hebben en ze volmaakt gelukkig zijn met de rol die ze als vrouw op zich nemen.

Maar achter die mooie buitenkant zit vaak een reactionaire agenda verstopt, schrijft onderzoeker Eviane Leidig in haar boek *Women of the Far Right* (2023). Een agenda waar de algoritmes je al snel ongemerkt naartoe voeren. Leidig laat zien hoe radicaal-rechtse vrouwen sociale media gebruiken om hun politieke ideeën toegankelijk te maken voor een breder publiek. Onder hun vintage-esthetiek schuilt een uitnodiging om feminisme en gendergelijkheid af te wijzen en te geloven in de inmiddels bekende omvolkingstheorie en een vrouwelijke plicht om baby's te baren. Hierin zit een duidelijke normatieve boodschap over vrouwen die in lijn is met wat de manosphere propageert: 'echte' vrouwen zijn volgzaam, moeder en dienstbaar aan man en gezin.

Het feminisme moet worden gezien als bron van het morele verval waartegen het rechts-populisme strijdt, omdat het vrouwen het recht op zelfbeschikking heeft gegeven

In Amerika hebben deze influencers nauwe banden met het netwerk rondom president Trump. Turning Point USA, de invloedrijkste conservatieve jongerenorganisatie van Amerika, opgericht door Charlie Kirk en na zijn moord in 2025 overgenomen door zijn weduwe Erika, trok bij zijn laatste conferentie een blik populaire tradwives open waar tienduizenden jonge vrouwen op afkwamen. *Evie Magazine*, het lijfblad van de tradwife dat zichzelf de 'conservatieve Cosmo' noemt en dat Vlaardingerbroek omschreef als 'schildmaagd van de beweging', is mede gefinancierd door Trump-bondgenoot Peter Thiel.

En zoals Leidig laat zien, lopen er directe en indirecte lijnen tussen de antifeministische retoriek en rechts-populistische partijen in Europa, via een groeiend netwerk van online inhoud, media-optredens en evenementen met één doel: normalisering van ultratraditionele gender-normen.

De strategie om vrouwen voor het rechts-conservatieve karretje te spannen, is niet nieuw. In de jaren zeventig voerde de Amerikaanse Phyllis Schlafly de succesvolste antifeministische campagne van de twintigste eeuw. Schlafly was advocaat, schrijver en politiek activist, en nauw verbonden aan de opkomende

rechts-conservatieve beweging achter Ronald Reagan. Ze was ook moeder van zes kinderen en presenteerde zichzelf als bescheiden huisvrouw.

In 1972 richtte Schlafly STOP ERA op om het zogeheten Equal Rights Amendment - een grondwetswijziging die gelijke rechten voor vrouwen in de Amerikaanse wet moest verankeren - te blokkeren. Haar argument: vrouwen hebben geen gelijke rechten nodig, hun positie biedt hun juist privileges die ze moeten koesteren, zoals bescherming, verzorging en een bijzondere status als moeder.

Terwijl tweedegolf-feministen vrouwen oppriepen om baas in eigen buik te worden, mobiliseerde Schlafly duizenden vrouwen die strenden voor behoud van hun afhankelijkheid. Met succes: in 1982 strandde de ratificatie van de grondwetswijziging. Tot op de dag van vandaag zijn vrouwen voor de Amerikaanse grondwet niet gelijk aan mannen, zodat er geen landelijk verbod is op loonongelijkheid of andere discriminatie op basis van geslacht.

Dat vrouwen op de bres gaan tegen gelijke rechten, is misschien minder paradoxaal dan het lijkt. Volgens de Amerikaanse filosoof Diana T. Meyers kunnen vrouwen die opgroeien in een patriarchale cultuur zich identificeren met een passief vrouwbeeld. Ze zien van jongs af aan beelden die vrouwen koppelen aan schoonheid, zorgzaamheid en moederschap en worden ook voor die eigenschappen beloofd.

Wie vanaf het eerste begin leert dat zorgzaamheid erkenning oplevert en schoonheid sociale status, zal deze normen internaliseren als identiteit. Feminisme dat zegt dat je dat moet opgeven omdat het niet vrij zou zijn, voelt als een aanval op wie je denkt te zijn. Zeker wanneer datzelfde feminisme geen antwoord heeft op de onvrijheid die je als werkende moeder voelt in een wereld die nog steeds stut op patriarchale normen.

Illusoire belofte

Dit mechanisme verklaart waarom antifeminisme onder vrouwen zo effectief is. Schlafly gaf jonge vrouwen hetzelfde als de tradwives nu: een bevestiging van het traditionele vrouwbeeld, dat geruststellend, duidelijk en overzichtelijk is voor vrouwen die uitgeput zijn van 'alles worden wat ze willen'.

Natuurlijk is de belofte van rust even illusoir als het het individualistische *girlboss*-feminisme, dat vrouwen aanmoedigt zichzelf omhoog te werken in een ongelijk systeem. Zoals de Amerikaanse feministische activist Betty Friedan al schreef in haar boek *Het misverstand vrouw* (1963), is het bestaan van huisvrouwen die hun hele leven in dienst moeten stellen van anderen verstikkend. Vrouwen zijn mensen en dus behoeft met dezelfde behoefte als mannen om zich te ontwikkelen en over zichzelf te beschikken. Bovendien zijn ze als samenleving slecht af als een hele generatie vrouwen zich achter de voordeur gaat verstoppen.

Het antwoord op hun vragen is niet een datingcoach die hen leert om mannen te volgen. Het antwoord is een feminisme dat de pijlen richt op het systeem en een wereld creëert waarin vrouwen daadwerkelijk vrij zijn.

COLUMN STINE JENSEN

Een sekte blijft herkenbaar, hoe extreem ook



Cabaretier en filosoof Tim Fransen schreef onlangs in *de Volkskrant* een prikkelend essay over vrijheid, waarin hij refereert aan *Wakker in Paraguay*, de documentaireserie over een groep Nederlanders die naar Paraguay verhuist om volledig vrij te zijn van staatsbemoedien. Deze 'wakkeren' kregen veel over zich heen; het waren wappies, gekkies, complotdenkers. Fransen stelt echter dat de Paraguay-gangers geen bizarre afwijking zijn, maar „hoogstens een overtreffende trap” van de norm. Wij zijn individualistisch; zij zijn hyperindividualistisch. Het extreme is geen uitzondering op de norm, het legt de norm juist bloot.

Dit graduele denken is ongemakkelijk, want het dwingt tot zelfreflectie: is er iets in de uitvergroting dat herkenbaar is? Het maakt de afstand tussen 'wij normalen' en 'zij gestoorde' kleiner, en wijst naar vormen van verwantschap. Het roept ook de vraag op wanneer 'normaal' overgaat in een aberratie. Wie de extremen bestudeert als uitvergroting van de norm, kan iets over zichzelf leren.

Ik moest eraan denken bij het lezen van twee Amerikaanse boeken over christelijk nationalisme, het fundamenteelistische verschijnsel waarbij het christendom samengaat met uiterst conservatieve politiek. Ook in Nederland worstelen christenen hiermee. De meest gehoorde reactie is die van de 'kaping': religie is in essentie iets moois, maar is in verkeerde handen gevallen. En dus verenigt 'goede' religie zich (denk aan De Linkse Kerk), om zich te keren tegen die kaping.

Die insteek heeft ook de Amerikaanse schrijver, cabaretier en christen John Fugelsang. In zijn boek *Separation of Church and Hate. A Sane Person's Guide to Taking Back the Bible from Fundamentalists, Fascists and Flocking Frauds* (2025) draait het er vooral om dat Jezus in de kern zachtmoedig is, feministisch zelfs, en dat het christendom dat ook is, met mooie waarden als empathie en barmhartigheid - jammerlijk misbruikt door fundamentalisten met een politieke agenda. Fugelsang lardeert zijn betoog rijkelijk met goede grappen, zoals een compliment voor atheïsten die helemaal tot bladzijde 31 zijn gekomen (zijn boek telt er ruim driehonderd). Zijn geestige motto is: „Ik ben Jezus gaan zien zoals ik Elvis zie: ik houd van die kerel, maar ik ben doodsbang voor sommige fanclubs.” Hij doelt op de christen-nationalisten.

Als je Fransens stelling dat de Paraguay-gangers geen bizarre aberratie zijn serieus neemt, moet je je echter niet afvragen hoe christelijk nationalisme het geloof misbruikt, maar wat het blootlegt over het geloof zelf, ook in zijn gematigde vorm.

Dat ongemakkelijker antwoord - of althans, de zoektocht daarnaar - vinden we bij Tia Levings. In haar zojuist verschenen boek *I Belong to Me* gaat de Amerikaanse verder waar haar vorige boek *A Well-Trained Wife* (2024) stopte: na haar ontsnapping uit wat zij een sekte noemt, een fundamenteelistische baptistengemeenschap, wil ze haar leven opnieuw opbouwen.

Anders dan Fugelsang ziet Levings de christelijk-nationalistische ge-

meenschap waarin ze opgroeide niet louter als een vreemde sekte die het christendom heeft gekaapt. Voor haar zit het problematische dieper verweven in het christendom zelf én in de Amerikaanse cultuur, en dat merkt ze als ze eruit stap. De hypergehoorzame christelijke echtgenote van haar gemeenschap is de uitvergroting van iets dat ook buiten haar geloofsgemeenschap bestaat: de goed getraide huisvrouw als Amerikaanse norm. Vandaar wellicht dat *A Well-Trained Wife* niet alleen bij gelovigen aansloeg, maar een nationale bestseller werd in de Verenigde Staten.

Levings introduceert in haar nieuwste boek het begrip religieus trauma: beschadiging door religieuze doctrines, mensen en praktijken. Dat is niet beperkt tot het evangelische christendom of het katholicisme, maar komt voor bij allerlei religies en geloofsgemeenschappen, zoals de islam, Jehova's getuigen, de mormonen, de amish, mennonieten en chassidische joden, als ook in (seculiere) spirituele sektarische groepen. Levings verwijst naar onderzoek

Hoe kun je nog geloven dat Jezus alle pijn zal genezen, als die pijn in zijn naam is aangericht?

waaruit blijkt dat 1 op 5 Amerikanen aan een religieus trauma lijdt. Geloof, schrijft Levings in *I Belong to Me*, kent „magisch denken, waanideeën, vertekeningen, verdelingen, verwonding en uitgebuite kwetsbaarheid”. Als de omgeving doordrenkt is van religie - en dat is Amerika - en religie is de bron van jouw trauma, dan is het lastig helen van je trauma. Want als jouw kerk je vertelt dat je misbruik Gods plan is, wend je je dan tot diezelfde God voor troost na dat misbruik? Hoe kun je nog geloven dat Jezus alle pijn zal genezen, als die pijn in zijn naam is aangericht? Levings beschrijft hoe zelfs alledaagse dingen, zoals het eten van een tomaat (daar zei de dominee altijd iets religieus over), een traumatische respons kunnen triggeren.

Wanneer ze uit de gemeenschap vlucht vanwege geweld door haar man dat wordt gelegitimeerd en goedgekeurd door het geloof, kan ze niet, zoals Fugelsang, zeggen: maar er is ook een goede versie van het geloof; als ik de foute gelovige man inwissel voor de goede gelovige versie, komt het vanzelf wel goed. De leer die de kerk haar oplegt van wat een goed mens is, een goede vrouw ook, met waarden als afhankelijkheid, dienstbaarheid en zorgen voor anderen, leggen juist de religieuze norm blóót.

Wie zegt: 'ze hebben mijn religie gekaapt', ontslaat zichzelf van de vraag na te denken over wat er inherent aan religie is waardoor mensen die dezelfde religie aanhangen tot een andere invulling komen. Graduele denken nodigt precies tot dit soort ingewikkelde filosofische vragen uit.

Stine Jensen is filosoof, schrijver en programmamaker.



ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

BRIEVEN

Betutteling? Niet door de Schijf van Vijf, maar door de voedselindustrie

Onlangs bracht het Voedingscentrum de nieuwe Schijf van Vijf uit. Met name politici van rechtse partijen reageerden daarop met 'ze pakken ons de gehaktbal af'-retoriek en lijken totaal niet te beseffen (of weigeren ze te beseffen) wat de Schijf van Vijf behelst.

Ze spreken van klimaatideologie in een nieuw jasje. Maar dat het niet goed gaat met het klimaat, daarover is wetenschappelijke consensus en onze voedselproductie is daar voor een groot deel debet aan. Die consensus is er ook over de gezondheidsvoordelen van een plantaardig dieet boven een dieet gebaseerd op vlees. We weten dat een dieet met minder dierlijke producten beter is voor onze gezondheid. Minder verzadigd vet, meer vezels - minder chronische ziekte. We weten dat het systeem van dierlijke productie een enorme druk legt op klimaat, landgebruik en biodiversiteit. We weten dat het gepaard gaat met structureel dierenleed op een schaal die we in vrijwel geen enkel ander domein zouden accepteren.

Wetenschap is geen mening. Het is dan ook logisch de bevolking hiervan op de hoogte te stellen en een handvat te bieden hoe het dagelijkse leven in te vulen. Temeer daar de tegenkrachten groot zijn. Bij een advies wordt al gauw gesproken van 'betutteling', terwijl consumenten dagelijks overspoeld door vleesreclames en reclames voor ongezonde voeding. Een verbod hierop zou waarschijnlijk meer impact hebben

voor klimaat en volksgezondheid dan de Schijf van Vijf. Helaas is de vleeslobby machtig en stevig in de politiek verankerd, dat liet het Europese verbod op vleesnamen voor plantaardige producten al zien. Hier zit nu juist ideologie: voor alles moet er vlees verkocht en gegeten worden en is plantaardig de vijand. Daar waar politici de vrijheid van keuze aanvoeren, wordt er met reclames en leuzen, vermomd als morele verontwaardiging, door diezelfde politici gestuurd op die keuzes. Het geeft geen pas om onafhankelijke instanties als het Voedingscentrum en de Gezondheidsraad in diskrediet te brengen en twijfel en verwarring te zaaien over gezondheidsrisico's en duurzaamheid. De ophef is geen discussie over voeding. Het is een collectieve weigering om verantwoordelijkheid te nemen voor iets wat we allang weten. En de echte betutteling vindt al tijdens plaats, maar dan door een voedselindustrie die miljarden uitgeeft om ons precies zo te laten eten als winstgevend is. Als dierenartsen zien wij de gevolgen dagelijks. Niet in cijfers, maar in door de wijze waarop de dieren gehouden worden aangetaste lichamen, in ziekte, in systemen die zijn ingericht op efficiëntie boven welzijn. De vraag is dus niet of we meer plantaardig moeten eten. De vraag is wanneer politici daar open en eerlijk over zijn en op basis van feiten de burgers zelf daar hun keuzes in laten maken.

Stel je voor dat je dierenleed zou verdiscoteren in de Schijf van Vijf. De wereld

zou dan pas echt te klein zijn. Hoewel, we zouden dan eigenlijk met een kleine, diervriendelijke veestapel meer ruimte dan ooit in die wereld hebben. **Arabella Burgers en Servé Smeets** dierenartsen uit Huizen en Kerkrade

BELASTINGSTELSE

Omgang opbrengsten

Als het hoofdredactioneel commentaar en Marik Stellinga zich tegelijk (08/05) uitspreken over fiscale hervorming moet er wel iets aan de hand zijn. De rechtvaardigheid kan inderdaad beter. Voorbeelden: middeninkomens die een hogere marginale belastingdruk hebben dan hogere inkomens, werknemers die netto minder krijgen als zij meer gaan werken of promotie maken, box 2-regels die uitstel van belastingbetaling mogelijk maken. Het onderwerp wordt overigens vaak vertroebeld door dat men - ook de krant - vaak geen onderscheid maakt tussen inkomens en vermogen. Zo noemde GroenLinks mensen met een inkomens van 70.000 euro 'rijk'.

In de discussies is weinig aandacht voor de uitgavenkant. Wat zijn redenen om belasting te heffen en gaat men doelmatig met de opbrengsten om? Over effectiviteit en efficiency van de aanpak valt ook wat te zeggen. Het aantal voltijdse rijksambtenaren is in ruim zeven jaar met 45 procent gestegen. De politie krijgt steeds weer extra geld terwijl er een tekort is aan agenten op straat en een overschot aan

ondersteunend personeel (03/05). Verschillende regeringen veroorzaken een moeizame correctie op de belastingaangiften, nodig vanwege het blijvende gebruik van een oneerlijke methode die de Hoge Raad onwettig verklaarde. Het COA kan de stroom asielzoekers niet aan, en duur en kosten van de reparatie in de toeslagenaffaire zijn absurd. Bij een fiscale hervorming hoort ook een aanpassing van de omgang met de opbrengsten. Anders zal een oproep tot een grondige herziening weinig draagvlak krijgen.

Peter den Hertog Rotterdam

BELASTINGSTELSE

Heft in eigen handen

Politieke onwil om iets aan de groeiende ongelijkheid te doen schaaft heel Nederland. In *NRC* een oproep om nou eindelijk eens wat te doen tegen de puinhopen van ons fiscale stelsel. Wat let je, neem het heft in eigen handen, wacht niet eindeloos op een beter fiscaal stelsel dat ieder ten goede komt. Maar schenk op eigen initiatief aan het sociaal restaurant om de hoek, de voetbalclub die een nieuw honk wil bouwen, het dierenparkje, Vluchtelingenwerk, Land van Ons, Natuurmonumenten, of wat verder weg Solidaridad of Oxfam Novib. Eindeloze kansen. Kies wat goed voelt. Niet met dubbeltes en kwartjes maar in honderdjes of zelfs duizendjes. Doe een stevige greep uit je spaarpot en blijf dat herhalen. Geef de jaarlijkse waardevermindering van je eigen huis weg aan die doelen. En denk dan, zo, ik doe zelf wel wat de politiek laat afweten. **Arie Bijl** Den Bosch

PLANTAARDIG

Eerlijk debat verstoord

Inzichtelijk artikel (08/05) over de rol van soja in onze voedselvoorziening. Vooral tekemend is de dieetkeuze van Ruud Zanders, eigenaar van pluimveebedrijf Kipster (70.000 leghennen): zoveel mogelijk plantaardig, „en af en toe een eitje.”

Het deed me denken aan de documentaire *The Social Dilemma*, waarin voormalige Google- en Facebook-medewerkers uitleggen waarom ze hun kinderen zo ver mogelijk weg proberen te houden van sociale media.

Net zoals bij digitalisering wordt een eerlijk debat in het geval van voedselzekerheid verstoord door verborgen belangen en onzichtbare maatschappelijke kosten. Vraag je over eetgoedgevoelens eens kritisch af: vult dit zoveel mogelijk magen, of enkele portemonnees?

Jonas Créton Utrecht

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

Verkeerde auteursnaam

De juiste naam van de auteur van de brief *3D-denken* (O&D, 9/5, p. 014-15) is Roland Lampe.

— | **PERSOON IN HET NIEUWS** | —

WIE

Jodocus Hondius (1563 - 1612)

WAAROM

De naam Hondius was veel in het nieuws. Hondius was een Vlaamse cartograaf, die de laatste 19 jaren van zijn leven in Amsterdam woonde en werkte. Op zijn beroemde kaarten van de wereld was Korea nog niet ingevuld en ontbrak dus ook de rivier de Hantan, waar het hantavirus werd ontdekt.

HOE

Pen, inkt en waterverf.

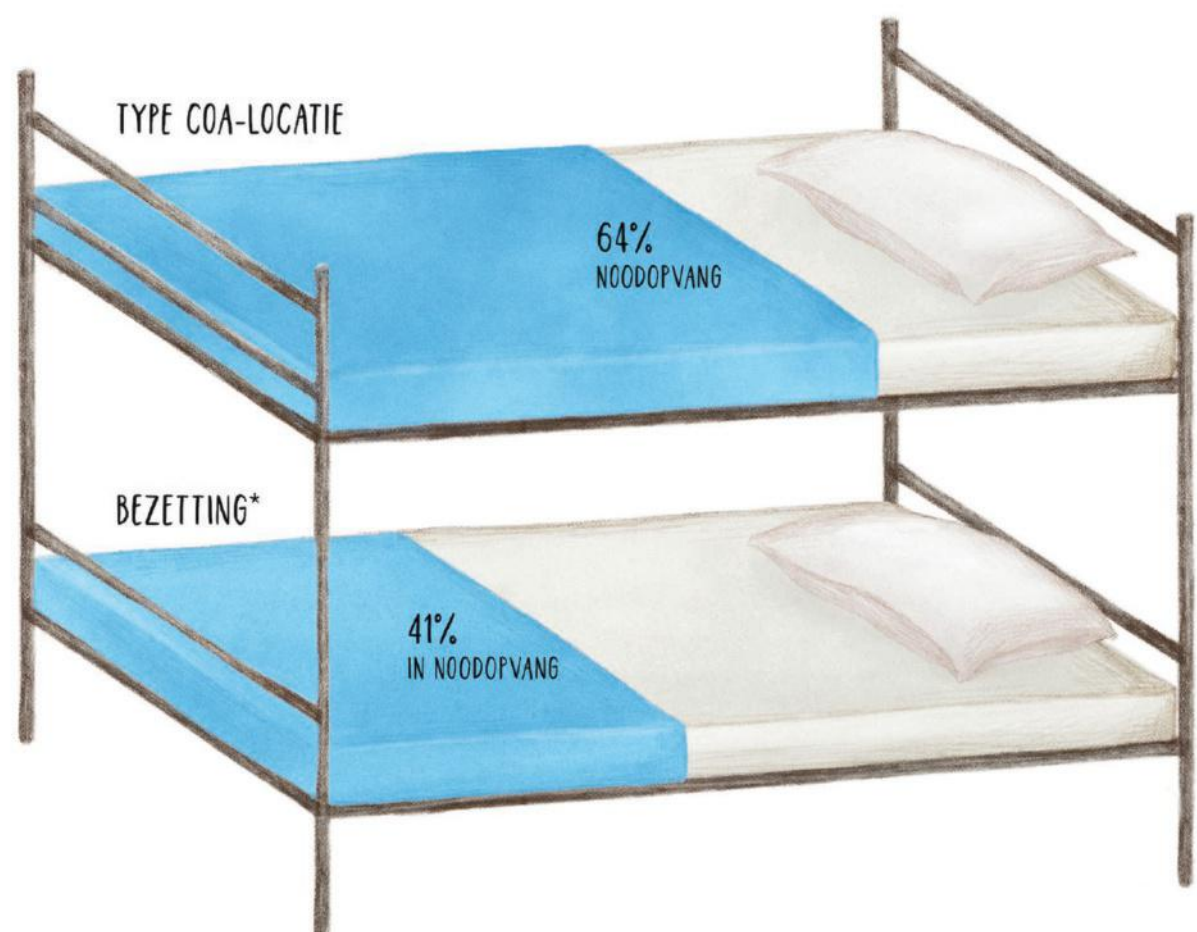


Siegfried Woldhek

OOGOPSLAG

NOOD

BIJNA DE HELFT VAN ALLE ASIELZOEKERS* ZIT NIET IN EEN REGULIERE OPVANG MAAR IN DE NOODOPVANG



*ASIELZOEKERS MET RECHT OP OPVANG DOOR HET COA EN STATUSHOUDERS, EXCL. NAREIZIGERS EN PERSONEN MET HERHAALANVRAAG

BRON: COA, PEILDATUM 4-5-'26

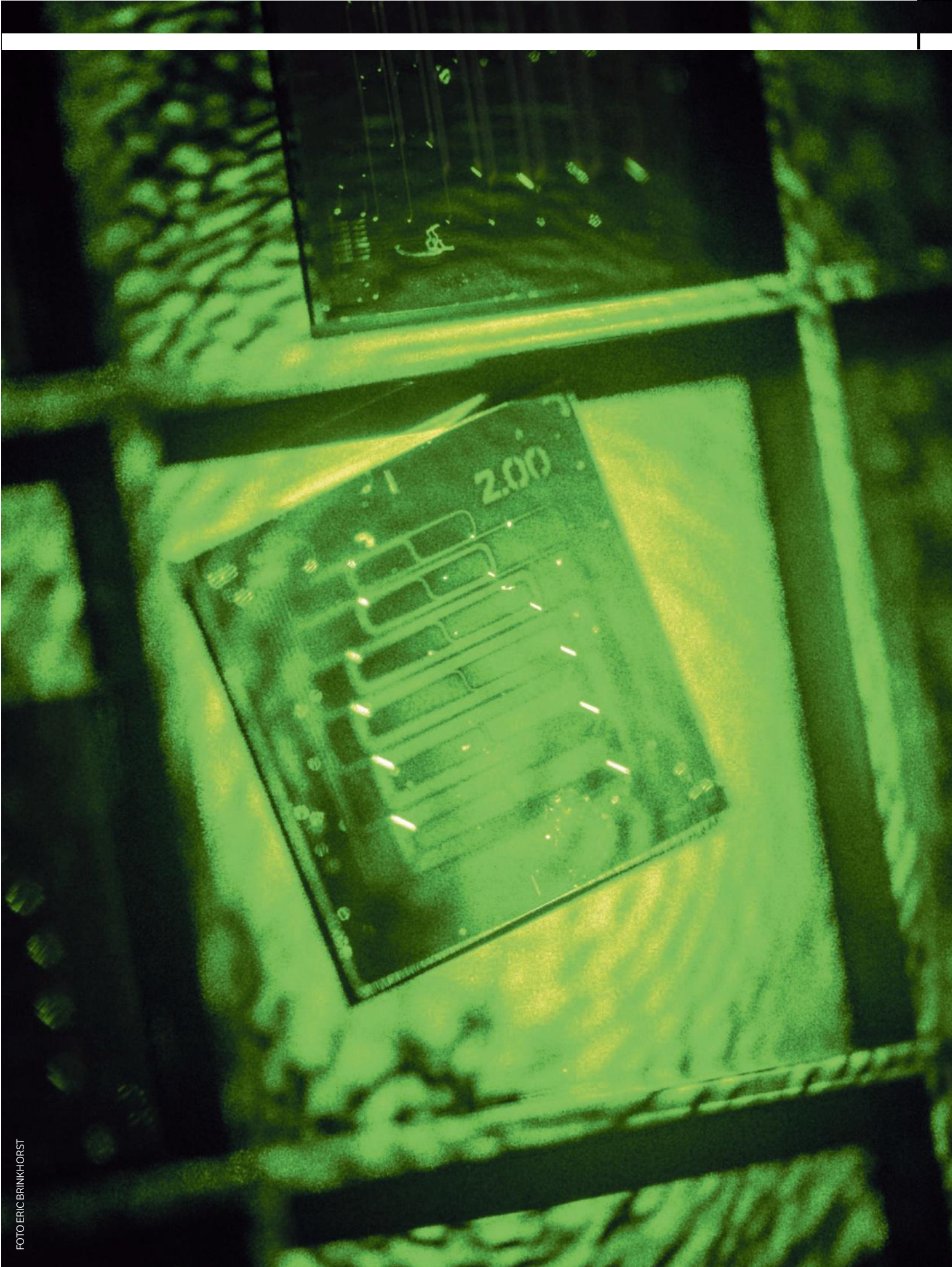


FOTO ERIC BRINKHORST

Optische chip ziet het licht

Onderzoekers in Eindhoven en Twente werken aan optische chips. Technologie van de toekomst?

4/7

& VERDER

2/3

Anatomie

De clitoris haarfijn gescand in de krachtigste röntgenbron ter wereld

8/9

Psychologie

Halverwege lethargie en hyperactiviteit ben je goed enthousiast

10

Schilders

Hoe herhaal je onderzoek naar de toewijzing van een schilderij?



ANATOMIE

De clitoris haarfijn in beeld gebracht

In tegenstelling tot wat lang werd gedacht, ontspruit zich in het topje van de clitoris een boom aan zenuwvertakkingen. Nederlandse onderzoekers scanden de 'klit' in een deeltjesversneller in het Franse Grenoble.

Door **Karlijn Saris** Fotografie **Jagoda Lasota**

Nee, de clitoris is niet gewoon een kleine penis. Die discussie leek te zijn beslecht toen het orgaan voor vrouwelijk genot vijf jaar geleden (!) voor het eerst in volle glorie in een Nederlands biologieboek verscheen. Vanaf dat moment begon de 'klit' (zeg: cli-to-ris) aan een inhaalslag: kettinghangertjes, oorbellen, sleutelhangers, of gewoon een rubberen replica voor op de vensterbank, allemaal in diezelfde herkenbare vorm. Een klein kopje (de eikel of glans) dat als een zwanenhals afbuigt naar twee smalle uitlopers aan de buitenkant (harde zwellichamen), en daartussen twee balzak-achtige structuren (zachte zwellichamen).

We dachten te weten hoe het zat. Maar pas nu is de neuroanatomie van de clitoris voor het eerst in beeld gebracht, door de onderzoeksgroep van Bernadette de Bakker (39), universitair docent embryonale en foetale beeldvorming en Judith Huirne, hoogleraar gynaecologie bij Amsterdam UMC. Zij maakten voor het eerst een scan van hoe de zenuwen in het orgaan precies lopen, en hoe ze zich vertakken.

„Daar valt je mond van open, van wat we daar zagen”, zegt De Bakker in haar werkkamer in Amsterdam UMC, terwijl ze terugdenkt aan het moment dat ze de beelden onder ogen kreeg. „Die anatomie is werkelijk prachtig.”

In tegenstelling tot de wetenschappelijke hypothese (maar waarschijnlijk tot weinig verbazing van menig vrouw) nemen de gevoelszenuwen niet steeds verder af richting het knopje van de clitoris (de glans clitoris), maar ontspruiten ze daar juist in een boom aan zenuwvertakkingen. „We wisten al dat de grote gevoelszenuwen vanuit de rug het bekken in gaan en vanaf daar naar de clitoris lopen, maar we dachten dat het bij de glans clitoris stopt. Nu zien we ineens dat het daar enorm vertakt.”

In glazen pot naar Grenoble

Met deze inzichten hoopt De Bakker dat patiënten chirurgisch beter geholpen kunnen worden. Bijvoorbeeld als zij het slachtoffer zijn van genitale verminking en een hersteloperatie nodig hebben, of een genderbevestigende operatie ondergaan. „Maar het is ook belangrijke informatie voor de knip tijdens een bevalling”, zegt De Bakker. „We weten nu dat er ook allerlei gevoelszenuwen in de schaamlippen zitten. In dat gebied kun je een hoop belangrijke zenuwen beschadigen.” Ongeveer anderhalf jaar geleden



vloog het uitwendige deel van een vrouwelijk geslachtsorgaan (afkomstig van een overleden oude vrouw die haar lichaam doneerde aan de wetenschap) in een pot in alcohol naar het Franse Grenoble om gescand te worden. Daar staat, aan de voet van de Franse Alpen, de European Synchrotron Radiation Facility. Een synchrotron is een reusachtige onderzoeksinstallatie waar elektronen met bijna de lichtsnelheid in een ring door een deeltjesversneller worden gestuurd. Elke keer als de deeltjes van richting veranderen, zenden ze energie uit in de vorm van extreem fel licht: synchrotronstraling. Het levert de krachtigste röntgenbron ter wereld op: een 1 met 13 nullen krachtiger dan de CT-scanner in een ziekenhuis.

Het resultaat is dat dingen zichtbaar kunnen worden gemaakt die met het blote oog niet te zien zijn, zoals piepkleine bloedvaatjes of zenuwen in weefsels, eiwitten en zelfs moleculen. Op de meest ingezoomde stand kunnen beelden worden gemaakt die vijfhonderd keer de resolutie van een gewone CT-scanner hebben. Zo kunnen menselijke organen in hun zijn geheel worden gescand op een resolutie waarbij je, als je zou inzoomen, alle individuele cellen zou kunnen zien, en zelfs de organellen in die cellen. „Voor het eerst kunnen we alle bloedvaten en zenuwen van een orgaan helemaal in 3D in beeld brengen”, zegt de anatoom met een glinstering in haar ogen.

'Dit is geen orgaan'

De eerste synchrotronbeelden van menselijke weefsels werden gemaakt in de coronapandemie, van longen van mensen die overleden aan Covid-19. Dat leverde baanbrekende wetenschappelijke publicaties op. Toen is door de Europese Unie en de Chan Zuckerberg Foundation geld beschikbaar gemaakt om een atlas te maken met 3D-beelden van alle menselijke organen, de Human Organ Atlas. De Bakker werd, samen met nog acht andere wetenschappers uit heel Europa, één van de acht hoofdonderzoekers van dat project. „Een promovendus van ons was bezig met historisch onderzoek naar de clitoris. Toen dachten we: er is nog zo'n kennisachterstand in te halen over dit orgaan, waarom zouden we die niet eens proberen te scannen?”

Zo belandde het uitwendige deel van het vrouwelijke geslachtsorgaan in die pot met alcohol, stevig vastgeschroefd op een sokkel, middenin een reusachtige witte gang van 150 meter

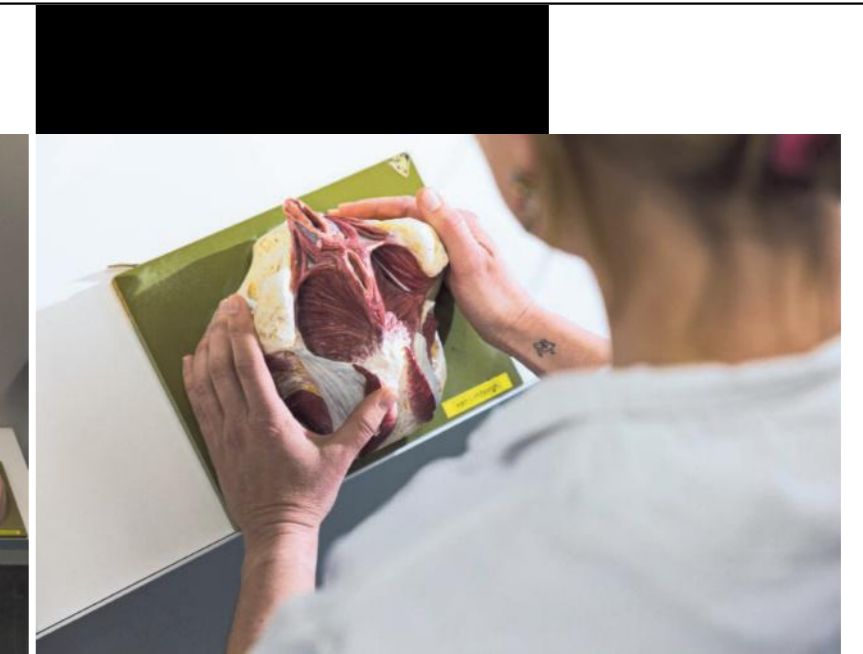
lang. De röntgenstraling wordt daar, door de pot heen, naar een ontvanger aan de andere kant van de gang gestuurd met een stralingsenergie van ongeveer 2,5 gray (joule per kilogram-seconden). Ter vergelijking: een medische CT-scanner produceert straling met een energie van 0,01 gray. „Daar mag dus niemand in de buurt komen als de scanner aanstaat”, zegt De Bakker. De onderzoekers en de mensen die de scanner bedienen zitten in een ruimte soort boardroom met allemaal grote schermen en computers. De Bakker laat een foto zien. Aan de muren hangen posters van gescand materiaal. Er staan lekkere banken waarop af en toe iemand in slaap valt. „De scanner draait dag en nacht door, om iedereen aan de beurt te kunnen laten komen.”

Met één scanner voor honderden gretige onderzoekers vanuit allerlei hoeken van de wetenschap is het dringen geblazen om een tijdslot te boeken. Het duurde zeker een jaar voordat de aanvraag van het team van De Bakker door de Fransen werd goedgekeurd. Maar toen ze eindelijk dachten groen licht te hebben, kregen ze een bericht dat ze nauwelijks konden geloven.

„Onze Franse collega's hadden het sample uitgepakt en zeiden: er zit huid op, dit is volgens de Franse wet geen orgaan.” De pot werd teruggestuurd naar Nederland. „Toen ben ik zo boos geworden, dat we te horen kregen dat ons vrouwelijke uitwendige geslachtsorgaan géén orgaan is. Dat vond ik echt een klap in het gezicht van de halve wereldbevolking.”

Samen met het hoofd van de anatomieafdeling in Amsterdam en een anatoom van het Franse Anatomisch instituut stuurde ze een brief waarin het drietal uitlegde wat de definitie van een orgaan is: de clitoris is weliswaar niet door een vlies omringd, zoals een nier of lever dat is, maar het is wel degelijk een geheel van weefsels met een specifieke functie. „Maar nee, onze scantijd was al vergeven. We moesten opnieuw ingepland worden.” Met een ingewikkelde bureaucratische omweg is het sample maanden later toch gescand, als 'weefselblok'. „Volgens de Franse wet is er nog steeds geen orgaan gescand.”

Baarmoeders en penissen scannen Als anatoom doet De Bakker al jarenlang onderzoek naar hoe het menselijk lichaam er vanbinnen uitziet, met name embryo's en foetussen. Dat lijkt makkelijker dan het in werkelijkheid is. Als je weefsels in kaart wilt brengen die je met het blote oog niet



„
Daar valt je mond van open, van wat we daar zagen

Bernadette de Bakker
Amsterdam UMC

FOTO JAGODA LASOTA

kunt zien, de 'micro-anatomie', dan moet je dat weefsel met een microtoom in dunne plakjes snijden van een paar micrometer dik. „Onder de microscoop kijk je naar één zo'n glaasje en als je een ander stukje van het weefsel wilt zien, moet je dat glaasje een stukje verplaatsen onder de microscoop. Hoe dat er dan in 3D uit ziet, moet je in je hoofd zelf proberen een beetje in te vullen.”

Met de scanmogelijkheden van de synchrotron gaat er een hele nieuwe wereld voor haar open. Neem de glans clitoris: in het piepkleine stukje weefsel zijn de nog veel kleinere gevoelszenuwen met het blote oog niet te zien. Met een loep zou je misschien een eind komen, maar dat kun je weer niet vastleggen op beeld. „Nu kun je gewoon door het hele weefsel scrollen, in- en uitzoomen zover je wilt en het weefsel van alle kanten bekijken. Dit is een nieuwe laag aan kennis waar we ineens bij kunnen.”

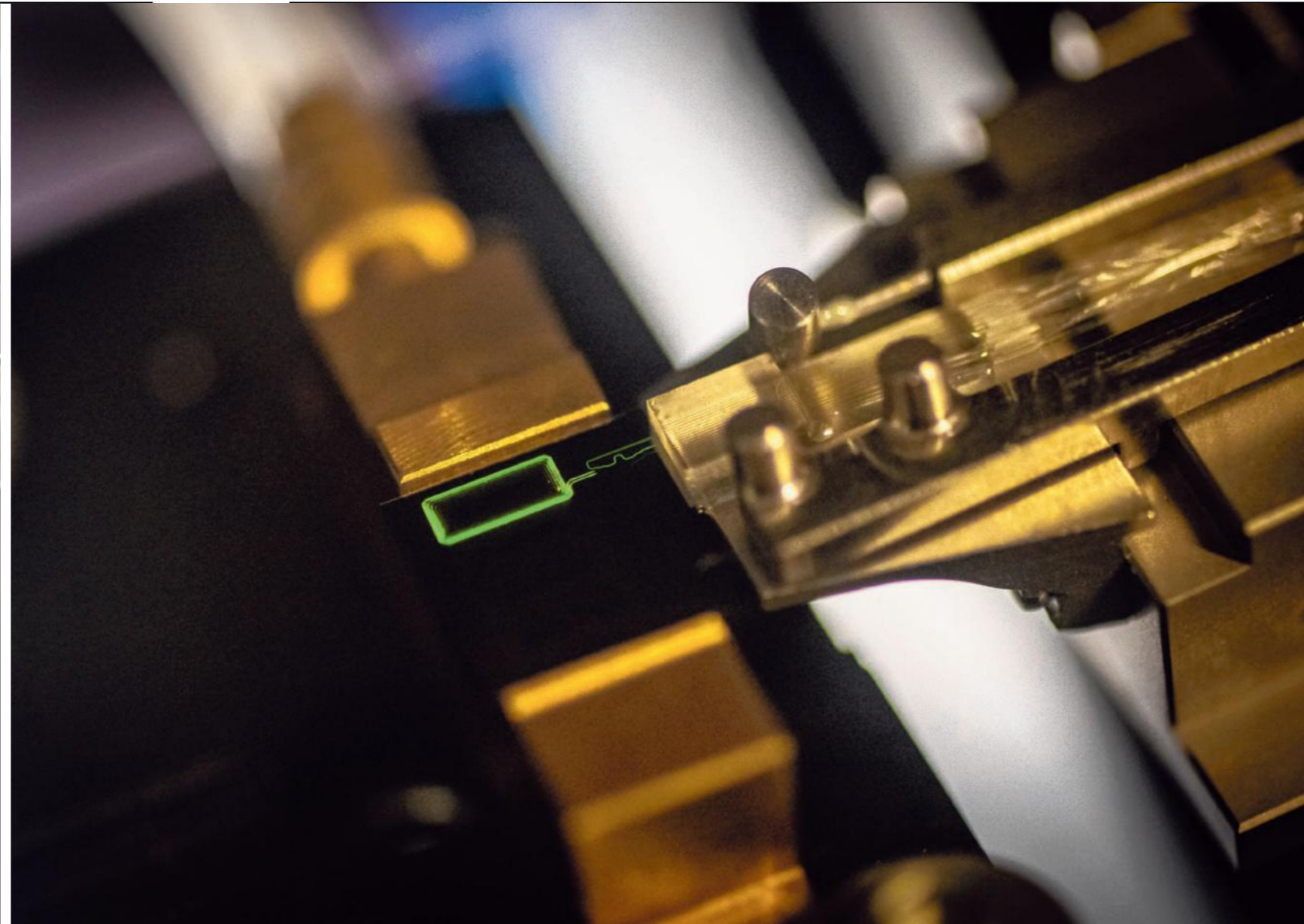
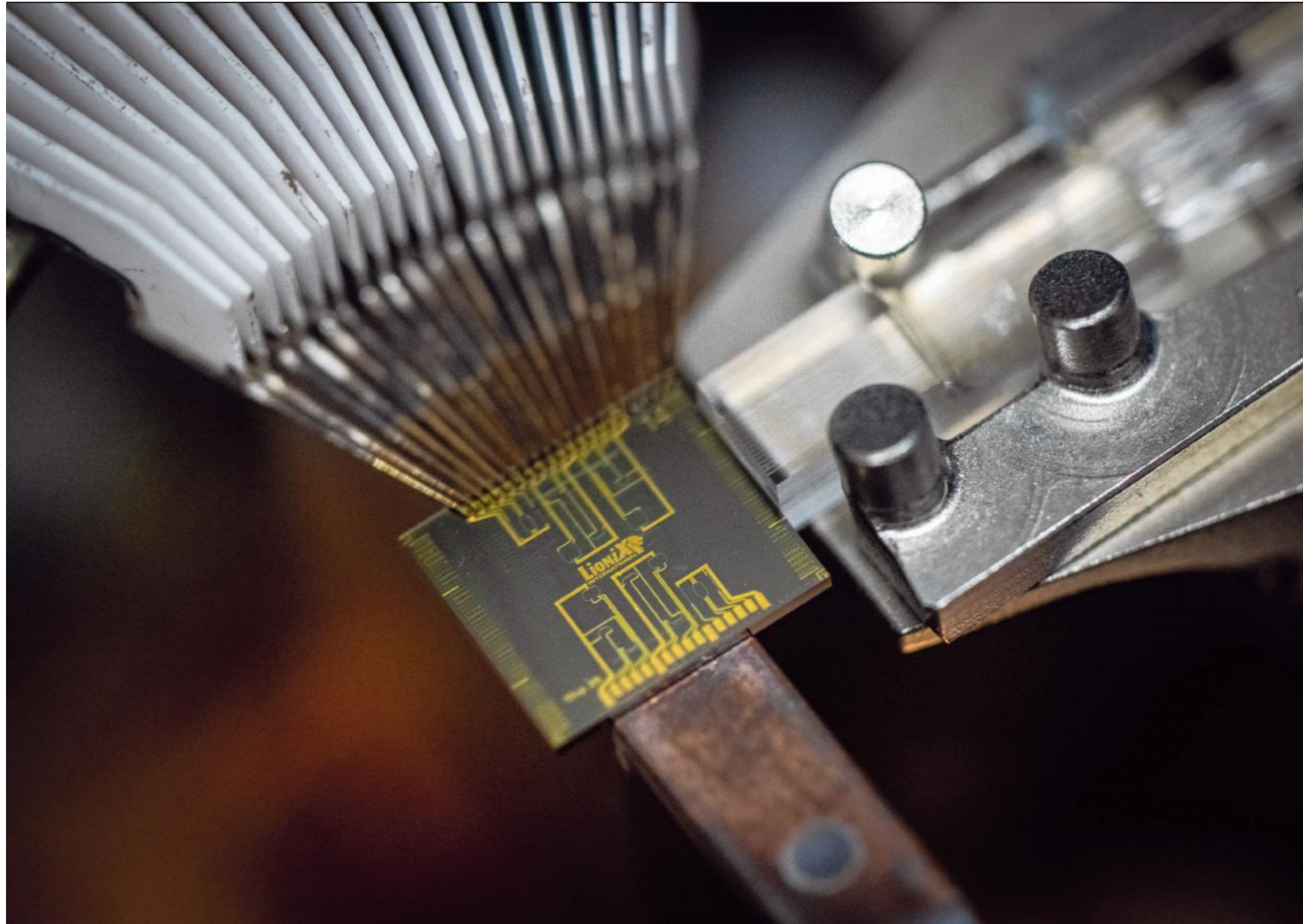
Mysterie niet ontrafeld

Met de scans die De Bakker nu in handen heeft, is het clitoris-mysterie nog lang niet ontrafeld. Zo heeft ze nu samples gebruikt van drie post-menopausale vrouwen. „Ik ben heel benieuwd of er een neuro-anatomisch verschil is met de clitoris van een jonge vrouw.” In de tussentijd hebben De Bakker en Huirne in het kader van vrouwengezondheid, een belangrijk onderzoekspunt van Amsterdam UMC, meer scantijd gekregen in Grenoble. Van baarmoeders bijvoorbeeld.

„Vrouwen lopen gemiddeld acht tot twaalf jaar rond voordat ze bij de juiste gynaecoloog terechtkomen die hen kan helpen met aandoeningen zoals endometriose of adenomyose”, zegt De Bakker. „Beide aandoeningen kunnen heel veel pijn doen, en de vruchtbaarheid van de vrouw aantasten. Daarom willen we nu hele baarmoeders gaan scannen, om meer te leren over dit soort ziektes en betere behandelingsmanieren te ontwikkelen.”

Het is overigens een misverstand, voegt De Bakker toe, dat we deze informatie over de binnenkant van de penis al wel hebben. „In 1998 verscheen het eerste paper over de micro-anatomie van de penis. Dat is een relatief groot orgaan dat je met het blote oog kunt ontleden. Maar ook de penis is nog nooit op deze hoge resolutie gescand.”

Is ze dat in de toekomst wel van plan, de penis in zo'n zelfde glazen pot naar Frankrijk sturen? De Bakker is even stil, trekt dan haar wenkbrauwen op. „Is de penis wel een orgaan?”



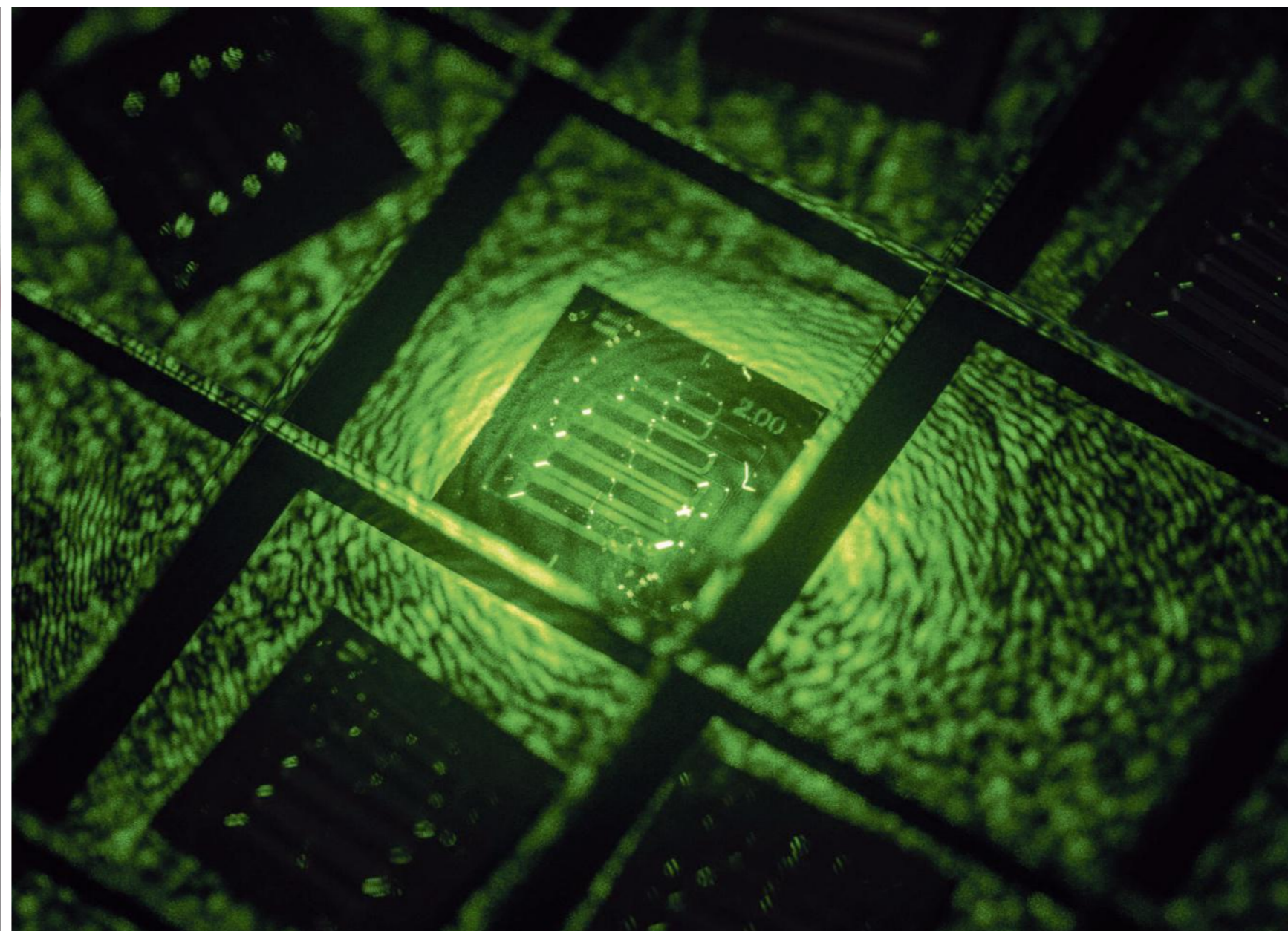
Chips die met licht werken zijn 'redelijk dom',

maar ze zullen essentieel worden



Optische chips verwerken informatie in de vorm van licht in plaats van elektriciteit. Nederlandse onderzoekers zitten in de voorhoede. „Maar we moeten toe naar fabrieken die miljoenen betrouwbare chips kunnen produceren.”

Door **Dorine Schenk** Fotografie **Eric Brinkhorst**



Op een chipje ter grootte van een vingernagel licht een rechthoekig structuurtje felgroen op. „Dit is een versterker voor lichtsignalen voor communicatie. Hij is veel kleiner dan de huidige apparaten”, vertelt Sonia García-Blanco, hoogleraar nanofotonica in haar lab aan de Universiteit Twente. In een lab een paar deuren verderop laat een collega een vergelijkbaar chipje zien waar dunne glasvezelkabeltjes uitsteken, als een warrige bos haar. Dit apparaatje belooft een veel grotere sensor voor de analyse van materialen te kunnen vervangen.

Fotonica is een breed vakgebied dat zich bezighoudt met de technologie van het opwekken, verplaatsen, bewerken en detecteren van licht of lichtdeeltjes (fotonen). Hieronder vallen ook lasers, zonnecellen, lichtsensoren en de glasvezelnetwerken voor snelle internetverbindingen. Geïntegreerde fotonica of optische chips zijn geminiaturiseerde varianten hiervan.

„Ze zien eruit als de chips die we kennen uit de elektronica”, zegt Pepijn Pinkse, hoogleraar toegepaste natuurkunde aan de Universiteit Twente. „Maar waar elektronische chips informatie verplaatsen in de vorm van elektrische stroompjes, oftewel elektronen, doen fotonische of optische chips dat met licht, oftewel fotonen.” De structuurtjes, zoals de groen oplichtende rechthoek, zijn de banen waar het licht doorheen beweegt - een soort minuscule glasvezels.

„Ik denk dat deze optische chips een essentieel onderdeel gaan worden van de technologie van de toekomst”, zegt Pinkse. Hij is niet de enige die er zo over denkt. De laatste jaren is de interesse in geïntegreerde fotonica, zoals optische chips, sterk toegenomen. Zo investeerde het Amerikaanse bedrijf Nvidia, dat chips ontwerpt voor AI-toepassingen, een paar maanden geleden vier miljard dollar in twee Amerikaanse fotonica-bedrijven die werken aan optische chips voor snellere en energie-efficiëntere informatieoverdracht.

De Europese Unie en het Nationaal Groeifondsprogramma PhotonDelta zetten zich ook in voor de ontwikkeling en industriële productie van fotonische chips in Europa. Nederland speelt hierin een aardige rol, dankzij onder meer de universiteiten in Eindhoven en Twente en spin-offbedrijven.

Lichtwaarden kunnen niet bestaan

Geïntegreerde fotonica is interessant omdat licht veel betere eigenschappen heeft voor het overbrengen van informatie dan elektrische stroom. Elektronen hebben namelijk massa en lading, waardoor ze weerstand ondervinden als ze door een materiaal bewegen. Dat zorgt voor verliezen en warmteproductie. Daar hebben de massalozes, ongeladen fotonen geen last van. Dat maakt licht energiezuiniger.

Bovendien heeft licht een grotere bandbreedte dan stroom. Dat betekent dat je er meer informatie tegelijkertijd mee kan versturen. Licht is als een snelweg met meerdere banen, terwijl een elektrische stroom een eenbaansweg is. Ook kun je meerdere soorten licht probleemloos door hetzelfde kanaal sturen. Dat lukt met elektronen niet, omdat die met elkaar wisselwerken - ze stoten elkaar af. „Omdat fotonen dat niet doen gaan twee lichtbundels gewoon dwars door elkaar heen”, zegt Pinkse. „Lightsabers, de lichtwaarden uit de filmserie Star Wars, kunnen dus niet bestaan.”

Vanwege die eigenschappen gebruikt de telecomindustrie licht al langer voor data-transport in het glasvezelinternet. Sinds een paar jaar probeert ook de chipindustrie van de voordelen van fotonica te profiteren.

Rekenen met licht

Het lukt steeds beter om chips te maken waar licht doorheen beweegt en waarin dit gemanipuleerd kan worden. Deze optische

nrc carrière

samen ambities waarmaken


NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

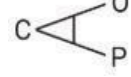
beleid / bestuur

	De Sleutels via ADJ	Bestuurssecretaris	Leiden	30069
	Gemeente Hoeksche Waard	Senior Adviseur Beschermd Wonen & Maatschappelijke Opvang	Maasdam	30016
	HAN University of Applied Sciences via Maes & Lunau	Lid College van Bestuur	Arnhem	30052
	Hoogheemraadschap van Delfland	Chief Information Officer (CIO)	Delft	30063
	Onderwijsstichting Zelfstandige Gymnasia via Leeuwendaal	Rector-bestuurder Gymnasium Felisenum	Velsen-Zuid	29869
	Optimus Primair Onderwijs via Leeuwendaal	Lid College van Bestuur	Grave	30068
	SPCO Groene Hart via Leeuwendaal	Lid Raad van Toezicht	Woerden	30061
	Stichting Milo via BeljonWesterterp	Bestuurder	Woerden	30056




consultancy

	YER Group BV.	L&D Specialist. Leerlijnen en Learning Platform	Amsterdam	30066
	YER Nederland BV.	Project/Change Lead	Amsterdam	30065





directie / management

	Bonnefanten Maastricht via Marina Wijn Consultants	Algemeen & Artistiek Directeur	Maastricht	30058
	CAOP	Coördinerend Adviseur Integriteitscommissie Rijk	Den Haag	30051
	GEA Food Solutions Bakel BV via YER	Senior Manager Assembly	Bakel	30064
	Goudappel via TwynstraGudde	2 Leden Raad van Commissarissen	Deventer	30007
	IMC Weekendschool via Chasse Executive Search	Directeur-bestuurder Strategie	Amsterdam	30055
	Quant Consultancy Electronics BV via YER	General Manager	Alkmaar	30047
	Regionale Belasting Groep	Teammanager Concern Control	Schiedam	30060
	Riedel BV via YER	Teamleider Packing	Ede	29972
	Scalabor via BeljonWesterterp	Directeur-bestuurder	Arnhem	30013
	Sonneborn via YER	Production Manager	Amsterdam	30043
	Verpact	Bestuurssecretaris	Den Haag	30053

directie / management

	YER	Sr. Office Manager/HR Global Grievances/Company Secretary	Rotterdam	30004
	YER Nederland BV.	General Manager Engineering	Rotterdam	29991
	YER Nederland BV.	Business Unit Manager Engineering	Hybride	29992

finance

	ARKEMA BV. via YER	Finance Manager Benelux	Oosterhout	30031
	GrassGreener Europe	Groep Financieel Manager	Roosendaal	30070
	Het Waterlaboratorium via YER	Business Controller	Haarlem	29983
	YER	Senior Financieel Adviseur	Gelderland	30067



human resources

	YER	HR Manager	Amsterdam	30059
---	-----	------------	-----------	-------

inkoop / logistiek

	BAOLI EMEA SPA via YER	Dealer Manager	Nederland	30049
	Goudsmit Magnetic Systems via YER	Supply Chain Manager	Waalre	30044
	Heros Sluiskil BV. via YER	Inkoper Industrie & Recycling	Sluiskil	30017

juridisch

	KB, nationale bibliotheek	Senior Juridisch Adviseur Bestuursrecht	Den Haag	30062
	Sijben en Partners Advocaten Het Onderwijskantoor via YER	Arbeidsrecht Advocaat/Jurist	Heerlen	29971

onderwijs

	Hogeschool van Hall Larenstein Velp	Lector Transitieprocessen in Stedelijk en Landelijk Gebied	Velp	30005
---	-------------------------------------	--	------	-------

sales / commercieel

	Fortune Coffee via BeljonWesterterp	Commercieel Directeur	Zoetermeer	30001
---	-------------------------------------	-----------------------	------------	-------

overig

	Gemeente Heemstede	Beleidsadviseur Ruimtelijke Ordening	Heemstede	30057
---	--------------------	--------------------------------------	-----------	-------

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/carriere of werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

VERVOLG VAN PAGINA 5

chips bestaan uit een basislaag waarin baantjes voor het licht geëtst worden, bijvoorbeeld in een rechthoekig lusje. Dat zijn de glasvezeltjes waar het licht doorheen kan bewegen. Deze productiemethode is vergelijkbaar met die van elektronische chips, vertelt Pinkse. „Maar we gebruiken een oudere generatie machines, omdat onze structuren groter zijn. Lichtgolven nemen namelijk meer ruimte in dan elektronen.” Elektronen passen namelijk in structuren van enkele nanometers (duizendsten van een millimeter), terwijl lichtgolven een golfengte hebben van enkele honderden nanometers. Vervolgens wordt er licht in gepompt door er aan de zijkant met een laser op te schijnen. Of je maakt een structuur op de chip waardoor het licht dat je er van bovenaf op schijnt, in een van de banen gekoppeld wordt.

Optische chips zullen de elektronische niet helemaal vervangen. Juist doordat elektronen met elkaar wisselwerken kun je daar namelijk relatief eenvoudig schakelaars voor maken - die nodig zijn voor bewerkingen of berekeningen. Dat is lastiger voor fotonen. Pinkse ziet het daarom niet gebeuren dat de complete processor - het werkpaard van je computer - vervangen wordt door fotonica.

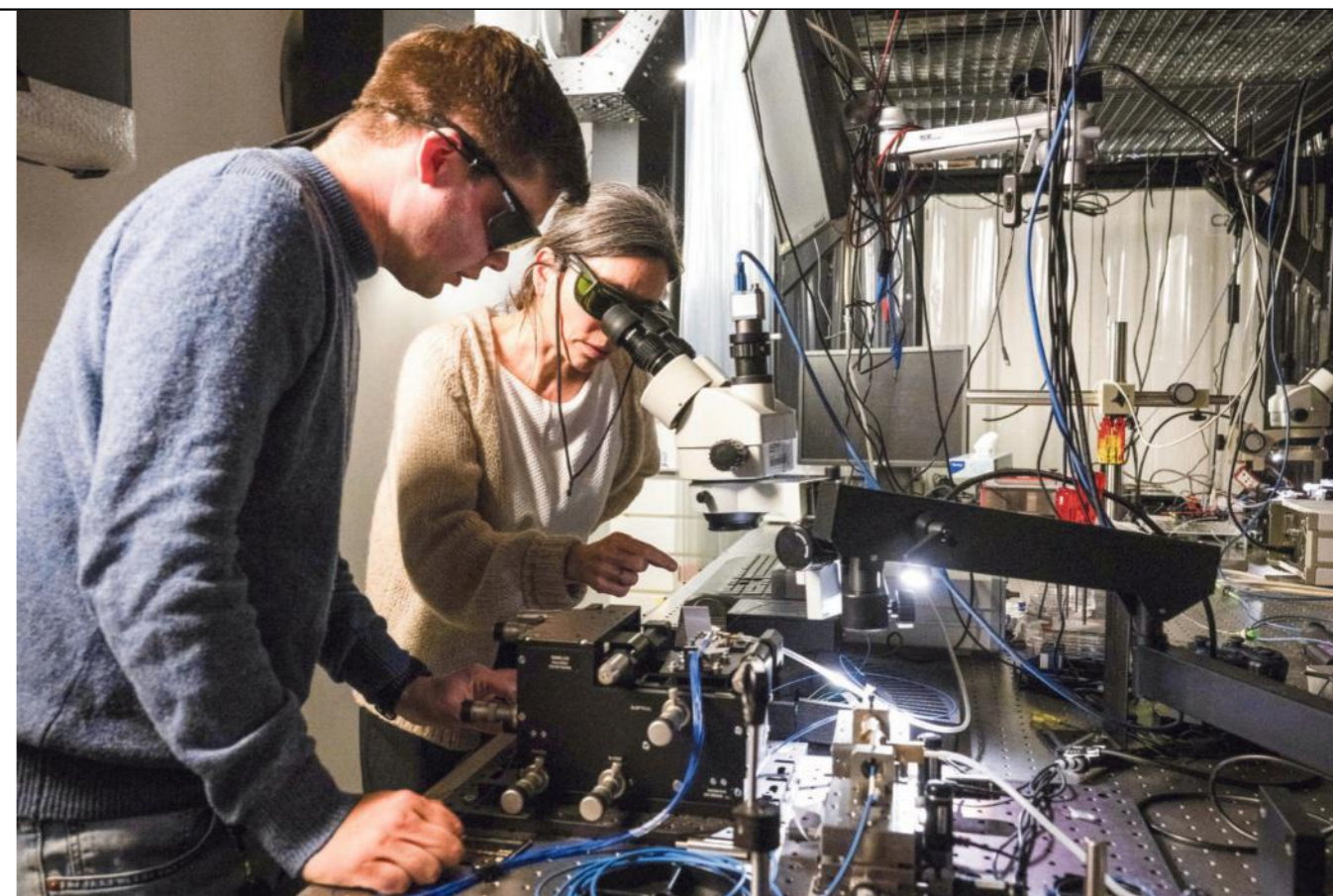
Martijn Heck, hoogleraar geïntegreerde fotonica aan de TU Eindhoven, is het daarmee eens. „Voor computers heb je grofweg drie dingen nodig: processing, geheugen en een manier om informatie van de ene naar de andere plek te verschuiven”, zegt hij. „Alleen voor dat laatste kun je elektronica nu goed vervangen door fotonica.” Licht gaat namelijk te snel voor geheugentoepassingen. En er zijn wel onderzoeksgroepen die kijken naar manieren om specifieke berekeningen helemaal optisch te doen, maar dat staat nog in de kinderschoenen. Bovendien zijn fotonische chipjes op zichzelf redelijk dom”, zegt Heck. „Ze moeten aangestuurd worden door elektronica.”

Van datacenters tot sepsis

Datacenters kunnen fotonische chips groot-schalig gaan toepassen. Daar wordt licht nu al op kleinere schaal gebruikt om servers onderling te verbinden. „Als optische chips beter en kleiner worden, kunnen we ook de communicatie tussen elektronische chips optisch maken”, zegt Heck. „Daarvoor moet je ergens bij zo'n chip - ernaast of erop - een fotonisch chipje plaatsen, waarbij het optische signaal wordt omgezet in een elektronisch signaal.” Als dat lukt, kan dat de verwerking van grote hoeveelheden data sneller en energiezuiniger maken. Dat is ook interessant voor AI-toepassingen.

Een andere toepassing zijn sensoren die werken met licht, zoals lidars voor zelfrijdende voertuigen. Daarbij brengen lasersensoren de omgeving nauwkeurig in kaart op een manier die vergelijkbaar is met radar-technologie. Ook sensoren die bijvoorbeeld verontreinigingen in water of bloedwaarden meten, werken met licht, vertelt Pinkse. Hierbij wordt het licht dat het materiaal reflecteert of doorlaat, door een zogeheten spectrometer opgevangen en uitgesplitst in de verschillende kleuren waar het uit bestaat. Omdat elke stof bepaalde kleuren absorbeert of juist uitzendt, blijft er een soort vingerafdruk achter in het licht. Zo kun je achterhalen welke stoffen in welke hoeveelheden in een materiaal voorkomen.

„Wij werken aan optische chips met een spectrometer die lichtmetingen snel en efficiënt kunnen verwerken”, vertelt Pinkse. „Daarbij komt het gemeten licht via een glasvezel binnen waarna het dankzij een slim ontworpen structuur op de optische chip wordt uitgesplitst in de verschillende kleuren licht.” Daaruit kun je de samenstelling van een materiaal afleiden. „Wij proberen met die techniek bijvoorbeeld een sensor voor analyse van bloed te ontwikkelen die binnen een halfuur veel verschillende biomarkers kan meten die wijzen op sepsis,



Sonia García Blanco en Bjorn Jongbloed bij hun opstelling met daarin een optische chip met een versterker voor lichtsignalen voor communicatie.

of bloedvergiftiging”, zegt Sonia García-Blanco. „Dat is nuttig omdat je bij sepsis snel moet beslissen wat de beste behandeling is.”

In een ander Twents lab werkt hoogleraar David Marpaung aan optische chips die laserlicht kunnen ontdoen van ruis. „Daarvoor maken we gebruik van de wisselwerking tussen licht en geluidgolven of drukgolven in het materiaal”, vertelt hij. „De lichtgolven veroorzaken een drukgolf in ons materiaal. Die geluidsgolf beïnvloedt vervolgens het materiaal en daarmee het licht dat daar doorheen beweegt. Door de golfgeleiders waar het licht doorheen beweegt slim te ontwerpen kunnen we zorgen dat de geluidsgolven die ontstaan ervoor zorgen dat eventuele ruis in het lasersignaal onderdrukt wordt.”

Deze corrigerende optische chips gebruikt Marpaung vervolgens om atoomklokken, de meest nauwkeurige tijdsmetingen, te miniaturiseren. Die apparaten, die sterk leunen op het gebruik van uiterst precieze laserlichtgolven, passen nu net in een bestelbusje. „Ons doel is een atoomklok van het formaat van een waterfles, zodat tijdsynchronisatie, bijvoorbeeld voor navigatie, mobieler wordt”, zegt hij. Dat zou ons minder afhankelijk maken van gps-satellieten, waarvan een vijandige partij het signaal kan verstoren.

Dit soort ontwikkelingen zijn interessant voor defensie en veiligheidsdiensten. „Dat geldt ook voor chips voor optische communicatie door de vrije ruimte, zonder glasvezels”, vertelt Pinkse. „Daarmee kun je informatie in een kleine, gerichte lichtbundel ergens heen sturen, zodat een andere partij minder makkelijk kan meeluisteren. Bovendien blokkeren muren licht. Dat betekent dat iemand vanaf de gang de informatie die wij in een kamer via een lichtsignaal uitwisselen, niet kan onderscheppen.”

Transistorradio

Om deze technologieën van het lab naar de markt te brengen, zijn er nog een paar grote uitdagingen. „We kunnen nu af en toe een paar mooie, goed werkende chips maken in ons lab”, zegt Pinkse. „Maar we moeten toe naar fabrieken die miljoenen betrouwbare chips kunnen produceren.” Zo ver zijn we nog niet. „We zijn met de optische chips nu waar we rond de jaren zestig waren met elektronica”, vervolgt hij. „Toen had je tran-

“Fotonische chipjes zijn op zichzelf redelijk dom; ze moeten aangestuurd worden door elektronica”

Martijn Heck
TU Eindhoven

sistorradio's waar met de hand enkele transistors in gesoldeerd waren. En aan universiteiten werd op dat moment gewerkt aan de eerste elektrische microchips.”

De spin-offbedrijven in Twente en Eindhoven gebruiken nu bijvoorbeeld nog vaak de cleanrooms van de naburige universiteiten. En bepaalde fotonische chips kunnen ze laten produceren in Taiwan of door het Eindhovense bedrijf Smart Photonics. „Maar daar zit een grens aan”, zegt García-Blanco. „Daarom moeten we verder opschalen.” De eerste stap bestaat uit twee pilot-chipfabrieken, een in Twente en een in Eindhoven.

Die twee zijn geen concurrenten omdat ze met verschillende basismaterialen werken. In Twente wordt vooral gewerkt met siliciumnitride, dat veel verschillende soorten licht efficiënt kan verwerken. Het nadeel is dat je er geen actieve onderdelen in kan maken, zoals een laser. Die moet je er dus extern aan koppelen. In Eindhoven werken de universiteit en bedrijven veel met het basismateriaal indiumfosfide. Daarmee kun je wel actieve onderdelen maken, zoals lasers en bepaalde schakelaartjes.

De volgende uitdaging is dat de productie betrouwbaar moet zijn. „Je wilt dat 99 van de

100 chips goed zijn”, zegt Pinkse. Daarvoor moet je automatisch kunnen testen of ze het doen. Nu testen onderzoekers hun chips één voor één handmatig in hun lab. „We werken nog aan de ontwikkeling van een automatische, gestandaardiseerde methode waarmee je een wafer - met daarop enkele tientallen chips - in een keer kunt testen.”

Minuscule glasvezel

Waar ook nog een enorme uitdaging ligt is het combineren van verschillende onderdelen, zegt Heck. „We moeten bijvoorbeeld componenten van indiumfosfide met siliciumnitride samenvoegen en fotonica en elektronica combineren.” Daarnaast moet er vaak een minuscule glasvezel aangesloten worden. Dat moet allemaal met enorme precisie - soms op minder dan een micrometer nauwkeurig. „Deze zogeheten packaging van fotonische chips moet nog veel verder doorontwikkeld worden”, zegt Heck.

Deze uitdagingen maken het opzetten van massaproductie van optische chips een kostbare aangelegenheid. Toch pleiten de onderzoekers ervoor dat Nederland en Europa investeren in de ontwikkeling van deze chipfabrieken. „Het fotonicaonderzoek in Nederland is sterk, en daarom kunnen we als relatief klein land toch een grote rol spelen”, zegt David Marpaung. Pinkse beaamt dat: „We zijn in Nederland al vroeg begonnen met onderzoek naar fotonische chips. En we hebben in Twente en Eindhoven een ecosysteem van spin-offbedrijven om de universiteiten heen. Dat levert waardevolle kruisbestuivingen op.”

„Dit is het moment waarop Nederland en Europa in de positie zijn om in de fotonica-markt te stappen”, vult García-Blanco aan. „Daarvoor moet er wel geïnvesteerd worden, anders kunnen de spin-offs niet uitgroeien tot volwaardige bedrijven. Dan blijft het bij mooie wetenschappelijke publicaties en streven anderen ons voorbij.”

Heck schat de positie van Europa minder gunstig in. „Als we het aan de vrije markt overlaten, gaan we deze chips niet in Europa produceren. Dat kan elders goedkoper”, zegt hij. „Maar het is geen vrije markt. Geïntegreerde fotonica is namelijk een megablangrijke technologie, onder meer voor defensietoepassingen. Daarom moeten we er alles aan doen om ervoor te zorgen dat we in Europa in elk geval een kritische productiecapaciteit houden.”

INTERVIEW RIJN VOGELAAR PSYCHOLOOG

'Enthousiasme heeft een slechte naam. Ten onrechte! Het is een essentieel deel van wie we zijn'

Soms heb je een idee waar je zó vol van bent dat je het aan iedereen wilt vertellen. Die emotie, die je soms letterlijk doet opspringen, is enthousiasme. We weten er maar weinig van.

Door Tara Lewis Fotografie Andreas Terlaak



Psycholoog Rijn Vogelaar (1969) voelde een lichte paniek. Hij was als marktonderzoeker in gesprek met een topclient van een advocatenkantoor, dat hem riant betaalde om te achterhalen wat er beter kon aan hun diensten. Maar de klant had niks te klagen. Het was een scenario dat niet voorkwam in de gestandaardiseerde vragenlijsten. Om het uur dan maar anders op te vullen, begon Vogelaar door te vragen hoe de man zo tevreden kwam. Er bleek een beweging verhaal achter te zitten, over hoe het kantoor hem zeven jaar geleden voor faillissement had behoeft.

Bij Vogelaar begon na het gesprek een lichte te branden. De client had al twintig nieuwe klanten aan het kantoor doorverwezen; waarom zijn super enthousiaste mensen niet de focus van marktonderzoek? Hij schreef er het boek, *De Superpromoter* (2009) over. Het werd - ietwat onverwachts - een internationale bestseller en Vogelaar mocht de wereld over om lezingen te geven over zijn inzichten. Ondertussen bleef hij marktonderzoek doen en er kwamen meer managementboeken.

Alleen één ding bleef hem dwars zitten: het gebrek aan wetenschappelijk onderzoek naar enthousiasme. Dus begon Vogelaar in 2018 zelf met een promotietraject aan de psychologie faculteit in Leiden. „Ik wilde de emotie fundamenteel onderzoeken: wat is het en waarom is het een aparte emotie, anders dan bijvoorbeeld hoop en vreugde, waarmee

het wel overeenkomsten heeft.”

Eind mei promoveert hij, terwijl er vorig jaar alweer een nieuw boek verscheen over digitaal welbevinden op het werk. In zijn kantoor aan huis in het Oude Noorden in Rotterdam, waar hij ook top-sporters, CEO's en artiesten coacht die 'het vuur kwijt zijn', vertelt hij over zijn proefschrift, dat begint met een Griekse badkamerscene.

„Archimedes stapt in bad, dat te vol is en overloopt. Op dat moment ontdekt hij de wet van opwaartse kracht, rent naakt naar buiten en roept, 'Eureka'. Dit wordt vaak gezegd als een moment van inspiratie of creativiteit, maar dit is enthousiasme in pure vorm: je hebt een idee en je wilt het meteen met iedereen delen.”

Kun je mensen helpen om hun enthousiasme terug te krijgen?

„Je zou in zekere zin kunnen zeggen dat

enthousiasme het tegenovergestelde is van lusteloosheid, lethargie en onverschilligheid. Veel mensen hebben daar nu last van. Druk, digitale overdaad en een brein dat continu aanstaat veroorzaken vermoeidheid en slecht slapen. Dat zijn allemaal dingen die enthousiasme negatief beïnvloeden. Dan is de vraag of er iets aan de hand is waardoor je enthousiasme niet meer kunt voelen. Wanneer was je voor het laatst echt enthousiast? Iemand die ik begeleid antwoordde: drie jaar geleden.”

Is enthousiasme een graadmeter voor een goede mentale gezondheid?

„Nou, enthousiasme heeft ook wel een beetje iets manisch hè? Heel enthousiaste mensen kunnen kwetsbaar zijn voor overspannenheid. Omdat ze veel aanpakken, door veel dingen geïnspireerd raken. Aan de andere kant voel je het als

je het kwijt begint te raken. Dat is een signaal dat het de verkeerde kant op gaat. Wat dat betreft is het wel de kanarie in de kolenmijn. Maar er is een gouden midden, halverwege lethargie en hyperactiviteit.”

In je proefschrift schrijf je dat je enthousiasme vooral niet moet faken, omdat het dan een tegengesteld effect heeft.

„Ja, dat zie je bij managers, maar vooral in het onderwijs. Het enthousiasme van de docent die voor de klas staat is het meest invloedrijk op de vitaliteit van studenten en of ze geïnspireerd en geïnteresseerd raken door de stof. Maar je zag ook: als docenten doen alsof, voelen studenten dat meteen aan, en het is slecht voor het welzijn van de docent. Die is 's avonds helemaal uitgeput.”

Waarom is het zo vermoeiend?

„Doen alsof slurpt ontzettend veel energie. Enthousiasme is per definitie een emotie die energie kost, zeker vergeleken met andere positieve emoties zoals geluk of dankbaarheid. Dat komt omdat de functie van enthousiasme, evolutionair gezien, bedoeld is om je in beweging te brengen. Als dat intrinsiek is, dan is dat mooi en gaat het vanzelf. Maar als het door jezelf of door je manager wordt opgelegd kun je snel opbranden.”

Ik moet ineens aan Emile Ratelband denken.

„Je kunt jezelf altijd oppeppen, sporters doen dat continu. Denk aan Jutta Leerdam die op haar borst slaat vlak voor de start. Positiviteitsgoeroes als Emile Ratelband doen dat tot in het uiterste: je pept jezelf op en loopt over hete kolen. Maar dat is tijdelijk. Belangrijker is de vraag waar je natuurlijke enthousiasme

”

Enthousiasme is per definitie een emotie die energie kost

zit. Waar kun je de hele dag mee bezig zijn en dan nog energie thuiskomen?”

Enthousiasme wordt vaak als iets kinderlijks gezien, schrijf je.

„Kinderen hebben het in pure vorm. Ik geef vaak het voorbeeld van mijn zoon, die ik van de ene op de andere dag geen knuffel meer mocht geven op het schoolplein. Want ergens tussen je 5de en 8ste levensjaar gaat de sociale omgeving mee-bepalen hoe jij je emoties toont en zelfs hoe je ze ervaart. We krijgen steeds meer enthousiasmeremmers in ons leven. Je zit op de middelbare school en krijgt één onvoldoende - daar gaat alle aandacht naar uit. En zo komen er steeds meer laagjes overheen. Dat enthousiaste kind zit nog steeds wel in je maar je hebt aangeleerd om dat kinderlijke niet overal te laten zien. Want dat is kwetsbaar en daar kun je op afgerekend worden. Of je wordt niet serieus genomen.”

En zo raken we het enthousiasme kwijt?

„We stoppen het dieper weg. Want als er iets is waar je superenthousiast over bent, maar bang bent dat mensen het stom vinden, laat je het niet meer zien. We verliezen onze creativiteit als we niet meer op zoek gaan naar wat er in ons zit en naar buiten wil. Terwijl juist die gekke ideeën ons mens maken. Ik gaf ooit poëzielessen op een middelbare school. Ik dacht dat de gymnasiumleerlingen het meest geïnteresseerd zouden zijn, maar velen durfden geen eigen gedicht voor te dragen. Ze zaten al te veel in het keurslijf. Leerlingen op het mbo voelden zich veel vrijer, die zaten nog niet zo vast in het systeem.”

Enthousiasme heeft een beetje een dubieuze geschiedenis, schrijf je in je proefschrift.

„Het woord komt van het Griekse *enthus*; door een godheid bezeten. Socrates gebruikte het woord voor de bevoegdheid van de dichter, die de spreekbuis van de goden was. De katholieke kerk adopteerde enthousiasme in de Middeleeuwen eerst ook nog als iets goddelijks, maar met de opkomst van andere religies en sektes kreeg enthousiasme een reputatie als gevaarlijk, omdat het mensen in beweging brengt, richting concurrerende ideeën. Immanuel Kant trok enthousiasme voor het eerst uit het religieuze domein en benoemt enthousiasme als een noodzakelijke katalysator om verandering te brengen, met de Franse revolutie als voorbeeld. Al zei hij er ook meteen bij dat het wel een beetje waanzinnig is, iets waar je voor moet oppassen. En dat blijkt wel als enthousiasme

asme tijdens het nationaal-socialisme door nazi-Duitsland wordt gekaapt.”

Gegronde bezwaren dus.

„Enthousiasme kan inderdaad worden misbruikt. Uiteindelijk heeft enthousiasme zelf geen moraliteit. Het hangt af van het doel waarvoor het wordt ingezet. Filosoof Coen Simon schreef het boek *Pleidooi tegen enthousiasme*. Hij stelt dat hetzelfde mechanisme van de Duitse propagandamachine nu wordt ingezet door reclamebureaus en *influencers*. Ik zie ook dat enthousiasme vaak wordt misbruikt of wordt opgelegd. YouTube bepaalt welke filmpjes jij ziet want het algoritme weet waar je enthousiast van wordt. Hierdoor kan zelfs de evolutionaire functie van enthousiasme, om je in gang te zetten, verloren raken. Want na een tof gitaarfilmpje ben je - voordat je je gitaar hebt gepakt - alweer afgeleid door een schattig kattenfilmpje. Zo word je in een dopamineloop gehouden, zonder tot actie over te gaan.”

Zelf heb je lang bij een marktonderzoeksbureau gewerkt. Is dat niet de vijand, als het gaat om aandacht kapen?

„Het hangt er natuurlijk vanaf waar het voor wordt ingezet. We deden onderzoek voor de overheid en voor Sire. Ook voor Heineken trouwens, maar ja, ik drink zelf ook graag een biertje. Er zijn altijd morele overwegingen.”

Is enthousiasme ook cultureel bepaald?

„Ik heb onderzoek gedaan in 51 verschillende landen. Wat ik niet had verwacht is dat het ervaren enthousiasme hoger is in collectivistische landen. In mijn onderzoek heb ik empirisch kunnen aantonen dat aanstekelijkheid een centraal element van enthousiasme is. Waarschijnlijk wordt in landen waar de sociale verbondenheid sterker is, enthousiasme meer gevoeld, juist omdat het zo'n sociale emotie is. Terwijl ik verwachtte dat enthousiasme juist in individualistische landen minder onderdrukt zou worden, omdat we vrij zijn in onze expressie. Maar als publieke spreker valt het op dat in Zuid-Europese landen, maar met name Aziatische landen, mensen veel enthousiaster reageren. Ze bewegen mee. Zitten op het puntje van hun stoel en stralen aan alles uit dat ze zeer geïnteresseerd zijn. In India bewegen ze echt hun hoofd heen en weer, eerst dacht ik nog: ze schudden nee, maar ze zijn gewoon ontzettend enthousiast.”

Hoe verklaar je dat grote verschil?

„Misschien de calvinistische inborst? Het koele klimaat? Ik heb dat niet onderzocht. Maar in Nederland, Duitsland en in sterkere mate de Scandinavische landen, kijken ze je aan met een blik: wat kom je mij eigenlijk vertellen? En ze zitten volledig stil. Terwijl ze je dan achteraf vertellen dat ze het geweldig vonden.”

Wordt enthousiasme als onderzoeksterrein wel serieus genomen?

„Nee. Eigenlijk alleen door marketeers, maar het gaat veel dieper. Helaas heeft enthousiasme een slechte naam, door de commerciële wereld, doordat het lawaai-erig is en *fake* enthousiasme overal aanwezig is. Terwijl als je een stap terug doet, enthousiasme een heel essentieel onderdeel is van wie we zijn. Alleen moeten we dan wel meer naar binnen en ons niet door de buitenwereld laten vertellen waar we enthousiast over zijn. Met mijn proefschrift heb ik enthousiasme een plek binnen de emotiewetenschappen willen geven. Nu hoop ik op meer onderzoek, naar de herkomst, rol op de werkvloer en relatie met gezondheid.”

'Naast een schilderij ligt nooit een smoking gun'

Is die Rembrandt wel een echte Rembrandt? Bij zulke toekenningskwesies wordt kennis van kunst gecombineerd met technisch vernuft. Hoe replicerbaar is dat onderzoek?



Het lijkt geen moeilijke vraag, misschien een beetje kinderachtig zelfs. Maar ze moet er heel lang over nadenken. „Oei, mijn favoriete schilderij?” Charlotte Rulkens laat een lange stilte vallen. Voor haar ligt haar proefschrift, een dik boek waarin ze beschrijft hoe ze met een team van kunst-experts opnieuw onderzoek heeft gedaan naar twee Rembrandts en een Rubens om te zien of het originele onderzoek naar de toekenning van die doeken te repliceren is, en te onderbouwen of ontcrachten is dat de werken echt door hen geschilderd zijn. Maar die schilders noemt ze niet. „Tja als ik er één moet kiezen... Ik hou heel erg van *Het Puttertje* van Carel Fabritius. Dat vind ik een heel mooi voorbeeld van hoe de natuur letterlijk en figuurlijk gevangen wordt in een schilderijtje.”

Dat werk hangt in Het Mauritshuis in Den Haag. Rulkens (35) kent dat museum goed, ze werkte er na haar studie kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) enkele jaren als conservator. In die tijd kreeg ze de kans om een tentoonstelling over Rembrandt samen te stellen, ter ere van zijn 350ste sterfdag. Alle Rembrandts die het museum heeft kregen extra aandacht, maar óók de schilderijen die ooit als echte Rembrandt het museum binnenkwamen, maar van hun voetstuk vielen als werk van mindere goden. Rulkens leerde er hoe de rol van experts in de loop der jaren was veranderd en hoe de methodes zijn aangepast om vast te stellen of een schilderij echt van de vermeende schilder is.

Het kruispunt van curatorschap, reflectie op eerder onderzoek en het bevragen van methodes werd het centrale punt van haar dissertatie aan de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam, die ze er eind april verdedigde. Want onderzoek naar toekenningskwesies van schilderijen kan volgens Rulkens transparanter en in betere samenwerking, vertelt ze in een kantoorruimte van de VU. „We hebben onderzoek uit het verleden gerepliceerd, wat in de bètawetenschappen heel normaal is. Het idee is dat als je dezelfde resultaten krijgt, je zekerder bent van die resultaten. Maar replicatie als onderzoeksmethode, het systematisch herhalen van een studie, is niet gebruikelijk in de kunstgeschiedenis. Ik wilde onderzoeken wat die methode waard is in de kunst, en specifiek bij toeschrijvingsvragen.”

Rulkens keek bij twee portretten van Rembrandt terug naar het onderzoek dat eind jaren negentig was gedaan. Een hangt in het Mauritshuis, en een in het Germanisches Nationalmuseum in Neurenberg. Er werd lang van uitgegaan dat het paneel in Den Haag door Rembrandt was geschilderd, en dat in Neurenberg een kopie hing uit zijn studio. Maar in 1999 werd geconcludeerd dat het andersom moest zijn. „We kwamen erachter dat we weinig wisten over het groepsproces dat toen plaatsvond. Wat waren de individuele bijdragen van de experts die toen betrokken waren? Dat proces en die stappen konden we

WIE IS CHARLOTTE RULKENS?

■ **Geboren**
In Leiden, 1991.

■ **Favoriete museum zonder schilderijen**

„Ik hou enorm van kunst in de buitenlucht. Het Louisiana bij Copenhagen heeft een tuin met allemaal sculpturen. Boven New York is het Storm King met fantastische landschapskunst en in Japan heb je de het Teshima Art Museum, waar kunst, architectuur en museum daar één zijn. En natuurlijk het Kröller-Müller, fantastische beeldentuin.”

■ **Hobby's**

(Lange stilte) „Ik hou van wandelen, zeilen en klussen aan mijn oude bootje. Maar ik hoop dat die hobby's na dit onderzoek meer aandacht gaan krijgen.”

niet herhalen, en toen ben ik gaan nadenken over replicerbaarheid. Dan kijk je niet alleen maar terug naar wat eerder is gedaan, maar ook: hoe kun je alle kennis over een studie zo vastleggen dat je het kunt herhalen?”

Systematisch proces

Voor een helder, systematisch en replicerbaar proces om toekenning te onderzoeken ontwikkelde Rulkens de 'attribution expert consensus meeting', A-ECM. Zo wordt vastgesteld welke experts betrokken worden en volgens welke criteria ze als expert worden gezien. Daarbij hoort ook een schijnbaar simpele kwestie als: wat wordt er verstaan onder een toeschrijving? Betekent dit dat iemand zelf met verf op het doek heeft geschilderd, of gaat het om, zoals Rulkens het noemt, 'artistieke inventie' van een kunstenaar die best (mede) door leerlingen kan zijn geschilderd?

Criteria voor toeschrijvingen zijn weleens opgesteld, maar een methode die ervoor zorgt dat het te herhalen is, die was er nog niet. „Daarin speelt ook mee dat onderzoeksmethoden zo'n enorme vaart nemen in de 21ste eeuw”, zegt Rulkens. „Voor een goed onderbouwde toeschrijving moet worden samengewerkt om het technisch bewijs en het klassieke kennerschap samen te brengen.”

Dat klassieke kennerschap wordt niet overbodig door technisch bewijs, zegt Rulkens. „Dat zou je kunnen denken, maar dat valt vies tegen. Het moeilijke aan toeschrijvingen is dat je bijna nooit sluitend bewijs hebt. Je hebt verschillende soorten bewijs, maar zelden een *smoking gun*. Er is geen checklist die je kunt afvinken van: als je deze dingen ziet, dan weet je het zeker.”

Rulkens kreeg het voor elkaar de twee Rembrandts. „We hebben de werken eerst technisch onderzocht - pigmentanalyse met de macro-XRF-scanner, dendrochronolo-

gisch onderzoek naar de panelen - en ze daarna bij elkaar gebracht in Neurenberg om met experts te bekijken.” Bijzonder, vindt ze zelf ook. „Maar ook belangrijk. Als het over twee versies gaat is het van belang om ze in het echt te kunnen vergelijken met elkaar.”

In het KMSKA in Antwerpen bekeken ze *Tromende Madonna omringd door heiligen* van Peter Paul Rubens, een altaarstuk van ruim 5 bij 4 meter. In tegenstelling tot de Rembrandts is er nooit veel twijfel geweest over wie dat heeft geschilderd. Maar het was niet ongebruikelijk dat Rubens samenwerkte met assistenten en andere kunstenaars in zijn uitgebreide atelier. Soms maakte hij alleen een ontwerp voor een werk, dat dan werd uitgevoerd door anderen. Het altaarstuk werd op het moment van het onderzoek gerestaureerd omdat de vernislaag was verwijderd en er een grote stellige voor was gezet, konden ze de details des te beter bekijken.

Gezonde correctie

Interessant is hoe de experts in de twee onderzoeken van Rulkens soms terugkwamen op hun mening nadat ze erover in discussie waren gegaan met de andere experts. Bij de twee Rembrandts zei een van de experts: „Ik kwam de meeting in met de kennis dat Gerard Dou waarschijnlijk het Mauritshuis-schilderij heeft gemaakt. Maar ik werd er in het gesprek met collega's aan herinnerd hoe weinig we weten van wie in die studio werkte en wat ze precies deden. Een gezonde correctie.”

In het onderzoek naar Rubens kwam een van de experts terug op de stelligheid van de overtuiging dat Rubens het gehele werk zelf had geschilderd, van 75 procent zekerheid naar 50 procent: „Sommige details werden vergeleken, waarna ik minder zeker werd van mijn mening dat het werk geheel

door Rubens is geschilderd, hoewel ik nog steeds geloof dat het meeste wat we zien van zijn hand is.” Dat soort correcties lijkt heel logisch, maar het oog van de expert werkt vaak alleen. Rulkens: „Veel toekenningspraktijken zijn nu best wel individueel, en niet zo transparant. We willen gebruikmaken van die kennis door aan een grotere groep te vragen wat men vindt van een toeschrijving.”

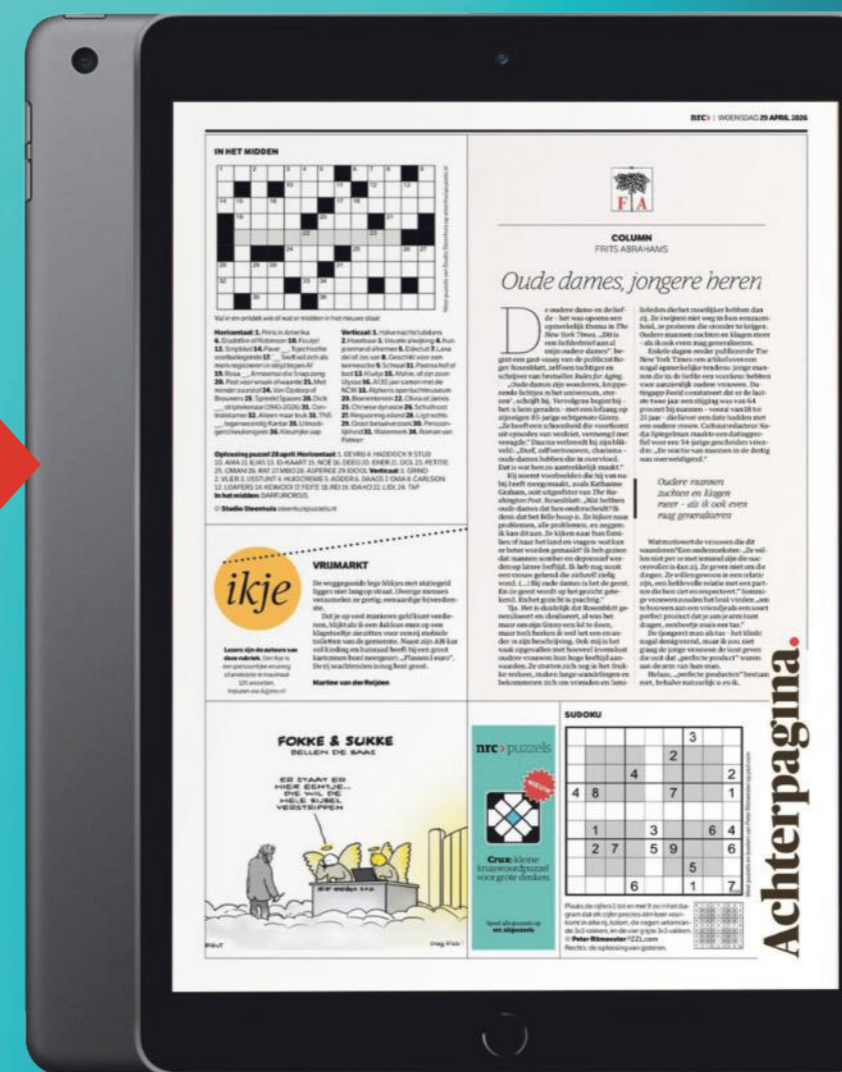
Maakt het eigenlijk wel iets uit wie een mooi werk heeft gemaakt? Kunst is geen exacte wetenschap, immers. Rulkens lacht. „Nee, soms is het heel leuk om naar kunst te kijken en even achter je te laten van wie het is, en er gewoon puur op zichzelf naar te kijken.”

Wie een kunstwerk precies gemaakt heeft, is natuurlijk van groot belang voor de kunstmarkt, voor musea, voor de kunstgeschiedenis. Maar het heeft ook op toeschouwers een emotioneel effect, zegt ze. Zie je een bordje van een bekende kunstenaar naast een doek in een museum, dan is er een kans dat je langer blijft staan en beter kijkt. Als je weet dat een schilderij door Rembrandt is gemaakt, reageer je er anders op. „En dat is helemaal niet erg. Het geeft aan dat het belangrijk is dat de toeschrijvingen serieus worden aangepakt. Maar dat neemt niet weg dat als je het niet weet als kunstliefhebber, het in sommige gevallen helemaal niet erg is. Zelf heb ik dat vooral bij kunstvormen waarin ik zelf niet gespecialiseerd ben, dan kan ik wat vrijer kijken en meer genieten. Je kunt soms heel plotseling wel ontroerd raken door iets wat heel mooi geschilderd is. En nou ja, bij Rembrandt is dat natuurlijk heel vaak zo. Maar nee, ik ben echt niet de hele dag bezig met: god door wie is dit nu écht gemaakt?”

Peter van der Ploeg

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 369,-
219,-



APPLE

Refurbished iPad

- Refurbished iPad 2021 64GB Space Grey Wifi
- 10.2-inch Retina IPS-LCD beeldscherm mét TrueTone technologie
- Krachtige A13 Bionic chip en lange accuduur
- Veilig en snel met Touch ID ontgrendelen

Op zoek naar een toegankelijke iPad om digitaal de NRC te lezen en dagelijks te gebruiken? Deze refurbished iPad 2021 is een sterke alleskunner. Deze tablet heeft een 10,2-inch Retina-display, 64 GB opslag en de snelle A13 Bionic-chip. Daardoor navigeer je soepel tussen apps, stream je zonder moeite films en series en gebruik je de iPad ook prettig voor videobellen of online lezen.

Vergeleken met eerdere instapmodellen krijg je bij deze uitvoering meer opslagruimte en een duidelijk verbeterde frontcamera. Met 12 megapixel is die frontcamera bijzonder geschikt voor FaceTime, Teams en andere videogesprekken. Ook het scherm draagt bij aan een prettige kijkervaring, dankzij True Tone, dat kleuren afstemt op het omgevingslicht.

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/ipad

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

U FIETST, UW HOTEL VAART ACHTER U AANI

www.fenikscharter.nl

Nog enkele plaatsen vrij:
Brugge - Amsterdam, 13-20 oktober.
Mail: info@fenikscharter.com of bel 06-53147553

Logeren bij Nederlanders in Normandië
www.bb-sainte-mere-eglise.com
MH, Maison les Hirondelles

Portugal

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

PROVENCE rust&schonheid
Villa aan rand dorp, prachtig Uitz, ventoux, tuin 2000m t.h.
2ps www.villadelangelot.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.

Noorwegen

De mooiste zeereis van

HURTIGRUTEN

Boek je natuurlijk bij

HURTIGRUTEN
Noorse kust Express

16-daagse Hurtigruten bus- en treinreis
Nu €250 korting pp

*Vertrek op 7 september 2026. Incl. bus- en treintickets, verblijf aan boord en Nederlandse reisbegeleiding. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/hurtigruten | 050-3136000

Amerika

Canada

BOEK NU 2026 & 2027

GOCANADA.NL

Binnenland

Gelderland

Vakantieboerderij bij Zutphen landelijk vrij gelegen, rust, ruimte en comfort: www.debaander.com

Wilt u hier ook volgende week adverteren?
www.ZADKINEMEDIA.nl

Azië

ZUIDOOST AZIË SPECIALIST
WWW.PTTRAVEL.NL

Consumenten

Kunst & Antiek

Waardevolle boek en bijbel RESTAURATIE!
www.boekbinderijkok.nl 50 jaar vakmanschap!

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via IDEAL!

Go naar: WWW.ZADKINEMEDIA.NL

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Dremp. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.
Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of <https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels>
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OLDGOLDPRIJS.NL

Klassieker verkopen?
Voelt als afscheid nemen van een goede vriend
Wij helpen graag, door verkoop in opdracht (consignatie) of inkoop Bel of mail Bas 06 33 701 582 of bas@classiccarsconnection.nl Of www.cccz.eu

Een klassieker geef je door

Duurzaam vergroenen

De Kunst van Groen erfgoed

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

Go naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN
CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via: www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.n.r. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING

Op zoek naar een partner?

mens & relatie

BEL 088-022 19 00

www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE EXCLUSIEVE PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeits.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl distinguished & discreet

DTNG.
WWW.DTNG.NL

Voor ondernemende en ontwikkelde singles

Match Hunters

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Vrouw zoekt Man

Charmant, vrolijk, echt lief en met lief, vrouw-69-acad.-ZH., Een hartelijke persoonlijkheid, attent, enthousiast, fit en geestig. "In" voor musea & trips, chansons & tafelen, natuur & golf. Ben jij die stijlvolle, ontwikkelde, warme man met plan en initiatieven? Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - svdh@ensemble-relatie.nl

Creative woman (48, Amsterdam) with business background is looking for a communicative, solid and attractive mate (male 45-55) to travel and dance with, for support, for walks and talks, a movie, to love and to have a family life with. eenlotuitdeloterij@gmail.com

Wie rijdt er mee in haar oldtimer?
Omdat mijn lieve moeder (56) veel te gezellig is om alleen te blijven, help ik haar een handje. Ze woont in het midden van het land, is vrolijk, zelfstandig en energiek - en lacht graag (en vaak). Ze slaat regelmatig een balletje op de tennis- of soms de golfbaan, kookt met liefde, geniet van natuur en cultuur en maakt graag een toertochtje in haar oldtimerje. Haar stijl? Sportief klassiek, met flair! Bent u een leuke, vlotte man die houdt van gezelligheid en fijne gesprekken? Stuur gerust een berichtje met iets over uzelf en een paar foto's. Reageren doet ze altijd! mailadres: mijntjes70@gmail.com

Dating

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.

Geef online op via WWW.ZADKINEMEDIA.NL

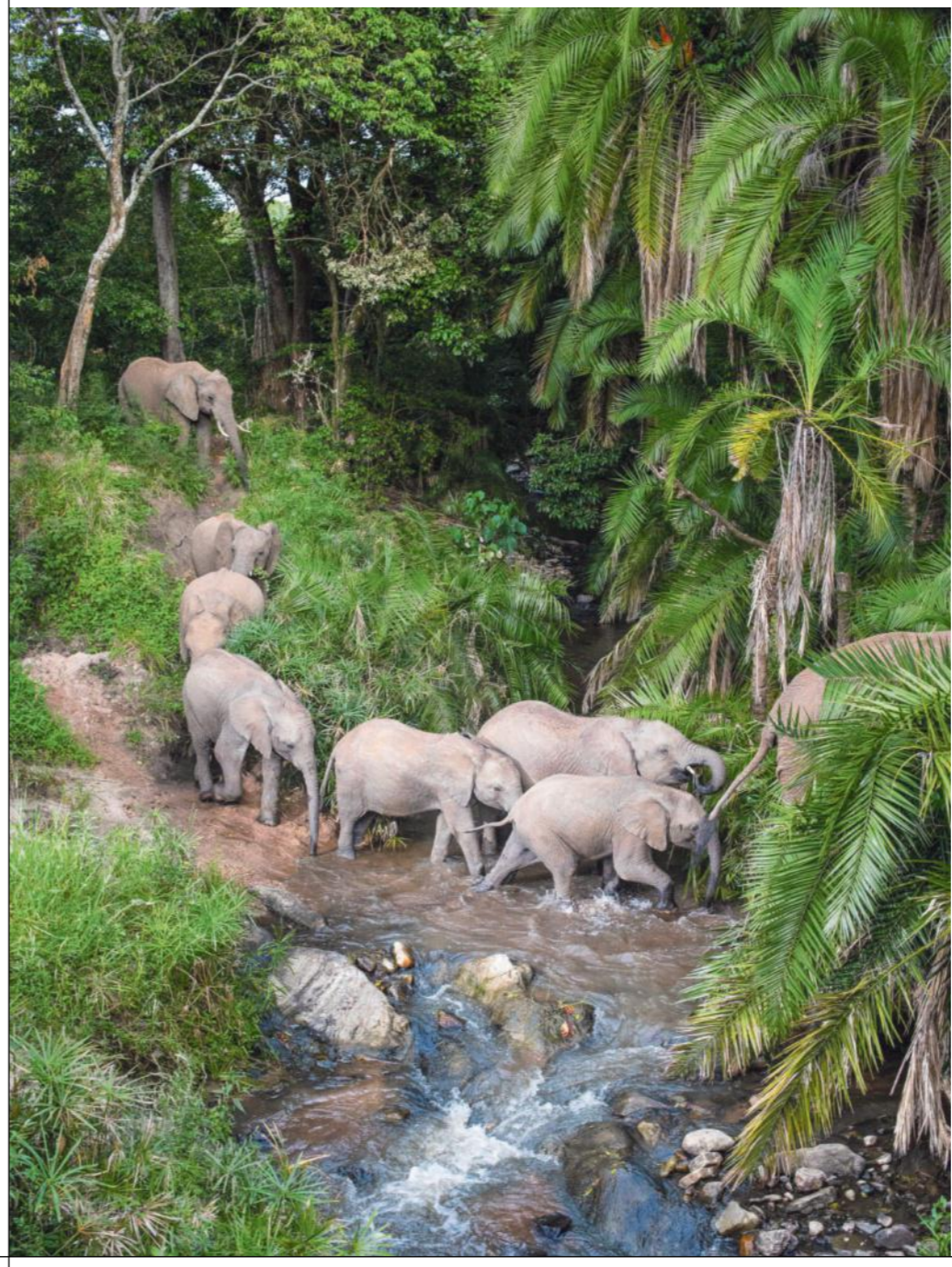
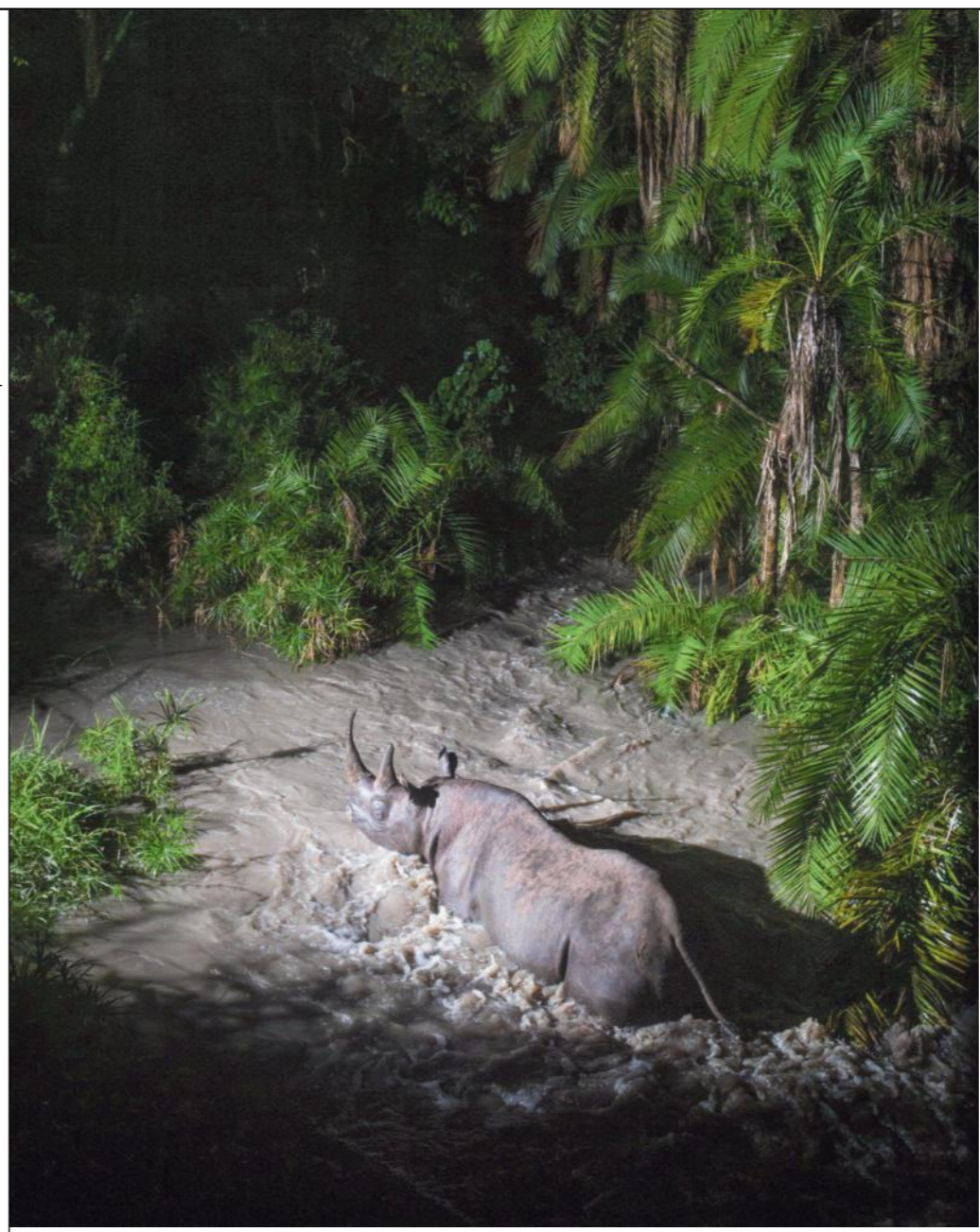
Dit is heel simpel, en betaal gemakkelijk via IDEAL.

secondlove

e-Matching.nl - Dating hbo/wo niveau
online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durft u het aan?

WETENSCHAP IN BEELD
Wekelijks een opmerkelijk beeld van een wetenschappelijke gebeurtenis



Tekst Gemma Venhuizen

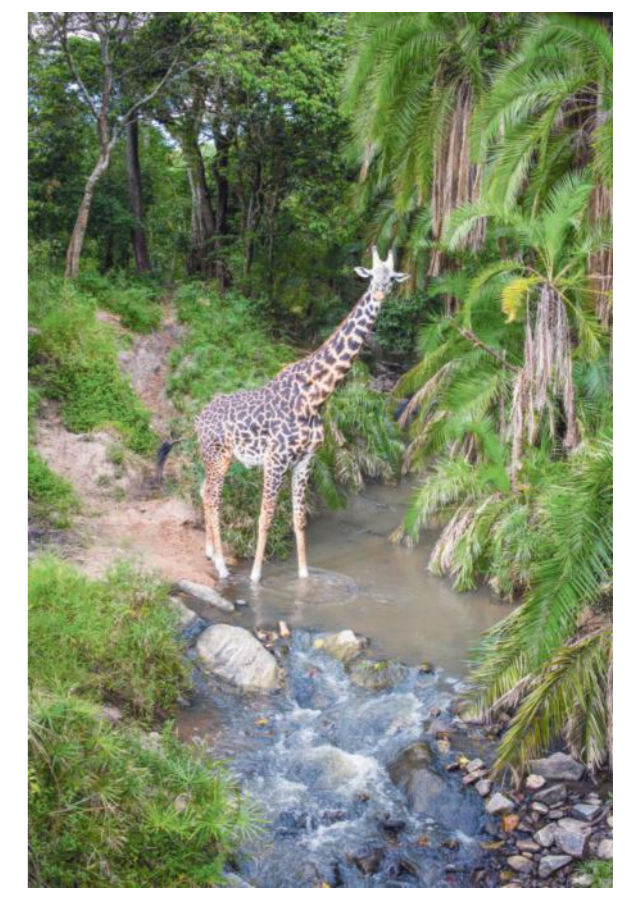


Foto Will Burrard-Lucas

Verrassende passant in de nacht

Een neushoorn weet met moeite de overkant te bereiken van een woeste rivier in het Keniaanse nationale park Masai Mara (linksboven). Door ontbossing wordt regenwater slechter opgenomen in de bodem en ontstaan er geregeld overstromingen.

Lokale rangers willen graag weten zien hoe het met de populatie bedreigde zwarte neushoorns gaat. Om de dieren goed te volgen, zijn sommige individuen uitgerust met gps-chips. Maar andere neushoorns, alleen voorzien van een oormerk, zijn moeilijker te volgen. Beeldmateriaal zou daarom een completer beeld geven. En daarbij kwam de expertise van de Britse natuurfotograaf Will Burrard-Lucas goed van pas. Door de jaren heen heeft hij meerdere cameravallen ontwikkeld: camera's die automatisch een foto maken als er beweging wordt geregistreerd. Die techniek is niet nieuw, maar wat zijn werk bijzonder maakt, is dat hij ook zelf cameravallen ontwikkelt. Zo maakte hij de BeetleCam, een camera met het onderstel van een miniatuur-fourwheeldrive. Het grappig ogende wagentje is op afstand bestuurbaar en hij kan er zonder problemen heel dicht mee in de buurt van dieren komen.

In Masai Mara koos hij samen met de rangers voor één vaste plek voor de cameraval: een riviertje, midden in het bos, waar de neushoorns hopelijk zouden passeren. Burrard-Lucas stelde de automatische camera in, zodanig dat hij ook 's nachts zou werken (maar niet met te veel flitslicht); de rangers controleerden elke paar weken of de batterij moest worden vervangen en of de geheugenkaart niet vol was.

Uiteindelijk kregen de rangers daardoor niet alleen een completer beeld van de neushoornpopulatie, het leverde Burrard-Lucas ook een reeks bijzondere foto's op. Want niet alleen de zwarte neushoorns passeerden pootjebadend voor de lens; ook onder andere leeuwen, giraffen, olifanten en nijlpaarden kwamen langs. De serie leverde hem onlangs zelfs de Sony World Photography Award op in de categorie *wildlife*.

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU DE VOLLEDIGE SERIE IN JE FAVORIETE PODCAST-APP



Hoe groeide een keurige dorpsjongen uit het Belgische Lommel uit tot een van de grootste drugsmokkelaars van de Lage Landen? En hoe kan het dat deze Belg een hoofdrol heeft verkregen in de Europese cocaïnemaffia, een wereld die sinds jaar en dag in handen is van Nederlandse criminelen? Misdaadjournalisten Mark Eeckhaut en Jan Meeus nemen je mee achter de schermen van het onderzoek naar Flor Bressers.



Luister Cocaïnekoorts in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc > **DS**

OVER DE HORIZON



PETER KUIPERS MUNNEKE

FOTO: MERLIN DOORMERIK

Onderzoek naar extreme opwarming is niet alarmistisch maar rationeel

COLUMN

Klimaatwetenschappers nemen afscheid van de meest extreme klimaat-scenario's, lazzen we vorige week in de media. Het meest optimistische scenario, waarin de opwarming van de aarde deze hele eeuw onder de anderhalve graad blijft, wordt in een nieuwe publicatie niet langer realistisch geacht. Een enorme klap voor het optimisme waarmee in 2015 de wereld echt aan de slag leek te gaan met de klimaatcrisis. Maar ook wordt afscheid genomen van het meest pessimistische scenario: ook dat wordt niet langer plausibel geacht. Bij klimaatsceptici ging de vlag uit. Klimaatwetenschappers zouden veel te alarmistisch zijn geweest. Die aantijging is onterecht. Nadruk leggen op pessimistische scenario's is niet alarmistisch maar heel verstandig. Daarmee leg je bloot wat de risico's zijn voor een toekomst die niet zo heel waarschijnlijk is maar wel grote gevolgen heeft.

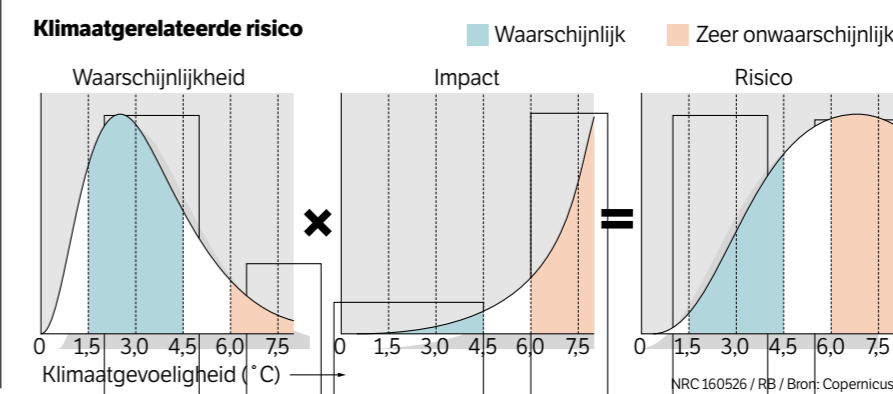
Een belangrijk manco van de klimaat-scenario's in de meeste klimaat-rapporten is dat de opstellers ervan zich niet branden aan de vraag hoe waarschijnlijk ieder scenario is. Aan de ene kant is dat begrijpelijk: de opzet van de scenario's is om beleidsmakers en leiders een staalkaart te geven van mogelijke toekomstige gevolgen van klimaatverandering, en dat zij uit die menukaart van toekomst kiezen wat zij acceptabel en haalbaar achten. Aan de andere kant zit het een goede en objectieve beoordeling van de risico's van klimaatverandering in de weg. Daardoor is het appels met peren vergelijken. Is het feest omdat we het ergste weten te voorkomen? Of hebben we juist de deur dichtgedaan voor een

toekomst met beperkte risico's voor onze samenleving? Een gangbare manier om het risico te berekenen is om de kans dat een gebeurtenis plaatsvindt te vermenigvuldigen met de impact die ze heeft. Zo werkt het ook met verzekeringen. Een verzekering die een heel kleine kans op een ingrijpende gebeurtenis dekt (een opstalverzekering tegen brand) is ongeveer net zo duur als een verzekering die een veel grotere kans op een niet zo heel ingrijpende gebeurtenis dekt (een diefstalverzekering voor je fiets). Het financiële risico is voor de verzekeraar ongeveer gelijk. Voor beleidsmakers en politici is het daarom niet alleen belangrijk om te weten welke klimaat-scenario's het meest waarschijnlijk zijn, maar ook wat het risico is op een situatie die weliswaar niet zo waarschijnlijk is, maar toch verstrekende gevolgen heeft. In Nederland wordt al vaker in termen van risico's gewerkt. Zo heeft het KNMI scenario's uitgewerkt voor ex-

trema zeespiegelstijging, omdat de kleine kans dat de zeespiegel deze eeuw met veel meer dan een meter stijgt een existentieel risico is voor onze samenleving. Maar veel vaker beperken beleidsmakers en media zich tot het noemen van de meest waarschijnlijke scenario's. Als een klimaat-rapport schrijft dat de zeespiegel deze eeuw waarschijnlijk 30 tot 90 centimeter stijgt, dan is de kans op die beide waarden even groot, maar de consequentie ervan allerminst. Sinds een jaar of tien klinkt de roep om een risicobenadering in de klimaat-wetenschap daarom steeds sterker. Hoe dat in z'n werk zou kunnen gaan, illustreer ik met een grafiek van de klimaatgevoeligheid. Dat is de verwachte temperatuurstijging als je de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer verdubbelt. Daarvan is wél een kansverdeling bekend: die is waarschijnlijk tussen de 1,5 en 4,5 graad. Het kan ook meer zijn dan 6 graden, maar die kans is niet zo groot (linker grafiek). Maar de impact

van een grote klimaatgevoeligheid neemt onevenredig snel toe (middelste grafiek). De risico's van een onwaarschijnlijk hoge klimaatgevoeligheid zijn daardoor het grootst (grafiek rechts), groter nog dan de risico's voor de meer waarschijnlijke lagere waarden voor de klimaatgevoeligheid. Het is een hele opgave om een kans toe te kennen aan klimaat-scenario's. De richtlijn voor de klimaat-scenario's is dat ze plausibel moeten zijn, dus met een niet-verwaarloosbare kans. Plausibiliteit is uiteindelijk een subjectief begrip, maar scenario-makers houden wel rekening met ons huidige wetenschappelijke begrip over de snelheid van natuurlijke processen en van maatschappelijke veranderingen. De vorige extreme scenario's stammen uit ongeveer 2010, een jaar voordat de eerste Tesla van de band rolde. Nu zijn we 16 jaar verder en kan aangescherpt worden wat plausibel is. Tussen de nieuwe scenario's zitten nog wel drie half-optimistische overshoot-scenario's: daarin stijgt de temperatuur deze eeuw tot boven de 1,5 graad maar daalt die later door technieken die CO₂ uit de lucht halen. En er zit een nieuw meest pessimistische scenario in. Dat is minder extreem dan het oude scenario, maar het scheelt niet veel. De 4,5 graad opwarming die in het oude scenario in 2090 werd bereikt, komt in het nieuwe scenario rond 2140. Klimaatwetenschappers zullen in de toekomst veel blijven rekenen met dat pessimistische scenario, omdat de risico's ervan zo groot zijn. Dat is logisch: een verzekeraar die alleen naar kansen zou kijken en niet naar risico's zou binnemen een jaar failliet zijn. Daarom is de nadruk op extreme opwarming niet alarmistisch, maar juist het meest rationeel.

lets zeldzaams met een grote impact betekent een groot risico



Peter Kuipers Munneke is glacioloog bij de Universiteit Utrecht en weerman bij de NOS

Wat zit er in levertraan?

DURF TE VRAGEN

Wie dat wil, kan zijn kinderen nog steeds elke dag een lepel levertraan door de strot duwen. Het vissig smakende goedje is nog steeds te koop bij drogisterijen en in een grote sortering online. Maar wat is het eigenlijk, wat zijn de voordelen, en waarom is het dan nu veel minder populair dan vroeger?

Het woord 'traan' roept bij veel mensen associaties op met walvissen. 'Traan' betekent simpelweg olie, en je hoort het veel in de context van de historische walvisvangst: traankokerijen, traanketels... Maar de levertraan uit het keukenkastje heeft met walvissen niets te maken. Die wordt - altijd al - gemaakt uit de lever van de kabeljauw.

Kabeljauw is een koudwatervis. Je vindt hem in de Noordzee, de noordelijke Atlantische Oceaan en de Noordelijke IJszee. De vis kan daar overleven dankzij een efficiënte vetopslag. De kabeljauw slaat zijn vet vooral op in de lever; die is dan ook relatief groot. Snellere roofvissen, zoals zalm, makreel en tonijn, slaan het vet op in hun spieren. Zo is de energie sneller beschikbaar voor het zwemmen - en een grote lever zou ze minder gestroomlijnd maken. De kabeljauw zwemt veel langzamer: die eet vooral kleine vissen, kreeftjes en schelpdieren.

Dankzij zijn mariene dieet, hoog in de voedselpiramide, bevat de lever van de kabeljauw veel vitamine A, vitamine D en omega-3-vetzuren. Die heeft hij opgebouwd vanuit zijn prooidieren, die ze zelf uit plantaardig en dierlijk plankton hebben gehaald. Plankton in koude zeeën bevat veel omega-

3-vetzuren: die houden de celmembranen soepel bij lage temperaturen. Ook de vet-oplosbare vitaminen A en D accumuleert de kabeljauw in zijn lever.

Kromme ledematen en slecht gebit

Die drie stoffen verklaren de gezondheidseffecten van levertraan. In de vorige twee eeuwen was met name vitamine-D-gebrek een probleem in geïndustrialiseerde landen. Onze huid kan de vitamine maken uit zonlicht, maar alleen als je veel buiten komt. In noordelijke streken - met een laagstaande zomermaken mensen er al snel te weinig van. Vooral voor kinderen in de groei is dat slecht. Bij een tekort kunnen zij rachitis ontwikkelen: een botziekte die zich kenmerkt door kromme ledematen en een slecht gebit.

Vanaf de 18de eeuw werd levertraan een volksmiddel dat veel kinderen dagelijks moesten slikken. Maar halverwege de 20ste eeuw werd duidelijk dat de samenstelling sterk varieert. Vitamine A kan in een hoge dosis giftig zijn. In diezelfde tijd kwam de synthetische productie van vitaminen op gang. Het voordeel was dat je de samenstelling nu precies kon doseren. Er kwamen tabletjes en capsules op de markt met de losse vitaminen en vetzuren - en levertraan raakte uit de mode.

Tegenwoordig zie je juist het omgekeerde. Dat heeft te maken met de hype rond omega-3-vetzuren. Die worden in verband gebracht met de gezondheid van hart, bloedvaten en hersenen. Er zijn inderdaad effecten, maar of die klinisch relevant zijn voor de brede be-



volking staat ter discussie.

Hoe dan ook: de levertraan, met zijn nostalgische en haast mythische reputatie, keerde terug in de schappen. Maar dan wel in een versie die eerst is gezuiverd en ontdaan van zijn vitaminen en vetzuren, waarna die weer zijn toegevoegd in precies afgemeten hoeveelheden. De visleverolie is daarmee slechts een drager geworden voor de voedingssupplementen. Die zijn nu veelal synthetisch. Een minderheid bevat alleen de natuurlijke vitaminen uit de olie zelf - maar ook dan in gecontroleerde hoeveelheden.

Nienke Beintema

De nuttige

bestanddelen van levertraan, zoals omega 3, zijn ook in capsules te koop.

FOTO GETTY IMAGES

Terugschreeuwer / *Globicephala melas* / Griend

Grote muurschildering van de eerste Iraanse hypersonische raket, de Fattah, in de zomer van 2023 in Teheran.

FOTO GETTY IMAGES



GOED BETER BEEST

Wat doe je als scheepsverkeer zoveel lawaai maakt dat je je soortgenoten niet meer kunt horen? Nóg harder schreeuwen - als dat tenminste lukt. Een Europees team van biologen beschrijft in het *Journal of Experimental Biology* hoe een groep grienden in de Straat van Gibraltar in de problemen komt door het onderwaterlawaai.

Jaarlijks varen er ruim 60.000 schepen door de smalle zeestraat die de Atlantische Oceaan met

de Middellandse Zee verbindt. Het veroorzaakt lokaal geluidsniveaus van tussen de 79 en 144 decibel: vergelijkbaar met respectievelijk een rumoerig restaurant en een luide stofzuiger. Pech voor de walvissen, die zelf geluiden produceren om met soortgenoten te communiceren, variërend van laagfrequent tot hoogfrequent en van kort tot complex. De geluiden zijn essentieel om bijvoorbeeld na een duik naar voedsel groepsgenoten terug te

vinden of om een partner te zoeken.

De biologen ontdekten dat de grienden in reactie op het scheeps-lawaai ook luider werden, tenminste: waar het de korte en hoogfrequente roep betrof. Maar in het geval van de laagfrequente roep kunnen ze simpelweg niet nóg harder schreeuwen. En dat maakt de communicatie voor de toch al kwetsbare populatie extra ingewikkeld.

Gemma Venhuizen



Een groep grienden.

FOTO GETTY IMAGES

▷ Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

Russische publicatie leidt achteraf tot veroordeling tot strafkamp

OPHEF

De titel klonk niet per se heel spannend. 'De prestaties van twee typen hoge snelheid-, hoge efficiency axisymmetrische inlaten', heette de publicatie uit 2021 in het Iraanse wetenschappelijke tijdschrift *Journal of Applied and Computational Mechanics*.

Maar het artikel kwam twee van de auteurs te staan op een veroordeling wegens landverraad. Natuurkundigen Valery Zvegintsev, hoofdonderzoeker van het Instituut voor Theoretische en Toegepaste Mechanica (ITPM) van de Russische Academie van Wetenschappen, en Vladislav Galkin van de Polytechnische Universiteit van Tomsk zijn beiden veroordeeld tot 12,5 jaar in een streng beveiligde strafkolonie. Gezien hun leeftijden, 82 jaar en 71 jaar,

en de omstandigheden in Russische strafkampen, is de kans groot dat ze dit niet overleven.

De reden: het beschreven onderzoek, over de aerodynamica van lucht die met een snelheid tussen Mach 2 en 8 door een bepaald type inlaat stroomt, houdt verband met de ontwikkeling van hypersonische wapens. Dat zijn bommen die door de lucht schieten met een snelheid boven Mach 5 (5 keer de geluidssnelheid). Daarbij gebruiken ze hun romp als vleugel, of nemen ze via een inlaat lucht in voor een hypersonische straalmotor. Op die manier reiken hypersonische wapens verder dan conventionele ballistische raketten, en kunnen ze onderweg van koers veranderen, waardoor ze moeilijk te onderscheppen zijn.

De extreme snelheden, waardoor de omringende lucht in gloeiend heet plasma verandert, maakt berekeningen en experimenten met hypersonische voortstuwing en besturing extreem complex. Het onderzoek naar hypersonische voortstuwing, tot nog toe grotendeels experimenteel, staat volop in de aandacht van defensie-onderzoekers in de VS, China, Frankrijk, Japan, Israël, Noord-Korea, Iran en dus ook in Rusland.

Maar alleen in Rusland verdwijnen onderzoekers die zich hiermee bezighouden één voor één achter de tralies. In 2024 werd natuurkundige Alexander Shilyuk van het ITPM veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf. De BBC becijferde dat sinds 2015 minstens tien Russische onderzoekers in

dit onderzoeksgebied gearresteerd zijn, en in de meeste gevallen ook veroordeeld tot zware straffen. De rechtszaken en vonnissen zijn niet openbaar.

Het artikel van Zvegintsev en Galkin (met nota bene een Canadese co-auteur) was vóór publicatie uitgebreid gescreend op staatsgeheimen, en goedgekeurd. Dat schrijven collega-wetenschappers van het ITPM in een open brief aan de rechtbank. Pas achteraf zijn ze tot staatsgeheim bestempeld. De brief hielp niet.

De arrestaties en veroordelingen lijken een symptoom van groeiende zelf-beschadigende paranoia, een verschijnsel waarmee Russische veiligheidsdiensten vaker gekampt hebben.

Bruno van Wayenburg

Punt.